

ФДБ

ФАКУЛТЕТ ЗА
ДИПЛОМАТИЈУ И
БЕЗБЕДНОСТ

ISSN 2620-0333 • UDK 341.7/.8 • Година 6 • Број 1/2023.

ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ И ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНА ИСТРАЖИВАЊА

ДИПЛОМАТИЈА И БЕЗБЕДНОСТ

Божидар Форца

Суреја Југит

Светлана Ристовић

Марко Б. Милетић

Жељко Мирков

Андрија Б.К. Стојковић и Бранко Надовеза

Ивана Велов

ФДБ

FACULTY OF
DIPLOMACY AND
SECURITY

ISSN 2620-0333 • UDC 341.7/.8 • Volume VI • Number 1/2023.

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND INTERDISCIPLINARY RESEARCH

DIPLOMACY AND SECURITY

Božidar Forca

Sureyya Yigit

Svetlana Ristović

Marko B. Miletić

Željko Mirkov

Andrija B.K. Stojković and Branko Nadoveza

Ivana Velov

ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ И ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНА ИСТРАЖИВАЊА

ДИПЛОМАТИЈА И БЕЗБЕДНОСТ

ISSN 2620-0333 • УДК 341.7/.8 • Година 6 • Број 1/2023.

Београд, 2023.

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND INTERDISCIPLINARY RESEARCH

DIPLOMACY AND SECURITY

ISSN 2620-0333 • UDC 341.7/.8 • Volume VI • Number 1/2023.

Belgrade, 2023.

ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ И ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНА ИСТРАЖИВАЊА

ДИПЛОМАТИЈА И БЕЗБЕДНОСТ

Издавач:

ФАКУЛТЕТ ЗА ДИПЛОМАТИЈУ И БЕЗБЕДНОСТ
ИНСТИТУТ ЗА СТРАТЕШКЕ СТУДИЈЕ

Милорада Екмечића 2, Београд, Телефон: +381 11 262 0186

Е-пошта: office@fdb.edu.rs, institut@fdb.edu.rs

www.fdb.edu.rs

За издавача:

Проф. др Радојица Лазић

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Срђан Милашиновић

Секретар:

Бранко Велов МА

Уређивачки одбор:

Проф. др Радојица Лазић

Проф. др Андреја Савић

Проф. др Бранко Крга

Проф. др Давид Дашић

Проф. др Дарко Танасковић

Проф. др Синиша Боровић

Проф. др Михајло Манић

Проф. др Душан Пророковић

Проф. др Милица Бошковић

Доц. др Данијела Бјелја

Дипл. инж. Александар Алексић

Проф. др Драган Ранђеловић

Проф. др Јелена Перић

Проф. др Марија Ђорић

Проф. др Јованка Шарановић

Проф. др Владимир М. Цветковић

Проф. др Снежана Кнежевић

Проф. др Весна Богојевић Арсић

Проф. др Александра Митровић

Проф. др Ненад Путник

Др Зоран Милошевић, научни саветник

Др Стефан Милојевић

Међународни саветодавни одбор:

Проф. др Диа Надер де Ел Андари, Венецуела

Проф. др Беатрис Бисио, Бразил

Проф. др Владимир Азаров, Русија

Проф. др Јоргос Кристидис, Грчка

Проф. др Леонас Толваишис, Литванија

Проф. др Кирил Шевченко, Белорусија

Проф. др Галит Маргалит Бен-Израел, Израел

Проф. др Миленко Радоман, Црна Гора

Проф. др Иван Балта, Хрватска

Проф. др Ксенија Буторац, Хрватска

Проф. др Ладин Гостимировић, БиХ

Припрема за штампу:

Бранко Велов

Лектура и превод:

Наташа Канкараш

Корице:

Коста Ћирић

Штампа:

Интерпринт плус, Београд

Тираж:

200 примерака

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ДВА ПУТА ГОДИШЊЕ

Оцене и мишљења изнесена у чланцима часописа Дипломатија и безбедност су ставови аутора и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени. Објављене радове није дозвољено прештамповати, ни у целини, ни у деловима, уколико не постоји изричита сагласност издавача.

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND INTERDISCIPLINARY RESEARCH

DIPLOMACY AND SECURITY

Publisher:

FACULTY OF DIPLOMACY AND SECURITY

INSTITUTE FOR STRATEGIC STUDIES

Milorada Ekmečića 2, Belgrade, Telefon: +381 11 262 0186

Е-пошта: office@fdb.edu.rs, institut@fdb.edu.rs

www.fdb.edu.rs

For the publisher:

Prof. Dr. Radojica Lazić

Editor in chief:

Prof. Dr. Srđan Milašinović

Secretary:

Branko Velov

Editorial Board:

Prof. Dr. Radojica Lazić

Prof. Dr. Andreja Savić

Prof. Dr. Branko Krga

Prof. Dr. David Dašić

Prof. Dr. Darko Tanasković

Prof. Dr. Siniša Borović

Prof. Dr. Mihajlo Manić

Prof. Dr. Dušan Proroković

Prof. Dr. Milica Bošković

Doc. Dr. Danijela Bjelja

Aleksandar Aleksić

Prof. Dr. Dragan Randelović

Prof. Dr. Jelena Perić

Prof. Dr. Marija Đorić

Prof. Dr. Jovanka Šaranović

Prof. Dr. Vladimir M. Cvetković

Prof. Dr. Snežana Knežević

Prof. Dr. Vesna Bogojević Arsić

Prof. Dr. Aleksandra Mitrović

Prof. Dr. Nenad Putnik

Dr. Zoran Milošević, principal research fellow

Dr. Stefan Milojević

International Advisory Board:

Prof. Dr. Dia Nader de El Andari, Venecuela

Prof. Dr. Beatris Bisio, Brazil

Prof. Dr. Vladimir Azarov, Russia

Prof. Dr. Jorgos Kristidis, Greece

Prof. Dr. Leonas Tolvaišis, Lithuania

Prof. Dr. Kirill Shevchenko, Belarus

Prof. Dr. Galit Margalit Ben-Israel, Israel

Prof. Dr. Milenko Radoman, Montenegro

Prof. Dr. Ivan Balta, Croatia

Prof. Dr. Ksenija Butorac, Croatia

Prof. Dr. Ladin Gostimirović, BiH

Prepress:

Branko Velov

Cover:

Kosta Ćirić

Proofreading and translation:

Nataša Kankaraš

Printing:

Interprint plus, Beograd

Circulation:

200 copies

THE JOURNAL IS PUBLISHED TWICE ANNUALLY

The assessments and opinions expressed in the articles in the journal Diplomacy and Security are the views of the authors and do not reflect the opinion of the editorial board or the institutions in which the authors are employed. It is not allowed to reprint published papers, neither in whole nor in parts, unless there is an explicit publisher consent.

САДРЖАЈ

Уводник

Божидар Форца

СТРАТЕШКА ОРИЈЕНТАЦИЈА КОЛЕКТИВНОГ ЗАПАДА 13

Суреја Југит

2022: УНИПОЛАРНА ЗАБЛУДА, БИПОЛАРНА ИЛУЗИЈА
И МУЛТИПОЛАРНА ТЕЖЊА 59

Светлана Ристовић

ЗНАЧАЈ ТИМСКОГ РАДА ЗА ЕФИКАСНОСТ
ПОЛИЦИЈСКОГ ДЕЛОВАЊА 101

Марко Б. Милетић

ВОЈНА САРАДЊА ЈУГОСЛАВИЈЕ И ЗЕМАЉА „ТРЕЋЕГ СВЕТА”
ТОКОМ 1950-ИХ КАО ПАРАДИГМА ЗА УСПОСТАВЉАЊЕ
ПОЛИТИЧКИХ ОДНОСА И СТВАРАЊЕ ПОКРЕТА НЕСВРСТАНИХ 129

Жељко Мирков

УТИЦАЈ ДИПЛОМАТИЈЕ НА БЕЗБЕДНОСТ
ЈУГОСЛАВИЈЕ (1948–1955). 163

Андрија Б. К. Стојковић и Бранко Надовеза

СРПСКИ СОЦИЈАЛИСТИ И СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИ
О ЕМАНЦИПАЦИЈИ И ПРАВИМА ЖЕНА У СРБИЈИ 191

Ивана Велов

КЊИЖЕВНА И ИСТОРИЈСКА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ОСВАЈАЧКОГ
ПОХОДА ФРИДРИХА БАРБАРОСЕ НА ИТАЛИЈАНСКЕ
КОМУНЕ: АНАЛИЗА ДОГАЂАЈА И ЛИЧНОСТИ ОПИСАНИХ
У РОМАНУ „БАУДОЛИНО” УМБЕРТА ЕКА 223

CONTENTS

Introductory word

Božidar Forca

STRATEGIC ORIENTATION OF THE COLLECTIVE WEST 35

Sureyya Yigit

2022: UNIPOLAR DELUSION, BIPOLAR ILLUSION
AND MULTIPOLAR ASPIRATION 79

Svetlana Ristović

THE IMPORTANCE OF TEAMWORK
FOR THE EFFICIENCY OF POLICE ACTION 115

Marko B. Miletić

MILITARY COOPERATION BETWEEN YUGOSLAVIA AND
THE "THIRD WORLD" COUNTRIES DURING THE 1950S
AS A PARADIGM FOR ESTABLISHING POLITICAL RELATIONS
AND CREATING THE NON-ALIGNED MOVEMENT 145

Željko Mirkov

THE INFLUENCE OF DIPLOMACY ON THE SECURITY
OF YUGOSLAVIA (1948–1955) 177

Andrija B. K. Stojković and Branko Nadoveza

SERBIAN SOCIALISTS AND SOCIAL DEMOCRATS
ON EMANCIPATION AND WOMEN'S RIGHTS IN SERBIA 207

Ivana Velov

LITERARY AND HISTORICAL INTERPRETATION
OF FREDERICK BARBAROSSA'S CONQUEST
OF THE ITALIAN COMMUNES: ANALYSIS
OF THE EVENTS AND PERSONALITIES DESCRIBED
IN THE NOVEL "BAUDOLINO" BY UMBERTO ECO 249

УВОДНИК

Крај прошлог и почетак овог века карактеришу велике промене у бројним аспектима друштвеног и индивидуалног живота на свим деловима планете, па је друштвеним наукама све теже да их успешно одгонетну, идентификују, концептуализују, означе, дефинишу и стратешки усмере ка решењима прихватљивим за већину заједнице. Дијалектичко прожимање политике, идеологије, економије, геополитике, међународних односа, дипломатије, политичке филозофије, социологије, екологије, демократских револуција, права, историје, антропологије, културе, нових технологија и бројних девијантних рефлексја, од академске заједнице тражи поуздан, јасан и садржајан концептуални одговор структуриран кроз одређену теоријску оптику. Безбедност се расипа под утицајима глобалне експанзије мултинационалног капитализма, имлицирајући нове сукобе и деобе, док бројни појмови и начини тумачења мењају смисао. Отуда са овим бројем нашег часописа нова мисија: у добу настајања трансформисане хуманистике и нових теорија у оквиру специфичног, интелектуалног, аналитичког и интерпретативног поља које се назива друштво, трагамо за објашњењима, разумевањем, али и активним деловањем у правцу политичког промишљања и мењања друштва у којем живимо.

Тематски садржаји броја који је пред Вама на најбољи начин одсликавају палету тема које својом аналитичношћу, динамиком проучавања и академским активизмом залазе у оне просторе живота у којима се многе групе и појединци препознају као субјекти сложене и конфликтне историјске и идеолошке грађевине настале у временима на која указујемо. Ново уредништво има велике и нескривене амбиције: да отварајући интердисциплинарни простор прошири интелектуалну трпезу не само Запада, већ и Истока, како би уз имплицитну критику све видљивијих друштвених неједнакости, креирањем нових хуманистичких теоријских парадигми дало сопствени допринос у промовисању демократских вредности.

Свет се данас налази на безбедносној и геополитичкој раскрсници, колебајући се којим правцем ће усмерити кормило брода са посрнулом економијом и демократијом. Већ заборављене перцепције из доба Хладног рата као да оживљавају, са променама које најављују мултиполарност и другачију међународну позорницу са водећим играчима. САД више нису униполарна сила, јер војни и економски успони Кине и Русије наговештавају промену баланса

у међународним односима. Агресија Русије на Украјину променила је ток историје, која је у политичком фокусу ближа новом почетку него Фукујамином најављиваном крају. Свет се суочио са дилемом: владавина права или логика силе. Рат у Украјини својим таласањем додирнуо је сваки кутак планете, упозоравајући нас да су границе глобалног мира све порозније. Некадашње идеолошке конфронтације и трку у наоружању заменила су економска освајања тржишта и технолошка битка, укључујући и вештачку интелигенцију.

Груписање земаља колективног запада јесте покушај очувања доминације САД у униполарном светском поретку, закључује професор Божидар Форца. Разматрајући безбедносну структуру држава Европске уније и видљиво нејединство на терену, он стратешки детаљно указује на економско и политичко пројектовање њиховог утицаја у креирању глобалне безбедносне политике. Стратешки компас је документ који утврђује заједничку стратешку визију безбедносне и обрамбене политике ЕУ, са јасним циљевима у подручју безбедности и одбране, средствима за њихово постизање и конкретним роковима за мерење напретка. Проблем је у немоћи да се договорено реализује, због чега је Европа и данас окружена нестабилношћу и суочава се са ратом у оквиру својих граница.

Када читате анализу билатералних и мултилатералних односа Југославије, а нарочито односе са тада моћним Савезом Совјетских Социјалистичких Република (СССР) и Сједињеним Америчким Државама (САД) колеге Жељка Миркова, имате утисак да се мека моћ малих држава најлакше стиче у условима нарушене равнотеже великих. Револуција је након ослободилачког рата у Југославији довела на власт другачију идеологију и нове личности у дипломатији, а време је показало да се само са онима који имају јасну визију међународни односи могу значајније мењати. Покрет несврстаности је тада указао на трећи пут, важан због безбедносних мера и помоћи коју је нудио својим чланицама опредељеним да чувају суверенитет и блоковску неутралност. Са променама геополитичке парадигме, земља која се није прилагођавала нестала је са међународне сцене, а са њом је отишао и традиционални концепт политичког пријатељства.

На основу архивске грађе похрањене у Архиву Југославије, Војном архиву и Дипломатском архиву Министарства спољних послова Републике Србије, као и досадашње историографске литературе, Марко Милетић даје преглед војне сарадње Југославије и земаља „Трећег света” током 1950-их година прошлог века. Историја се на овим просторима много пута понављала, али се лекције споро уче. „Страх од Истока, који је упркос почетку процеса нормализације односа још увек био присутан, и оптерећеност једностраном сарадњом са Западом, натерали су југословенски државни и по-

литички врх да крене у потрагу за алтернативним, такозваним трећим путем.” Анализа показује како је успостављање политичке сарадње са афроазијским земљама у највећем броју случајева долазило тек после успостављања војних односа, што најбоље илуструју примери Бурме и Египта.

Савремена дипломатија, науке о безбедности, геополитици, друштву уопште, утемељене су на проучавањима историје и књижевних наука, па отуда међу корицама овог броја и текст о походима Фридриха Барбаросе на италијанске комуне. За разлику од историје која догађаје тумачи на основу чињеница, доказа и валидних извора, књижевни приступ омогућава да им се да другачија боја и тон, чинећи их пријемчивијим и занимљивијим за читалачку публику. Колегиница Ивана Велов критички разматра запажања Умберта Ека, који вешто плетући факте и легенде отвара важна питања средњевековне Европе, откривајући слојевитости и детаље из живота владара тадашње Немачке и Италије. Поента је да велики освајач воли територије којима почиње да господари, али и да никада не разуме размишљања побеђених.

„Значај тимског рада за ефикасност полицијског деловања” тема је којом се детаљније бави Светлана Ристовић. Због свакодневне опасности по живот, питање поверења и поштовања између полицајаца је од круцијалне важности за обављање полицијске делатности. За разлику од традиционалног модела рада полиције која је била централизована, а грађани нису били заинтересовани да се активно укључе у начине обављања полицијских послова, у савременом окружењу, полиција у заједници и тимски полицијски рад фокус усмеравају на конкретне проблеме заједнице и настојање да деловање прилагоде њеним безбедносним специфичностима.

Савремене анализе политике, дипломатије, безбедности и сродних дисциплина траже тим квалитетних и одговорних научника, спремних да учествују у заједничком субверзивном подухвату мењања друштва, полазећи увек од себе. Отуда је овај текст и позив онима који мисле да нашу научну и академску заједницу треба радикално провоцирати, увек у дослуху са нечим новим, важним, актуелним и неконвенционалним. Од будућих аутора се очекује да су у перманентном дијалогу међу собом, да се међусобно критикују, цитирају, али и стварају препознатљив и специфичан академски дискурс, чиме ће и наш часопис добити углед који желимо!

Проф. др Срђан Милашиновић
Главни и одговорни уредник

EDITORIAL

The end of the last century and the beginning of this century are characterized by major changes in numerous aspects of social and individual life in all parts of the planet, so it is increasingly difficult for social sciences to successfully unravel, identify, conceptualize, designate, define and strategically direct them towards solutions acceptable to the majority of the community. The dialectical interweaving of politics, ideology, economics, geopolitics, international relations, diplomacy, political philosophy, sociology, ecology, democratic revolutions, law, history, anthropology, culture, new technologies and numerous deviant reflections, requires from the academic community a reliable, clear and meaningful conceptual answer structured through a certain theoretical lens. Security is disintegrating under the influence of the global expansion of multinational capitalism, implying new conflicts and divisions, while numerous terms and ways of interpretation change their meaning. Hence, with this issue of our journal, a new mission: in the age of the emergence of transformed humanities and new theories within the specific, intellectual, analytical and interpretive field called society, we are looking for explanations, understanding, but also active action in the direction of political reflection and changing society in which we live in.

The thematic contents of the issue in front of you in the best way reflect the range of topics that, with their analytical, study dynamics and academic activism, go into those areas of life in which many groups and individuals are recognized as subjects of a complex and conflicting historical and ideological structure created in the times we are referring to. The new editorial board has great and undisguised ambitions: to open up an interdisciplinary space to expand the intellectual domain not only of the West, but also of the East, so that with an implicit critique of increasingly visible social inequalities, by creating new humanistic theoretical paradigms, it could make its own contribution to the promotion of democratic values.

Today, the world is at a security and geopolitical crossroads, wavering on which direction to steer the ship with a failing economy and democracy. Already forgotten perceptions from the Cold War era seem to be reviving, with changes announcing multipolarity and a different international stage with leading players. The USA is no longer a unipolar power, because the military and economic rise of China and Russia indicates a change in the balance in international relations.

Russia's aggression against Ukraine changed the course of history, which in political focus is closer to a new beginning than Fukuyama's announced end. The world faced a dilemma: the rule of law or the logic of force. The war in Ukraine touched every corner of the planet with its ripples, warning us that the borders of global peace are increasingly porous. Former ideological confrontations and arms races have been replaced by economic market conquests and technological battles, including artificial intelligence.

The grouping of the countries of the collective West is an attempt to preserve the dominance of the USA in the unipolar world order, Professor Božidar Forca concludes. Considering the security structure of the European Union states and the visible disunity on the ground, he strategically points out in detail the economic and political projection of their influence in the creation of global security policy. The Strategic Compass is a document that establishes a common strategic vision of the EU's security and defense policy, with clear goals in the area of security and defense, the means to achieve them and specific deadlines for measuring progress. The problem is the inability to implement what was agreed, which is why Europe is still today surrounded by instability and facing war within its borders.

When you read the analysis of the bilateral and multilateral relations of Yugoslavia, especially the relations with the then powerful Union of Soviet Socialist Republics (USSR) and the United States of America (USA) by our colleague Željko Mirkov, you get the impression that the soft power of small states is most easily acquired in conditions of disturbed balance of large ones. After the liberation war in Yugoslavia, the revolution brought to power a different ideology and new personalities in diplomacy, and time has shown that only with those who have a clear vision can international relations change significantly. The Non-Aligned Movement then pointed to a third path, important because of the security measures and assistance it offered to its members determined to preserve sovereignty and bloc neutrality. With the changes in the geopolitical paradigm, the country that did not adapt disappeared from the international scene, and with it went the traditional concept of political friendship.

Based on archival materials stored in the Archives of Yugoslavia, the Military Archives and the Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia, as well as the historiographical literature, Marko Miletić gives an overview of the military cooperation between Yugoslavia and the countries of the "Third World" during the 1950s of the last century. History has repeated itself many times in these areas, but lessons are learned slowly. "Fear of the East, which despite the beginning of the process of normalization of relations was still present, and the burden of unilateral cooperation with the West, forced the Yugoslav state and political leadership to search for an alternative, so-called third way."

The analysis shows how the establishment of political cooperation with Afro-Asian countries in most cases came only after the establishment of military relations, which is best illustrated by the examples of Burma and Egypt.

Contemporary diplomacy, sciences of security, geopolitics and society in general, are based on the study of history and literary sciences, hence the text about Frederick Barbarossa's raids on the Italian communes between the covers of this issue. Unlike history, which interprets events based on facts, evidence and valid sources, the literary approach allows to give them a different color and tone, making them more receptive and interesting for the readership. Colleague Ivana Velov critically examines the observations of Umberto Eco, who skilfully weaves together facts and legends to open up important issues of medieval Europe, revealing layers and details from the lives of the rulers of Germany and Italy at the time. The point is that a great conqueror loves the territories he begins to dominate, but also that he never understands the thoughts of the defeated.

"The importance of teamwork for the efficiency of police action" is a topic that Svetlana Ristović deals with in more detail. Due to the daily danger to life, the issue of trust and respect between police officers is of crucial importance for the performance of police activities. In contrast to the traditional model of police work, which was centralized, and citizens were not interested in actively getting involved in the ways of performing police work, in the modern environment, community policing and team policing focus on the specific problems of the community and the effort to adapt the actions to its security specifics.

Contemporary analyzes of politics, diplomacy, security and related disciplines are looking for a team of quality and responsible scientists, ready to participate in a joint subversive enterprise of changing society, always starting from themselves. Hence, this text is an invitation to those who think that our scientific and academic community should be radically provoked, always in collusion with something new, important, current and unconventional. Future authors are expected to be in permanent dialogue with each other, to criticize and cite each other, but also to create a recognizable and specific academic discourse, which will give our journal the reputation we want!

Prof. Dr. Srđan Milašinović
Editor in chief

УДК:
327(4-672EU)
351.861(4-672EU)
351.861(73)
Оригинални научни рад

Дипломатија и безбедност
Година 6.
Број 1/2023.
Стр. 13-34.

Божидар Форца¹

СТРАТЕШКА ОРИЈЕНТАЦИЈА КОЛЕКТИВНОГ ЗАПАДА

Сажетак

Синтазма „колективни запад” у употреби је од почетка рата у Украјини 2022. године и означава скуп земаља на чијем су челу САД. Поред САД, групуацију земаља „колективног запада” примарно чине државе Европске уније, НАТО-а, као и неке земље из региона Индопацифика, као што су Јапан, Сингапур, Јужна Кореја и Аустралија. Агресијом Русије на Украјину 2022. године, колективни запад се у потпуности ставио на страну Украјине, пружајући јој политичку, финансијску и посебно помоћ у наоружању и војној опреми. С друге стране, у току 2022. године Европска унија, НАТО и САД (тим редоследом) усвојили су своја кључна стратегијска документа у којима је исказана стратешка оријентација према безбедности и одбрани. Овај рад представља анализу најновијих стратегијских докумената САД, НАТО-а и ЕУ у домену безбедности. Кључна хипотеза од које се пошло у истраживању гласи: Груписање земаља колективног запада јесте покушај очувања доминације САД у униполарном светском поретку. У раду су тежишно примењене методе: историјско-компаративна и анализа садржаја. Општи закључак рада јесте: Стратешка оријентација колективног запада, исказана у најновијим стратегијским документима, у потпуности је подређена интересима САД.

Кључне речи: *Стратешки документ, колективни запад, НАТО, Русија, Кина*

¹ Факултет за пословне студије и право, Универзитет УНИОН-Никола Тесла, Београд, Србија, bozidar.forca@fpp.edu.rs

УВОД

Крај Хладног рата у последњој деценији прошлог века означио је и рушење биполарног светског поретка, а карактерише се снажним дезинтеграционим и интеграционим процесима. Кључни интеграциони процеси јесу: уједињење Немачке (1990), формирање Европске уније – ЕУ (1992) и опстанак и ширење НАТО-а. Најзначајнији дезинтеграциони процеси јесу: распуштање Варшавског уговора – ВУ (1991) и распад СССР-а (1991).

С безбедносног аспекта посматрано, бар за неко време, избегнут је рат великих сила и блокова, као највећа претња светској безбедности. У том смислу, рат као кључну претњу безбедности заменио је корпус виреалних и стварних опасности, као што су: тероризам, пролиферација оружја за масовно уништење, организовани криминал, трговина људима, оружјем и наркотицима, пандемије и бројни други.

Користећи позицију сопствене моћи и утицаја на међународну заједницу, САД су настојале да успоставе униполарни светски поредак, намећући се као лидер у међународним односима. За такву позицију и намеру да постану светски хегемон, САД су успеле да очувају НАТО, као полугу сопствене моћи, иако се распао ВУ.

Користећи ситуацију распуштања ВУ и распада СССР-а, 12 држава Европе је након уједињења Немачке формирало Европску унију (ЕУ). Европска унија, а поготово НАТО, на челу са САД, искористили су врло повољну позицију за своје проширење на државе Европе и земље настале на простору бившег СССР-а, као и бивше СФРЈ. Иако је ЕУ прва почела проширење, 1995. године (Аустрија, Финска и Шведска), НАТО је преузео примат у том процесу, по принципу – *прво у НАТО, па у Унију*. Тако, до 2023. године, НАТО је нарастао на 31, а ЕУ на 27 држава чланица. Проширењем на исток, практично, НАТО и ЕУ су укидали „тампон зону” са Русијом, у намери да избију на њене границе што ширим фронтом.

Русија се прву деценију након Хладног рата бавила унутрашњим проблемима и питањима раздруживања са бившим републикама СССР-а. У том смислу, Русија је избегавала сукобе са западом, пре свега с НАТО-ом. Међутим, Русија се увек опирала ширењу НАТО-а на исток, иако у том противљењу није наилазила на разумевање Алијансе. Када је НАТО 2008. године позвао Грузију и Украјину да се придружи Алијанси, Русија је војно напала Грузију, чиме је тај процес делимично успорен.

Посебно тешка ситуација по Русију, у смислу ширења НАТО-а на исток, настаје позивом Украјини да се придружи Алијанси и окретањем те земље евроатлантским интеграцијама. У том смислу, Русија је 2014. године

вратила Крим (Крым) у свој састав, што је колективни запад означио као не-легитимну анексију дела Украјине. С друге стране, Русија је подржала про-руско становништво на југоистоку Украјине у борби против режима у Кијеву, односно у захтевима за аутономијом. Сукоби власти у Кијеву (Київ) и про-руског становништва на југоистоку Украјине (регија Донбас) привремено су заустављени тзв. „Минским споразумима” 2014. и 2015. године.

Залажући се за мултиполарни светски поредак, Русија је у неколико наврата предлагала западним земљама, пре свих САД и НАТО-у, нову безбедносну архитектуру, посебно на евроазијском простору. Таквом настојању Русије у прилог је ишло и економско јачање и утицај Кине на глобалном нивоу. Међутим, на сваки предлог Русије, НАТО је одговарао даљим активностима на сопственом ширењу, посебно сталним позивима Украјини и Грузији да се прикључе Алијанси, с једне, и означавањем Русије и Кине као ревизионистичких држава и главних противника, с друге стране.

Након пропалог последњег покушаја да дође до договора са западом око нове безбедносне архитектуре, 2021. године, а услед погоршања стања на југоистоку Украјине, Русија је 24. фебруара 2022. године отпочела „специјалну војну операцију” у Украјини, коју је Генерална скупштина УН, под притиском запада, окарактерисала као агресију.

После агресије Русије на Украјину, ЕУ, НАТО и САД су 2022. године усвојили нова стратегијска документа у домену безбедности и одбране, која су предмет овог рада. Анализа наведених стратегијских докумената примарно ће се обавити са аспеката идентификовања изазова, ризика и претњи, с једне, и механизма безбедности и одбране утврђених у тим документима, с друге стране. Иако САД имају доминантну улогу у оквиру „колективног запада”, приказ стратегијских докумената кренуће хронолошким редом њиховог настајања, дакле од Европске уније, преко НАТО-а до САД.

СТРАТЕШКИ КОМПАС ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ ЗА БЕЗБЕДНОСТ И ОДБРАНУ 2022

Безбедност и одбрана ЕУ од њеног постанка јесу један од каменова спотицања, како унутар Уније, тако и у односу са савезницима. Приликом формирања у Маастрихту (Maastricht) 1992. године, у тзв. тростубовској структури Уније, као један од стубова (други) утврђена је Заједничка спољна и безбедносна политика. Одредбе о заједничкој спољној и безбедносној политици у Уговору из Маастрихта, садржане су у Наслову V Уговора о Европској унији, у Преамбули и Заједничким одредбама (наслов 1), Завршним одредбама (Наслов

VII), члановима 223, 224, 228 и 228.A (*Ugovor iz Maastrichta*, 1992). Потребно је, при томе, имати у виду разлику између заједничке спољне и безбедносне политике, која је јасно и недвосмислено утврђена као реални циљ Уније, и области одбране, која је утврђена као саставна компонента коју би требало реализовати у неком временски неодређеном року. Реч је, очигледно, о компромису насталом као последица уважавања европских реалности које ће пратити развој Уније у области одбране. Та реалност унутар Уније, кад је одбрана у питању, односила се на сукобљавање две струје. Прва, коју су предводиле Француска и Немачка, заговарала је заједничку одбрану Уније (у складу с чланом 51 Повеље УН). Друга струја, коју је предводила Велика Британија, заузела је становиште да је НАТО довољан гарант одбране ЕУ (Forca, 2021a).

Чињеница о нејединству европских држава по питању одбране евидентна је и пре званичног формирања ЕУ. Ембрион ентитета који ће покушати да прерасте у одбрамбену снагу касније формиране Европске економске заједнице, па ЕУ, била је Западна унија – ЗУ, формирана 1948. године. Међутим, већ следеће (1949) године формиран је НАТО, тако да је ЗУ „пала у сенку” Алијансе. Након неуспеле иницијативе о формирању Европске одбрамбене заједнице – ЕОЗ, 1954. године, развијена је иницијатива о ревитализацији ЗУ, која је преименована у Западноевропска унија – ЗЕУ, исте године (Forca, Krstić & Stanković, 2023: 105). ЗЕУ, као ни ЗУ, никако не успева да „пронађе своју улогу” у одбрани европских држава, тако да је формирањем ЕУ (1992) окарактерисана као „војно крило НАТО-а”, а до краја њеног функционисања приступиле су јој још Шпанија и Португалија (1990) и Грчка (1995). Након различитих позиција и иницијатива у уговорима формиране ЕУ, ЗЕУ је престала да постоји након усвајања Лисабонског уговора (2009) и званично се „утопила” у ЕУ 2011. године.

Од свог формирања 1992. године, ЕУ се кретала ка остварењу стварне уније европских држава, која ће поред економске имати и политичку снагу. У том циљу припреман је и Устав ЕУ. Идеја о Уставу ЕУ је пропала 2005. године, јер Нацрт устава није ратификовао Парламент Француске, а није га прихватила ни Холандија (Zečević, 2015).

У настојању да поред економског успостави и политички утицај на ширем плану, ЕУ је крајем прошлог века отпочела снажније пројектовање сопственог доприноса безбедности света. У том смислу, заједничке стратегије Уније посебно добијају на значају од самита у Амстердаму (Amsterdam) 1998. године. Прву Европску стратегију безбедности Унија је усвојила 2003. године (*European Security Strategy*, 2003). Био је то базни документ за практично испољавање Заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ, посебно у мировним мисијама и операцијама. Прву цивилну мисију (ЕУПМ) ЕУ почиње у Босни и Херцеговини, а прву војну операцију (КОНКОРДИЈА) у тадашњој Македонији, 2003. године (Forca, 2021a).

После пропале иницијативе о усвајању Устава ЕУ, Унија је одржала самит у Лисабону (Lisboa), 2007. године, на коме је потписан *Лисабонски уговор*, који је ступио на снагу 2009. године (*Lisabonski ugovor*, 2009). Лисабонски уговор се сматра најреформскијим уговором Уније, посебно са аспекта реформи организовања и функционисања Уније. У том смислу, тај уговор и чине два уговора: Уговор о ЕУ и Уговор о функционисању ЕУ (*Lisabonski ugovor*, 2009).

Иако је Лисабонским уговором брисана тростубовска структура Уније, Заједничка спољна и безбедносна политика (ЗСБП) ЕУ је остала кључни део спољњег деловања, а њен саставни део постала је Заједничка безбедносна и одбрамбена политика (ЗБОП). Унија је отпочела значајније ангажовање у мировним мисијама и операцијама широм света, али је чињеница да је и по том питању остала „у сенци НАТО-а”. Наиме, НАТО је предузимао мировне мисије и операције широм света, са или без мандата Савета безбедности УН, и то применом „тврде моћи”, док је ЕУ претежно предузимала мисије и операције „меке моћи”. У том смислу, Унија и НАТО су склопили аранжман – „Берлин плус” (Reichard, 2006: 274), који се ретко примењивао у пракси (Forca, Krstić & Stanković, 2023:252).

Челници Уније су посебно истицали у најави Лисабонског уговора да је по први пут утврђена клаузула о заједничкој одбрани ЕУ. Тачно, та клаузула је утврђена у члану 42. тог уговора. Међутим, Унија није успела да реши питање сопствене одбране на јединствен начин. Тако, према Лисабонском уговору, практично, по питању одбране су „помирене три струје” унутар ЕУ: 1) утврђена је клаузула о заједничкој одбрани, 2) НАТО остаје као гарант одбране ЕУ и 3) право неутралних држава (Аустрија, Финска, Шведска, Ирска, Малта и Кипар) да одбрану регулишу у складу са својим интересима (Forca, 2021a).

Друга деценија овог века довела је до значајних промена у организацији и функционисању ЕУ, посебно по питању безбедности и одбране. На такву ситуацију највише су утицали следећи фактори: 1) САД и НАТО (дакле већина чланица ЕУ) су се све више заглибљивали у ратове широм света, који су довели до масовних миграција, које су посебно погодили баш Унију, 2) дошло је до снажних сукоба запада са Русијом након њене анексије Крима (2014), 3) Кина је све више јачала свој глобални економски утицај, чему су се највише супротстављале САД и 4) Уједињено Краљевство је на референдуму 2016, а у складу с чланом 50. Лисабонског уговора, изгласало излазак из ЕУ. У таквим условима, ЕУ је 2016. године усвојила *Глобалну стратегију за заједничку спољну и безбедносну политику ЕУ (Zajednička vizija, zajedničko djelovanje: jača Europa - Globalna strategija Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku, 2016)*¹.

¹ Надаље (*Globalna strategija EU*, 2016).

И без детаљнијег проучавања Глобалне стратегије ЕУ, довољно је прочитати само Уводник који је написала тадашња председница Европске комисије Федерика Могерини (Federica Mogherini), која каже: „Сврха, чак и постојање наше Уније доведени су у питање” (*Globalna strategija EU*, 2016: 4). Наиме, иако је у Глобалној стратегији ЕУ покушала да прикаже реалност савременог света, основне изазове и претње, и нагласи потребу да Унија има значајнију улогу у глобалном управљању, ипак, позиционирање САД као светског лидера и коришћење НАТО-а за те потребе, маргинализовали су улогу ЕУ.

Врхунац немоћи ЕУ да успостави заједничку спољну и безбедносну политику, а посебно да утврди питање заједничке одбране, настаје након агресије Русије на Украјину, 2022. године. У ситуацији када САД преузимају лидерску позицију у оквиру „колективног запада”, ЕУ марта месеца 2022. године доноси Стратешки компас за безбедност и одбрану ЕУ (*Strateški kompas za bezbednost i odbranu za Evropsku uniju koja štiti svoje građane, vrednosti i interese, te doprinosi međunarodnom miru i bezbednosti*, 2022)².

Стратешки компас је документ који утврђује заједничку стратешку визију безбедносне и одбрамбене политике ЕУ за раздобље од следећих пет до десет година, са чијим спровођењем се почиње одмах. То је документ који помаже у изградњи заједничке стратешке културе, јачању јединства ЕУ и солидарности, те, пре свега, јача способности и спремности за заједничко деловање, заштиту интереса и одбрану вредности Уније (*Strateški kompas EU*, 2022).

У Уводу документа се посебно истиче (болдовано): „У несигурном свету, пуном претњи и геополитичких околности које се брзо мењају, овај Стратешки компас усмерава и побољшава наше деловање, како би ЕУ била снажнији и способнији пружалац безбедности. У ту су сврху у њему утврђени јасни циљеви у подручју безбедности и одбране ЕУ, средства за њихово постизање и конкретни рокови за мерење напретка” (*Strateški kompas EU*, 2022:6).

Стратешки компас као документ израђен је на 47 страна, а осим сажетка, увода и закључка, садржи пет основних целина: 1) Свет с којим се суочавамо, 2) Деловање, 3) Безбедност, 4) Улагање и 5) Партнерство (*Strateški kompas EU*, 2022).

Као прва у документу, целина Свет са којим се суочавамо, даје осврт на повратак политике моћи у мултиполарном свету у сукобу, за шта се првенствено оптужују Русија и Кина; ближе описује стратешко окружење Уније; идентификује кључне изазове, ризике и претње и саопштава стратешке последице по Унију (*Strateški kompas EU*, 2022).

У документу за Русију стоји:

² Надаље (*Strateški kompas EU*, 2022).

Ничим изазваном и неоправданом војном агресијом на Украјину, Русија тешко крши међународно право и начела Повеље УН-а, те угрожава европску и глобалну безбедност и стабилност. Она је уследила након војне агресије у Грузији 2008, те незаконитог припајања Крима и војне интервенције у источној Украјини 2014. Тим оружаним уплитањем у Грузију и Украјину, *de facto* контролом Белорусије, те сталним присуством руских јединица у дуготрајним сукобима, укључујући у Републици Молдавији, руска влада активно намерава успоставити тзв. сфере утицаја. Оружана агресија на Украјину показује спремност на употребу нивоа војне силе, независно о правним или хуманитарним разлозима, у комбинацији с хибридним тактикама, кибернападима и манипулисањем информацијама и уплитањем у иностранству, економском и енергетском присилом и агресивном нуклеарном реториком. Та агресивна и ревизионистичка деловања, за која руска влада, заједно са својим супочинитељем Белорусијом, сноси пуну одговорност, озбиљно и директно угрожавају европски безбедносни поредак и безбедност европских грађана. Сви одговорни сносиће последице за те злочине, који укључују нападе на цивиле и цивилне објекте. Русија има амбиције и на другим подручјима, као што су Либија, Сирија, Централноафричка Република и Мали, те се опортунистички користи кризама, међу осталим дезинформацијама и плаћеницима, као што је група Вагнер. Сви ти догађаји дугорочна су и директна претња европској безбедности, против које ћемо се и даље одлучно борити. (*Strateški Kompas EU*, 2022: 7)

Са друге стране, за Кину стоје следећи ставови:

Кина је партнер за сарадњу, економски конкурент и системски супарник. С Кином можемо решавати питања од глобалне важности, као што су климатске промене. Кина је све више укључена и ангажована у регионалним напетостима. Неједнака отвореност наших тржишта и друштава узрокује све већу забринутост у погледу реципроцитета, економског надметања и отпорности. Кина има тенденцију да ограничава приступ свом тржишту и промовисања својих стандарда на глобалном нивоу. Ради на остварењу својих политика, међу осталим све већом присутношћу на мору и у свемиру, те употребом кибер алата и применом хибридних тактика. Осим тога, Кина увелико развија војна средства и настоји довршити потпуну модернизацију својих оружаних снага до 2035, што ће утицати на регионалну и глобалну безбедност. Развој Кине и њена интеграција у њену регију и свет у целини обеле-

жиће остатак овог века. Треба да се побринемо да се то оствари на начин који ће допринети очувању глобалне сигурности и који неће бити у супротности с међународним поретком утемељеним на правилима, ни са нашим интересима и вредностима. То изискује снажно јединство међу нама и блиску сарадњу с другим регионалним и глобалним партнерима. (*Strateški kompas EU*, 2022: 8)

Полазећи од става да је ЕУ „окружена нестабилношћу и да се суочава с ратом на својим границама”, у документу се описују неуралгични региони света, с апострофирањем посебно критичних држава (Табела 1).

Табела 1. Критични региони и неуралгичне државе

КРИТИЧНИ РЕГИОН	НЕУРАЛГИЧНЕ ДРЖАВЕ/ОРГАНИЗАЦИЈЕ
Западни Балкан	Босна и Херцеговина и Србија
Источни суседи	Молдавија, Грузија, Јужни Кавказ
Афричка/блискоисточна регија	Либија и Сирија
Источно Средоземље	Турска
Африка	Мали, Сахел, Рог Африке, Гвинејски залив, Мозамбички канал
Блиски исток и Персијски залив	Ал-Каида, ДАЕШ
Индопацифик	Кина
Други делови Азије	Авганистан, ДНР Кореја
Латинска Америка	Венецуела и Колумбија

Извор: Strateški kompas za bezbednost i odbranu EU, 2022. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/hr/pdf>. (Обрада аутора)

Као кључне изазове, ризике и претње безбедности Стратешки компас идентификује: 1) Тероризам и насилни екстремизам; 2) Ширење оружја за масовно уништење; 3) Државни и недржавни актери, кибернапади, хибридне стратегије, кампање дезинформисања и 4) Климатске промене, уништавање околине и природне катастрофе (*Strateški kompas EU*, 2022: 11).

У осталим целинама документа описује се пројекција организационо-функционалних промена у оквиру заједничке спољне и безбедносне политике

Уније, која треба да допринесе њеној стабилности и одбрани, као и значајнијем утицају на међународну безбедност. У том смислу, пре свега у оквиру *Сталне структуралне сарадње* (PESCO), која је успостављена Лисабонским уговором (*Lisabonski ugovor*, 2009: члан. 47), истичу се изузетно захтевне пројекције јачања безбедности и одбране у свим димензијама (копно, море, ваздух и космос). Посебно се апострофира „оперативни капацитет” ЕУ за ангажовање у „непогодном окружењу” од око 5000 припадника војних снага који ће бити задејствован до 2025. године (*Strateški kompas EU*, 2022: 20).

Међутим, ма колико се у претходним поглављима истицала потреба јачања безбедности и одбране Уније, ипак, у последњој целини (Партнерство) се посебно наглашава потреба сарадње, примарно са НАТО-ом, али и другим државама. Полазећи од става да је стратешко партнерство ЕУ – НАТО од кључног значаја за одбрану, у овој целини готово да нема међународне организације, региона света или државе запада са којом се не предвиђа партнерство. У том смислу, партнерство је подељено на: 1) мултилатералне и регионалне partnere и 2) прилагођено билатерално партнерство (Табела 2).

Табела 2. Партнери ЕУ

МУЛТИЛАТЕРАЛНИ И РЕГИОНАЛНИ	БИЛАТЕРАЛНИ
НАТО	САД
УН	Норвешка
ОЕБС	Канада
Афричка унија	Уједињено Краљевство
АСЕАН	Источни партнери (Украјина, Молдавија, Грузија)
	Индопацифик (Јапан, Ј. Кореја, Индија, Вијетнам, Индонезија, Пакистан, Цибути и Кина)
	Латинска Америка

Извор: *Strateški kompas za bezbednost i odbranu EU*, 2022. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/hr/pdf>. (обрада аутора)

СТРАТЕШКИ КОНЦЕПТ НАТО 2022

Организација Северноатлантског уговора (*North Atlantic Treaty Organization – NATO*) јесте савез суверених држава које су одлучиле да добровољно сарађују у циљу одбране заједничких интереса. НАТО је формиран

4.априла 1949. године у Вашингтону, од стране две северноамеричке (САД и Канада) и 10 европских суверених држава. После неколико проширења, у 2023. години НАТО броји 31 државу чланицу, а последња чланица постала је Финска, 2023. године.

Различити су погледи на циљеве формирања НАТО-а, али је чињеница да је тај савез формиран у току врло изражених антагонизама између победница у Другом светском рату – западних земаља, предвођених од стране САД, с једне и, СССР-а, који је око себе окупио групу источноевропских држава, с друге стране. Бојазан од нарастања утицаја „совјетског комунизма” посебно је изразио британски премијер Винстон Черчил (Winston Churchill), називајући тај утицај „гвозденом завесом од Балтика до Јадранског мора” (RTV, 2007).

Према *Северноатлантском уговору* или *Вашингтонском уговору*, од 4. априла 1949. године, основни циљ формирања НАТО-а јесте заштита слободе и безбедности свих његових чланица, политичким и војним средствима. Међутим, често се у литератури среће и прагматичан исказ циљева формирања НАТО-а, који се приписују првом генералном секретару - лорду Исмају. Наиме, тврди се да је Лорд Исмај (Lord Ismay) истакао следеће циљеве формирања НАТО-а: 1) Немачка под контролу, 2) СССР – ван западне Европе и 3) САД – у Европу (Keković & Dimitrijević, 2017: 403).

Наведени ставови лорда Исмаја о циљевима формирања НАТО-а поклапају се са неким научним истраживањима тог чина, где је записано:

Основна карактеристика која обележава формирање НАТО-а је да је то учињено са геополитичком нужности, од стране САД, да се учврсти војно-безбедносни и политички утицај у Европи, непосредно након II светског рата (наравно укључујући и интересе западних савезника, посебно Велике Британије). Примарно, базирана је на страху од даље експанзије и утврђивања положаја СССР-а у Европи, али и рестаурацији поновно неке велике западне силе, која би сама или удружена са коалицијом европских држава (или са СССР-ом) потиснула у геополитичком смислу САД из Европе. Овакав сценарио би имао погубне последице за нову доктрину САД, с обзиром на геостратешку позицију Европе у односу на суштинска геополитичка подручја од националног интереса за САД, Блиски и Далеког исток, Медитеран, Персијски залив, гранична подручја Русије, Кине и Индије. (Matijašević, 2013: 124)

НАТО је формиран у складу с Главом VII, члан 51 Повеље УН, којим се свакој земљи јамчи право на самоодбрану, коју она може да примени са-

мостално или удруживањем с другим државама (*Povelja UN*, 1945: члан. 51). У том смислу, кључни став *Вашиingtonског уговора*, који исказује суштину формирања НАТО-а као одбрамбеног савеза, јесте његов члан 5, у коме стоји:

Потписнице сматрају да се оружани напад на једну или више њих, у Европи или Северној Америци, треба сматрати нападом на све њих и зато се слажу да ће у случају таквог оружаног напада. свака од њих. позивајући се на право индивидуалне или заједничке самоодбране из члана 51 Повеље Уједињених Нација, помоћи потписници или потписницама које су нападнуте, предузимајући одмах, саме и у складу с другим потписницама, кораке који се сматрају неопходнима, укључујући употребу оружане силе, да би повратиле и одржале безбедност Североатлантског подручја. Сваки такав оружани напад и мере предузете као резултат тог напада морају се одмах пријавити Савету безбедности. Такве мере морају се зауставити када Савет безбедности предузме мере потребне за поновно успостављање и одржавање међународног мира и безбедности. (ISAC Fond, 2010)

Од формирања (1949) до 2023. године, НАТО је имао неколико проширења (Табела 3).

Табела 3. Проширења НАТО

ГОДИНА	ЧЛАНСТВО У НАТО
1949 (формирање)	САД, Канада, Белгија, Холандија, Луксембург, Велика Британија, Француска, Италија, Данска, Норвешка, Исланд и Португалија
1952	Турска и Грчка
1955	Западна Немачка
1982	Шпанија
1999	Мађарска, Пољска и Чешка
2004	Летонија, Литваније, Естонија, Бугарска, Румунија, Словачка и Словенија
2009	Албанија и Хрватска
2017	Црна Гора
2020	Северна Македонија
2023	Финска

Извор: Аутор

Након Хладног рата, поставило се логично питање: Зашто је опстао НАТО, ако је распуштен Варшавски уговор? Одговор на наведено питање потражићемо и у овом раду, а прелиминарно можемо да констатујемо: САД су након Хладног рата отпочеле успостављање униполарног међународног система са сопственом доминацијом у међународним односима. За „владање светом” САД су требале додатну полуку моћи. Та полуку моћи јесте НАТО. У том смислу, САД су искористиле сопствену позицију у међународним односима након распада СССР-а и распуштања ВУ и „убедиле” Организацију уједињених нација да НАТО опстане као међународна организација која се ставља на располагање Савету безбедности УН за успостављање и очување мира и безбедности у свету, а што је у складу с Главом VIII, члановима 52 и 53 Повеље УН. Тако је Савет безбедности УН својом Резолуцијом 787, практично, верификовао НАТО као међународну организацију за успостављање мира и безбедности у свету, у складу с Повељом УН (Forca, 2021).

Кључни документ којим се дугорочно (најчешће на 10 година) усмерава функционисање (циљеви, задаци, организација и трансформација) јесте *Стратешки концепт НАТО-а*, који се усваја и разматра (допуњава) током самита Алијансе на највишем нивоу. „Стратешки концепт Алијансе је документ који описује сврху и задатке НАТО-а, разматра стратешке перспективе у светлу измењеног међународног окружења и поставља темеље новом приступу безбедности на почетку 21. века. Такође, *Стратешки концепт* даје и смернице за трансформацију снага и способности Алијансе” (Forca, 2021: 26).

Током досадашњег постојања 1949-2023, НАТО је усвојио осам стратешких концепата:

- 1) Стратешки концепт за одбрану северноатлантске области (DC 6/1, 1. децембар 1949);
- 2) Стратешки концепт за одбрану северноатлантске области (MC 3/5, 3. децембар 1952);
- 3) Свеобухватни стратешки концепт за одбрану НАТО области (MC14/2, 23. мај 1957);
- 4) Свеобухватни стратешки концепт за одбрану НАТО области (MC 14/3, 16. јануар 1968);
- 5) Стратешки концепт НАТО „Стратегија дијалога и сарадње” (новембар 1991);
- 6) Стратешки концепт „Стратегија сарадње у безбедности” НАТО (D. C, 23–24 април 1999);
- 7) Стратешки концепт „Активно ангажовање - модерна одбрана” (19-20. новембар 2010);
- 8) Стратешки концепт НАТО 2022. (28-30. јун 2022) (Forca, 2022a).

Само летимичним погледом на називе докумената под заједничким називом Стратешки концепт НАТО-а, уочавамо да су четири документа донета током Хладног рата, а четири након тог периода. Такође, из конкретног назива сваког документа јасно се види да су концепти током Хладног рата примарно били усмерени на одбрану северноатлантског простора, што одговара карактеру организације формиране у складу с чланом 51 Повеље УН. Међутим, стратешки концепти усвојени након Хладног рата усмеравају су на нову улогу Алијансе у међународним односима, односно више ка НАТО-у као безбедносном форуму за ангажовање широм света, па и изван северноатлантског простора, било да је то на основу мандата Савета безбедности УН, или без њега.

Посебна карактеристика стратешких концепата НАТО-а усвојених након Хладног рата јесте њихово усклађивање са ставовима утврђеним у стратегији националне безбедности САД. То је само још један од доказа да је НАТО био и остао „полуга моћи” Америке у успостављању униполарног светског поретка. Поред тога, чињеница је да су државе чланице НАТО-а ангажовале своје снаге у бројним војним сукобима широм света у којима су учествовале САД. Карактеристичан пример таквог ангажовања НАТО-а јесте агресија на СР Југославију 1999. године. „Агресија је изведена мимо мандата СБ УН, противно члану 5 Вашингтонског уговора о формирању Алијансе, али и противно уставима држава чланица НАТО” (Forca, 2019: 46).

Тежиште у овом раду јесте *Стратешки концепт НАТО-а 2022*. У периоду 2010-2022. године догодиле су се крупне промене у међународним односима од значаја за предмет рада, које су имале највећи утицај на ток украјинске кризе, с једне, и карактер стратегија САД и стратешких концепата НАТО-а, с друге стране. Најзначајнији процеси у међународним односима, у наведеном смислу, били су: 1) обојена револуција – Мајдан (2013-2014); 2) повратак Крима у састав Русије (2014); 3) сукоби на југоистоку Украјине (2014-2015); 4) снажно економско уздизање Кине на глобалном плану (почев од 2013) и сукобљавање са САД; 5) улазак САД и НАТО-а у нове сукобе – Либија (од 2011) и Сирија (од 2014); 6) излазак Велике Британије из ЕУ (2016-2020); 7) амерички избори за председника (2016 и 2020); 8) начин окончања сукоба САД и НАТО-а у Ираку (2014) и Авганистану (2021) и 9) агресија Русије на Украјину (2022).

Општа карактеристика међународних односа периода 2010-2022. могла би да се оквалификује као недвосмислено стварање мултиполарног светског поретка и настојање САД да се томе одупру свим средствима, па и силом. У складу с наведеном квалификацијом, долази до евидентног зближавања стратегија САД и НАТО-а, при чему се стратешки концепти Алијансе потчињавају америчким тенденцијама.

Оптерећене бројним ратовима које су проузроковале и у којима директно учествују, САД постепено напуштају поједина ратишта, а своје главне полуге снаге усмеравају на два кључна противника – Русију и Кину. Те две земље се експлицитно именују као ревизионистичке и главни противници САД (*National Security Strategy of the USA*, 2017). Такав стратешки тренд САД безусловно следи и НАТО.

Кључни стратешки потези САД и НАТО-а, према Русији, у теорији су именовани као „развлачење и опкољавање Русије”. У литератури постоје подаци да је идејни творац студија за „развлачење и опкољавање” Русије РАНД корпорација, у којој су кључне улоге имали директорка америчке ЦИА-е и директор британске МИ 6, као експерти за Русију (Engdal, 2020).

Развлачење Русије, како пише Енгдал, примарно се одвијало преко стварања неуралгичних зона (тачака) око те земље, почев од Балтичких земаља, преко Белорусије, Украјине, Кавказа, до Западног Балкана. Паралелно с тим, САД су настојале да направе тачку раздора између Русије и Кине, као и да осујете сарадњу ЕУ и Русије у изградњи гасовода „Северни ток 2”. Русија је увлачена у сукобе у окружењу тако да је, како каже бивши државни секретар САД Џон Кери (John Kerry), створена „линија ватре” с Москвом (Kesić, 2023). (Слика 1)

Слика 1. Линије ватре с Москвом

Извор: Forca, B. (2021). Od hibridnog rata do svedimenzionalnih operacija preko kršenja međunarodnog prava. U *NATO agresija na SRJ (Republiku Srbiju): da se večno pamti*. Leposavić: Institut za srpsku kulturu Priština. 165-199.

Аналитичар Џефри Сакс (Jeffrey Sachs), с историјског аспекта посматрајући однос запада према Украјини и Русији, а преко Крима, каже: „Од средине XIX века, Запад се такмичи са Русијом око Крима и тачније, поморске моћи у Црном мору. У Кримском рату (1853-6), Британија и Француска су заузеле Севастопол и привремено протерале руску морнарицу из Црног мора. Садашњи сукоб је у суштини Други кримски рат. Овај пут војна алијанса предвођена САД настоји да прошири НАТО на Украјину и Грузију, како би пет чланица НАТО-а опколило Црно море” (Saks, 2022).

Опкољавање Русије од стране НАТО-а не представља само историјски аспект који је уочио Џефри Сакс, већ је то и саставни део званичних стратешких концепата САД и НАТО-а, именованих као – „Одбрана у 360°”. Тај концепт почиње видљивије да се уводи у стратегију САД и НАТО-а након 2014.године, када долази до захлађења и затегнутости односа колективног запада и Русије, за шта се као узрок узима анексија Крима од стране Русије. Тако, на самиту НАТО-а одржаном септембра 2014. у Велсу, анализирани су савремени безбедносни изазови, при чему је посебна пажња посвећена кризи у Украјини. На самиту је изнет план о формирању нових снага за брзо реаговање на истоку Европе. Присуство снага НАТО-а требало би да буде на „ротационој основи” и да буде довољно флексибилно како би се омогућио брз одговор у случају да дође до неповољног развоја безбедносне ситуације. Поред тога, на самиту у Велсу усвојена је и Заједничка изјава земаља чланица НАТО-а и Украјине о кризи у тој земљи, у којој се оптужује Русија за кршење украјинског суверенитета, територијалног интегритета и независности (*NATO Summit in Wales*, 2014).

У Декларацији са НАТО самита 2018, о концепту „Одбрана у 360°” стоји:

Одбрана у 360°” обухвата: 1) јачање на североистоку: формирање четири борбене групе јачине батаљона, око 4.500 војника, и њихово распоређивање у Естонији, Летонији, Литванији и Пољској, 2) црноморски регион – формирање мултинационалне бригаде за обуку у Румунији, 3) јачање националних капацитета и сарадња НАТО-а са партнерима на Југу, 4) формирање центра за сајбер ратовање у Белгији, 5) одржавање нуклеарних снага (чланице које их имају: САД, Француска и УК) на нивоу одвраћања, односно у зависности колико то поштује друга страна – Русија (програм СТАРТ), 6) опомена Русији да не поштује Бечки споразум о контроли конвенционалног наоружања, те став да ће НАТО успети да одржи баланс и у тој области, 7) укупним снагама које дају за НАТО, савезници ће (т.14: „4×30”) додатно обезбедити: 30 по-

морских јединица, 30 тзв. тешких батаљона копнене војске и 30 ваздухопловних ескадрила, са готовошћу за употребу у року од 30 дана и мање и 8) посебне мере за оперативнију употребу НАТО снага: (а) обезбедити до краја 2019. године дозволе и нечланица НАТО-а за брз прелазак границе (копно, море, ваздух), (б) до краја 2018. године утврдити основне и алтернативне правце снабдевања и транспорта и (ц) појачати вежбове активности. С друге стране, НАТО „балистичка војна одбрана” – БМД, која је оперативна око Русије, тумачи се као брана интерконтиненталним ракетама са других простора, а не као претња Русији, у шта руска страна нема поверења. (Forca, 2018)

Паралелно са развлачењем и опкољавањем Русије, САД и НАТО су свестрано подржавале Украјину. Почев од 2008, када је Украјини (и Грузији) био упућен, па повучен позив за чланство у Алијанси, ти позиви се настављају на свим самитима до 2022. године. САД и западне земље наоружавају Украјину, обучавају њене оружане снаге и чине друге поступке у јачању њених одбрамбених капацитета. С друге стране, односи с Русијом се све више затежу; у том смислу се Русији уводе санкције, а та земља је прекинула односе с НАТО-ом и изопштена је из Групе Г7+1.

Након релативно срамног повлачења САД и НАТО-а из Авганистана, 2021. године, Америка „потпаљује линију ватре” у Украјини, истовремено одбијајући руски предлог нове безбедносне архитектуре у Европи и давања гаранција да се НАТО неће ширити на исток, односно да ће се вратити на позиције из 1998. године. Након што је Русија 24. фебруара 2022. оружаном нападом на Украјину, САД и западне земље су се потпуно ставиле на страну Украјине, уводећи санкције и друге облике блокаде Русији, а средином 2022. је усвојен Стратешки концепт НАТО-а, те крајем године и Стратегија националне безбедности САД.

Осми по реду стратешки концепт НАТО-а усвојен је за време самита у Мадриду (Шпанија), 28-30. јуна 2022. године, четири месеца након почетка руско-украјинског рата. Сам документ је један од најкраћих у историји Алијансе и, у суштини, у 49 параграфа сублимирао је ставове из декларација НАТО-а, које су усвајане почев од 2014. године, тежишно посвећене Русији и њеном нападу на Украјину. Новина у овом стратешком концепту јесте и оштрији тон према Кини, што је само један од доказа да се стратешки концепт Алијансе у потпуности заснива на стратегији САД, иако је тај документ, овога пута, касније донет (*NATO Strategic Concept*, 2022).

Кључни ставови о Русији у стратешком концепту Алијансе налазе се у анализи стратешког окружења, где се експлицитно утврђује:

6. Евроатлантски простор није у миру. Руска Федерација је прекршила норме и принципе који су допринели стабилном и предвидивом европском безбедносном поретку. Не може се одбацити могућност напада на суверенитет и територијални интегритет савезника. Стратешка конкуренција, свеприсутна нестабилност и понављајући шокови дефинишу наше шире безбедносно окружење. Претње са којима се суочавамо су глобалне и међусобно повезане.

7. Ауторитарни актери оспоравају наше интересе, вредности и демократски начин живота. Они улажу у софистициране конвенционалне, нуклеарне и ракетне способности, са мало транспарентности или поштовања међународних норми и обавеза. Стратешки конкуренти тестирају нашу отпорност и настоје да искористе отвореност, међусобну повезаност и дигитализације наших нација. Они се мешају у наше демократске процесе и институције и циљају безбедност наших грађана хибридном тактиком, и то директно и преко посредника. Спроводе злонамерне активности у сајбер простору и свемиру, промовишу кампање дезинформисања, инструментализују миграције, манипулишу енергијом снабдевања и запошљавања и врше економску принуду. Ови актери такође предњаче намерно у настојању да се подрију мултилатералне норме и институције и промовишу ауторитарни модели управљања.

8. Руска Федерација је најзначајнија и директна претња безбедности савезника и за мир и стабилност у евроатлантском подручју. Настоји да успостави сфере утицаја и директну контролу путем принуде, субверзије, агресије и анексије. Користи конвенционална, сајбер и хибридна средства против нас и наших партнера. Њено присилно војно држање, реторика и доказана спремност да се користи силом за спровођење својих политичких циљева поткопавају међународни поредак заснован на правилима. Руска Федерација модернизује своје нуклеарне снаге и проширује своје нове и разорне системе за испоруку са двоструком способношћу, користећи принудно нуклеарно сигнализирање. Има за циљ дестабилизацију земље на нашем истоку и југу. На крајњем северу, њена способност да поремети појачања савезника и слободу пловидбе преко северног Атлантика је стратешки изазов Алијанси. Војно јачање Москве, укључујући и Балтик, Црно море и регион Средоземног мора, заједно са војном интеграцијом са Белорусијом, изазов су за нашу безбедност и интересе.

9. НАТО не тражи конфронтацију и не представља претњу по Руску Федерацију. На руске претње и непријатељска дејства наставићемо да одговарамо јединствено и на одговоран начин. Значајно ћемо ојачати

одвраћање и одбрану за све савезнике, побољшати своју отпорност на руску принуду и подржати наше партнере да се супротставе злоћудној агресији. У светлу њене непријатељске политике и деловања, ми не можемо сматрати Руску Федерацију нашим партнером. Ипак, остајемо вољни да задржимо отворене канале комуникације са Москвом ради управљања и ублажавања ризика, да спречимо ескалацију и повећамо транспарентност. Тражимо стабилност и предвидљивост у евроатлантском подручју и између НАТО-а и Руске Федерације. Свака промена у нашем односу зависи од тога да ли ће Руска Федерација потпуно зауставити своје агресивно понашање у складу са међународним правом. (*NATO Strategic Concept*, 2022: 3-4)

Кад је у питању Кина, по први пут се у једном стратешком концепту Алијансе срећу доста тешки ставови према тој земљи и њеној улози у међународним односима:

13. Наведене амбиције и политика принуде Народне Републике Кине (НРК) изазива наше интересе, безбедност и вредности. НРК користи широк спектар политичких, економских и војних алата за повећање свог глобалног утицаја и пројекта моћи, док остаје нејасна у погледу своје стратегије, намера и војног јачања. Злонамерне хибридне и сајбер операције НР Кине и њена конфронтирајућа реторика и дезинформације циљају савезнике и штете безбедности Алијансе. НРК настоји да контролише кључ технолошког и индустријског сектора, критичних инфраструктура и стратешких материјала, као и ланаца снабдевања. Користи своју економску полугу за стварање стратешких зависности и појачање свог утицаја. Настоји да поткопа међународни поредак заснован на правилима, укључујући свемирске, сајбер и поморске домene. Продубљивање стратешког партнерства Народне Републике Кине и Руске Федерације и њихови узајамно јачајући покушаји да поткопају међународни поредак заснован на правилима су у супротности са нашим вредностима и интересима. (*NATO Strategic Concept*, 2022: 4-5)

Евидентно је да су земље чланице НАТО-а значајно инволвиране у рат Русије и Украјине. У том смислу, најављују се значајне промене у општој стратегији Алијансе, која ће дати опсежан одговор на две кључне претње: 1) Сукоб с Русијом и 2) Тероризам. Према неким изворима, документ на око 4000 страница, именован као „општа реконфигурација” Алијансе, и то највећа од Хладног рата, треба да буде усвојен на самиту НАТО-а у Виљнусу, јула месеца 2023. године (Politika, 2023).

СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ САД 2022

Иако би по значају за тему овог рада овај документ САД и уопште геополитичка анализа понашања Америке требало да буду на првом месту, стратегија националне безбедности САД 2022. се обрађује као трећи документ из разлога времена његовог настајања. Наиме, последња Стратегија националне безбедности САД усвојена је октобра месеца 2022. године (*National Security Strategy*, 2022), дакле након Стратешког компаса ЕУ (март, 2022) и Стратешког концепта НАТО-а (јун, 2022). Ипак, пре приказа Стратегије националне безбедности САД 2022, неопходан је краћи осврт на историјат тог документа, као и на понашање Америке у складу са њим.

Појам (синтагма) стратегија националне безбедности, интересантно, не налази се у речницима и енциклопедијама. Разлог за то јесте касно појављивање тог појма. Наиме, први пут се појам стратегија националне безбедности појављује у САД 1947. године у Закону о националној безбедности (*National Security Act*, 1947: sect. 108). Према наведеном закону, председник САД је имао обавезу да Конгресу достави *Извештај о стратегији националне безбедности* (*National Security Strategy Report*), и то 150 дана након ступања на дужност (Forca, 2022). С обзиром да после првог извештаја (Трумман 1950) они нису редовно достављани, став о извештају је допуњен чланом 603 *Закона о реорганизацији Министарства одбране* (*Goldwater-Nichols Act*) из 1986 (Јавно право 99-433) (Britanica, 2023).

Од времена председника Роналда Регана (Ronald Reagan) (1987), Стратегија националне безбедности САД се појављује као јавни документ, и до председника Џозефа Бајдена (Joseph R. Biden) објављено је 18 таквих докумената. Наиме, од председника Џорџа Буша (млађег) (George Bush), стратегија се не објављује сваке године, већ се један такав документ доноси за време мандата једне администрације. Тако, Џорџ Буш (млађи) је објавио две (2002 и 2006), Барак Обама (Barack Obama) две (2010 и 2015), Доналд Трамп (Donald Trump) једну (2017) и Џозеф Бајден једну (2022) стратегију до сада (Forca, 2022a).

Стратегије националне безбедности САД након Хладног рата примарно су оријентисане ка лидерској позицији Америке у свету, што је у тим документима истицано као један од виталних националних интереса. Тако, у Стратегији националне безбедности САД из 1991. године, у Уводнику, председник Џорџ Буш (старији) поручује:

Нови светски поредак није чињеница; то је тежња и прилика. Имамо изванредну могућност у којој су неколико генерација уживале да изграде нови међународни систем у складу са нашим вредностима и

идеалима... Унутар шире заједнице нација јасно видимо своју улогу. Морамо не само да заштитимо наше грађане и своје интересе, већ и да помогнемо у стварању новог света у коме наше основне вредности не само да опстају, већ и цветају. Морамо радити са другима, али морамо бити и лидери. (*National Security Strategy of the USA*, 1991)

Након повратка Русије на међународну сцену (рат у Грузији 2008. и анексија Крима 2014), а посебно након снажног јачања и глобалног економског утицаја Кине (од 2013), САД у својим стратегијама Русију и Кину препознају као ревизионистичке земље и кључне противнике (*National Security Strategy of the USA*, 2017).

Рат у Украјини, који је почео 24. фебруара 2022, у потпуности је „оголио” стратешку оријентацију САД. Наиме, САД су се снажно окренуле подршци Украјини, хомогенизујући „колективни запад” за ту своју опцију и инсистирајући на поразу Русије. С друге стране, Кина је у стратегији САД постала кључни ривал Америке на глобалном нивоу. Тако, Русија и Кина су остале две кључне претње по светску и безбедност САД, али и „колективног запада”.

Дана 12. октобра 2022. године усвојена је најновија Стратегија националне безбедности САД (Бајденова стратегија). Основни мото те стратегије исказао је председник Бајден речима: „У надметању за 21. век нема времена за губљење. Треба превазићи Кину и обуздати Русију” (*National Security Strategy of the USA*, 2022). Интересантно је да је Бајден окарактерисао стратегију САД исто као стратешки концепт НАТО – 360°. У документу претежно доминирају ставови о Русији и Кини, као и начину како ће се остварити наведена Бајденова порука.

Кључне поруке према Кини у документу јесу:

- НРК је једини конкурент са намером да преобликује међународни поредак и, све више, ствара економску, дипломатску, војну и технолошку моћ да то учини. Пекинг има амбиције да створи кључну сферу утицаја у Индо-Пацифику и да постане водећа светска сила;
- Наша стратегија према НР Кини је трострука: 1) да улажемо у темеље наше снаге код куће – нашу конкурентност, нашу иновативност, нашу отпорност, нашу демократију, 2) да ускладимо наше напоре са нашим мрежама савезника и партнера, који делују са заједничким циљем, и 3) одговорно такмичење са НР Кином да бранимо наше интересе и градимо нашу визију за будућност.
- Ми ћемо Пекинг сматрати одговорним за злоупотребе – геноцид и злочине против човечности у Синђангу, кршења људских права у Ти-

бету и разградњу аутономије и слободе Хонг Конга – чак и када настоји да изврши притисак на земље и заједнице да ћуте. (*National Security Strategy of the USA*, 2022)

Однос према Русији у најновијој стратегији САД исказан је на следећи начин:

- Током протекле деценије, руска влада је одлучила да води империјалистичку спољну политику са циљем да се преокрену кључни елементи међународног поретка. Ово је кулминирало инвазијом на Украјину у пуном обиму у покушају да сруши њену владу и доведе је под руску контролу. Али, овај напад није дошао из ведре неба; претходила је руска инвазија 2014. на Украјину, њене војне интервенције у Сирији, њени дугогодишњи напори да дестабилизује своје суседе користећи обавештајне и сајбер могућности, и њени очигледни покушаји да поткопа унутрашње демократске процесе у земљама широм Европе, Централне Азије и широм света. Русија се такође дрско мешала у америчку политику и радила на сејању подела међу Американцима. А руске дестабилизујуће акције нису ограничене само на међународну арену.

- Радећи са широком и трајном међународном коалицијом, постигли смо скоро рекордне нивое безбедносне помоћи како би се осигурало да Украјина има средства за одбрану. Ми смо обезбедили хуманитарну, економску и развојну помоћ за јачање суверенитета Украјине, изабране владе и за помоћ милионима избеглица које су биле принуђене да напусте своје домове. Ми ћемо наставити да стојимо уз народ Украјине док се бори против голе Руске агресије. И ми ћемо окупити свет да Русију позове на одговорност за злочине које чини широм Украјине.

- Заједно са нашим савезницима и партнерима, Америка помаже да рат Русије против Украјине доживи стратешки неуспех. Широм Европе, НАТО и Европска унија су уједињени у супротстављању Русији и одбрани заједничких вредности. Ми ограничавамо руске стратешке економске секторе, укључујући одбрану и ваздухопловство, а ми ћемо наставити да се супротстављамо покушајима Русије да ослаби и дестабилизују суверене нације и поткопава мултилатералне институције. Заједно са нашим НАТО савезницима, јачамо нашу одбрану и одвраћање, посебно на источном крилу Алијансе. Поздрављамо улазак Финске и Шведске у НАТО, што ће додатно побољшати нашу безбедност и способности. И обнављамо наш фокус на јачање наше колективне отпорности на заједничке претње из Русије, укључујући асиметричне

претње. У ширем смислу, Путинов рат је дубоко умањио статус Русије у односу на Кину и друге азијске силе попут Индије и Јапана.

- ОБУЗДАВАЊЕ РУСИЈЕ: Прво, Сједињене Државе ће наставити да подржавају Украјину у борби за слободу, ми ћемо помоћи Украјини да се економски опорави и охрабрићемо њене регионалне интеграције са Европском унијом. Друго, Сједињене Државе ће бранити сваки центиметар територије НАТО-а и наставиће да граде и продубљују коалицију са савезницима и партнерима да би спречиле Русију да додатно нанесе штету европској безбедности, демократији и институцијама. Треће, САД ће одвратити и, по потреби, одговорити на руске акције које прете кључним интересима САД, укључујући руске нападе на нашу инфраструктуру и нашу демократију. Четврто, Руска конвенционална војска ће бити ослабљена, што ће вероватно повећати ослањање Москве на нуклеарно оружје у свом војном планирању. САД неће дозволити Русији, или било којој сили, да постигне своје циљеве употребом нуклеарног оружја или претњом употребом нуклеарног оружја. (*National Security Strategy of the USA, 2022*)

Иако се у стратегији САД 2022. истиче да је Америка против стварања „тврдых блокова”, алудирајући на ШОС (Шангајска организација за сарадњу), где су Русија и Кина и неке друге земље, а од 2022. и Иран, сам начин реализације стратегије управо се заснива на савезима као што су: 1) НАТО, пре свих, 2) сарадња са ЕУ; 3) Група седам најразвијенијих држава света – Г7 (САД, Канада, Велика Британија, Немачка, Француска, Јапан и Италија); 4) Квад (САД, Јапан, Индија и Аустралија); 5) Пет очију (САД, Канада, Аустралија, Нови Зеланд и Велика Британија); 6) АУКУС (Аустралија, Велика Британија и САД, са додатком Јапана и Јужне Кореје) и 7) И2 (Израел и Индија) + У2 (Уједињени Арапски Емирати и САД). Поред наведених раније формираних савеза, САД планирају формирање нових интеграција на сваком континенту, те се посебно истиче Азија, где доминирају Русија и Кина и предвиђа се савез „С5+1” (Казахстан, Киргистан, Тацикистан, Туркменистан и Узбекистан + САД) (*National Security Strategy of the USA, 2022*).

Очевидно, Стратегија националне безбедности САД је и даље усмерена на очување униполарног светског поретка и доминацију Америке у међународним односима. За такво уређење најновијег светског поретка, САД се снажно ослањају на НАТО и друге (наведене) савезе. У спречавању стварања мултиполарног светског поретка, сви напори САД и савезника усмеравају се на два кључна противника – Русија (војно) и Кина (у економском, али и војном смислу).

Božidar Forca¹

STRATEGIC ORIENTATION OF THE COLLECTIVE WEST

Abstract

The phrase "collective West" has been in use since the beginning of the war in Ukraine in 2022 and denotes a group of countries led by the USA. In addition to the USA, the group of countries of the "collective West" primarily consists of the countries of the European Union, NATO, as well as some countries from the Indo-Pacific region, such as Japan, Singapore, South Korea and Australia. With Russia's aggression against Ukraine in 2022, the collective West completely sided with Ukraine, providing it with political, financial and especially assistance in weapons and military equipment. On the other hand, in the course of 2022, the European Union, NATO and the USA (in that order) adopted their key strategic documents in which the strategic orientation towards security and defense was expressed. This paper presents an analysis of the latest strategic documents of the USA, NATO and the EU in the field of security. The key hypothesis from which the research started is as follows: The grouping of the countries of the collective West is an attempt to preserve the dominance of the USA in the unipolar world order. The main methods used in the paper are: historical-comparative and content analysis. The general conclusion of the paper is: The strategic orientation of the collective West, expressed in the latest strategic documents, is completely subordinated to the interests of the USA.

Keywords: Strategic documents, Collective West, Russia, China

¹ Faculty of Business Studies and Law, University of UNION-Nikola Tesla, Belgrade, Serbia.
bozidar.forca@fbsp.edu.rs

INTRODUCTION

The end of the Cold War in the last decade of the last century also marked the collapse of the bipolar world order, and is characterized by strong disintegration and integration processes. The key integration processes are: the unification of Germany (1990), the formation of the European Union - EU (1992) and the survival and expansion of NATO. The most significant disintegration processes are: the dissolution of the Warsaw Pact - WP (1991) and the collapse of the USSR (1991).

From a security point of view, at least for a while, the war of great powers and blocs, as the biggest threat to world security, was avoided. In this sense, war as a key threat to security has been replaced by a corpus of viral and real dangers, such as: terrorism, proliferation of weapons of mass destruction, organized crime, trafficking in people, weapons and narcotics, pandemics and many others.

Using the position of its own power and influence on the international community, the USA tried to establish a unipolar world order, asserting itself as a leader in international relations. For such a position and the intention to become a world hegemon, the USA managed to preserve NATO, as a lever of its own power, even though the WP collapsed.

Using the situation of the dissolution of the WP and the collapse of the USSR, 12 European countries formed the European Union (EU) after the unification of Germany. The European Union, and especially NATO, led by the USA, took advantage of a very favorable position for their expansion into the countries of Europe and the countries formed on the territory of the former USSR, as well as the former SFRY. Although the EU was the first to begin enlargement, in 1995 (Austria, Finland and Sweden), NATO took the lead in that process, according to the principle - first in NATO, then in the Union. Thus, by 2023, NATO has grown to 31, and the EU to 27 member states. By expanding to the east, NATO and the EU practically abolished the "buffer zone" with Russia, with the intention of breaking out on its borders with the widest possible front.

For the first decade after the Cold War, Russia dealt with internal problems and issues of disassociation with the former republics of the USSR. In this sense, Russia avoided conflicts with the West, primarily with NATO. However, Russia has always resisted the expansion of NATO to the east, although in this opposition it did not meet the understanding of the Alliance. When NATO invited Georgia and Ukraine to join the Alliance in 2008, Russia attacked Georgia militarily, which partially slowed down the process.

A particularly difficult situation for Russia, in terms of NATO's eastward expansion, arises from the invitation to Ukraine to join the Alliance and the turning of that country to Euro-Atlantic integration. In this sense, in 2014, Russia returned

Crimea to its composition, which the collective West labeled as an illegitimate annexation of part of Ukraine. On the other hand, Russia supported the pro-Russian population in the south-east of Ukraine in the fight against the regime in Kiev, i.e. in their demands for autonomy. Clashes between the authorities in Kiev and the pro-Russian population in the southeast of Ukraine (Dombas region) were temporarily stopped by the so-called "The Minsk Agreements" in 2014 and 2015.

Advocating for a multipolar world order, Russia has on several occasions proposed a new security architecture to Western countries, primarily the USA and NATO, especially in the Eurasian area. The economic strengthening and influence of China at the global level supported such an effort of Russia. However, to each Russian proposal, NATO responded with further activities on its own expansion, especially by constant calls to Ukraine and Georgia to join the Alliance, on the one hand, and by labeling Russia and China as revisionist states and main opponents, on the other.

After the failure of the last attempt to reach an agreement with the West on a new security architecture in 2021, and due to the deterioration of the situation in the southeast of Ukraine, on February 24, 2022, Russia launched a "special military operation" in Ukraine, which the UN General Assembly, under pressure from the West, characterized as aggression.

After Russia's aggression against Ukraine, the EU, NATO and the USA adopted new strategic documents in the field of security and defense in 2022, which are the subject of this paper. The analysis of the aforementioned strategic documents will primarily be carried out from the aspects of identifying challenges, risks and threats, on the one hand, and the security and defense mechanisms established in those documents, on the other hand. Although the USA has a dominant role within the "collective West", the presentation of strategic documents will start in chronological order of their creation, that is, from the European Union, through NATO to the USA.

STRATEGIC COMPASS OF THE EUROPEAN UNION FOR SECURITY AND DEFENSE 2022

Security and defense of the EU since its creation have been one of the stumbling blocks, both within the Union and in relations with its allies. During the formation in Maastricht in 1992, in the so-called the three-pillar structure of the Union, as one of the pillars (the second), the Common Foreign and Security Policy was established. The provisions on common foreign and security policy in the Maastricht Treaty are contained in Title V of the Treaty on European Union, in the

Preamble and Common Provisions (Title 1), Final Provisions (Title VII), Articles 223, 224, 228 and 228.A (*Maastricht Treaty*, 1992). In doing so, it is necessary to keep in mind the difference between the common foreign and security policy, which is clearly and unequivocally established as a realistic goal of the Union, and the field of defense, which is established as an integral component that should be implemented in an indefinite period. It is, obviously, a compromise created as a consequence of the appreciation of European realities that will follow the development of the Union in the field of defense. That reality within the Union, when it comes to defense, referred to the clash of two currents. The first, led by France and Germany, advocated the common defense of the Union (in accordance with Article 51 of the UN Charter). The second current, led by Great Britain, took the position that NATO is a sufficient guarantor of the EU's defense (Forca, 2021a).

The fact of the disunity of European states in the matter of defense was evident even before the official formation of the EU. The embryo of the entity that will try to grow into a defense force of the later formed European Economic Community, and then the EU, was the Western Union - WU, formed in 1948. However, the very next year (1949) NATO was formed, so that the WU "fell in the shadow" of the Alliance. After the failed initiative on the formation of the European Defense Community - EDC, in 1954, an initiative was developed on the revitalization of the WU, which was renamed the West European Union - WEU, in the same year (Forca, Krstić & Stanković, 2023: 105). The WEU, as well as the WU, never managed to "find its role" in the defense of European countries, so with the formation of the EU (1992) it was characterized as a "military wing of NATO", and by the end of its functioning Spain and Portugal also joined it (1990), as well as Greece (1995). After different positions and initiatives in the treaties of the EU, the WEU ceased to exist after the adoption of the Treaty of Lisbon (2009) and officially "merged" into the EU in 2011.

Since its formation in 1992, the EU has been moving towards the realization of a real union of European states, which will have political strength as well as economic strength. The EU Constitution was also prepared for this purpose. The idea of an EU Constitution failed in 2005, because the Draft Constitution was not ratified by the Parliament of France, and neither was it accepted by the Netherlands (Zečević, 2015).

In an effort to establish, in addition to economic influence, political influence on a broader level, the EU at the end of the last century began a stronger projecting of its own contribution to world security. In this sense, the common strategies of the Union have gained particular importance since the summit in Amsterdam in 1998. The Union adopted the first *European Security Strategy* in 2003 (*European Security Strategy*, 2003). It was a basic document for the practical

implementation of the EU's Common Foreign and Security Policy, especially in peacekeeping missions and operations. The EU started the first civilian mission (EUPM) in Bosnia and Herzegovina, and the first military operation (CONCORDIA) in what was then Macedonia, in 2003 (Forca, 2021a).

After the failed initiative on the adoption of the EU Constitution, the Union held a summit in Lisbon (Portugal) in 2007, at which the *Lisbon Treaty* was signed, which entered into force in 2009 (*Lisbon Treaty*, 2009). The Lisbon Treaty is considered the most reforming treaty of the Union, especially from the aspect of reforming the organization and functioning of the Union. In this sense, the treaty consists of two treaties: the Treaty on the EU and the Treaty on the Functioning of the EU (*Lisbon Treaty*, 2009).

Although the three-pillar structure of the Union was canceled by the Treaty of Lisbon, the Common Foreign and Security Policy (CFSP) of the EU remained a key part of external action, and the Common Security and Defense Policy (CSDP) became an integral part of it. The Union began a more significant engagement in peacekeeping missions and operations around the world, but the fact is that it remained "in the shadow of NATO" in this regard as well. Namely, NATO undertook peacekeeping missions and operations around the world, with or without the mandate of the UN Security Council, using "hard power", while the EU predominantly undertook "soft power" missions and operations. In this sense, the Union and NATO concluded an agreement - *Berlin Plus* (Reichard, 2006: 274), which was rarely applied in practice (Forca, Krstić & Stanković, 2023: 252).

Union leaders especially emphasized in the announcement of the Treaty of Lisbon that for the first time a clause on the common defense of the EU was established. Exactly, that clause is established in Article 42 of the Treaty. However, the Union failed to solve the issue of its own defense in a unified way. Thus, according to the Treaty of Lisbon, practically, "three currents" have been reconciled in terms of defense within the EU: 1) the clause on common defense was established, 2) NATO remains as the guarantor of EU defense and 3) the right of neutral states (Austria, Finland, Sweden, Ireland, Malta and Cyprus) to regulate defense according to their interests (Forca, 2021a).

The second decade of this century led to significant changes in the organization and functioning of the EU, especially in the area of security and defense. Such a situation was mostly influenced by the following factors: 1) the USA and NATO (thus most of the EU members) were increasingly mired in wars around the world, which led to mass migrations, which particularly affected the Union itself, 2) there were strong conflicts between the West and Russia after its annexation of Crimea (2014), 3) China increasingly strengthened its global economic influence, which the USA opposed the most, and 4) The United Kingdom voted to leave the EU in the

2016 referendum, in accordance with Article 50 of the Treaty of Lisbon. In such conditions, in 2016, the EU adopted the *Global Strategy for the EU's Common Foreign and Security Policy (Common vision, common action: a stronger Europe - Global Strategy of the European Union for Foreign and Security Policy, 2016)*².

Even without a more detailed study of the Global Strategy of the EU, it is enough to read only the Introduction written by the then President of the European Commission, Federica Mogherini, who says: "The purpose, even the existence of our Union has been called into question" (*Global Strategy of the EU, 2016: 4*). Namely, although in the Global Strategy the EU tried to show the reality of the modern world, the basic challenges and threats, and it emphasized the need for the Union to have a more significant role in global governance, nevertheless, the positioning of the USA as a world leader and the use of NATO for those needs, marginalized the role of the EU.

The peak of the EU's inability to establish a common foreign and security policy, and especially to determine the issue of common defense, occurs after Russia's aggression against Ukraine in 2022. In a situation where the USA is assuming a leadership position within the "collective West", the EU in March 2022 is adopting the *Strategic Compass for Security and Defense of the EU (Strategic Compass for Security and Defense for the European Union which protects its citizens, values and interests, and contributes to the international of peace and security, 2022)*³.

The Strategic Compass is a document that establishes a common strategic vision of the EU's security and defense policy for the next five to ten years, the implementation of which begins immediately. It is a document that helps build a common strategic culture, strengthen EU unity and solidarity, and, above all, strengthens capabilities and readiness for joint action, protection of interests and defense of Union values (*EU Strategic Compass, 2022*).

In the Introduction of the document, it is especially emphasized (in bold): "In an uncertain world, full of threats and rapidly changing geopolitical circumstances, this Strategic Compass directs and improves our actions to make the EU a stronger and more capable provider of security. For this purpose, it establishes clear goals in the area of EU security and defense, the means to achieve them and specific deadlines for measuring progress" (*EU Strategic Compass, 2022:6*).

The Strategic compass as a document is drawn up on 47 pages, and apart from the summary, introduction and conclusion, it contains five basic units: 1) The world we face, 2) Act, 3) Secure, 4) Invest and 5) Partnerships (*EU Strategic Compass, 2022*).

² Further referred to as (*Global Strategy of the EU, 2016*).

³ Further referred to as (*EU Strategic Compass, 2022*).

As the first in the document, the unit *The world we face*, gives an overview of the return of power politics in a multipolar world in conflict, for which Russia and China are primarily accused; it describes in more detail the strategic environment of the Union; identifies key challenges, risks and threats and communicates the strategic consequences for the Union (*EU Strategic Compass*, 2022).

The document for Russia states:

Through the unprovoked and unjustified military aggression against Ukraine, Russia is grossly violating international law and the principles of the UN Charter and undermining European and global security and stability. This follows the military aggression in Georgia in 2008, as well as the illegal annexation of Crimea and the military intervention in Eastern Ukraine in 2014. Through this armed interference in Georgia and Ukraine, the de facto control over Belarus, as well as the continued presence of Russian troops in protracted conflicts, including in the Republic of Moldova, the Russian government is actively aiming to establish so-called spheres of influence. The armed aggression against Ukraine is showing the readiness to use the highest level of military force, regardless of legal or humanitarian considerations, combined with hybrid tactics, cyberattacks and foreign information manipulation and interference, economic and energy coercion and an aggressive nuclear rhetoric. These aggressive and revisionist actions for which the Russian government, together with its accomplice Belarus, is entirely responsible, severely and directly threaten the European security order and the security of European citizens. Those responsible for these crimes, including targeting civilians and civilian objects, will be held accountable. In other theatres such as Libya, Syria, Central African Republic and Mali, Russia also projects itself and uses crises in an opportunistic way, including by using disinformation and mercenaries, such as the Wagner group. All these developments constitute a long-term and direct threat for European security, which we will continue to face resolutely. (*EU Strategic Compass*, 2022: 7)

On the other hand, the following positions stand for China:

China is a partner for cooperation, an economic competitor and a systemic rival. With China, we can address matters of global concern such as climate change. China is increasingly both involved and engaged in regional tensions. The asymmetry in the openness of our markets and societies have led to growing concerns as regards to reciprocity, economic competition

and resilience. China tends to limit access to its market and seeks to promote globally its own standards. It pursues its policies including through its growing presence at sea and in space, as well as by using cyber tools and displaying hybrid tactics. In addition, China has been substantially developing its military means and aims to have completed the overall modernisation of its armed forces by 2035, impacting regional and global security. China's development and integration into its region, and the world at large, will mark the rest of this century. We need to ensure that this happens in a way that will contribute to uphold global security and not contradict the rules-based international order and our interests and values. This requires strong unity amongst us and working closely with other regional and global partners. (*EU Strategic Compass*, 2022: 8)

Starting from the position that the EU is "surrounded by instability and facing war on its borders", the document describes the neuralgic regions of the world, emphasizing particularly critical states (Table 1).

Table 1. *Critical regions and neuralgic states*

CRITICAL REGION	NEURALGIC STATES/ORGANIZATIONS
Western Balkans	Bosnia and Herzegovina, Serbia
Eastern neighbourhood	The Republic of Moldova, Georgia and the South Caucasus
African/Middle Eastern region	Libya and Syria
Eastern Mediterranean	Turkey
Africa	Mali, Sahel, the Horn of Africa, Gulf of Guinea, and the Mozambique Channel
Middle East and Gulf Region	Al Qaida and Daesh.
Indo-Pacific	China
Elsewhere in Asia	Afghanistan, DPR Korea
Latin America	Venezuela and Columbia

Source: EU Security and Defense Strategic Compass, 2022. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/hr/pdf> (edited by the author)

The Strategic Compass identifies the following as key challenges, risks and security threats: 1) Terrorism and violent extremism; 2) Proliferation of weapons of mass destruction; 3) State and non-state actors, cyber attacks, hybrid strategies, disinformation campaigns and 4) Climate change, environmental destruction and natural disasters (*EU Strategic Compass*, 2022: 11).

Other parts of the document describe the projection of organizational and functional changes within the common foreign and security policy of the Union, which should contribute to its stability and defense, as well as a significant impact on international security. In this sense, above all within the *Permanent Structured Cooperation* (PESCO), which was established by the Treaty of Lisbon (*Lisbon Treaty*, 2009: Article 47), the extremely demanding projections of strengthening security and defense in all dimensions (land, sea, air and cosmos) were pointed out. The "operational capacity" of the EU for engagement in an "unsuitable environment" of about 5,000 members of the military forces, which will be activated by 2025, is especially highlighted (*EU Strategic Compass*, 2022: 20).

However, no matter how much the need to strengthen the security and defense of the Union was emphasized in the previous chapters, the last part (Partnership) especially emphasizes the need for cooperation, primarily with NATO, but also with other countries. Starting from the position that the EU - NATO strategic partnership is of key importance for defense, there is almost no international organization, region of the world or western country with which partnership is not foreseen in this unit. In this sense, the partnership is divided into: 1) multilateral and regional partners and 2) tailored bilateral partnerships (Table 2).

Table 2. *EU partners*

MULTILATERAL AND REGIONAL	BILATERAL
NATO	USA
UN	Norway
OSCE	Canada
African Union	United Kingdom
ASEAN	Eastern partners (Ukraine, Moldova, Georgia)
	Indo-Pacific (Japan, South Korea, India, Vietnam, Indonesia, Pakistan, Djibouti and China)
	Latin America

Source: EU Security and Defense Strategic Compass, 2022: 42-43. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/hr/pdf> (edited by the author)

STRATEGIC CONCEPT OF NATO 2022

The North Atlantic Treaty Organization (NATO) is an alliance of sovereign states that have decided to cooperate voluntarily in order to defend common inter-

ests. NATO was formed on April 4, 1949 in Washington, by two North American (USA and Canada) and 10 European sovereign states. After several expansions, in 2023 NATO has 31 member states, and Finland became the last member in 2023.

There are different views on the objectives of the formation of NATO, but the fact is that this alliance was formed in the course of very pronounced antagonisms between the winners of the Second World War - the Western countries, led by the USA, on the one hand, and the USSR, which gathered around itself a group of Eastern European states, on the other hand. Fear of the growing influence of "Soviet communism" was especially expressed by British Prime Minister Winston Churchill, calling that influence "an iron curtain from the Baltic to the Adriatic Sea" (RTV, 2007).

According to *the North Atlantic Treaty* or *the Washington Treaty*, from April 4, 1949, the basic goal of the formation of NATO is to protect the freedom and security of all its members, by political and military means. However, one often finds in the literature a pragmatic statement of the goals of the formation of NATO, which are attributed to the first secretary general - Lord Ismay. Namely, it is claimed that Lord Ismay emphasized the following goals for the formation of NATO: 1) Germany under control, 2) the USSR - out of Western Europe and 3) the USA - into Europe (Keković & Dimitrijević, 2017: 403).

The stated views of Lord Ismay on the goals of the formation of NATO coincide with some scientific research of that act, where it is written:

The main characteristic that marks the formation of NATO is that it was done with the geopolitical necessity, on the part of the USA, to strengthen the military-security and political influence in Europe, immediately after World War II (of course including the interests of the Western allies, especially Great Britain). Primarily, it is based on the fear of further expansion and establishment of the USSR's position in Europe, but also the restoration of some major Western power, which alone or in association with a coalition of European states (or with the USSR) would push the USA out of Europe in a geopolitical sense. Such a scenario would have disastrous consequences for the new US doctrine, considering the geostrategic position of Europe in relation to essential geopolitical areas of national interest for the US, the Middle and Far East, the Mediterranean, the Persian Gulf, the border areas of Russia, China and India. (Matijašević, 2013: 124)

NATO was formed in accordance with Chapter VII, Article 51 of the UN Charter, which guarantees every country the right to self-defense, which it can exercise independently or in association with other states (*UN Charter*, 1945: Article

51). In this sense, the key position of *the Washington Treaty*, which expresses the essence of the formation of NATO as a defense alliance, is its Article 5, which states:

The Parties agree that an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all and consequently they agree that, if such an armed attack occurs, each of them, in exercise of the right of individual or collective self-defence recognised by Article 51 of the Charter of the United Nations, will assist the Party or Parties so attacked by taking forthwith, individually and in concert with the other Parties, such action as it deems necessary, including the use of armed force, to restore and maintain the security of the North Atlantic area. Any such armed attack and all measures taken as a result thereof shall immediately be reported to the Security Council. Such measures shall be terminated when the Security Council has taken the measures necessary to restore and maintain international peace and security. (ISAC Fond, 2010)

From its formation (1949) to 2023, NATO had several expansions (Table 3).

Table 3. *NATO expansions*

YEAR	MEMBERSHIP IN NATO
1949 (formation)	USA, Canada, Belgium, Netherlands, Luxembourg, Great Britain, France, Italy, Denmark, Norway, Iceland and Portugal
1952	Turkey and Greece
1955	Western Germany
1982	Spain
1999	Hungary, Poland and the Czech Republic
2004	Latvia, Lithuania, Estonia, Bulgaria, Romania, Slovakia and Slovenia
2009	Albania and Croatia
2017	Montenegro
2020	North Macedonia
2023	Finland

Source: the Author

After the Cold War, a logical question arose: Why did NATO survive, if the Warsaw Pact was dissolved? We will look for the answer to the mentioned question in this paper, and we can preliminarily state that: after the Cold War, the USA began to establish a unipolar international system with its own dominance in international relations. To "rule the world" the US needed an additional lever of power. That lever of power is NATO. In this sense, the USA used its own po-

sition in international relations after the collapse of the USSR and the dissolution of the WP and "convinced" the United Nations that NATO should remain as an international organization placed at the disposal of the UN Security Council for the establishment and preservation of peace and security in the world, which is in accordance with Chapter VIII, Articles 52 and 53 of the UN Charter. Thus, with its Resolution 787, the UN Security Council practically verified NATO as an international organization for establishing peace and security in the world, in accordance with the UN Charter (Forca, 2021).

The key document that directs long-term (mostly 10-year) functioning (goals, tasks, organization and transformation) is *NATO's Strategic Concept*, which is adopted and considered (amended) during the Alliance summit at the highest level. "The strategic concept of the Alliance is a document that describes the purpose and tasks of NATO, considers strategic perspectives in the light of the changed international environment and lays the foundations for a new approach to security at the beginning of the 21st century. Also, *the Strategic Concept* provides guidelines for the transformation of the forces and capabilities of the Alliance" (Forca, 2021: 26).

During its existence so far, 1949-2023, NATO has adopted eight strategic concepts:

- 1) Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Area (DC 6/1, December 1, 1949);
- 2) Strategic concept for the defense of the North Atlantic area (MC 3/5, December 3, 1952);
- 3) Comprehensive strategic concept for the defense of the NATO area (MC14/2, May 23, 1957);
- 4) Comprehensive strategic concept for the defense of the NATO area (MC 14/3, January 16, 1968);
- 5) Strategic concept of NATO "Strategy of dialogue and cooperation" (November 1991);
- 6) Strategic concept "Strategy of cooperation in security" NATO (D. C, April 23-24, 1999);
- 7) Strategic concept "Active engagement - modern defense" (November 19-20, 2010);
- 8) NATO 2022 Strategic Concept (June 28-30, 2022) (Forca, 2022a).

Just by glancing at the names of the documents under the common name of NATO's Strategic Concept, we notice that four documents were adopted during the Cold War, and four after that period. Also, from the specific name of each document, it is clear that the concepts during the Cold War were primarily aimed at

the defense of the North Atlantic area, which corresponds to the character of the organization formed in accordance with Article 51 of the UN Charter. However, the strategic concepts adopted after the Cold War were directed towards the new role of the Alliance in international relations, i.e. more towards NATO as a security forum for engagement around the world, even outside the North Atlantic area, whether it is based on the mandate of the UN Security Council, or without it.

A special feature of NATO's strategic concepts adopted after the Cold War is their alignment with the positions established in the US national security strategy. It is just one more proof that NATO was and remains America's "lever of power" in establishing a unipolar world order. In addition, it is a fact that NATO member states have engaged their forces in numerous military conflicts around the world in which the US has participated. A characteristic example of such involvement of NATO is the aggression against FR Yugoslavia in 1999. "The aggression was carried out without the mandate of the UN Security Council, contrary to Article 5 of the Washington Treaty on the Formation of the Alliance, but also contrary to the constitutions of NATO member states" (Forca, 2019: 46).

The focus of this paper is *the Strategic Concept of NATO 2022*. In the period 2010-2022 major changes took place in international relations of importance for the subject of this paper, which had the greatest impact on the course of the Ukrainian crisis, on the one hand, and the character of US strategies and strategic concepts of NATO, on the other. The most significant processes in international relations, in the above sense, were: 1) colored revolution - Maidan (2013-2014); 2) return of Crimea to Russia (2014); 3) conflicts in the southeast of Ukraine (2014-2015); 4) the strong economic rise of China on the global level (starting in 2013) and confrontation with the USA; 5) entry of the USA and NATO into new conflicts - Libya (since 2011) and Syria (since 2014); 6) the exit of Great Britain from the EU (2016-2020); 7) US presidential elections (2016 and 2020); 8) the way to end the US and NATO conflict in Iraq (2014) and Afghanistan (2021) and 9) Russia's aggression against Ukraine (2022).

General characteristics of international relations in the period 2010-2022 could be qualified as the unequivocal creation of a multipolar world order and the US's effort to resist it by all means, including force. In accordance with the aforementioned qualification, there is an evident convergence of US and NATO strategies, whereby the strategic concepts of the Alliance are subordinated to American tendencies.

Burdened by the numerous wars it has caused and in which it directly participates, the US is gradually leaving individual battlefields, and directing its main levers of power to two key adversaries - Russia and China. Those two countries are explicitly named as revisionist and main opponents of the USA (*National Security*

Strategy of the USA, 2017). Such a strategic trend of the USA is unconditionally followed by NATO.

The key strategic moves of the USA and NATO towards Russia are in theory named as "Overextending and Encirclement of Russia". There is information in the literature that the mastermind of the study for "Overextending and Encirclement" of Russia is the RAND Corporation, in which the director of the American CIA and the director of the British MI 6 played key roles as experts on Russia (Engdal, 2020).

The overextending of Russia, as Engdahl writes, primarily took place through the creation of neuralgic zones (points) around that country, starting from the Baltic countries, through Belarus, Ukraine, the Caucasus, and up to the Western Balkans. At the same time, the USA tried to create a point of contention between Russia and China, as well as to thwart EU-Russia cooperation in the construction of the Nord Stream 2 gas pipeline.

Russia has been drawn into conflicts in the environment so that, as former US Secretary of State John Kerry says, a "line of fire" has been created with Moscow (Kesić, 2023). (Figure 1)

Figure 1. *Lines of fire with Moscow*

Source: Forca, B. (2021). Od hibridnog rata do svedimenzijskih operacija preko kršenja međunarodnog prava. U *NATO agresija na SRJ (Republiku Srbiju): da se večno pamti*. Leposavić: Institut za srpsku kulturu Priština. 165-199.

Analyst Jeffrey Sachs, looking at the West's relationship with Ukraine and Russia, and through Crimea, from a historical perspective, says: "Since the middle

of the 19th century, the West has been competing with Russia over Crimea and, more precisely, naval power in the Black Sea. In the Crimean War (1853-6), Britain and France captured Sevastopol and temporarily drove the Russian navy from the Black Sea. The current conflict is essentially the Second Crimean War. This time, the US-led military alliance seeks to expand NATO to Ukraine and Georgia, so that the five NATO members would encircle the Black Sea" (Saks, 2022).

The encirclement of Russia by NATO is not only a historical aspect observed by Jeffrey Sachs, but it is also an integral part of the official strategic concepts of the USA and NATO, named as - *Defense in 360°*. That concept begins to be more visibly introduced into the strategy of the USA and NATO after 2014, when the relationship between the collective West and Russia cools down and becomes strained, which is attributed to the annexation of Crimea by Russia. Thus, at the NATO summit held in September 2014 in Wales, contemporary security challenges were analyzed, with special attention being paid to the crisis in Ukraine. At the summit, a plan was presented on the formation of new rapid reaction forces in Eastern Europe. The presence of NATO forces should be on a "rotational basis" and be flexible enough to enable a quick response in the event of an unfavorable development of the security situation. In addition, at the summit in Wales, the Joint Statement of NATO member countries and Ukraine on the crisis in that country was adopted, in which Russia is accused of violating Ukrainian sovereignty, territorial integrity and independence (*NATO Summit in Wales*, 2014).

In the Declaration from the 2018 NATO Summit, the concept of *Defense in 360°* is stated:

Defense in 360° includes: 1) strengthening in the Northeast: the formation of four battalion-strength battle groups, about 4,500 soldiers, and their deployment in Estonia, Latvia, Lithuania and Poland, 2) the Black Sea region - the formation of a multinational training brigade in Romania, 3) strengthening of national capacities and cooperation of NATO with partners in the South, 4) formation of a center for cyber warfare in Belgium, 5) maintenance of nuclear forces (members that have them: the USA, France and the UK) at the level of deterrence, i.e. depending on how much it respects the other side - Russia (START program), 6) warning Russia for not respecting the Vienna Convention on Conventional Arms Control, and the position that NATO will manage to maintain balance in that area as well, 7) to the total forces they provide for NATO, the allies will (item 14: "4×30") additionally provide: 30 naval units, 30 so-called heavy battalions of the ground army and 30 aviation squadrons, with readiness for use within 30 days or less and 8) special measures for more operational use of NATO

forces: (a) provide by the end of 2019 permits for non-NATO members to quickly cross the border (land, sea, air), (b) by the end of 2018, determine the basic and alternative routes of supply and transport and (c) strengthen training activities. On the other hand, the NATO "ballistic military defense" - BMD, which is operational around Russia, is interpreted as a barrier against intercontinental missiles from other areas, and not as a threat to Russia, which the Russian side does not trust. (Forca, 2018)

Parallel to the overextending and encirclement of Russia, the USA and NATO have always supported Ukraine. Beginning in 2008, when Ukraine (and Georgia) was invited to become a member of the Alliance, and then it was withdrawn, these invitations continue at all summits until 2022. The US and Western countries are arming Ukraine, training its armed forces and taking other steps to strengthen its defense capabilities. On the other hand, relations with Russia are increasingly strained; in this sense, sanctions are being imposed on Russia, and that country broke off relations with NATO and was expelled from the G7+1 Group.

After the relatively shameful withdrawal of the US and NATO from Afghanistan, in 2021, America is "igniting the line of fire" in Ukraine, at the same time rejecting the Russian proposal for a new security architecture in Europe and giving guarantees that NATO will not expand to the east, that is, that it will return to positions from 1998. After Russia armedly attacked Ukraine on February 24, 2022, the USA and Western countries completely sided with Ukraine, introducing sanctions and other forms of blockade against Russia, and in mid-2022 the Strategic Concept of NATO was adopted, and at the end of the year the Strategy of US national security.

The eighth strategic concept of NATO was adopted during the summit in Madrid (Spain), June 28-30, 2022, four months after the start of the Russian-Ukrainian war. The document itself is one of the shortest in the history of the Alliance and, in essence, in 49 paragraphs it sublimated the positions from the NATO declarations, which were adopted starting in 2014, mainly dedicated to Russia and its attack on Ukraine. The novelty in this strategic concept is a harsher tone towards China, which is just one of the proofs that the strategic concept of the Alliance is completely based on the strategy of the USA, even though that document, this time, was adopted later (*NATO Strategic Concept*, 2022).

The key positions on Russia in the strategic concept of the Alliance are found in the analysis of the strategic environment, where it is explicitly determined:

6. The Euro-Atlantic area is not at peace. The Russian Federation has violated the norms and principles that contributed to a stable and predictable

European security order. We cannot discount the possibility of an attack against Allies' sovereignty and territorial integrity. Strategic competition, pervasive instability and recurrent shocks define our broader security environment. The threats we face are global and interconnected.

7. Authoritarian actors challenge our interests, values and democratic way of life. They are investing in sophisticated conventional, nuclear and missile capabilities, with little transparency or regard for international norms and commitments. Strategic competitors test our resilience and seek to exploit the openness, interconnectedness and digitalisation of our nations. They interfere in our democratic processes and institutions and target the security of our citizens through hybrid tactics, both directly and through proxies. They conduct malicious activities in cyberspace and space, promote disinformation campaigns, instrumentalise migration, manipulate energy supplies and employ economic coercion. These actors are also at the forefront of a deliberate effort to undermine multilateral norms and institutions and promote authoritarian models of governance.

8. The Russian Federation is the most significant and direct threat to Allies' security and to peace and stability in the Euro-Atlantic area. It seeks to establish spheres of influence and direct control through coercion, subversion, aggression and annexation. It uses conventional, cyber and hybrid means against us and our partners. Its coercive military posture, rhetoric and proven willingness to use force to pursue its political goals undermine the rules-based international order. The Russian Federation is modernising its nuclear forces and expanding its novel and disruptive dual-capable delivery systems, while employing coercive nuclear signalling. It aims to destabilise countries to our East and South. In the High North, its capability to disrupt Allied reinforcements and freedom of navigation across the North Atlantic is a strategic challenge to the Alliance. Moscow's military build-up, including in the Baltic, Black and Mediterranean Sea regions, along with its military integration with Belarus, challenge our security and interests.

9. NATO does not seek confrontation and poses no threat to the Russian Federation. We will continue to respond to Russian threats and hostile actions in a united and responsible way. We will significantly strengthen deterrence and defence for all Allies, enhance our resilience against Russian coercion and support our partners to counter malign interference and aggression. In light of its hostile policies and actions, we cannot consider the Russian Federation to be our partner. However, we remain willing to keep open channels of communication with Moscow to manage and miti-

gate risks, prevent escalation and increase transparency. We seek stability and predictability in the Euro-Atlantic area and between NATO and the Russian Federation. Any change in our relationship depends on the Russian Federation halting its aggressive behaviour and fully complying with international law. (*NATO Strategic Concept*, 2022: 3-4)

When it comes to China, for the first time in a strategic concept of the Alliance, quite harsh attitudes towards that country and its role in international relations are found:

13. The People's Republic of China's (PRC) stated ambitions and coercive policies challenge our interests, security and values. The PRC employs a broad range of political, economic and military tools to increase its global footprint and project power, while remaining opaque about its strategy, intentions and military build-up. The PRC's malicious hybrid and cyber operations and its confrontational rhetoric and disinformation target Allies and harm Alliance security. The PRC seeks to control key technological and industrial sectors, critical infrastructure, and strategic materials and supply chains. It uses its economic leverage to create strategic dependencies and enhance its influence. It strives to subvert the rules-based international order, including in the space, cyber and maritime domains. The deepening strategic partnership between the People's Republic of China and the Russian Federation and their mutually reinforcing attempts to undercut the rules-based international order run counter to our values and interests. (*NATO Strategic Concept*, 2022: 4-5)

It is evident that NATO member countries are significantly involved in the war between Russia and Ukraine. In this sense, significant changes are announced in the general strategy of the Alliance, which will provide a comprehensive response to two key threats: 1) Conflict with Russia and 2) Terrorism. According to some sources, the document of about 4,000 pages, named as the "general reconfiguration" of the Alliance, the largest since the Cold War, should be adopted at the NATO summit in Vilnius in July 2023 (Politika, 2023).

US NATIONAL SECURITY STRATEGY 2022

Although this document of the US and the geopolitical analysis of America's behavior in general should be in the first place in terms of importance for the topic of this paper, the US National Security Strategy 2022 is treated as the third document due to the time of its creation. Namely, the last US National Security

Strategy was adopted in October 2022 (*National Security Strategy*, 2022), i.e. after the EU Strategic Compass (March, 2022) and the Strategic Concept of NATO (June, 2022). However, before presenting the US National Security Strategy 2022, a brief review of the history of that document, as well as America's behavior in accordance with it, is necessary.

The term national security strategy, interestingly, is not found in dictionaries and encyclopedias. The reason for that is the late appearance of that term. Namely, for the first time the term national security strategy appeared in the USA in 1947 in *the National Security Act* (1947: sect. 108). According to the aforementioned law, the US president had the obligation to submit *the National Security Strategy Report* to Congress 150 days after taking office (Forca, 2022). Since after the first report (Truman 1950) they were not regularly submitted, the position on the report was supplemented by section 603 of the *Goldwater-Nichols Act* of 1986 (Public Law 99-433) (Britanica, 2023).

Since the time of President Ronald Reagan (1987), the US National Security Strategy has appeared as a public document, and until President Joseph R. Biden 18 such documents have been published. Namely, since President George Bush (Junior), the strategy has not been published every year, but one such document has been adopted during the mandate of one administration. Thus, George Bush (Junior) published two (2002 and 2006), Barack Obama two (2010 and 2015), Donald Trump one (2017) and Joseph Biden one (2022) strategy so far (Forca, 2022a).

The national security strategies of the USA after the Cold War are primarily oriented towards America's leadership position in the world, which is highlighted in those documents as one of the vital national interests. Thus, in the *National Security Strategy of the USA* from 1991, in the Introduction, President George Bush (Senior) says:

A new world order is not a fact; it is an aspiration – and an opportunity. We have within our grasp an extraordinary possibility that few generations have enjoyed – to build a new international system in accordance with our own values and ideals... Within the broader community of nations, we see our own role clearly. We must not only protect our citizens and our interests, but help create a new world in which our fundamental values not only survive but flourish. We must work with others, but we must also be a leader. (*National Security Strategy of the USA*, 1991)

After the return of Russia to the international scene (the war in Georgia in 2008 and the annexation of Crimea in 2014), and especially after the strong strengthening and global economic influence of China (since 2013), the USA in

its strategies recognizes Russia and China as revisionist countries and key opponents (*National Security Strategy of the USA*, 2017).

The war in Ukraine, which began on February 24, 2022, completely "exposed" the strategic orientation of the USA. Namely, the USA strongly turned to support Ukraine, homogenizing the "collective West" for that option and insisting on the defeat of Russia. On the other hand, China has become a key rival of America at the global level in the US strategy. Thus, Russia and China remain the two key threats to the world and the security of the USA, but also of the "collective West".

On October 12, 2022, the latest US National Security Strategy (Biden's strategy) was adopted. The basic motto of that strategy was expressed by President Biden with the words: "There is no time to lose in the competition for the 21st century. We need to overcome China and contain Russia" (*National Security Strategy of the USA*, 2022). It is interesting that Biden characterized the US strategy in the same way as NATO's strategic concept – 360°. The document is dominated by views on Russia and China, as well as the way in which Biden's message will be implemented.

The key messages towards China in the document are:

The PRC is the only competitor with both the intent to reshape the international order and, increasingly, the economic, diplomatic, military, and technological power to do it. Beijing has ambitions to create an enhanced sphere of influence in the Indo-Pacific and to become the world's leading power.

Our strategy toward the PRC is threefold: 1) to invest in the foundations of our strength at home – our competitiveness, our innovation, our resilience, our democracy, 2) to align our efforts with our network of allies and partners, acting with common purpose and in common cause, and 3) compete responsibly with the PRC to defend our interests and build our vision for the future.

We will hold Beijing accountable for abuses – genocide and crimes against humanity in Xinjiang, human rights violations in Tibet, and the dismantling of Hong Kong's autonomy and freedoms – even as it seeks to pressure countries and communities into silence. (*National Security Strategy of the USA*, 2022)

The attitude towards Russia in the latest US strategy is expressed as follows:

Over the past decade, the Russian government has chosen to pursue an imperialist foreign policy with the goal of overturning key elements of the international order. This culminated in a full-scale invasion of Ukraine in an attempt to topple its government and bring it under Russian control. But, this attack did not come out of the blue; it was preceded by Russia's

2014 invasion of Ukraine, its military intervention in Syria, its longstanding efforts to destabilize its neighbors using intelligence and cyber capabilities, and its blatant attempts to undermine internal democratic processes in countries across Europe, Central Asia, and around the world. Russia has also interfered brazenly in U.S. politics and worked to sow divisions among the American people. And Russia's destabilizing actions are not limited to the international arena.

Working with a broad and durable international coalition, we have marshalled near-record levels of security assistance to ensure Ukraine has the means to defend itself. We have provided humanitarian, economic and development assistance to strengthen Ukraine's sovereign, elected government and help the millions of refugees who have been forced to flee their homes. We will continue to stand with the people of Ukraine as they fight back against Russia's naked aggression. And we will rally the world to hold Russia accountable for the atrocities they have unleashed across Ukraine.

Alongside our allies and partners, America is helping to make Russia's war on Ukraine a strategic failure. Across Europe, NATO and the European Union are united in standing up to Russia and defending shared values. We are constraining Russia's strategic economic sectors, including defense and aerospace, and we will continue to counter Russia's attempts to weaken and destabilize sovereign nations and undermine multilateral institutions. Together with our NATO Allies, we are strengthening our defense and deterrence, particularly on the eastern flank of the Alliance. Welcoming Finland and Sweden to NATO will further improve our security and capabilities. And we are renewing our focus on bolstering our collective resilience against shared threats from Russia, including asymmetric threats. More broadly, Putin's war has profoundly diminished Russia's status vis-a-vis China and other Asian powers such as India and Japan.

CONTAINING RUSSIA: First, the United States will continue to support Ukraine in its fight for its freedom, we will help Ukraine recover economically, and we will encourage its regional integration with the European Union. Second, the United States will defend every inch of NATO territory and will continue to build and deepen a coalition with allies and partners to prevent Russia from causing further harm to European security, democracy, and institutions. Third, the United States will deter and, as necessary, respond to Russian actions that threaten core U.S. interests, including Russian attacks on our infrastructure and our democracy. Fourth, Russia's conventional military will have been weakened,

which will likely increase Moscow's reliance on nuclear weapons in its military planning. The United States will not allow Russia, or any power, to achieve its objectives through using, or threatening to use, nuclear weapons. (*National Security Strategy of the USA*, 2022)

Although the US 2022 strategy states that America is against the creation of "hard blocs", alluding to the SCO (Shanghai Cooperation Organization), where there are Russia and China and some other countries, and from 2022 also Iran, the very way of implementing the strategy is based on alliances such as: 1) NATO, above all, 2) cooperation with the EU; 3) Group of the seven most developed countries in the world - G7 (USA, Canada, Great Britain, Germany, France, Japan and Italy); 4) Quad (USA, Japan, India and Australia); 5) Five Eyes (USA, Canada, Australia, New Zealand and Great Britain); 6) AUKUS (Australia, Great Britain and USA, with the addition of Japan and South Korea) and 7) I2 (Israel and India) + U2 (United Arab Emirates and USA). In addition to the aforementioned previously formed alliances, the USA plans to form new integrations on every continent, especially Asia, where Russia and China dominate, and the "C5+1" alliance (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan + the USA) is foreseen (*National Security Strategy of the USA*, 2022).

Obviously, the US National Security Strategy is still focused on preserving the unipolar world order and American dominance in international relations. For such arrangement of the latest world order, the USA strongly relies on NATO and other (mentioned) alliances. In preventing the creation of a multipolar world order, all efforts of the US and its allies are directed at two key adversaries - Russia (military) and China (economically, but also militarily).

REFERENCE LIST

Engdal, F.V. (2020, October 15). *Opkoljavanje Rusije prema studiji instituta RAND*. Novi standard. Retrieved May 4, 2023, from <https://standard.rs/2020/10/15/opkoljavanje-rusije-prema-studiji-instituta-rand/>

European Security Strategy - A Secure Europe in a Better World. (2003). Ured za publikacije EU. Retrieved May 4, 2023, from <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d0928657-af99-4552-ae84-1cbaaa864f96/>

Forca B., Krstić S., Stanković V. (2023). *Zajednička spoljna i bezbednosna politika Evropske unije i Republika Srbija*. Beograd: Fakultet za poslovne studije i pravo.

Forca, B. (15.08.2018). *Deklaracija sa NATO samita. Brisel 11-12.07.2018*.

„Trampov recept”. Odbrana i bezbednost. Retrieved May 10, 2023, from <https://odbranaibezbednost.rs/2018/08/15/deklaracija-sa-nato-samita-brisel-11-12-07-2018-trampov-recept/>

Forca, B. (2019). Dve suprotstavljene godišnjice. *Diplomatija i bezbednost*. Vol. II (1). 46-67.

Forca, B. (2021a). *Sistemi bezbednosti*. Beograd: Fakultet za posloven studije i pravo.

Forca, B. (2021b). Od hibridnog rata do svedimenzijskih operacija preko kršenja međunarodnog prava. U *NATO agresija na SRJ (Republiku Srbiju): da se večno pamti*. Leposavić: Institut za srpsku kulturu Priština; Beograd: Fakultet za poslovne studije i pravo Univerziteta "Union - Nikola Tesla" i Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo Univerziteta "Union - Nikola Tesla". 165-199.

Forca, B. (2022a). *Smisao i ciljevi širenja NATO na istok*. Beograd: Bezbednosni forum.

Forca, B., (2022b). *Teorijski i uporedni aspekt analize strategije nacionalne bezbednosti Republike Srbije*. Beograd: Fakultet za poslovne studije i pravo.

Haley, J. (2016, Novembar 28). *National Security Strategy Report*. Britannica. Retrieved May 6, 2023, from: <https://www.britannica.com/topic/National-Security-Strategy-Report>

ISAC Fond (ur.). (2010). *Šta je Partnerstvo za mir?*. Beograd: ISAC Fond.

Keković Z., Dimitrijević I., (2017). *Sistemi bezbednosti sa sistemom bezbednosti Republike Srbije*. Beograd: Fakultet bezbednosti.

Kesić, Đ. (12.07.2022). *Svet je igračka u rukama NATO-a*. Ekspres. Retrieved May 13, 2023, from <https://www.ekspres.net/svet/svet-je-igracka-u-rukama-nato-2-8-2022>

Matijašević, D. (2013). *Bezbednost jugoistočne Evrope, konstanta strateških koncepata NATO*, Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet bezbednosti.

National Security Act of 1947. Office of the Director of National Intelligence. Retrieved May 6, 2023, from: <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/nationalsecurity-act-of-1947>

National Security Strategy of the USA. (1991). Washington: The White House. National Security Strategy Archive. Retrieved May 12, 2023, from: <https://nssarchive.us/national-security-strategy-1991/>

National Security Strategy of the USA. (2017). Washington: The White House. Retrieved May 12, 2023, from <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

National Security Strategy. (2022). Washington: The White House. Retrieved May 12, 2023, from: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>

NATO Strategic Concept. (2022). Madrid: NATO. Retrieved May 12, 2023, from <https://www.nato.int/strategic-concept/>

NATO Summit in Wales. (2014). Special Edition Partnership Newsletter, No. 08, NATO Contact Point Embassy.

Politika (ur). (11.05.2023). *Mediji: NATO sprema najveću rekonfiguraciju od kraja hladnog rata*. Politika. Retrieved May 12, 2023, from: <https://www.politika.rs/scc/clanak/552063/nato-reorganizacija-najveca>

Reichard, M. (2006). *The EU-NATO Relationship: A Legal and Political Perspective*. Ashgate Pub Co.

RTV (ur). (2007, May 5). *Čerčil: spuštена je gvozdена zаvesа*. Retrieved 10.05.2023. from Radio-televizija Vojvodine: http://www.rtv.rs/sr_lat/magazin/cercil-spustena-je-gvozdena-zavesa_9581.html

Saks, Dž. (2022, October 4). *Velika igra” u Ukrajini izmiče kontroli*. NSPM. Retrieved May 10, 2023, from: <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/velika-igra-u-ukrajini-izmice-kontroli.html?alphabet=l>.

Ugovor iz Lisabona (pročišćena inačica). (2010). Republika Hrvatska - Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. Retrieved May 5, 2023, from: <https://mvep.gov.hr/informacije-za-gradjane-244593/pristup-informacijama/hrvatska-i-europska-unija/ugovori-245054/ugovor-iz-lisabona-prociscena-inacica/245056>

Ugovor iz Maastrichta o Europskoj uniji. (1992). EUR-Lex. Retrieved May 5, 2023, from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=LEGIS-SUM:xy0026>

United Nations. (1945). *Povelja Organizacije Ujedinjenih Nacija*. United Nations, Digital Lybrary. Retrieved May 5, 2023, from: <https://digitallibrary.un.org/record/1318114>

Vijeće Europske unije. (2022). *Strateški kompas za sigurnost i obranu – za Europsku uniju koja štiti svoje građane, vrijednosti i interese te doprinosi međunarodnom miru i sigurnosti*. European Council. Retrieved May 10, 2023, from: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/hr/pdf>

Zajednička bezbednosna i odbrambena politika EU. (2016). Retrieved 2023, May 6. from Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije. <https://www.mfa.gov.rs/spoljna-politika/bezbednosna-politika/zajednicka-bezbednosna-i-odbrambena-politika-eu>

Zajednička vizija, zajedničko djelovanje: jača Europa - Globalna strategija Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku. (2016). Ured za publikacije EU. Retrieved May 4, 2023, from: <https://op.europa.eu/hr/publication-detail/-/publication/3eaae2cf-9ac5-11e6-868c-01aa75ed71a1>

Zečević, S. (2015). *Institucionalni sistem i pravo Evropske unije*. Beograd.

*Суреја Јигит*¹

2022: УНИПОЛАРНА ЗАБЛУДА, БИПОЛАРНА ИЛУЗИЈА И МУЛТИПОЛАРНА ТЕЖЊА

Сажетак

Хладни рат је окончан и започела је нова ера. Један пол, Сједињене Државе, доминирале су међународним системом. Иако није постојао консензус о томе колико ће овај период трајати, постојало је сагласје о томе да ниједна друга држава не може да их изазове у кратком року. Континуирани економски и војни успон Кине, заједно са Русијом која је спремна да повећа своје војне капацитете током 2010-их и касније, довео је у питање како би међународни систем требало да се идентификује. Неки сматрају да је садашња структура света већ биполарна, други да је мултиполарна у тежњи и настајању. Овај чланак појашњава теоријску расправу Хладног рата о поларности, док истражује и оцењује савремене ставове изнесене о томе како дефинисати међународни систем након руске агресије на Украјину у фебруару 2022.

Кључне речи: *међународни систем, Хладни рат, поларност, хегемонија, мултиполарна тежња*

¹ Школа за политику и дипломатију, Универзитет New Vision, Тбилиси, Грузија, syigit@newvision.ge

УВОД

Најзначајнији догађај 2022. године била је агресија Русије на Украјину. Рат у Украјини означаио је крај деценија мира на европском тлу, оживљавајући језива сећања на два светска рата. У свету глобализованих и тренутних интеракција, талас шока због рата брзо се проширио на све континенте. Централно питање са којим се међународна заједница суочила у вези са овим сукобом било је да се преиспита како подредити међународне односе владавине права, а не логици силе. Једноставно речено, оспоравање принципа моћи је исправно.

Треба напоменути да је само рађање такве заједнице након Тридесетогодишњег рата (1618-1648) било уско повезано са потребом поштовања територијалног суверенитета европских држава (Živanović, 2022). Ова жеља да се смањи обим употребе силе у корист позивања на корпус међународних стандарда ојачана је Бечким конгресом 1815. године, затим стварањем Лиге народа 1919. и њеног наследника Уједињених нација 1945. Ипак, тек на крају Хладног рата моментум предузимања акција изван моћи закона од стране држава добио је посебну димензију. Рат као пуки наставак политике другим средствима више није био опција коју би државе могле предвидети, или бар заступати у решавању својих спорова.

Неки би могли расправљати о томе да су, у ствари, ратови наставили да опседају међународну сферу чак и након завршетка Хладног рата. Три суштинска запажања могу да квалификују такву расправу: прво, број ратова је драстично смањен од распада Совјетског Савеза; затим, ратови који су покренути били су више унутардржавни, па су стога потпадали више под унутрашње политичко насиље него ратове између држава; на крају, најкориснија динамика коју треба подвући, ратови који су се десили после 1990. више су се позивали на међународно право да би им дало легитимитет, а не на просту вољу да се бране национални интереси укључених држава.

Међутим, инвазија Русије на Украјину представља преломну тачку у процесу легитимизације насилног спољног деловања држава позивањем на закон. У ствари, аргументи које је изнела Москва за инвазију на Украјину савршено се слажу са системом заснованим на сили, а не са системом регулисаним законом (Yigit, 2022a). Таква ситуација представља разлог за примарну геополитичку забринутост за руске суседе. У том смислу, могу се идентификовати три главне последице које могу утицати на стратешки систем, а то су:

I. опасности промене система са „система заснованог на правилима” у „систем оријентисан на моћ”;

II. повећан ризик од глобалне стратешке неравнотеже;

III. опасност да се региони трансформишу у пуко попрште стратешке конфронтације између доминантних глобалних сила.

Чини се да је данас међународни поредак у великој мери дестабилизован украјинским сукобом (Yigit, 2022a). Штавише, с обзиром на присутне војне снаге и сталну и опасну ескалацију у вођењу војних операција, не треба одбацити ризик од већег исклизнућа, које би било случајно изазвано. Отуда над Европом кружи баук – ово није баук комунизма, како су Маркс (Karl Marx) и Енгелс (Friedrich Engels) замишљали 1848; што је још горе, ради се о озбиљној претњи употребом нуклеарног оружја у украјинском сукобу, што представља много озбиљнији разлог за страх кад је у питању будућност човечанства.

Сматрало се да је такав баук редукован од Кубанске кризе 1962. године, која је уверила два тадашња стратешка антагониста, Сједињене Државе и СССР, у обострано сигурно уништење у случају прибегавања нуклеарном оружју. Ово уверење је створило наду у неутрализацију нуклеарног оружја, посебно након Преговора о ограничењу стратешког наоружања и потписивања такозваних Споразума о смањењу стратешког наоружања.

Оно што је извесно јесте да је трка за масовном милитаризацијом наглашена ратом у Украјини, у комбинацији са претњом употребе оружја за масовно уништење, у великој мери ослабила ионако тешку позицију многих земаља. Отуда је свет тренутно сведок момента геополитичке транзиције глобалне хегемоније са померањем њене осе са Запада на Исток (Mangan, 2011). Овакав догађај није био присутан много векова. Ова трансформација није прва у историји, али представља трансценденталне иновације. Прво, транзиција је испреплетена са социјалном, економском и еколошком кризом без преседана. Друго, ово објашњава не само динамику трговинских ратова између Кине и Сједињених Држава и борбе за глобалну доминацију, већ и размимоилажење у оквиру Атлантског савеза између Северноамериканаца и Европљана, што је показано током Трамповог (Donald Trump) председавања, њихове унутрашње кризе уз оживљавање ултраконзервативних политичких снага и заоштравање регионалних политичких сукоба у областима утицаја сила првог и другог реда. Украјина је прави пример оне врсте интервенције која се зове хибридни рат (Yigit, 2021).

Опијене успехом против свог великог ривала биполарног света, Сједињене Државе су гајиле жеље за величином. Истовремено, појавиле су се поново Источна Азија и Кина, које су се опоравиле од Велике дивергенције: процеса који је помрачио и подредио хиљаде година историје људског развоја на азијском континенту кроз опијумске ратове у време појаве индустријског капитализма као глобалног система који је Запад ставио на чело света у економском и геополитичком смислу (Grinin & Korotayev, 2015). Не постоји директна уз-

рочна веза између поновног појављивања Источне Азије и почетка кризе хегемоније у Сједињеним Државама. Уместо тога, према неким, овај одговор на глобалну кризу капитализма постао је познат као „велика турбуленција”, која је представљала конзервативну потрагу за решењем на Западу (Gindin, 2001).

На овај начин, криза хегемоније Сједињених Држава убрзала се од краја 1990-их. На исти начин, Кина је интензивирала свој поход у својој стратегији стварања новог светског поретка са мултиполарним карактеристикама. Ове тензије имају политичко-идеолошку позадину, али у великој мери изражавају одређене облике униполарности за већи део света, који се могу идентификовати у различитим пројектима унутар америчког естаблишмента. С једне стране, може се уочити једнострану униполарност коју бране „Американисти” и десно крило Републиканске партије (Berlet & Quigley, 2019). С друге стране, мултилатерална униполарност настоји да изгради шири фронт на глобалном Северу, који је у основи спољне политике Бајдена (Biden) и других глобалиста као што су Обама (Barack Obama), Клинтон (Bill Clinton) и велики део Демократске партије (Ikenberry, 2003).

ПОЛАРНОСТ

Поларност се односи на међународни систем. Она га описује. Током Хладног рата, Валц (Waltz) је развио теорију међународне политике способне да исправи недостатке савремених теорија. Валц је критички испитао широк спектар редукционистичких теорија, показујући њихову неспособност да објасне зашто, на међународном нивоу, исходи интеракција између држава често нису одговарали намерама актера и зашто су исти узроци понекад производили различите ефекте, као што су исти ефекти произашли из различитих узрока. Ово доказује, према Валцу, да постоји нешто што делује као елемент ограничења на чиниоце. Ово нешто је структура међународног система да би се проучило коју системску перспективу је потребно усвојити, односно приступ који је, пошто је дефинисао систем као скуп јединица које међусобно делују, способан да разликује и одржава ниво јединица и њихових интеракција одвојеним од нивоа структуре. Редукционистичке теорије нису довољне да објасне међународну политику, већ је неопходна теорија која анализира како структура међународног система делује као сила која наређује и ограничава јединице које ступају у интеракцију унутар њега, награђујући одређена понашања и кажњавајући друга.

Валц је развио своју теорију неореализма током ере Хладног рата претпостављајући да међународни систем под анархијом доводи до несигурности

међу државама и, стога, често до рата. У својим есејима бавио се, између осталог, питањем зашто су савези НАТО-а и Варшавског пакта довели до дуге, релативно мирне фазе међународних односа. У својим расправама Валц закључује да под анархијом биполарни светски поредак обезбеђује највећи степен стабилности (Waltz, 1964). Ако се нека држава перципира као моћнија од сопствене, према Валцу, прво се покушава да се та неједнакост надокнади сопственим средствима, како не би дошло до напада и пораза. Ово наоружање на крају ствара равнотежу која сваку државу чини непривлачном за напад. Трошкови рата би највероватније били већи од профита државе која напада, па то схватање постаје основ за јачање средстава моћи тако да се она не морају користити (Waltz, 1990). Валц је преузео основне карактеристике ове политике равнотеже моћи од реалиста као што је Моргентау (Morgentau) (Bessner & Guilhot, 2015). Валц је такође направио разлику између унутрашњих и спољашњих могућности државе да створи равнотежу моћи. Успостављање равнотеже сопственим ресурсима назива се интерно балансирање. Због преовлађујуће несигурности у поређењу са другим државама, оно је пожељна опција пред непосредну опасност (Jervis, 1987). Пошто ова могућност обично брзо достиже своје границе, наиме, када се неравнотежа чини непремостивом, мора се прибећи такозваном спољашњем балансирању – савезу држава за међусобну заштиту од велике силе. Иако, према Валцу, трајна сарадња између држава генерално није могућа, страх од велике супротстављене силе приморава мање државе да формирају савезе (Waltz, 2015). То да ли се велика сила доживљава као агресивна или мирољубива, игра подређену улогу. Пошто преовлађујућа неизвесност у међународном систему значи да се увек остаје у мраку у вези са циљевима друге државе и стога се са сумњом посматрају друге државе, формирање савеза са великом силом изгледа веродостојно, али води до неочекиваног резултата: ако постоји сукоб моћи између два противника, према Валцу, треће земље радије се придружују слабијој од две коалиције (Waltz, 2014a). Да би уживала највећи могући степен суверенитета, појединачна држава мора да обезбеди да ниједан савез не постане неприкосновено моћан; иначе, може да ради шта хоће. Ово чини стварање равнотеже вероватним (Waltz, 1967). Приближавање Велике Британије и Совјетског Савеза током Другог светског рата може се схватити као политика равнотеже снага у којој су највеће идеолошке тензије стављене на страну (Waltz, 1993). Тек када више нема могућности за мање државе да изазову моћан савез, јавља се супротан ефекат: упркос ризику од губитка суверенитета, боље је придружити се савезу него га изазивати са инфериорне позиције (Waltz, 2000 b).

Док је у националним политичким системима принцип уређења хијерархија, у међународном политичком систему, где су све државе формално

једнаке, владајући принцип је анархија. Валц инсистира на томе да се државе не баве максимизирањем моћи, већ максимизирањем безбедности. Штавише, управо је страх од опасности које се, у систему усредсређеном на самоодбрану, надвијају над онима који нису у стању да осигурају своју безбедност, оно што стимулише државе да се понашају на начин који тежи стварању равнотеже. Из овога произилази преференција биполарности у систему. Док се у биполарним системима политика балансирања углавном заснива на унутрашњим напорима, у мултиполарним, државе углавном прибегавају спољним напорима да ојачају или прошире своје савезе. У мултиполарном систему, равнотежа је мање стабилна него у биполарном систему (Waltz, 2000a).

Валц посматра међународни систем управо као међудржавни политички систем у коме његова структура проистиче из спонтане регулације између јединица у потрази за својим интересима или циљевима. Свака структура међународног политичког система може се дефинисати на основу следећих теоријских елемената (Waltz, 2014c):

- а) принцип по коме су јединице уређене и организоване;
- б) диференцијација јединица и функција које обављају;
- ц) расподела капацитета по јединицама.

Захваљујући познавању структуре, могу се разумети и објаснити законитости и константе које доминирају у односима између државних јединица. Логично, управо у структури треба истражити објашњења за стабилност система. У исто време, проучавање понашања сваке државе и одређене спољне политике баца светло на конјуктурну динамику система.

Такав приступ омогућава Валцу да комбинује структуралистичку концепцију са језгром реалистичког програма. Међутим, поставља се питање чији одговор зависи од самог научног кредибилитета предложеног модела. Заиста, међународни политички систем има анархичну структуру. У том случају, без централних органа или институција власти и силе, како се може успоставити структура захваљујући којој јединице регулишу своје понашање, комбинујући задовољење својих партикуларних интереса са перпетуацијом система у целини? Валц се бави овим важним проблемом изјављујући да су међународни политички системи, слични економским тржиштима, индивидуалистичког порекла, спонтано генерисани и без предумишљаја (Waltz, 2014b). У оба система структуре се формирају принудом њихових јединица. Чињеница да ове јединице живе, напредују или умиру зависи од њихових напора. Оба система се формирају и одржавају на основу принципа самопомоћи који се примењује на јединице.

Овај саморегулисани међународни систем посебно је квалификован малим бројем јединица, држава, које такође имају идентичне функције, иако различите капацитете. Повећање капацитета, а преко њих и моћи, одлучујуће

је за смањење политичке рањивости државних јединица које интервенишу у међународном политичком систему, чија их структура условљава и који не могу једнострано мењати (Waltz, 1993). Ово објашњава тежњу ка влашћу од стране држава и одлучујућу регулаторну функцију коју Валц приписује великим силама, односно поларности међународног система, принуђеним да интервенишу у крајњем случају коришћењем својих војних капацитета.

Поларност и стабилност међународног политичког система се стога чини повезаним са дистрибуцијом капацитета моћи између држава, њиховим националним интересима и различитим начинима на које се ти капацитети могу користити у политичким и економским односима како би се гарантовала стабилност и континуитет самог система. Наравно, Валцове теоријске формулације биле су развијеније и потпуније од оних класичног реализма, да би објасниле реалност међународне заједнице која је, иако је у њој доминирала биполарност, била далеко од тога да се разуме на основу дихотомних критеријума рата и мира.

Међутим, Валц је наставио да подржава тумачење међународне моћи коју поседује држава вођена задовољењем националног интереса замишљеног у смислу добитака и губитака или трошкова и користи, пратећи рационалистичке критеријуме у којима је била ограничена пажња усмерена на културне карактеристике земаља, историју или разнолике и сложене мреже односа које стварају недржавни актери. Затим, како је структура моћи обликована унутар савеза? Према Валцу, државе се увек окупљају око водеће силе – хегемона – која неоспорно стоји изнад појединачних држава у свом савезу (Waltz, 2000b). Формирање савеза између подједнако моћних великих сила не би функционисало због несигурности у међународном систему. Последица ове претпоставке је далекосежна. На пример, биполарност међународног система није заснована на подели на два табора – између Варшавског пакта и НАТО-а – већ на окупљању држава око две велике силе. Под притисцима међународног система, мање државе су попут месеца увучене у орбиту „хегемонистичких планета”. Разлике у моћи између две хегемоније дефинишу како се државе организују око њих тако да се равнотежа моћи може одржати (Waltz, 1967). Да бисмо одредили поларност међународног система, само треба погледати колико великих сила можемо имати у будућности ако желимо да следимо Валцову логику. За Валца, постојање три велике силе, чак и ако су две од њих у савезу против треће, представља мултиполарни систем мултиполарног светског поретка са више великих сила. Остаје да се разјасни како треба мерити моћ државе. Ово је изузетно тежак подухват. Неореализам мери моћ у смислу колико добро се могу решити проблеми који би могли да угрозе безбедност државе (Waltz, 2015). За ово би се могао директно користити војни

потенцијал као фактор прорачуна. За неореализам, војну снагу треба посматрати као могућност замене – сваки проблем на економском или политичком нивоу би, у принципу, могао да се реши тиме (Torper, 1998).

Валц пише да велика сила мора да се истиче у свих пет области својих способности. То су: величина територије и становништва, располагање ресурсима, економска способност, војна снага, политичка стабилност и компетенција (Waltz, 1993). Неопходно је израчунати укупне вредности. Потребно је више од изванредних перформанси у само једној области да бисте се квалификовали као велика сила. На овом месту треба поново истаћи да је за Валца главни задатак државе да обезбеди највећи могући степен војне безбедности (Waltz, 2000с). Мерење способности, дакле, треба схватити као неку врсту потенцијалне војне анализе – није само војна снага та која показује колико се држава може бранити, већ и број становника који ограничава максималан број регрутованих војника, или економска снага, која говори о томе које наоружање држава може приуштити (Waltz, 1993).

Остаје да се разјасни какву улогу има нуклеарно оружје у уређењу међународног система. За следеће објашњење, важно је разумети да, за Валца, способност другог удара државе њу не чини аутоматски великом силом. Ни Француска ни Енглеска нису биле перципиране као такве током Хладног рата, иако су имале велике нуклеарне арсенале (Waltz, 1990). Такође, нуклеарно оружје није могло да појача безбедност. Валц види разлог за ово у континуираном масовном наоружању обе суперсиле у конвенционалној ратној технологији (Waltz, 1964). Према његовом мишљењу, нуклеарно оружје има још један позитиван ефекат на стабилност биполарног светског поретка, јер одвраћа нападачи због високог ризика од губитака. Међутим, према Валцу, оно не спречава ни употребу силе ни важност уравнотеженог понашања (Waltz, 1993). Нуклеарно оружје, дакле, не мења механизме деловања међународног система који утичу на државе: неизвесност опстаје и наставља да води ка покушајима равнотеже (Waltz, 2012). Треба, међутим, приметити да у међународном систему нуклеарно оружје игра изузетно важну улогу за Валца, јер би довело до нуле вероватноћу ратова између држава са способношћу другог удара (Waltz, 1981). За каснију анализу односа између САД и Кине, нуклеарно оружје је стога занемарљиво, све док обе државе имају способност другог удара нуклеарним оружјем.

Није изненађујуће што су се након краја биполарности појавили аутори који прокламују настанак новог међународног система којим доминира искључиво хегемонистичка моћ Сједињених Држава, односно униполарног система способног да управља процесом еволуције међународног друштва у контексту све веће глобализације (Ambrosio, 2001). У дебати о глобализацији

и мултиполарности сценарија новог света у последње три деценије, појавили су се гласови који прокламују важност анализе нових облика искључиве хегемоније Сједињених Држава и могућности појаве нових облика једностраног империјализма, директно повезаног са војним интервенционистичким иницијативама америчке хиперсиле (Védrine, 2003, Negri & Hardt, 2000).

Паралелно са теоријским развојем моћи који се одвијао у оквиру реалистичке концепције, али са много мањим научним и политичким утицајем, формулисана су тумачења са изричитом намером да се разумеју њени различити извори, манифестације и ефекти, али пре свега, инкорпорирање промена у међународним структурама моћи изазваних све већом улогом недржавних актера. Као што је Хофман пре више деценија истакао, немогуће је подвести под једну реч варијабле које су толико различите, као: моћ као услов политике, моћ као збир ресурса, као и моћ као скуп процедура. Моћ је далеко сложенија од других варијабли (Hoffmann, 1959).

Такве теоријске иницијативе настале су у првој доктринарној дебати која је ишла руку под руку са марксистичким структурализмом и заживеле су током друге дебате аутора као што је Арон (Meszaros, 2017). Заиста, француски аутор је направио разлику између концепата моћи схваћених на општи начин као способност да се чини, производи или уништава и на општи начин специфичан у друштвеним односима као способност да се утиче на понашање или осећања других појединаца (Aron, 1964). Са своје стране, моћ у међународном контексту је била способност политичке јединице да наметне своју вољу другим јединицама, а сила је била ресурс или средство државе које се може објективно вредновати.

У овој ароновској концептуалној диференцијацији може се приметити да је он, без јасног прекида са реалистичком концепцијом, увео тумачење моћи као суштинског дела људских односа, онемогућавајући њено одвајање од њих (Aron, 1967). Ово је посебно релевантно из три разлога.

Прво, он повезује моћ са људским деловањем и стога уводи вољу као одлучујућу варијаблу за претварање способности у акције, појединачне или колективне, чија је крајња сврха да условљавају понашања и осећања других људских бића. Друго, глобалну моћ приписује као карактеристичан феномен људских бића, искључујући тако реалистички редуccionизам, отварајући тако пут теорији међународне моћи која укључује друге друштвене групе осим државе. Коначно, признаје се да поред материјалних и друштвених ефеката вршења власти, постоје и ефекти на људска осећања/емоције, наглашавајући на тај начин важност психолошких и културних аспеката употребе моћи.

Важност коју различити облици вршења моћи имају за перцепције и процене људи или заједница које интервенишу у односима је од суштинског

значаја за Арона због легитимности или нелегитимности употребе моћи, и њеног друштвеног разматрања као ауторитета или ауторитарне доминације. Истраживање међународне поларности фокусира се на међународну концентрацију моћи у државама (Mansfield, 1993). Иако је поларност држава најважнија, она није једини облик поларности. Концепт дозвољава укључивање других актера који нису државе. На пример, у оквиру актуелних правно-политичких односа, УН играју поларну улогу која је наглашена у односу на друге међународне организације.

Дакле, постоји мултиполарност када се више од два доминантна актера такмиче у организацији и управљању међународном структуром. Случај економске мултиполарности може се наћи у савременој међународној заједници јер се, заједно са великим економским силама (Сједињене Америчке Државе, Јапан, Кина), одређене међувладине организације појављују са стварном и одлучном интервенцијом у економским односима, као што је случај Европске уније, или са регулаторним капацитетима у финансијској области, као што је Међународни монетарни фонд, или у комерцијалним, као што је Светска трговинска организација.

Средњорочно и дугорочно, полови сваке од три међународне структуре видеће да ће њихова доминација или централно место трпети утицај на два начина. С једне стране, њихови покушаји да обликују и одрже међународни поредак у складу са својим вредностима, интересима и нормама неизбежно ће изазвати реакције других међународних полова или других међународних актера који, уживајући одређену моћ, попут регионалних или секторских, себе сматрају потиснутим у међународној хијерархији због одржавања одређених облика односа, правних норми или институција, који им штете или их маргинализују и које ће покушати да модификују у своју корист, као што је то био случај са силама у настајању у виду БРИКС-а (Armijo & Roberts, 2014).

Супротно ономе што подржава реализам, управо историјски тренд ка децентрализацији или дифузији моћи међу различитим међународним актерима, а не равнотежа снага између великих сила, намеће системско ограничење ефективне доминације међународне структуре од стране њених главних полова, без обзира да ли су државе или не. Међутим, на међународни поларитет утиче и то што су актери који руководе сваком од међународних структура принуђени да стално и све више интервенишу у међународним односима како би гарантовали ефективност своје доминације, управо зато што моћ нису само способности или репутација, већ и вољно коришћење таквих средстава за постизање конкретних циљева у међународним односима. Дугорочно, стални интервенционизам међународних полова доводи до одлива њихових ресурса и капацитета ка спољним иницијативама или акцијама које на крају слабе њи-

хову унутрашњу друштвену моћ и доводе у питање њихов међународни легитимитет (McKeil, 2022).

Заједничка карактеристика биполарности и мултиполарности је одсуство једног правца или могућности искључиве доминације једног пола. То приморава различите доминантне актере да у својим међународним накупинама узму у обзир моћ, интересе, акције и правила која усмеравају понашање осталих чланица које на релевантан начин интервенишу у међународној структури у којој они спроводе своју поларност. У таквим околностима, биполарност или мултиполарност намећу структурални и функционални отпор учвршћивању искључивих овлашћења, односно униполарности.

ХЕГЕМОНИЈА

У овој тачки јавља се потреба да се концептуално направи разлика између поларности и хегемоније, термина грчког порекла који се односио на вођу и команданта војске, али који је, по аналогiji, на крају примењен и на политичке лидере и земље као синоним за превласт или доминацију, која је искључива и често принудна од стране државе (Wikinson, 2008). За овај чланак, најбоље је усвојити рестриктивни критеријум концепта хегемоније, да би се он сматрао специфичним обликом понашања међународних полова, различитих, који они користе да врше своју моћ, а који је ограничен на вршење међународне моћи наметањем и, на крају, употребом средстава принуде, укључујући употребу силе од стране држава. Дакле, хегемонију не треба сматрати статусом великих сила у међународној хијерархији, нити директном и неопходном последицом употребе моћи од стране таквих сила да би гарантовале стабилност међународног система, а још мање га идентификовати са униполарношћу.

Наше схватање међународне хегемоније поставља је као један од специфичних облика понашања међународних полова, било државних или не, који користе своју моћ кроз наметање и доминацију да одрже или модификују преовлађујући међународни поредак у неким или свим структурама. Из истог разлога, хегемонија и стабилност међународног система нису увек повезане узрочно-последичном везом. Неореалисти сматрају да је централна идеја која стоји иза хегемонистичке стабилности у теорији међународних односа фокусирана на свет којем је потребна једна доминантна држава за стварање и спровођење правила – као што је слободна трговина – међу најважнијим члановима система (Garst, 1989). Да би била хегемон, држава мора имати способност да спроводи системска правила, вољу да то учини и посвећеност систему који се

сматра обострано корисним за главне државе. Заузврат, способност почива на три атрибута; велика, растућа економија, доминација у водећим технолошким или економским секторима и политичка моћ подржана војном моћи.

Хегемонија се састоји од поседовања и управљања над вишеструким скупом ресурса моћи. Што је још важније, све хегемонистичке државе деле једну заједничку карактеристику. Оне уживају у „структуралној моћи” или ономе што је Нај (Joseph Nye) назвао „меком моћи” (Lock, 2010). Ова структурална моћ омогућава хегемону да заузме централну позицију унутар система и да тако бира да игра водећу улогу. Заиста, способност да се обликују преференције и интереси других држава једнако је важна као и способност хегемона да управља сировим ресурсима моћи, јер вршење структуралне моћи чини далеко мањом вероватноћу да ће хегемон морати да мобилише своје ресурсе директно и на принудни начин.

Све док хегемон одржава превласт у моћи, друге државе су склоне да прихвате његово вођство, јер изазивање хегемона може бити ризично. Међутим, историјска промена промовише промене у превласти током времена. Друге државе почињу да расту у својој моћи због неуједначених стопа економског раста и дифузије технолошког напретка, а хегемон опада, релативно или апсолутно. Историјски гледано, када сила или силе у успону виде прилику да изазову и измене постојећег хегемона, ризик од великог рата је висок.

Наравно, хегемонија је историјски успостављена као један од најчешћих облика односа за достизање или одржавање преовлађујуће поларности у свакој структури у сваком друштву (Fontana, 2008). Из тог разлога, када међународне структуре покажу мултиполарну конфигурацију, вршење једностране или искључиве хегемоније од стране неког међународног актера, генерално државе, осуђено је на историјски неуспех, јер захтева употребу средстава и воље у употреби моћи да се промене постојеће мултиполарне конфигурације које никада нису могле да се споје. Закључак је очигледан; у било којој међународној структури артикулисаној на мултиполаран начин, хегемонија се може остварити само из концентрације интереса и вредности између различитих полова, да би се осталој међународној заједници наметнула трајност те мултиполарности, односно хегемонија се може спровести само колективно или заједнички (Laïdi, 2014).

Ово објашњава потребу да се одржи функционална равнотежа компатибилна са неједнакошћу у вршењу моћи између различитих полова. Ту су хегемонистичке силе, као и неминовност интервенционизма кроз заједничку употребу принудних мера када је таква функционална равнотежа измењена до те мере да угрози континуитет преовлађујућег међународног поретка.

Гилпин се бавио моделом анализе политичких промена, који почива на пет претпоставки (Gilpin, 1975):

I. Међународни систем је стабилан (тј. у стању равнотеже) ако ниједна држава не сматра промену система корисном;

II. Држава ће покушати да промени међународни систем ако очекиване користи од ове промене надмашују трошкове;

III. Држава ће настојати да промени међународни систем кроз територијалну, политичку и економску експанзију, све док се маргинални трошкови даљих промена не изједначе или премаше маргиналне користи;

IV. Једном када се постигне равнотежа између трошкова и користи, економски трошкови одржавања статуса кво имају тенденцију да расту брже од економских капацитета да се одржи статус кво;

V. Ако се неравнотежа не реши, систем ће бити промењен и биће успостављена нова равнотежа.

Према томе, према Гилпину, међународни систем се организује у сваком конкретном историјском тренутку на основу поретка који одражава расподелу моћи међу главним државама система. Временом се мењају интереси и моћ држава, са дестабилизујућим ефектима на међународне аранжмане, који прелазе из стања равнотеже у стање неравнотеже. Кроз историју је главни механизам међународних промена био рат за хегемонију, чија је функција управо да редефинише међународни поредак у складу са новом расподелом моћи у систему (Gilpin, 1988).

Ипак, била је једнострана или колективна, хегемонија или наметнута доминација није јединствена формула за успостављање и одржавање поларности. Постоји још један релациони поступак заснован на преговорима за кооперативно деловање између актера који учествују у међународној заједници, чија је сврха стварање, одржавање или модификовање одређене структуралне мултиполарности; то је мултилатерализам (Scott, 2013). Наравно, како је моћ актера укључених у сарадњу асиметрична у погледу улога и утицаја, резултат је такође неједнак, али то није препрека принципу инклузије који карактерише мултилатерализам да промовише учешће и гарантује одговорност у одржавању постигнутих резултата, а са њима и међународни поредак, чак и у периодима структурне трансформације.

Укратко, мултиполарним међународним структурама се управља кроз варијабилну комбинацију колективне хегемоније и кооперативног мултилатерализма, које промовишу доминантни актери, али који могу бити ефикасни само у мери у којој учествују и гарантују остали актери са водећом улогом, у свакој од међународних структура. Ово приморава и доминантне актере и остале да дефинишу своје стратегије узимајући у обзир не само своје по-

себне интересе, већ и ефекте и одговоре које ће генерисати код осталих чланова међународне заједнице, и посебно на хегемонистичким половима.

Из истог разлога, оне силе које концентришу међународну политичку и војну моћ не могу трајно избегавати обавезу да гарантују примену основних принципа и правних норми које су у основи међународног поретка, прибегавајући ако је потребно употреби силе, чак и ако то значи да привремено утичу на њихове посебне интересе и издвајају део својих људских, материјалних и економских ресурса за такве интервенције. Такав политички и војни интервенционизам не поклапа се увек са тражењем равнотеже снага између великих сила, како сматрају реалистички аутори, али се у многим случајевима спроводи упркос неравнотежи моћи или захваљујући њој (Mišev & Bošković, 2022).

Као што се лако може схватити, логика хегемонистичког понашања са пратећим интервенционизмом супротставља се логици мултилатерализма, који је оријентисан на промовисање заједничких интереса и вредности између међународних полова кроз преговоре. Ово узрокује тензије и дисфункцију између полова и међу осталим погођеним међународним актерима. То је неизбежна дијалектичка тензија која отежава управљање међународним пословима и која, на својој граници, може чак изазвати парализу и каснији колапс међународног система. Од свих приступа, приступ поларности је свакако најјефикаснији. Истражујући савремени међународни систем, може се идентификовати неколико кључних карактеристика:

- Моћ је сила или једна од основних сила које управљају системом;
- Најмоћнији актери су државе;
- Међународним системом доминира релативно мали број великих сила;
- Гледано заједно, ове велике силе контролишу већину материјалних ресурса унутар свог система;
- За разумевање међународног система довољно је погледати структуру и процес односа између великих сила;
- Бројеви су важни, посебно мали. Сходно томе, могуће је груписати системе које карактерише најмање четири или пет великих сила, сматрајући их мултиполарним и третирајући их као једну категорију.

Након завршетка Хладног рата, дебата о поларности је постала знатно компликованија, јер је сама дефиниција структуре постбиполарног система била у питању. Преовлађујући консензус конвергирао је око идеје да је крај би-поларности праћен афирмацијом тенденциозно униполарног система заснованог на америчкој хегемонији, која је у суштини лишена кредибилних глобалних изазивача (Layne, 2009). За неке је униполарни аспект био и јесте структурно

нестабилан, предодређен да уступи место другим конфигурацијама моћи, било због балансирања, из безбедносних разлога, од стране коалиције другоразредних сила, или због појаве изазивача способног за премошћивање јаза који га дели од доминантне америчке силе (Layne, 1993).

За друге, с друге стране, то је чврста, трајна структура, која ће се вероватно наставити током 21. века, из разлога што нема знакова балансирања у односу на САД, нити се види ко може или има стварни интерес да изазове америчку надмоћ у блиској будућности, не само зато што је заснована на јазу ресурса и моћи који нема премца у историји, већ и зато што се остварује у толерантном облику који гарантује погодности за све играче у систему у смислу иначе недостижних јавних добара (De Keersmaecker, 2017). Узимајући у обзир све ово, реалистичке теорије настављају да испољавају своју моћ у конструисању савремених идеја. Њихове претпоставке, и као теоријске конструкције и као лекције које се преносе са једне генерације доносилаца одлука на другу, помажу да се извуку одређене концепције доступне за акцију. Дакле, реализам и даље представља херменеутичко оруђе неопходно за разумевање светске политике (Vandenberghe, 2022). Ипак, постоје важна питања која је крај Хладног рата вратио у центар пажње, али реалистичкој парадигми је потребна помоћ да се њима на убедљив начин бави.

I. Плуралитет недржавних актера и пад државе. И нагли раст недржавних актера и пропадање државе, изложене ерозији кроз глобализацијске процесе, довели би реалистичку парадигму, снажно окарактерисану својом државоцентричном визијом, пред непремостиву потешкоћу. Међутим, за реализам је потребна анархија, јер чак и да држава нестане, то не би значило крај надметања за безбедност и рат.

II. Улога међународних институција и аномалија ЕУ. Према парадигми, државе су крајње невољне да придају значај међународним институцијама или им дозволе да ограниче њихову слободу деловања. Како онда објаснити сталне напоре западноевропских земаља да конструишу ЕУ? Један од одговора би могао бити да се институције састоје од правила и пракси које нуде релативно слабијим партнерима прилику да се чује њихов глас, а јачим (Немачка пре свега) да ефикасно и под окриљем лажне једнакости испољавају своју хегемонију, тако да је отпор изгубљен.

III. Нексус изнутра-споља и улога либералне демократије. За реализам је реч о препознавању понекад одлучујућег условљавања спољне политике држава, која измиче сваком покушају априорног одређивања тих фактора, почев од идеологија и разноликости политичких режима, који се односе на промену атрибута система, државе и перцепција актера. Затим, када се разматра улога либералних демократија, потребно је узети у обзир

да само стабилне демократије успостављају демократски мир међу собом, фаворизован либералном компонентом демократије. Међутим, многе од демократија које су наведене као такве нису либералне демократије, чак ни издалека. Демократије користе средство оружане интервенције чешће од других политичких режима.

IV. Застарелост рата између развијених земаља. Милер (Mueller) је тврдио да је ратовање, као и друге старе праксе које су неупотребљиве, постало застарело међу развијеним земљама. Идеја да је рат средство за решавање сукоба интереса добијала је све више лошу репутацију и постепено је напуштена. Милерова теза се мора размотрити упућивањем на велики рат.

НОВИ ХЛАДНИЈИ РАТ ИЛИ ХЛАДНИ МИР

Када се истражује свет 2023. године, корисно је преиспитати међуратни период у вези с тим како су државе са ревизионистичким тежњама, попут Јапана и Немачке, биле војно и идеолошки обликоване. За разлику од 1930-их, постоји светски поредак који треба бранити (Bennett et al, 2020). Поред тога, послератне године биле су сведок рађања и раста мултилатералних институција и ланаца вредности, што је изнедрило судбину земаља које су међусобно много чвршће повезане него икада раније. Да ли данашњи свет појачава конкуренцију између великих сила које улазе у нови Хладни рат или Хладни мир? (Sakwa, 2013). Посматрајући период Хладног рата и поређећи га са садашњошћу, постоје значајне разлике у светској политици.

Прво, током Хладног рата, Сједињене Државе су имале једног супериорног конкурента у Совјетском Савезу. Данас се може тврдити да је Кина амбициозан дугорочни конкурент, а Русија брзо савладава све наде у вези са ривалством. Друге претеће државе, као што је Северна Кореја, сматрају се развојном, пре свега терористичком претњом. Ипак, за разлику од блоковске конфронтације, ништа од овога није практичан изазов за мобилизацију заједничког националног циља.

Друго, Сједињене Државе, у односу на Совјетски Савез, водиле су политику обуздавања током периода Хладног рата. Данас је потребно указати на позицију Сједињених Држава у погледу Кине. То треба разјаснити, с обзиром на континуитет односа између савезника и противника.

Треће, током сукоба Исток-Запад, Сједињене Државе и Совјетски Савез предводили су по један блок идеолошки повезаних земаља. Тренутно је мало таквих блокова, ако их уопште има. Уместо тога, мање земље настоје да имају користи од конкуренције између великих сила.

Четврто, Хладни рат је био такмичење између две јасно дефинисане идеологије. Иако је либерализам данас изгубио део свог сјаја, не постоји јасно идентификован конкурентски супротстављени алтернативни модел.

Пето, идеолошки сукоб и трка у наоружању доминирали су односима између Сједињених Држава и Совјетског Савеза. Данас су односи између Сједињених Држава и Кине далеко снажнији у домену економских питања и технолошких иновација.

Шесто, ривалство између Сједињених Држава и Совјетског Савеза посматрано је кроз призму, посматрано кроз светска дешавања скоро пола века. Ово се разликује од сличне структуре данас, имајући у виду прогресивну ерозију коју је претрпео послератни поредак и која се очекује у будућности.

Седмо, Хладни рат је имао очигледну стабилност упркос једној изузетно бруталној фази у историји човечанства: Другом светском рату. Ситуација је другачија сада, што сугерише тренутни растући поремећај; може се тврдити да је данашњи свет мање насилан, упркос аномалији у вези са Украјином.

Завршетак Хладног рата пробудио је наду у одржив мир. Број оружаних, политичких или међудржавних сукоба наставио је да опада. Овај концепт је, међутим, прекинут 2014. године анексијом Крима (Крым) (Yigit, 2021).

ЗАКЉУЧАК

Ерозија послератног поретка се наставља без јасне алтернативе. Рефлекс поређења са неизвесношћу је чврсто усидрен. Садашњи поремећај посматран кроз визуру Хладног рата може бити неприкладан: стратегија осмишљена да се противник супротстави има малу вредност када је у питању један спектар који се географски и тематски бави дифузним изазовима, посебно у односу на значајну улогу недржавних актера и информационих технологија у одређивању више политичких приоритета. Као што је Џорџ Кенан (George Kennan) упозорио у раним фазама постхладноратовске ере 1998. године, спољна политика САД је залутала ако је имала за циљ да створи веома променљив и нестабилан свет, користећи један наслеђен модел фиксације на Совјетски Савез и покретања новог Хладног рата (Horsfield, 2016).

Неспорно је, дакле, да је у економској сфери Кина глобални актер који покреће економски раст различитих региона света (Yigit, 2022b). Због тога је постала стуб у глобалном геополитичком концепту, нешто што се не може занемарити. Истовремено, то је модел успешне економије која раскида са неолибералним калупима који се примењују на цео Трећи свет од 1970-их, узнемиравајући оне који кључ њеног метеорског раста и развоја желе да

припишу протржишним реформама и економској отворености. Напротив, економско планирање државе је кључ њеног успеха, што представља неоспорну референцу за све људе утопљене у деценијама мандата Међународног монетарног фонда.

Постоје, међутим, два занимљива питања о овом поновном појављивању Кине. Прво, постоји дуга дискусија о социјалистичком карактеру кинеске економије. Један део западне левнице сматра да је Кина пратила свој пут транзиције од социјалистичке економије ка капиталистичком развоју кроз фазе попут оних кроз које су пролазиле Европа и, пре свега, Сједињене Државе (Buck & Walker, 2007). Насупрот томе, неколико интелектуалаца замињује ову дебату изјавом да је Кина заиста следила свој развојни процес који комбинује динамичну револуцију засновану на култури друштвене поделе (Goldstone, 2002). Рад и мала децентрализација су се десили уз социјалистичко планирање стратешких перспектива (Arrighi, 2007). Ово даје посебну социоекономску моћ кинеском развојном искуству које није нимало слично западном капиталистичком моделу развоја. То је модел са сталним стварањем радних места, дистрибутивним и планским, а на основу друштвених потреба (здравство, образовање, становање). Заузврат, земљиште, банке и стратешки природни ресурси су искључиво власништво државе, што је аспект који тек треба да буде модификован у временима комерцијалне либерализације и глобализације. Друго, питање је колико се ефикасно Кина повезује са остатком света као пол моћи у настајању. Једно тумачење је да, заиста, Кина у свом развоју подређује суверене опције периферије, што подсећа на западни империјализам (Lumumba-Kasongo, 2011).

Централна глобална питања су организована око две главне противречности:

I. Униполарност насупрот мултиполарности. Да ли ће пројекти земаља у развоју помоћи Сједињеним Државама да одрже и ојачају своју крхку униполарну амбицију, појачану након распада СССР-а 1990-91? Или ће радити на промовисању светског поретка заснованог на расту сваког региона?

II. Развој неразвијености наспрам националног суверенитета. Да ли ће регионални државни пројекти наставити да дозвољавају да буду подређени светском економском систему који ствара богатство за север и мали део елита глобалног југа док осиромашује већину његових народа – другим речима, оно што је Андре Гундер Франк (André Gunder Frank) назвао развојем неразвијености. Или ће промовисати агенду која даје приоритет националном, регионалном и популарном развоју?

Улога Кине на глобалном југу није на једној или другој страни ових контрадикција. Могуће је тврдити да интеграција са Кином подстиче развој

неразвијености ако државни пројекти Африке и Латинске Америке производе нови однос зависности од Кине кроз пуки извоз примарних производа (Luke, 2012). За народе ових региона биће много боље ако се њихови односи заснивају на равноправности (мултиполарности), као и на трансферу технологије, ширењу производних процеса и регионалној интеграцији – националном и регионалном суверенитету.

Пројекти глобалног југа посвећени политици слободне трговине развили су прагматичан приступ према Кини. Посматрано из глобалне перспективе, овај прагматизам је укореењен у мултилатерализму који, међутим, не доводи у питање униполарност Сједињених Држава и комбинује екстракцију примарних ресурса са извесним побољшањем производње високе вредности. Они прихватају улогу Кине, али желе да спрече комерцијалне везе са њом које би се прошириле или произвеле било какву дубоку промену у погледу економске и социјалне структуре њихове земље, а још мање у структури глобалног поретка.

Укратко, остављање по страни западног капиталистичког пута развоја подразумева још једну глобализацију и раскид са западном модерношћу. То је глобализација која подразумева мултиполарност засновану на вредностима сарадње и планирања и у којој државе успевају да изађу из зачараног круга међународних односа као игара где само једна страна добија, и да остваре, једном заувек, напредак у вин-вин типу интеграција. Кина не само да се појављује као велика сила, већ мења свет у сваком погледу. Међутим, није дато да ће се свет брзо трансформисати у мултиполарност. Ипак, успостављање нове мултиполарне будућности која подиже суверенитет земаља у развоју зависиће и од људи који користе ову променљиву геополитичку реалност да консолидују пројекат за сваку земљу која ставља интересе већине на прво место.

UDC:
327.54
327(470:477)

Review paper

Diplomacy and Security
Volume VI
Number 1/2023.
Page: 79-99.

*Sureyya Yigit*¹

2022: UNIPOLAR DELUSION, BIPOLAR ILLUSION AND MULTIPOLAR ASPIRATION

Abstract

The end of the Cold War ended and ushered in a new era. A single pole, the United States, dominated the international system. Whilst there was no consensus over how long this period would last, there was agreement that no other state could challenge it in the short term. China's continuing economic and military rise alongside a Russia willing to flex its military capabilities in the 2010s and beyond has called into question what the international system ought to be identified as. Some regard the current make-up of the world as already bi-polar, others as aspiring and emerging multipolarity. This article clarifies the theoretical cold war debate concerning polarity whilst exploring and evaluating the contemporary views put forth concerning how to define the international system after the Russian aggression towards Ukraine in February 2022.

Keywords: *international system, polarity, Cold War, hegemony, multipolar aspiration*

¹ School of Politics and Diplomacy, New Vision University, Tbilisi, Georgia, syigit@newvision.ge

INTRODUCTION

The most notable event of 2022 was Russia's aggression against Ukraine. The war in Ukraine spelt the end of decades of peace on European soil, reviving the macabre memories of two world wars. In a world of globalised and instantaneous interactions, the shock wave of war quickly spread to all continents. The central issue facing international society related to this conflict was to re-evaluate how to submit international relations to the rule of law rather than to the logic of force. Put simply, to refute the principle of might is right.

It should be noted that the very birth of such a society following the Thirty Years' War (1618-1648) was closely linked to the need to respect the territorial sovereignty of European states (Živanovic, 2022). This desire to reduce the scope for the use of force in favour of the reference to a corpus of international standards was strengthened with the Congress of Vienna in 1815, afterwards with the creation of the League of Nations in 1919 and its heir, the United Nations in 1945. Nevertheless, it was only at the end of the Cold War that the momentum of the submission of actions outside the power of law by states took on a particular dimension. War as a mere continuation of politics by other means was no longer an option that could be envisaged or, at least, defensible by states to settle their disputes.

Some might argue that, factually, wars continued to haunt the international sphere even after the end of the Cold War. Three essential observations could qualify such an argument: first, the number of wars has been drastically scaled back since the collapse of the Soviet Union; then, the wars unleashed were more intra-state, therefore falling under more internal political violence than wars between states; finally, the most useful dynamic to underline, the wars which occurred after 1990 referred more to international law to give them legitimacy, rather than the simple will of defending national interests of the states involved.

However, the invasion of Ukraine by Russia constitutes a breaking point in the process of legitimisation of the violent external action of states by reference to law. In effect, the arguments put forward by Moscow to invade Ukraine fit perfectly with a system based on force than with a system regulated by law (Yigit, 2022a). Such a situation constitutes a primary geopolitical concern for Russia's neighbours. In this respect, one can identify three major consequences that may affect the strategic system, namely:

- I. the dangers of a shift in the system from a "rule-based system" to that of a "power-oriented system";
- II. increased risk of global strategic imbalance;
- III. the danger of regions being transformed into a mere theatre of strategic confrontation between the dominant global powers.

The international order today seems greatly destabilised by the Ukrainian conflict (Yigit, 2022a). Moreover, given the military forces present and the permanent and dangerous escalation in the conduct of military operations, the risk of a major slippage, were it provoked accidentally, should not be discarded. Hence a spectre hangs over Europe - this is not the spectre of communism as Marx and Engels envisaged in 1848; worse, it is the grave threat to use nuclear weapons in the Ukrainian conflict casting a much graver spectre over the future of humanity.

Such a spectre was thought to have diminished since the Cuban crisis of 1962, which had persuaded the two strategic antagonists of the time, the United States and USSR, of Mutually Assured Destruction in the event of recourse to nuclear weapons. This conviction generated the hope of neutralising nuclear weapons, especially after the Strategic Arms Limitation Talks and the signing of the so-called Strategic Arms Reduction Treaties agreements.

What is certain is that the race for massive militarisation accentuated by the war in Ukraine, combined with the threat of using weapons of mass destruction, greatly weakened the already difficult position of many countries. Hence the world is currently witnessing a moment of geopolitical transition of global hegemony with a shift of its axis from the West to the East (Mangan, 2011). This event has not been witnessed for many centuries. This transformation is not the first in history but presents transcendental innovations. First, the transition is intertwined with an unprecedented social, economic and ecological crisis. Second, this explains not only the dynamics of the trade wars between China and the United States and the struggles for global dominance but also the divergence of the Atlantic alliance of North Americans and Europeans as witnessed during the Trump presidency, their respective internal crises alongside the resurgence of ultra-conservative political forces and the aggravation of regional political conflicts in the areas of influence of first and second order powers. Ukraine is the premier example of a type of intervention called hybrid warfare (Yigit, 2021, December 10).

Stunned by the success against its great rival of the bipolar world, the United States harboured desires of grandeur. Simultaneously, there appeared the re-emergence of East Asia and of China which had recovered from the Great Divergence: a process that eclipsed and subordinated thousands of years of human development history on the Asian continent through the opium wars at the time of the emergence of industrial capitalism as a global system that placed the West at the forefront of the world in economic and geopolitical terms (Grinin & Korotayev, 2015). There is no direct causality between the re-emergence of East Asia and the beginning of the crisis of hegemony in the United States. Rather, according to some, this response to a global crisis of capitalism became known as the "great turbulence", which had a conservative search for a resolution in the West (Gindin, 2001).

In this way, the United States hegemony crisis accelerated from the end of the 1990s. In the same way, China intensified its march in its strategy of creating a new world order with multipolar characteristics. These tensions possess a political-ideological background, but to a large extent, they express certain forms of unipolarity for most of the world, which one can identify in different projects within the US establishment. On the one hand, one can discern unilateral unipolarity defended by "Americanists" and the right wing of the Republican Party (Berlet & Quigley, 2019). On the other hand, multilateral unipolarity seeks to build a broader front in the Global North that is at the core of the foreign policy of Biden and other globalists such as Obama, Clinton and a large section of the Democratic Party (Ikenberry, 2003).

POLARITY

Polarity refers to the international system. It describes it. During the cold war, Waltz developed a theory of international politics capable of remedying the shortcomings of contemporary theories. Waltz critically examined a wide range of reductionist theories showing their inability to explain why, at an international level, the outcomes of interactions between states often did not correspond to the intentions of the actors and the same causes sometimes produced different effects, just as the same effects derived from different causes. This proves, according to Waltz, that there is something that works as an element of constraint on the agents. This something is the structure of the international system in order to study which systemic perspective is necessary to adopt, i.e., an approach which, having defined the system as a set of interacting units, is capable of distinguishing and keeping the level of the units and their interactions separate and that of the structure. Reductionist theories are not enough to explain international politics, but a theory that analyses how the structure of the international system acts as an ordering and constricting force on the units that interact within it, rewarding certain behaviours and penalising others, is indispensable.

Waltz developed his theory of neorealism during the Cold War era assuming that the international system under anarchy leads to an insecurity among states and, thus, often to war. In his essays, he dealt, among other things, with the question of why the alliances of NATO and the Warsaw Pact led to a long, relatively peaceful phase of international relations. In his treatises, Waltz concludes that under anarchy, the bipolar world order ensures the greatest degree of stability (Waltz, 1964). If a state is perceived as more powerful than one's own, according to Waltz, an attempt is first made to compensate for this inequality with one's means in order not to endanger

oneself to being attacked and defeated. This armament eventually creates a balance that makes each state unattractive to attack. The costs of war would most likely be higher than the profit for the attacking state, so the understanding becomes one of building up the means of power not to have to use them (Waltz, 1990). Waltz adopted the basic features of this balance of power policy from realists such as Morgenthau (Bessner & Guilhot, 2015). Waltz also differentiated between a state's internal and external possibilities to create a balance of power. Establishing a balance with your resources is called internal balancing. Due to the prevailing insecurity compared to other states, it is the preferred option in the face of imminent danger (Jervis, 1987). Since this possibility usually quickly reaches its limits, namely, when the imbalance seems insurmountable, so-called external balancing must be resorted to - an alliance of states for each other's protection against a great power. Although, according to Waltz, no lasting cooperation is generally possible between states, the fear of a great opposing power forces smaller states to form alliances (Waltz, 2015). Whether a great power is perceived as aggressive or peaceful plays a subordinate role. Because the prevailing uncertainty in the international system means that one always remains in the dark about the goals of another state and therefore observes other states with suspicion, the formation of an alliance with a major power seems plausible but leads to an unexpected result: if there is a power conflict between two opponents, according to Waltz, third countries prefer to join the weaker of two coalitions (Waltz, 2014a). To enjoy the greatest possible degree of sovereignty, the individual state has to ensure that no alliance becomes unassailably powerful; otherwise, it can do as it pleases. This makes a balance formation likely (Waltz, 1967). The rapprochement between Great Britain and the Soviet Union during the Second World War can be understood as a balance of power policy in which the greatest ideological tensions were put aside (Waltz, 1993). Only when there is no longer any possibility for smaller states to challenge an overpowering alliance the opposite band-wagoning effect occurs: Despite the risk of losing sovereignty, it is preferable to join an alliance than to challenge it from an inferior position (Waltz, 2000b).

While in national political systems, the ordering principle is a hierarchy, in the international political system, where all states are formally equal, the ruling principle is anarchy. Waltz insists that states are not about maximising power but about maximising security. Furthermore, it is precisely the fear of the dangers which, in a system centred on self-defence, loom over those unable to provide for their security that stimulates states to behave in ways that tend to create equilibria. From this derives the preference for bipolarity in the system. While in bipolar systems, the balancing policy is mainly based on internal efforts, in multipolar ones, the states mainly resort to external efforts to strengthen or widen their alliances. In a multipolar system, the equilibrium is less stable than in a bipolar system (Waltz, 2000a).

Waltz contemplates the international system precisely as the interstate political system in which its structure results from a spontaneous regulation between the units in search of their interests or objectives. Any structure of an international political system can be defined based on the following theoretical elements (Waltz, 2014c):

- a) the principle according to which its units are ordered and organised;
- b) the differentiation of its units and the functions they perform;
- c) the distribution of capacities among its units.

Thanks to the knowledge of the structure, one can understand and explain the regularities and constants that dominate the relationships between state units. Logically, it is in the structure where the explanations for the system's stability should be investigated. At the same time, the study of each state's behaviours and particular foreign policies sheds light on the conjunctural dynamics of the system.

Such an approach allows Waltz to combine the structuralist conception with the core of the realist program. However, it raises a question whose answer depends on the very scientific credibility of the proposed model. Indeed, the international political system has an anarchic structure. In that case, without central organs or institutions of power and force, how can a structure be established thanks to which the units regulate their conduct, combining the satisfaction of their particular interests with the perpetuation of the system as a whole? Waltz addresses this important problem by declaring that international political systems, similar to economic markets, are of individualistic origin, spontaneously generated and unpremeditated (Waltz, 2014b). In both systems, the structures are formed by the coercion of their units. The fact that these units live, prosper or die depends on their efforts. Both systems are formed and maintained from a self-help principle that applies to units.

This self-regulated international system is specially qualified by the small number of units, the states, which also have identical functions although different capacities. The increase in capacities and, through them, power is decisive in reducing the political vulnerability of state units that intervene in an international political system whose structure conditions them and which they cannot change unilaterally (Waltz, 1993). This explains the search for power by states and the decisive regulatory function that Waltz attributes to the great powers, that is to say, to the polarity of the international system, forced to intervene in the last resort through the use of their military capacities.

The polarity and stability of the international political system thus appear linked to the distribution of power capabilities between States, their national interests and the different ways such capacities can be used in political and economic relations to guarantee the stability and continuity of the system itself. Naturally, the theoretical formulations of Waltz were more developed and more complete than those of classical realism to explain the realities of an international society

that, although dominated by bipolarity, was far from being understood with dichotomous criteria from war and peace.

However, Waltz continued to uphold an interpretation of international power led by the state and guided by the satisfaction of the national interest conceived in terms of gains and losses or costs and benefits, following rationalist criteria in which there was limited attention directed at the cultural features of the countries, history or the diverse and complex web of relationships created by non-state actors. Nevertheless, how is the power structure structured within an alliance? According to Waltz, states always gather around a leading power - a hegemon - which stands unchallenged above the individual states in its alliance (Waltz, 2000b). The formation of an alliance among equally powerful great powers would not work due to the insecurity in the international system. The consequence of this assumption is far-reaching. For example, the bipolarity of the international system is not based on the division into two camps - between the Warsaw Pact and NATO - but on the collection of states around two great powers. Caused by the pressures of the international system, smaller states like moons are drawn into the orbit of the "hegemonic planets". The power differences between the two hegemonies define how the states organise themselves around them so that a balance of power can be maintained (Waltz, 1967). To determine the polarity of the international system, one only must look at how many great powers we might have in the future if one wants to follow Waltz's logic. For Waltz, the existence of three great powers, even if two of them are allied against the third, is a multipolar world order multipolar system with two or more two great powers. It remains to be clarified how the power of a state should be measured. This is an extraordinarily difficult undertaking. Neorealism measures power in terms of how well one can solve problems that could endanger the state's security (Waltz, 2015). One could directly use military potential as a calculation factor for this. For neorealism, military strength is to be regarded as fungible - any problems on an economic or political level could, in principle, be solved by it (Topper, 1998).

Waltz writes that a great power must excel in all five capability areas. These are the size of population and territory, resource endowment, economic capability, military strength, political stability and competence (Waltz, 1993). Overall values need to be calculated. More than outstanding performance in just one area is needed to qualify as a great power. At this point, it should be pointed out again that for Waltz, the main task of a state is to ensure the greatest possible degree of - military – security (Waltz, 2000c). The capability measurement is, therefore, to be understood as a kind of potential military analysis – it is not just military strength which indicates how well a state can defend itself, but also the number of inhabitants, which limits the maximum number of soldiers called up, or the economic strength,

which makes statements about which armaments a state can afford (Waltz, 1993).

It remains to be clarified what role nuclear weapons play in ordering the international system. For the following explanation, it is important to understand that, for Waltz, a state's second-strike capability does not automatically make it a great power. Neither France nor England was perceived as such during the Cold War, even though they had large nuclear arsenals (Waltz, 1990). Nor could nuclear weapons enforce security. Waltz sees the reason for this as the continued massive armament of both superpowers in conventional war technology (Waltz, 1964). In his opinion, nuclear weapons have another positive effect on the stability of the bipolar world order since they deter attackers due to the high risk of losses. However, according to Waltz, they prevent neither the use of force nor the importance of balancing behaviour (Waltz, 1993). Nuclear weapons, therefore, do not change the mechanisms of action of the international system that affect states: the uncertainty persists and continues to lead to attempts at balance (Waltz, 2012). It should be noted, however, that in the international system, Nuclear weapons play an extremely important role for Waltz, since they would push towards zero the probability of wars between states with second-strike capability (Waltz, 1981). For the later analysis of the relationship between the USA and China, nuclear weapons are therefore negligible, as long as both states have a second-strike capability with nuclear weapons.

It is not surprising that after the end of bipolarity, authors appeared, proclaiming the emergence of a new international system dominated exclusively by the hegemonic power of the United States, that is, a unipolar system capable of governing the process of evolution of international society in a context of increasing globalisation (Ambrosio, 2001). In the debate on globalisation and the multipolarity of the new world scenario of the last three decades, voices emerged proclaiming the importance of analysing the new forms of exclusive hegemony of the United States and the possibility of the emergence of new forms of unilateral imperialism, directly associated at the military interventionist initiatives of the American hyperpower (Védrine, 2003, Negri & Hardt, 2000).

Parallel to the theoretical development on power carried out from the realist conception. However, with much less scientific and political impact, interpretations have been formulated with the express intention of understanding its various origins, manifestations and effects, but above all, incorporating the changes in international power structures caused by the growing role of non-state actors. As Hoffmann pointed out decades ago that it is impossible to subsume in a single word variables as different as power as a condition of politics and power as a sum of resources as well as power as a set of procedures. Power is extremely complex from other variables (Hoffmann, 1959).

Such theoretical initiatives arose in the first doctrinal debate going hand in hand with Marxist structuralism and took root during the second debate by authors such as Aron (Meszaros, 2017). Indeed, the French author differentiated between the concepts of power understood in a general way as the ability to do, produce or destroy and in a general way specific in social relationships as the ability to influence the behaviour or feelings of other individuals (Aron, 1964). For its part, power in the international context was the capacity of a political unit to impose its will on the other units, and force was the resources or means of the state that can be objectively valued.

In this Aronian conceptual differentiation, one can observe that without clearly breaking with the realistic conception, he introduced an interpretation of power as an essential part of human relations, making it impossible to dissociate it from them (Aron, 1967). This is especially relevant for three reasons.

Firstly, it links power to human action and therefore introduces the will as a decisive variable to convert capacities into actions, individual or collective, whose ultimate purpose is to condition other human beings' behaviours and feelings. Secondly, it attributes global power as a characteristic phenomenon of human beings, thus excluding realistic reductionism, thus opening the way for a theory of international power that includes other social groups than the state. Finally, it admits that along with the material and social effects of the exercise of power, there are also effects on human feelings/emotions, thus highlighting the importance of psychological and cultural aspects which provoke the use of power.

The importance that different forms of the exercise of power have for the perceptions and evaluations made by people or communities that intervene in the relationship is essential for Aron because of the legitimacy or not of the use of power and its social consideration as an authority or authoritarian domination. The research on international polarity focuses on the international concentration of power in states (Mansfield, 1993). Although state polarity is the most important, it is not the only form of polarity. The concept does permit the inclusion of other actors that are not states. For example, within the framework of current legal-political relations, the UN plays a polarity role that is accentuated concerning other IGOs.

Therefore, there is multipolarity when more than two dominant actors compete in the organisation and management of an international structure. A case of economic multipolarity can be found in contemporary international society since, together with the great economic powers (United States, Japan, China), certain intergovernmental organisations appear with a real and decisive intervention in economic relations, such as the case of the European Union, or with regulatory capacities in the financial field such as the International Monetary Fund or commercial such as the World Trade Organization.

In the medium and long term, the poles of each of the three international structures will see their dominance or centrality affected in two ways. On the one hand, their attempts to shape and maintain the international order in accordance with their values, interests and norms will inevitably provoke reactions from other international poles or from other international actors who, enjoying a certain power, such as regional or sectoral powers, consider themselves relegated in the international hierarchy due to the maintenance of certain forms of relationship, legal norms or institutions, which harm or marginalise them and which they will try to modify to their advantage, as has been the case with the emerging powers in the form of BRICS (Armijo & Roberts, 2014).

Contrary to what is sustained by realism, it is precisely the historical trend towards decentralisation or diffusion of power among the diversity of international actors and not the balance of power between the great powers which imposes a systemic limit to the effective domination of the international structure by its main poles, irrespective of whether they are states or not. However, international polarity is also affected by the fact that the actors who direct each of the international structures are forced to intervene constantly and increasingly in international relations in order to guarantee the effectiveness of their domination precisely because power is not only capabilities or reputation but the voluntary exercise of such means to achieve specific ends in international relations. In the long term, the constant interventionism of the international poles causes a drain on their resources and capacities towards external initiatives or actions that end up weakening their internal social power and questioning their international legitimacy (McKeil, 2022).

A common feature of bipolarity and multipolarity is the absence of a single direction or the possibility of exclusive dominance by a single pole. It forces the different dominant actors to consider in their international performances the power, interests, actions and rules that guide the conduct of the rest of the members that intervene in a relevant way in the international structure in which they exercise their polarity. In such circumstances, bipolarity or multipolarity imposes structural and functional resistance to consolidating exclusive powers, that is, towards unipolarity.

HEGEMONY

At this point, the need arises to conceptually distinguish between polarity and hegemony, a term of Greek origin that referred to the guide and commander of an army but which, by analogy, ended up being applied to political leaders and countries as a synonym for supremacy or dominance, which is exclusive and often coercive on the part of a state (Wikinson, 2008). For this article, it is best to adopt

a restrictive criterion of the concept of hegemony to consider it as a specific form of conduct of the international poles, of the various ones that they use to exercise their power, and which is circumscribed to the exercise of international power through the imposition and, ultimately, through use of coercive means, including the use of force by States. Therefore, one need not consider hegemony as a status of the great powers in an international hierarchy, nor the direct and necessary consequence of the use of power by such powers to guarantee the stability of the international system, much less to identify it with unipolarity.

Our consideration of international hegemony places it as one of the specific forms of conduct of international poles, whether state or not, which use their power through imposition and domination to maintain or modify the prevailing international order in some structures or all of them. For the same reason, hegemony and stability of the international system are not always associated with a causal relationship. The neorealists consider the central idea behind hegemonic stability in international relations theory focuses on the world needing a single dominant state to create and enforce the rules - such as free trade - among the most important members of the system (Garst, 1989). To be a hegemon, a state must have the ability to enforce the system's rules, the will to do so, and a commitment to a system perceived as mutually beneficial for the major states. In turn, ability rests upon three attributes; a large, growing economy, dominance in leading technological or economic sectors, and political power backed by military power.

Hegemony consists of the possession and command over a multifaceted set of power resources. More importantly, all hegemonic states share one common characteristic. They enjoy 'structural power', or what Nye has termed 'soft power' (Lock, 2010). This structural power allows the hegemon to occupy a central position within the system and, if so, chooses to play a leading role. Indeed, the ability to shape other states' preferences and interests is just as important as the hegemon's ability to command raw power resources, for the exercise of structural power makes it far less likely that the hegemon will have to mobilise its resources in a direct and coercive manner.

As long as a hegemon maintains a preponderance of power, other states are inclined to accept its leadership since challenging a hegemon can be risky. However, historical change promotes shifts in power preponderance over time. Other states begin to rise in power due to uneven economic growth rates and technological progress diffusion, and the hegemon declines, relatively or absolutely. Historically, when a rising power or powers sees an opportunity to challenge and displace an existing hegemon, the risk of a major war is high.

Naturally, hegemony has historically been established as one of the most frequent forms of relationship to reach or maintain the prevailing polarity in each

structure in any society (Fontana, 2008). For this reason, when international structures show a multipolar configuration, the exercise of unilateral or exclusive hegemony by some international actor, generally the state, has been doomed to historical failure since it requires the use of means and will in the employment of power to alter existing multipolar configurations that have never been able to come together. The conclusion is obvious, in any international structure articulated in a multipolar way, hegemony can only be exercised from the concentration of interests and values between the various poles to impose on the rest of international society the permanence of that multipolarity, that is, hegemony can only be exercised collectively or shared (Laïdi, 2014).

This explains the need to maintain a functional balance compatible with inequality in exercising power between the various poles. Hegemonic forces, as well as the inevitability of interventionism through the joint use of coercive measures when such functional balance is altered to the point of threatening the continuity of the prevailing international order.

Gilpin dealt with the model of analysis of political change, which rests on five assumptions (Gilpin, 1975):

I. An international system is stable (that is, in a state of equilibrium) if no state deems a change in the system advantageous

II. A state will attempt to change the international system if the expected benefits of this change outweigh the costs

III. A state will seek to change the international system through territorial, political and economic expansion until the marginal costs of further change equal or exceed the marginal benefits

IV. Once a balance between costs and benefits has been achieved, the economic costs of maintaining the status quo tend to grow faster than the economic capacity to maintain the status quo

V. If the imbalance is not resolved, the system will be changed, and a new equilibrium will be established

Therefore, according to Gilpin, the international system is organising itself, in every particular historical moment, based on an order that reflects the distribution of power among the main states of the system. Over time, the interests and power of states change, with destabilising effects on international arrangements, which pass from a condition of equilibrium to one of imbalance. Throughout history, the main mechanism of international change has been the war for hegemony, whose function is precisely to redefine the international order in accordance with the new distribution of power in the system (Gilpin, 1988).

Nevertheless, whether unilateral or collective, hegemony or imposed dominance is not the unique formula for establishing and maintaining polarity. There

is another relational procedure based on negotiation for cooperative action between the actors participating in an international society whose purpose is to create, maintain or modify a certain structural multipolarity; it is multilateralism (Scott, 2013). Naturally, as the power of the actors involved in the cooperation is asymmetric in terms of stakes and influence, the result is also unequal, but this is not an obstacle to the principle of inclusion that characterises multilateralism to promote participation and guarantee responsibility in maintaining the results achieved and with them the international order even in periods of structural transformation.

In summary, multipolar international structures are managed through a variable combination of collective hegemony and cooperative multilateralism, promoted by the dominant actors but which can only be effective to the extent that it participated in and guaranteed by the rest of the actors with a leading role. In each of the international structures. This forces both the dominant actors and the rest to define their strategies considering not only their particular interests but also the effects and responses that they will generate in the rest of the members. of the society international and especially in the hegemonic poles.

For the same reason, those powers that concentrate international political and military power cannot permanently evade the commitment to guarantee the application of the basic principles and legal norms that underpin the international order, resorting if necessary to the use of force, even if this means temporarily affecting their particular interests and allocating part of their human, material and economic resources to such interventions. Such political and military interventionism does not always coincide with the search for a balance of power between the great powers, as the realist authors maintain, but in many cases, it is carried out despite the imbalance of power or thanks to it (Mišev & Bošković, 2022).

As one can easily appreciate, the logic of hegemonic behaviour with its corollary interventionism opposes the logic of multilateralism oriented to promote common interests and values between the international poles through negotiation. This causes tensions and dysfunction between the poles and with the rest of the affected international actors. It is an inevitable dialectical tension that makes it difficult to manage international affairs and that, at its limit, can even cause paralysis and the subsequent collapse of the international system. Of all the approaches, the polarity approach is certainly the most effective. Investigating the current international system, one can identify several key features:

- Power is the force or one of the fundamental forces that govern the system;
- The most powerful actors are the states;
- The international system has been dominated by a relatively small number of major powers;
- Taken collectively, these great powers control most of the material re-

sources within their system;

- To understand the international system, it is enough to look at the structure and process of relations between the great powers;
- Numbers are important, especially small ones. Consequently, it is possible to group the systems characterised by at least four or five great powers considering them multipolar and treating them as a single category.

After the end of the Cold War, the polarity debate became considerably more complicated, as the very definition of the structure of the post-bipolar system was at stake. Prevailing consensus converged on the notion that the end of bipolarity was followed by the affirmation of a tendentially unipolar system hinged on American hegemony which was substantially devoid of credible global challengers (Layne, 2009). For some, the unipolar aspect was and is structurally unstable, destined to give way to other configurations of power, whether due to balancing, for security reasons, by a coalition of second-rank powers, or due to the emergence of a challenger capable of bridging the gap that divides it from the dominant American power (Layne, 1993).

For others, on the other hand, it is a solid, lasting structure, likely to continue throughout the 21st century, for reasons that there are no signs of balancing against the USA, nor can one see who can or has a real interest in challenging American supremacy in the near future, not only because this is based on a gap of resources and power that has no equal in history, but also because it is exercised in a benevolent form that guarantees advantages for all players in the system in terms of otherwise unattainable public goods (De Keersmaeker, 2017). Considering all this, realist theories continue to exert their power in constructing contemporary ideas. Their assumptions, both as theoretical constructs and as lessons transferred from one generation of decision-makers to the next, help to elicit certain conceptions available for action. Thus, realism still represents a hermeneutical tool necessary for understanding world politics (Vandenberghe, 2022). Nevertheless, there are important issues the end of the Cold War has brought back to the centre of attention, but the realist paradigm needs help dealing with them persuasively.

I. The Plurality of Non-State Actors and the Decline of the State. Both the impetuous growth of non-state actors and the decline of the state, exposed to erosion by globalisation processes, would put the realist paradigm, strongly characterised by its state-centric vision, facing an insurmountable difficulty. However, realism requires anarchy, for even if the state were to disappear, that would not mean an end to the competition for security and war.

II. The Role of International Institutions and the EU Anomaly. According to the paradigm, states are extremely reluctant to attribute importance to international institutions or to allow them to limit their freedom of action. How, then,

to explain the constant efforts made by Western European countries to construct the EU? One answer could be that institutions are made up of rules and practices that offer the relatively weaker partners the opportunity to make their voices heard and the stronger ones (Germany above all) to exercise their hegemony efficiently and under cover of false equality such that resistance is lost.

III. The Inside-Out Nexus and the Role of Liberal Democracy. For realism, it is a question of recognising the sometimes-decisive conditioning exerted on the foreign policy of the States, which escapes any attempt at a priori determination of those factors, starting with ideologies and the diversity of political regimes, which refer to the changing attributes of the system, the States, and the perception of the actors. Then, when considering the role of liberal democracies, it is necessary to consider that only stable democracies establish democratic peace among themselves, favoured by the liberal component of democracy. However, many of the democracies listed as such are not liberal democracies, not even remotely. Democracies use the tool of armed intervention more frequently than other political regimes

IV. The Obsolescence of War Between Developed Countries. Mueller argued that warfare, like other old practices that have fallen into disuse, has become obsolete among developed countries. The idea that war is the tool for resolving conflicts of interest has fallen into increasing disrepute and has been progressively abandoned. Mueller's thesis must be considered by referring to the major war.

NEW COLDER WAR OR COLD PEACE

When investigating the world of 2023, it is useful to re-examine the interwar period concerning how states with revisionist aspirations, such as Japan and Germany, were militarily and ideologically shaped. In contrast to the 1930s, there is a world order to defend (Bennett et al, 2020). In addition, the post-war years witnessed the birth and growth of multilateral institutions and value chains, which spawned the fate of countries with far tighter connections with each other than ever before. Is the world of today intensifying competition between the great powers entering a new Cold War or a Cold Peace? (Sakwa, 2013). Looking at the cold war period and comparing it with the present, there are considerable differences in world politics.

First, during the cold war, the United States had a single superior competitor in the Soviet Union. Today one may assert that China is an aspiring long-term competitor, with Russia quickly vanquishing any hopes of rivalry. Other threatening states, such as North Korea, are considered in terms of developing, primarily a terrorist threat. Nonetheless, unlike the bloc confrontation, none of these are a practical challenge to mobilise a common national goal.

Second, the United States, concerning the Soviet Union, pursued a containment policy throughout the cold war period. Today it needs to be indicated where the United States stands regarding China. It needs to be clarified, considering the continuum between ally and opponent.

Third, during the East-West conflict, the United States and the Soviet Union each led a bloc of ideologically aligned countries. Currently, there are few, if any, such blocs. Instead, smaller countries seek to benefit from the competition between the great powers.

Fourth, the Cold War was a competition between two clearly defined ideologies. Although liberalism today has lost some of its shine, no clearly identified competitive opposing alternative model exists.

Fifth, ideological conflict and arms races dominated the relationships between the United States and the Soviet Union. Today the relationships between the United States and China are far stronger on economic matters and technological innovation.

Sixth, the rivalry between the United States and the Soviet Union was viewed through a prism, considered through world events for almost half a century. This is different from a similar structure today, given the progressive erosion the post-war order has endured and is expected to in the future.

Seventh, the Cold War possessed apparent stability despite one extraordinarily brutal phase witnessed in human history: World War II. The situation is different as the current increasing disorder suggests; today's world may be argued to be less violent despite the anomaly of Ukraine.

The ending of the cold war raised hopes of sustained peace. The number of armed political or interstate conflicts would continue to decline. This notion was, however, interrupted in 2014 by the annexation of Crimea (Yiğit, 2021).

CONCLUSION

The erosion of the post-war order continues without a clear alternative emerging. The reflex to make comparisons with uncertainty is firmly anchored. The present disorder viewed through the lens of the Cold War may be inappropriate: A strategy designed for the adversary to counteract should be of little value when it comes to one spectrum geographically and thematic addressing diffuse challenges, especially in the face of the significant role non-state actors and from information technologies in the determination more political Priorities. As George Kennan warned in the early stages of the post-cold war era in 1998, US foreign policy was going astray if it aimed at creating a highly volatile and unstable world, using one successor model to capture fixation on the Soviet Union and starting a new cold war (Horsfield, 2016).

It is undeniable, then, that in the economic sphere, China is a global actor that drives the economic growth of various regions of the world (Yigit, 2022b). For this reason, it became a pole in the global geopolitical concert, something that cannot be ignored. At the same time, it is a model of successful economics that breaks with the neoliberal moulds applied to the entire Third World since the 1970s while disconcerting those who want to attribute the key to its meteoric growth and development to pro-market reforms and economic openness. On the contrary, the state's economic planning is the key to its success, which marks an undeniable reference for all the people drowned by decades of mandates from the International Monetary Fund.

There are, however, two interesting questions about this re-emergence of China. First, there is a long discussion about the socialist character of the Chinese economy. One part of the approaches of the Western left considers that China has followed its path of transition from a socialist economy to capitalist development through stages like those that Europe and, above all, the United States went through (Buck & Walker, 2007). On the contrary, several intellectuals displace this debate by stating that China has indeed followed its development process that combines an industrious revolution based on a culture of social division (Goldstone, 2002). Work and small-scale decentralisation have taken place with socialist planning of strategic perspectives (Arrighi, 2007). This gives a particular socio-economic power to the Chinese development experience that is nothing like the Western capitalist development model. It is a model with constant generation of jobs, distributive and planned based on social needs (health, education, housing). In turn, the land, banks and strategic natural resources are the exclusive property of the state, an aspect that still needs to be modified in times of commercial liberalisation and globalisation. Secondly, how effectively China links up with the rest of the world as an emerging pole of power. One interpretation is that, indeed, China, in its development, subordinates the sovereign options of the periphery, reminiscent of western imperialism (Lumumba-Kasongo, 2011).

The central global issues are organised around two main contradictions:

I. Unipolarity versus multipolarity. Will the projects of developing countries help the United States to maintain and reinforce its fragile unipolar ambition, reinforced after the collapse of the USSR in 1990-91? Or will they work to promote a world order based on the growth of each region?

II. The development of underdevelopment versus national sovereignty. Will regional state projects continue to allow themselves to be subordinated to a world economic system that creates wealth for the North and a small part of the global south's elites while impoverishing most of its peoples - in other words, what André Gunder Frank called the development of underdevelopment. Or will they promote an agenda that prioritises national, regional and popular development?

China's role in the Global South is not on one side or the other of these contradictions. It is possible to assert that integration with China fosters the development of underdevelopment if African and Latin American state projects produce a new dependency relationship with China through the mere export of primary products (Luke, 2012). It will be much better for the peoples of these regions if their relationships are based on equality (multipolarity), as well as on the transfer of technology, the expansion of production processes and regional integration - national and regional sovereignty.

The Global South projects committed to free trade policies have developed a pragmatic approach towards China. Viewed from a global perspective, this pragmatism is rooted in a multilateralism that does not, however, challenge the unipolarity of the United States and combines the extraction of primary resources with some improvement of high-value production. They accept the role of China, but they want to prevent commercial ties with it from expanding or producing any profound change in terms of their country's economic and social structure, much less in the structure of the global order.

In short, leaving aside the Western capitalist path of development implies another globalisation and a break with Western modernity. A globalisation that accounts for multipolarity based on values of cooperation and planning, and in which states manage to get out of the vicious circle of international relations as zero-sum games and achieve, once and for all, advance in a win-win type of integration. China is not only emerging as a great power, but it is changing the world in every way. However, it is not a given that the world will quickly transform into multipolarity. Nevertheless, the establishment of a new multipolar future that elevates the sovereignty of developing nations will also depend on the people taking advantage of this changing geopolitical reality to consolidate a project for each country that puts the interests of the majority first.

REFERENCE LIST

Ambrosio, T. (2001). Russia's quest for multipolarity: A response to US foreign policy in the post-cold war era. *European Security*, 10(1), 45-67.

Armijo, L. E., & Roberts, C. (2014). The emerging powers and global governance: Why the BRICS matter. In *Handbook of emerging economies* (pp. 503-524). Routledge.

Aron, R. (1964). Macht, Power, Puissance: prose démocratique ou poésie démoniaque?. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*, 5(1), 26-51.

Aron, R. (1967). What is a theory of international relations?. *Journal of International Affairs*, 21(2), 185-206.

Arrighi, G. (2007). States, Markets, and Capitalism, East and West. *Positions: east asia cultures critique*, 15(2), 251-284.

Bennett, M., Boehme, J., Comstock, A., Fotheringham, A., Kim, Y., Li, K., ... & Wu, J. (2020). *Towards a Strategic Concept: A NATO Strategy for Eurasia in the 2020s*.

Berlet, C., & Quigley, M. (2019). Theocracy and White supremacy 1: Behind the Culture War to restore traditional values. In *Trumping Democracy* (pp. 24-48). Routledge.

Bessner, D., & Guilhot, N. (2015). How realism Waltzed Off: liberalism and decisionmaking in Kenneth Waltz's neorealism. *International Security*, 40(2), 87-118.

Buck, D., & Walker, R. (2007). The Chinese Road. Cities in the Transition to Capitalism. *New Left Review*, Series II, (46).

De Keersmaecker, G. (2017). American Hegemony, Empire and Unipolarity. In *Polarity, Balance of Power and International Relations Theory* (pp. 187-207). Palgrave Macmillan, Cham.

Fontana, B. (2008). Hegemony and power in Gramsci. In *Hegemony* (pp. 92-118). Routledge.

Garst, D. (1989). Thucydides and neorealism. *International Studies Quarterly*, 33(1), 3-27.

Gilpin, R. (1975). Three models of the future. *International Organization*, 29(1), 37-60.

Gilpin, R. (1988). The theory of hegemonic war. *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 591-613.

Gindin, S. (2001). Turning points and starting points: Brenner, left turbulence and class politics. *Socialist register*, 37.

Goldstone, J. A. (2002). Efflorescences and economic growth in world history: rethinking the "Rise of the West" and the Industrial Revolution. *Journal of world history*, 323-389.

Grinin, L., & Korotayev, A. (2015). *Great divergence and great convergence. A Global Perspective*. N. p.: Springer International Publishing, 61.

Hoffmann, S. H. (1959). International relations: The long road to theory. *World Politics*, 11(3), 346-377.

Horsfield, D. (2016). Cold War Liberal Pluralism and Its Legacy. George Kennan and Henry Kissinger Revisited. *Russian Politics*, 1(3), 316-335.

Ikenberry, G. J. (2003). Is American multilateralism in decline?. *Perspectives on Politics*, 1(3), 533-550.

Jervis, R. (1987). The Contributions of President Kenneth N. Waltz. PS: *Political Science & Politics*, 20(4), 856-861.

Laïdi, Z. (2014). Towards a post-hegemonic world: The multipolar threat to the multilateral order. *International Politics*, 51(3), 350-365.

Layne, C. (1993). The unipolar illusion: Why new great powers will rise. *International security*, 17(4), 5-51.

Layne, C. (2009). The waning of US hegemony—myth or reality? A review essay. *International Security*, 34(1), 147-172.

Lock, E. (2010). Soft power and strategy: Developing a ‘strategic’ concept of power. In *Soft power and US foreign policy* (pp. 44-62). Routledge.

Luke, A. (2012). Africa: Beyond the ‘œnew’ dependency: A political economy. *African Journal of Political Science and International Relations*, 6(8), 191-203.

Lumumba-Kasongo, T. (2011). China-Africa relations: A neo-imperialism or a neo-colonialism? A reflection. *African and Asian studies*, 10(2-3), 234-266.

Mangan, J. A. (2011). The new Asia: Global transformation, regional ascendancy, and metaphorical modernity. *The International Journal of the History of Sport*, 28(16), 2229-2239.

Mansfield, E. D. (1993). Concentration, polarity, and the distribution of power. *International Studies Quarterly*, 37(1), 105-128.

McKeil, A. (2022). The limits of realism after liberal hegemony. *Journal of Global Security Studies*, 7(1).

Meszáros, T. (2017). The French tradition of sociology of international relations: An overview. *The American Sociologist*, 48(3), 297-341.

Mišev, G., & Bošković, M. (2022). Contemporary armed conflicts and redefining the concept of security based on the principles of the UN charter. *Diplomacy and security*, 5(2), 133-147.

Negri, A., & Hardt, M. (2000). *Empire* (Vol. 15). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Sakwa, R. (2013). The cold peace: Russo-Western relations as a mimetic cold war. *Cambridge Review of International Affairs*, 26(1), 203-224.

Scott, D. A. (2013). Multipolarity, multilateralism and beyond...? EU–China understandings of the international system. *International Relations*, 27(1), 30-51.

Topper, K. (1998). The theory of international politics? an analysis of Neorealist Theory. *Human Studies*, 21(2), 157-186.

Vandenbergh, F. (2022). Critical realist hermeneutics. *Journal of Critical Realism*, 1-19.

Védrine, H. (2003). What to Do With the Hyperpower? Interview. *Le Debat*, 125(3), 4-16.

Waltz, K. N. (1964). The stability of a bipolar world. *Daedalus*, 881-909.

Waltz, K. N. (1967). International structure, national force, and the balance of world power. *Journal of International Affairs*, 21(2), 215-231.

Waltz, K. N. (1981). The spread of nuclear weapons: More may be better: Introduction. *The Adelphi Papers*, 21(171), 1.

Waltz, K. N. (1990). Nuclear myths and political realities. *American Political Science Review*, 84(3), 730-745.

Waltz, K. N. (1993). *The new world order*. Millennium, 22(2), 187-195.

Waltz, K. N. (2000a). Intimations of multipolarity. In *The New World Order* (pp. 1-17). Palgrave Macmillan, London.

Waltz, K. N. (2000b). NATO expansion: A realist's view. *Contemporary Security Policy*, 21(2), 23-38.

Waltz, K. N. (2000c). Structural realism after the Cold War. *International security*, 25(1), 5-41.

Waltz, K. N. (2012). Why Iran should get the bomb: Nuclear balancing would mean stability. *Foreign Affairs*, 2-5.

Waltz, K. N. (2014a). Anarchic orders and balances of power. In *Realism Reader* (pp. 113-123). Routledge.

Waltz, K. N. (2014b). Political structures. In *Realism Reader* (pp. 103-112). Routledge.

Waltz, K. N. (2014c). Realist thought and neorealist theory. In *Realism Reader* (pp. 124-128). Routledge.

Waltz, K. N. (2015). The origins of war in neorealist theory. In *Conflict After the Cold War* (pp. 110-116). Routledge.

Wikinson, D. (2008). Hêgemonia: Hegemony, classical and modern. *Journal of World-Systems Research*, 119-141.

Yigit, S. (2021). Donetsk Remains Under Duress: The Occupation of Eastern Ukraine. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 203-217.

Yigit, S. (2021, December 10). Hybrid war: Addition to the IR lexicon. *GeoPolitica*. Retrieved January 6, 2023, from <https://www.geopolitic.ro/2021/12/hybrid-war-addition-ir-lexicon/>

Yigit, S. (2022a). Russia's Invasion of Ukraine: The First Seven Months. In Aydın, M., Şiriner, İ., & Koç, Ş. A., *Global Agenda in Social Sciences: Global Studies* Vol. 9, 417.

Yigit, S. (2022b). North By Northeast: Iran Looking Towards Central Asia. In Armida Concepción García, İsmail Şiriner, Iqbal Shailo., *Global Issues After Covid-19 Global Agenda In 2022: Global Studies* Vol. 10, 141.

Živanović, J. (2022). Sovereignty in the new order of generations. *Diplomacy and Security*, 5(1), 97-113.

Светлана Ристовић¹

ЗНАЧАЈ ТИМСКОГ РАДА ЗА ЕФИКАСНОСТ ПОЛИЦИЈСКОГ ДЕЛОВАЊА²

Сажетак

У раду се испитују капацитети тимског полицијског рада за већу ефикасност полицијског деловања и побољшање односа између полиције и заједнице. У том циљу најпре се дефинише појам тима и одређују његове врсте, затим се описују фазе у стварању тима и наводе елементи и карактеристике које морају да имају ефикасни тимови. Шира и свеобухватнија пажња се посвећује тимском полицијском раду. Откривају се разлози настанка тимског полицијског рада, његови први облици и програми остваривања, указује се на проблеме због којих су програми тимског рада полиције напуштени и замењени новим моделом полиције у заједници. Посебно се обрађује однос ова два модела рада полиције, те се излажу разлике и сличности између тимског полицијског рада и полиције у заједници, и потенцира важност наставка остваривања тимског рада у оквиру полиције у заједници.

Кључне речи: *тимски полицијски рад, полиција у заједници, партнерство полиције и грађана, проблемски оријентисан рад, превенција*

¹ Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија, svetlana.ristovic@kpu.edu.rs

² Овај рад је настао као резултат реализовања научноистраживачког пројекта који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, под називом „Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција”.

УВОД

Без примене тимског рада немогуће је замислити делотворно функционисање полицијске организације. Тимски рад пружа могућност веће продуктивности и квалитета рада, а тимски дух доприноси високом степену разумевања, сарадње и лакшем доношењу одлука. Тимски рад доводи до максималног коришћења потенцијала и капацитета чланова тима који раде заједно на постизању циља, при чему сваки члан тима има своју улогу и конкретно задужење. У теорији се препознаје више тимских улога: координатор, оригинални мислилац (особа са идејама), тимски радник (човек тима), судија (процењивач), сналажљиви организатор (примењивач), финишер (перфекциониста), моделатор (особа од акције), истраживач (особа за контакте) и специјалиста (Batenburg et al., 2013).

Да би тим био успешан, он мора да буде комплементаран. Њега сачињавају различити људи са различитим гледиштима, који добар тимски рад остварују кроз сарадњу, комуницирање, узајамно поверење и поштовање. Одлуке које се доносе заједнички, а не индивидуално, захтевају више времена; због тога је у организацијама које се руководе узајамним поштовањем и поверењем потребно дуже време да се доносе одлука, јер их људи доносе заједно, али извршење је брзо. Везе између чланова оваквог тима су синергетичне и симбиотичне (Adižes, 2008: 179-183). Због свакодневне опасности по живот, питање поверења и поштовања између полицајаца је од круцијалне важности за обављање полицијске делатности. Симбиоза и синергија међу полицијским службеницима су неопходне за остваривање полицијског деловања.

Полицијски службеници раде на опасним и одговорним пословима чија природа и тежина обављања готово увек захтевају тимски рад. Развој савремених облика криминала захтева сарадњу скоро свих линија рада полиције (униформисане полиције, криминалистичке полиције, аналитике, информационог центра, логистичких служби, бироа за односе са јавношћу, управе за крипто заштиту и др). Скоро је немогуће замислити успешну полицијску акцију која се може остварити без тимског рада. Може се рећи да иза сваке успешне полицијске акције стоји озбиљан и добро организован тимски рад. Али не само тимски рад унутар полицијске организације, већ и тимски рад који обухвата полицију и заједницу, односно субјекте који постоје у заједници, што је претежно и тема овог рада.

Незадовољство резултатима традиционалног начина рада полиције и спознаја да се ефикасност рада полиције налази у сарадњи са заједницом, довели су до тимског рада полиције и заједнице као дела услужног модела полиције:

Тимски рад полиције представља интересантан концепт који омогућава самосталним тимовима полиције да решавају кривичне случајеве у одређеним географским подручјима. Овај приступ представљао је значајан прелаз са централизованог рада полиције и увелико се ослањао на функционални ауторитет, за разлику од традиционално додељених овлашћења. (Champion & Rush, 2003: 114)

Сматрало се да ће тимски полицијски рад повећати сарадњу и поверење између полиције и грађана и истовремено унапредити персоналну одговорност полицајаца, а код заједнице створити осећај одговорности за криминал и социјално неприхватљива понашања. Позитивни резултати тимског полицијског рада били су добра основа за појаву новог модела рада полиције у заједници.

Овај рад садржи два главна поглавља. У првом поглављу ће се изложити појам, врсте и фазе стварања тима, а у другом појам и настанак тимског полицијског рада и појава концепта полиције у заједници. Такође, указаће се и на сличности и разлике између ова два модела рада полиције и њихову концептуалну и практичну перспективу за успешно функционисање.

ПОЈАМ, ВРСТЕ И СТВАРАЊЕ ТИМА

Тим се може дефинисати као скуп два човека или више људи који утичу једни на друге и заједнички раде на истом циљу (Stoner et al., 1997: 457), или као група чији чланови имају комплементарне вештине и окупљени су око заједничке сврхе или скупа радних циљева, за чије остваривање су подједнако сви одговорни (Grinberg & Baron, 1998: 274).

Традиционално, тимови могу бити формални и неформални.

Формални тимови се плански формирају од стране организације, односно менаџера, са обавезом да обаве одређене послове у циљу остварења организацијских циљева. Они могу бити у облику командног тима који обухвата менаџера и све запослене који су одговорни том менаџеру, као и у облику комисија или одбора који дуго трају и баве се редовним проблемима и задацима. Поједини формални тимови могу бити привремени, као што су радне групе или пројектни тимови који се формирају да би решили неки конкретан проблем, након чега се распуштају (Stoner et al., 1997: 457).

Неформални тимови настају увек када се запослени редовно састају и раде, без икаквих наређења и налога од стране руководиоца. Подређују своје појединачне интересе заједничким интересима и заузврат добијају заштиту и подршку тима.

Постоји више врста тимова.

Тимови за решавање проблема састоје се од пет до дванаест запослених из истог одељења или функционалне целине, који се труде да унапреде радне активности или да реше одређене проблеме.

Самостални радни тимови (самоуправни) обављају послове без менаџера и преузимају пуну одговорност за свој рад. Они имају одговорност и за завршетак посла и за управљање тимом. То обично подразумева планирање, динамику и методе рада, рокове, расподелу задатака члановима тима, контролу, доношење оперативних и инструктивних одлука, решавање текућих проблема итд. Чланови тима поседују различите квалификације потребне за обављање задатка и одговорни су за „релативно цео задатак”.

Међуфункционални тимови се састоје од стручњака разних профила који раде заједно на различитим задацима. Пожељно је коришћење ових тимова у полицијској организацији, због тога што њихови чланови имају различита функционална знања, образовање и искуство, па могу да питање криминала или конкретног кривичног дела анализирају из различитих перспектива и дефинишу више идеја и алтернативних решења, што је од посебног значаја када се у нашој полицији тежи увођењу иновација и креативног решавања безбедносних изазова и проблема.

Виртуелни тимови користе телекомуникационе и информационе технологије да би извршили одређени организациони задатак. Чланови овог тима размењују информације, доносе одлуке и обављају задатке путем онлајн састанака и конференција, видеа, факса, е-маила, софтвера за групну комуникацију, веба и сл. Недостатак је одсуство дискусије лицем у лице, а предност је флексибилност, јер могу да раде без обзира у ком се месту или временској зони налазе или којој организацији припадају. Борба против сајбер криминала, као и други облици савременог и организованог криминала, захтевају што већу примену оваквих тимова.

Пројектни тимови се формирају да би обавили одређене једнократне пројекте или задатке у ограниченом временском периоду. У полицији се могу користити у области научно-истраживачког рада, пројектовања реформских праваца, стратешких циљева, обављања функције полицијског менаџмента (Ristović, 2015: 168-169).

Постоје и друге мање познате врсте тимова, као што су традиционалне радне групе (састављене од двоје или више људи који заједно раде да би постигли заједнички циљ), тимови за подстицање учешћа запослених (менаџеру пружају савете или предлоге у вези са конкретним питањима), полу-аутономне радне групе (доносе одлуке и решавају проблеме у вези са основним задацима), самодефинисани тимови (контролишу начин органи-

зовања самог тима, радне задатке и чланове тима) и др.³

Тимови се углавном разликују по аутономији коју поседују, односно колико радници имају избора, слободе и независност да одлучују како и када ће обављати послове.

Стварање тима пролази кроз више фаза. У првој фази руководица одлучује да ли ће неколико појединаца радити самостално и бити одговорно њему, или ће створити тим ако сматра да ће се тако креативније и успешније обавити посао. У овој фази се утврђују циљеви тима, неопходна знања и вештине које треба да поседују чланови тима и ауторитет тима (нпр. да ли има саветодавну улогу или има велика овлашћења и пуну одговорност итд.). У другој фази се стварају услови за рад тима: материјално-технички и људски ресурси и подршка организације. Трећа фаза се односи на формирање и изградњу тима. То подразумева да се јасно утврди ко су чланови тима, да чланови прихвате задатак и сврху тима, као и да се прецизира одговорност тима, односно шта се од њега очекује.

Када тим почне да функционише и ако је добро састављен, он најчешће води сам себе, а помоћ менаџера је минимална. Да би се створио добар полицијски тим и успешно управљао њиме, потребно је много менаџерске вештине, а нарочито велико полицијско искуство и много рада на терену.

Када се формира било који тим, па и полицијски, мора се водити рачуна о фактору индивидуализма-колективизма, тимском нивоу и разноврсности:

Фактор индивидуализма-колективизма односи се на то у којој мери одређена особа верује да људи треба да буду довољни сами себи и да је лојалност према самом себи важнија од лојалности према тиму. (...) Тимски ниво је просечан ниво способности, искуства, одређених карактеристика личности или било ког другог фактора у тиму, (...) а разноврсност тима представља варијансе или разлике у способности, искуству, одређеним карактеристикама личности или било ком другом фактору у тиму. (Williams, 2010: 186-187)

Јаки и успешни полицијски тимови треба да имају довољан број компатибилних чланова који се разликују по радном искуству, знању, способностима, вештинама и другим карактеристикама личности. Посебну пажњу треба посветити њиховој обуци, зато што полицијски рад захтева поседовање различитих вештина, попут интерперсоналних (комуникација, слушање, представљање питања, давање повратних информација), што полицајцима омогућава да остваре продуктиван однос са грађанима. За полицијаце који су део

³ Шире: Robbins & Coutler, 2005: 383-385; Williams, 2010: 177-179; Stoner et al., 1997: 457-461.

тимског полицијског рада веома је важно да, поред стручног знања, имају и интерперсоналне вештине да би успешно успостављали сарадњу и партнерство са грађанима и другим институцијама у заједници (као и тимски рад са другим линијама рада у полицији). У земљама у којима је заживео концепт полиције у заједници, полицајци пролазе едукационе курсеве о томе како да комуницирају са старијим особама, како да их успешније контактирају, лакше разумеју, уче њихове безбедносне потребе, мотивишу их на сарадњу, а све у циљу побољшања њихове сигурности и квалитета живота (Simonović, 2006: 121). Затим, пожељно је поседовање вештине решавања и управљања конфликтима. Једно истраживање спроведено у Енглеској на више од 1200 полицајаца, показало је да полицајци који су обучавани да учествују у програмима полиције у заједници поступају у инцидентима различито од осталих полицајаца који примењују традиционални начин рада полиције. На пример, они у мањем проценту настоје да проналазе формална решења (држећи се слова закона и репресије) у случајевима свађа и чешће настоје да реше проблеме посредовањем као непристрасна страна (Simonović, 2006: 67). Обука из проблемски оријентисаног приступа и решавања проблема подразумева да се полицајци оспособе да сами уче и решавају проблеме и ситуације које могу да буду криминогене, како не би ескалирале ка криминалитету, као и да успоставе тимски рад са грађанима и одреде врсту и степен њиховог учешћа у решавању проблема. На тај начин се умањује потреба за репресивним полицијским поступањем. Савремени свет, као неопходну, намеће и обуку за коришћење најсавременијих информационих технологија и основних аналитичких знања.

Карактеристике личности су важне приликом састављања чланова тима и оне се могу позитивно или негативно одразити на ефективност (продуктивност, морал, начин понашање) тима. Пожељне карактеристике за полицијски тимски рад су друштвеност, самопоуздање, самосталност, уљудност, скромност, а непожељне ауторитарност, доминантност, неконвенционалност, бахатост, арогантност.

И поред успешног почетка, многи тимови пропадну због тога што чланови тима неће да сарађују једни са другима, или неће да сарађују са другим тимовима, или зато што не добијају довољну подршку од стране менаџмента, који често не желе да предају овлашћења и моћ неком другом.

Ефективни тим мора да има одређене елементе, својства и карактеристике. Пре свега: 1) Морају постојати јасни циљеви које треба остварити. Чланови су посвећени циљевима тима и знају шта се од њих очекује. 2) Чланови тима морају бити компетентни појединци који имају потребне стручне и интерперсоналне вештине. 3) Узајамно поверење међу члановима тима. Они верују једни другима у погледу способности, карактера и интегритета. 4) Заједничка

посвећеност циљевима тима и спремност да се уради све што је потребно да би помогли свом тиму да успе. 5) Добра комуникација омогућава преношење порука на разумљив и јасан начин, као и брзо и ефикасно размењивање идеја и емоција. 6) Потребно је да чланови тима поседују преговарачке вештине, пошто је уобичајено да се проблеми и односи мењају у тиму, или да су неопходне исправке у погледу посла, те чланови морају бити флексибилни и способни да се суоче с тиме и ускладе разлике. 7) Одговарајуће лидерство које ће да мотивише тим да превазиђе тешке ситуације, повећа самопоуздање чланова тима и постане свесно свог потенцијала. Оно учи, помаже, води и пружа подршку тиму. 8) Интерна и екстерна подршка је неопходна да би један тим био ефикасан. Интерна подршка значи да тим има чврсту инфраструктуру, која подразумева адекватну обуку, одговарајући мерни систем помоћу којег ће чланови оценити свој учинак, подстицајни програм који признаје и награђује активности тима и систем људских ресурса који обезбеђује подршку. Екстерна подршка односи се на менаџере који треба да обезбеде тиму средства потребна да се посао обави (Robbins & Coutler, 2005: 385-386).

Да би тимски полицијски рад био ефикасан, неопходна је јасна сврха и правац његовог деловања са циљевима који су конкретни, достижни, реални и мерљиви. Полицијским тимовима треба дозволити промену организационе структуре, политике и праксе, што ће им омогућити прилагођавање безбедносним специфичностима сваке заједнице, до нивоа насеља, улице, зграде, па и породице. Истовремено, треба их ослободити бирократске процедуре подношења извештаја и добијања одобрења (сагласности) за предузимање конкретних задатака, мера и активности. То ће им омогућити да делују проактивно и превентивно у складу са безбедносном ситуацијом на терену коју најбоље познају:

Не можемо се отети утиску да се, и поред свих реформских процеса у полицији, превенција кривичних дела још увек сматра „пасивном полицијском делатношћу”, која је тако регулисана у позитивном законодавству, и само повремено добија политичке и стручне импулсе који су, већином, више декларативне него правне природе, и не обавезују надлежне полицијске органе да по њима доследније поступају. (Braković, 2019: 180)

Тимски полицијски рад, нарочито у тзв. мултисекторском приступу, обухвата припаднике полиције, грађане и друге државне и недржавне субјекте различитих знања, вештина, способности, стручности и искуства. Тако састављен тим може да сагледа проблем из више различитих перспектива и дефинише

више алтернативних решења. Тим може много боље него појединац да дефинише проблеме, анализира их и пронађе алтернативна решења. За успех тимског полицијског рада битна је кохезија која се односи на то колико су чланови тима привржени тиму, односно једни другима, колико желе да остану у тиму, колико прихватају утврђене циљеве и колико ће радити на њиховом остварењу.

Да ли ће постојати кохезија у тиму зависи од циљева тима и његове величине. Чланови тима морају да прихвате циљеве тима као нешто за шта се вреди залагати. Оно што чланове тима држи заједно јесте веровање у циљеве групе. Величина тима и степен њихове кохезије стоје у обрнутом односу. Што је већа група, то је мања кохезија, и обрнуто (Wren & Voich, 2001: 357-358).

Постојање кохезије у тиму је важно, јер такви тимови имају већу шансу да задрже своје чланове и искористе њихове интелектуалне, стручне и друге капацитете. Осим тога, кохезија подстиче сарадњу између чланова тима и њихову већу мотивацију да допринесу тиму.

У некохезивним тимовима чланови могу да раде једни против других или против интереса тима, што често доводи до конфликта. До когнитивног конфликта у тиму долази због разлика у мишљењима о конкретним пословима и задацима, а афективни конфликт се односи на емоционалне реакције до којих може да дође када су несугласице личне, а не професионалне природе (Williams, 2010: 182-183).

Предности тимског полицијског рада су, пре свега, добијање различитих и потпунијих информација из више извора, креирање разноврснијих алтернативних безбедносних решења, већа легитимност и лакша примена решења у чијем су доношењу учествовали сви чланови тима (друге линије рада полиције, државни и недржавни субјекти или сами грађани), зато што се ретко одбацују одлуке у чијем се доношењу учествовало. Осим тога, тимским радом полицајци проширују своје вештине и повећавају своје способности, при чему њихов посао постаје разноврснији и занимљивији, имају већи углед и поштовање од стране грађана и др.

ТИМСКИ ПОЛИЦИЈСКИ РАД И ПОЛИЦИЈА У ЗАЈЕДНИЦИ

У традиционалном моделу рада полиција је била централизована, а ни запослени ни грађани нису били подстицани да се активно укључе у одређивање садржаја и начина обављања полицијских послова. То се сматрало одговорношћу полицијских руководиоца. Насупрот томе, тимски рад полиције заснован је на два важна принципа: децентрализацији и повећаном учешћу грађана (и других субјеката) у полицијским активностима.

Тимски полицијски рад се јавио 60-их година прошлог века као одговор на неефикасност традиционалног начина рада полиције, а као узрок тога се препознало непостојању везе са заједницом. Током 1967. године у САД се уводе поједини програми тимског полицијског рада који су имали за циљ успостављање чврстих веза између полиције и грађана као примарних извора информација о криминалу и другим облицима угрожавања безбедности. Овај, тада нови начин рада полиције, увео је децентрализацију и персонализацију полицијске организације, пешачке патроле које су имале обавезу да шетају и причају са грађанима, као и поједине облике тимског рада са грађанима у смислу анализирања проблема криминала, планирања, размене информација и заједничких састанака (Nikaš, 2019: 78).

Један од облика тимског полицијског рада било је устаљивање полицајаца на одређеној територији на дужи временски период, како би могли са грађанима да успоставе односе поверења и поштовања. Они су били одговорни за питања јавног реда и криминала на територији своје надлежности:

Претпоставка модела тимског рада полиције је да ће он повећати блискост полиције и суседства и да ће полицајцима улисти смисао о персоналној одговорности, а повећаће се поверење и кооперација и унапредити осећај одговорности заједнице за криминал и социјалне проблеме. (Simonović, 2006: 37)

Програми тимске полиције покушали су да имплементирају три основна оперативна елемента који се разликују од конвенционалних патрола:

1. Географска устаљеност патрола је најосновнији елемент и подразумевала је трајну расподела полицијских тимова у малим насељима (суседству).
2. Максимална интеракција између чланова тима, укључујући блиску интерну комуникацију између свих службеника који су додељени неком подручју током 24-часовног периода, седам дана у недељи. Један од најједноставнијих начина за постизање ове размене је заказивање тимских конференција у редовним интервалима.
3. Максимална комуникација између чланова тима и чланова заједнице, потпомогнута је редовним састанцима између тимова и заједнице. Ови састанци су били средство за олакшавање протока информација и помоћ у идентификацији проблема заједнице, као и средство за привлачење заједнице у полицијску функцију. Друга техника, учешће чланова заједнице у раду полиције, постигнута је кроз помоћне патроле, достављање информација које воде до хапшења и глас заједнице у креирању полицијске политике. Коначно, максимална комуникација између тимова и заједнице је такође побољшана ефикасним системом упућивања неполицијских проблема (нпр. емоционални

проблеми, сакупљање смећа, зависност од дроге) одговарајућим службама (Sherman et al., 1973).

Иако су програми тимског полицијског рада били популарни код грађана и у целини дали позитивне резултате, они нису проширени и настављени из више разлога, а пре свега, зато што реорганизација није обухватила цео полицијски систем; постојао је отпор код средњег нивоа полицијског менаџмента, који је функционисао само у погледу контроле, а не и давања подршке пројекту; затим, због недостатка финансијских средстава, а нарочито због тога што је на њега гледано као на краткорочни програм који се бавио конкретном кризом, тј. као на тактику, пре него широку стратегију (Ray, 2014: 17). Тимски полицијски рад пропао је, између осталог, због неадекватног планирања и обуке, због остављеног кратког временског периода за прелаз са бирократске и ауторитарне на децентрализовану и демократску полицијску организацију, затим, због неуспешно успостављене иновативне климе унутар полиције, као и све чешћег постављања питања одговорности услед децентрализованог одлучивања. Програми тимског рада полиције убрзо су напуштени, пре свега због тога што средњи полицијски менаџмент није био спреман да дели власт ни са подређенима ни са грађанима.

„Упркос својим манама, тимски рад полиције постао је мода 70-их година. Али ускоро је постало очигледно да је потребан 'нови' приступ раду полиције, такав, који одговара и потребама заједнице и задовољству полицајаца”. Тимски рад полиције замењен је 1980-тих година новим моделом полиције у заједници, који је изграђен на неким од важних идеја које су биле у основи оригиналног приступа, тј. тимског полицијског рада (Roberg et al., 2004: 83-84).

Оно што је заједничко полицији у заједници и тимском полицијском раду јесте фокус на проблеме заједнице и настојање да свој рад прилагоде њеним безбедносним специфичностима. Циљ им је био побољшање односа полиције и заједнице, положаја полиције у борби против криминала и нереда, као и морала полицајаца. Децентрализовано одлучивање кључни је елемент полиције у заједници и тимског полицијског рада, а потребе заједнице се сматрају суштинским за обликовање полицијских планова, програма и акција. И полиција у заједници и тимски полицијски рад активно су тражили учешће заједнице у решавању безбедносних проблема и подстицали учешће грађана у развоју (стварању) и спровођењу полицијских стратегија и програма. Грађани су ангажовани као партнери који имају важну улогу у одржавању јавне безбедности у заједници.

И поред тога што и полиција у заједници и тимски полицијски рад представљају покушај да се редефинише традиционални начин рада и улога полиције, постоје значајне разлике између њих. Програми тимског полициј-

ског рада су имали изричит циљ да смање криминал кроз појачане (интензивне) односе са заједницом и побољшање организације полиције. Међутим, полиција у заједници има много шири мандат од тимског полицијског рада и често се описује као филозофија која промовише партнерство полиције и заједнице, трансформацију полицијске организације и технике решавања проблема који угрожавају јавну безбедности, нарушавају ред и утичу на смањење страха од криминала. Осим тога, полиција у заједници укључује промене на нивоу целе организације и пружања услуга. Насупрот томе, тимски полицијски рад представљају мале групе полицијских официра који су деловали на радикално другачији начин од традиционалног рада њихове (веће) полицијске организације (Roberg et al., 2004: 402-403).

Као посебна форма тимског полицијског рада у времену социјализма код нас јавља се секторски начин рада, који је препознат као вид децентрализације полиције (тада милиције) и остваривања превентивног рада. Слично тимском полицијском раду, односно полицији у заједници, „задатак криминалне превенције коју спроводе милиционари на сектору безбедности, састојао се у свеопштем сагледавању проблема и изучавању појава, као и у методолошком елиминисању узрока као криминогених фактора” (Petrović, 1986: 119). Тим моделом полицијског рада дефинитивно је уведен тимски полицијски рад и обезбеђена устаљеност полицајаца на сектору на дужи време и повезивање са заједницом. Секторски начин рада је био регулисан Упутством о организовању и вршењу послова на сектору од 10.05.1984. године, а потом и Упутством о начину организовања и вршења унутрашњих послова на безбедносном сектору од 08.07.1997. године. Према овом Упутству, патролне и позорничке рејоне у оквиру сектора утврђује начелник секретаријата зависно од: броја и значаја објеката, густине насељености, густине саобраћаја, стања јавног реда и мира, структуре и броја извршених кривичних дела и прекршаја и других околности од значаја за безбедност. Према овом Упутству, командир односно руководећи радник је био дужан да планира, организује, стручно усмерава, координира и контролише полицајце на сектору, као и да организује радне састанке са припадницима полиције на сектору, вођама сектора и одговарајућим линијама рада. Његова дужност је била и анализа стања безбедности на сектору, сагледавање резултата рада, утврђивање приоритетних задатака и сл. Такође, имао је овлашћење да предлаже поделе подручја станице на секторе, а у оквиру њих на позорничке и патролне рејоне, и потребан број припадника полиције. Био је дужан да, на дужи време, обезбеди устаљеност вође сектора и припадника полиције на одређеном сектору. На сектору се сарадња са грађанима одвијала кроз свакодневне контакте, узајамну помоћ, изградњу међусобног поверења, заштиту личне и имовинске

сигурности, помоћ у остваривању права, конкретна упутства за поступање у појединим безбедносним приликама, безбедносно васпитање грађана, пружање стручне помоћи, адекватно информисање о безбедносним проблемима, предлагање решења и сл. Секторски начин рада као тимски рад, и концептуално и практично, има много додирних тачака са моделом полиције у заједници. Пре свега, зато што се секторски рад показао као најпогоднија форма и метод деловања који је давао највеће могућности за проблемски оријентисан рад и приближавање грађанима (Ristović, 2021: 203-204).

Тимски полицијски рад у оквиру полиције у заједници генерално има један широки јавни циљ - побољшати контролу криминала кроз боље односе у заједници и ефикаснију полицијску организацију. Због тога: 1. Тимски полицијски рад у оквиру полиције у заједници треба да се бави конкретним питањима локалне заједнице и да се прилагоди њеним безбедносним специфичностима. 2. Радне задатке (овлашћења) треба поделити и пренети што више на позорника и патролне полицајце, пошто најбоље познају безбедносну проблематику свог реона. 3. Чланство у тимовима мора се заснивати на плану и циљу који се жели постићи, знању, способностима и вештинама које поседује полицајац, грађанин или било који други субјект заједнице који учествују у тимском решавању проблема, а никако не на формалном ауторитету или положају појединца у организацији. 4. Сваки члан тима треба да доприноси решавању проблема у складу са својим знањем, искуством и надлежношћу како не би дошло до несклада између ангажовања и резултата. 5. Тимски полицијски рад ће успешно функционисати само ако се у комуникацији и интеракцији разбије (отклони) хијерархијска структура и успостави децентрализација, преношење овлашћења и слободан проток информација. Чланови тима (као и тимови између себе) морају да сарађују и да негују атмосферу поштовања, поверења, отворености и привржености.

Овде потенцирано „хијерархијско разбијање” ни случајно не подразумева лишавање одговорности линијских и функцијских менаџера у полицији за функционисање и постигнућа. Руководиоци задужени за целину полицијске организације или одређену линију рада су одговорни за остваривање своје опште – усмеравајуће улоге која подстиче оперативну самосталност тимова, путем којих се полицијска организација снажи, а никако декомпонује и разбија.

ЗАКЉУЧАК

Тимски полицијски рад представља важно искуство и рани покушај реформисања полицијског рада који би се више фокусирао на решавање проблема заједнице и развијање позитивних односа полиције и грађана. Може се рећи да је то био први покушај начињен у правцу стварања полиције у заједници. Тимски полицијски рад чини окосницу полицијског деловања и доприноси развоју превенције и бољем односу са грађанима.

С обзиром да је тимски рад императив и један од најважних сегмената успешности било које савремене организације, па тако и полицијске, неопходно је наставити развијати и примењивати његове добре карактеристике, било самостално, било у оквиру полиције у заједници. Тимски рад у полицији подразумева, поред одговарајуће организационе структуре, и децентрализован процес доношења одлука, едуковане полицијске службенике са пожељним карактеристикама личности, међу којима постоје односи међусобног поштовања и поверења, а тим карактерише симбиотично и синергетичко деловање.

За интензивирање активности тимског полицијског рада неопходан је партиципативни стил менаџмента и менторски приступ менаџера који ће да охрабри и олакша његову примену, као и да подстиче и награђује појединце који су добри у тимском раду.

*Svetlana Ristović*¹

THE IMPORTANCE OF TEAMWORK FOR THE EFFICIENCY OF POLICE ACTION²

Abstract

The paper examines the capacities of team policing for greater efficiency of police action and improvement of relations between the police and the community. To that end, the concept of team is firstly defined and its types are determined, then the phases in the creation of a team are described and the elements and characteristics that effective teams must have are listed. Wider and more comprehensive attention is paid to team policing. The reasons for the emergence of team policing, its first forms and implementation programs are revealed, the problems that led to the abandonment of team policing programs and their replacement by a new model of community policing are pointed. The relationship between these two models of policing is especially discussed, and the differences and similarities between team policing and community policing are presented, while the importance of continuing teamwork within the community policing is emphasized.

Keywords: *team policing, community policing, partnership between the police and citizens, problem-oriented work, prevention*

¹ Kriminalističko-policijski univerzitet, Belgrade, Serbia, svetlana.ristovic@kpu.edu.rs

² This paper was created as a result of the implementation of a scientific research project financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia (No. 179045), and was implemented by the Criminalistics and Police University in Belgrade, entitled "Development of institutional capacities, standards and procedures for combating organized crime and terrorism in the conditions of international integration".

INTRODUCTION

Without the application of teamwork, it is impossible to imagine the effective functioning of the police organization. Teamwork provides the possibility of higher productivity and quality of work, and team spirit contributes to a high degree of understanding, cooperation and easier decision-making. Teamwork leads to the maximum use of the potential and capacity of team members who work together to achieve the goal, with each team member having their own role and specific responsibility. Several team roles are recognized in the theory: coordinator, original thinker (person with ideas), team worker (team man), judge (evaluator), resourceful organizer (implementer), finisher (perfectionist), modeler (person of action), researcher (contact person) and specialist (Batenburg et al., 2013).

For a team to be successful, it must be complementary. It is made up of different people with different points of view, who achieve good teamwork through cooperation, communication, mutual trust and respect. Decisions made collectively, rather than individually, require more time; therefore, in organizations that are guided by mutual respect and trust, it takes longer to make decisions because people make them together, but the execution is fast. The connections between the members of such a team are synergetic and symbiotic (Adižes, 2008: 179-183). Due to the daily danger to life, the issue of trust and respect between police officers is of crucial importance for the performance of police activities. Symbiosis and synergy among police officers are necessary for the implementation of police action.

Police officers work in dangerous and responsible jobs, the nature and difficulty of which almost always require teamwork. The development of modern forms of crime requires the cooperation of almost all lines of policing (uniformed police, criminal police, analytics, information center, logistics services, public relations bureau, crypto protection administration, etc.). It is almost impossible to imagine a successful police action that can be achieved without teamwork. It can be said that behind every successful police action there is serious and well-organized teamwork. However, not only teamwork within the police organization, but also teamwork that includes the police and the community, that is, entities that exist in the community, which is mainly the topic of this paper.

Dissatisfaction with the results of the traditional way of policing and the understanding that the effectiveness of policing is found in cooperation with the community, led to teamwork between the police and the community as part of the service model of the police:

Police teamwork is an interesting concept that allows independent police teams to solve criminal cases in specific geographic areas. This approach

represented a significant shift away from centralized policing and relied heavily on functional authority, as opposed to traditionally delegated powers. (Champion & Rush, 2003: 114)

It was believed that team policing would increase cooperation and trust between the police and citizens and at the same time improve the personal responsibility of police officers, as well as create a sense of responsibility for crime and socially unacceptable behavior in the community. The positive results of team policing were a good basis for the emergence of a new model of community policing.

This paper contains two main chapters. In the first chapter, the concept, types and stages of creating a team will be presented, while in the second, the concept and the emergence of team policing as well as the emergence of the concept of the community policing will be considered. Also, the similarities and differences between these two models of policing and their conceptual and practical perspectives for successful functioning will be pointed out.

TERM, TYPES AND CREATION OF TEAMS

A team can be defined as a group of two or more people who influence each other and work together on the same goal (Stoner et al., 1997: 457), or as a group whose members have complementary skills and are gathered around a common purpose or set of work goals, for the implementation of which everyone is equally responsible (Grinberg & Baron, 1998: 274).

Traditionally, teams can be formal and informal.

Formal teams are formed in a planned manner by the organization, that is, managers, with the obligation to perform certain tasks in order to achieve organizational goals. They can be in the form of a command team that includes a manager and all employees who are responsible to that manager, as well as in the form of committees or boards that last for a long time and deal with regular problems and tasks. Certain formal teams can be temporary, such as work groups or project teams that are formed to solve a concrete problem, after which they are dissolved (Stoner et al., 1997: 457).

Informal teams always arise when employees regularly meet and work, without any orders or directives from managers. They subordinate their individual interests to common interests and in return receive the protection and support of the team.

There are several types of teams.

Problem solving teams consist of five to twelve employees from the same department or functional unit, who strive to improve work activities or to solve specific problems.

Independent work teams (self-managed) perform tasks without a manager and take full responsibility for their work. They have responsibility for both completing the work and managing the team. This usually includes planning, work dynamics and methods, deadlines, distribution of tasks to team members, control, making operational and instructional decisions, solving ongoing problems, etc. Team members possess different qualifications required to perform the task and are responsible for "relatively the entire task".

Cross-functional teams consist of experts of various profiles who work together on different tasks. It is desirable to use these teams in the police organization, because their members have different functional knowledge, education and experience, so they can analyze the issue of crime or a specific criminal offense from different perspectives and define more ideas and alternative solutions, which is of particular importance when our police strives to introduce innovations and creative solutions to security challenges and problems.

Virtual teams use telecommunications and information technologies to accomplish a specific organizational task. Members of this team share information, make decisions, and perform tasks through online meetings and conferences, video, fax, e-mail, group communication software, the Web, and the like. The disadvantage is the absence of face-to-face discussion, and the advantage is flexibility, because they can work regardless of where they are or what time zone they are in or what organization they belong to. The fight against cybercrime, as well as other forms of modern and organized crime, requires the greatest possible use of such teams.

Project teams are formed to complete specific one-off projects or tasks within a limited period of time. In the police, they can be used in the field of scientific and research work, projecting reform directions, strategic goals, performing the function of police management (Ristović, 2015: 168-169).

There are other lesser-known types of teams, such as traditional work groups (composed of two or more people working together to achieve a common goal), employee engagement teams (provide advice or suggestions to the manager on specific issues), semi-autonomous work groups (make decisions and solve problems related to basic tasks), self-defined teams (control the way the team is organized, work tasks and team members) and others.

Teams differ mainly in the autonomy they possess, that is, how much choice, freedom and independence workers have to decide how and when to perform tasks.

Creating a team goes through several stages. In the first phase, the manager decides whether several individuals will work independently and be responsible to him, or whether he will create a team if he believes that this way the work will be done more creatively and successfully. In this phase, the goals of the team, the necessary knowledge and skills that should be possessed by the team members and

the authority of the team (eg whether it has an advisory role or has great authority and full responsibility, etc.) are determined. In the second phase, the conditions for the work of the team are created: material, technical and human resources and the support of the organization. The third phase refers to the formation and building of the team. This implies that it is clearly established who the team members are, that the members accept the task and purpose of the team, as well as that the responsibility of the team is specified, that is, what is expected of it.

When the team starts functioning and is well composed, it usually leads itself, and the help of the manager is minimal. In order to create a good police team and successfully manage it, a lot of managerial skills are needed, especially a lot of police experience and a lot of work in the field.

When forming any team, even a police one, the factor of individualism-collectivism, team level and diversity must be taken into account:

Individualism-collectivism is the degree to which a person believes that people should be self-sufficient and that loyalty to one's self is more important than loyalty to one's team or company. (...) Team level is the average level of ability, experience, personality, or any other factor on a team, (...) team diversity represents the variances or differences in ability, experience, personality, or any other factor on a team. (Williams, 2010: 186-187)

Strong and successful police teams should have a sufficient number of compatible members who differ in work experience, knowledge, abilities, skills and other personality characteristics. Special attention should be paid to their training, because policing requires the possession of various skills, such as interpersonal skills (communication, listening, asking questions, giving feedback), which enables police officers to have a productive relationship with citizens. For police officers who are part of team policing, it is very important that, in addition to professional knowledge, they also have interpersonal skills in order to successfully establish cooperation and partnership with citizens and other institutions in the community (as well as teamwork with other lines of work in the police). In countries where the concept of community policing has taken root, police officers undergo educational courses on how to communicate with the elderly, how to contact them more successfully, understand them more easily, identify their security needs, motivate them to cooperate, all with the aim of improving their safety and quality of life (Simonović, 2006: 121). Furthermore, it is desirable to have the skills to solve and manage conflicts. A study conducted in England of more than 1,200 police officers found that officers trained to participate in community policing programs handled incidents differently than other officers who employed

traditional policing. For example, in a smaller percentage they tried to find formal solutions (keeping to the letter of the law and repression) in cases of disputes and more often tried to solve problems through mediation as an impartial party (Simonović, 2006: 67). Training in a problem-oriented approach and problem solving implies that police officers are trained to identify and solve problems and situations that can be criminogenic, so that they do not escalate to criminality, as well as to establish teamwork with citizens and determine the type and degree of their participation in problem solving. In this way, the need for repressive police action is reduced. The modern world, as a necessity, also imposes training in the use of the most modern information technologies and basic analytical knowledge.

Personality characteristics are important when assembling team members and they can have a positive or negative impact on the effectiveness (productivity, morale, behavior) of the team. Desirable characteristics for team policing are sociability, self-confidence, independence, politeness, modesty, while undesirable ones are authoritarianism, dominance, unconventionality, arrogance, disdain.

Despite a successful start, many teams fail because team members won't cooperate with each other, or won't cooperate with other teams, or because they don't get enough support from management, who often don't want to hand over authority and power to someone else.

An effective team must have certain elements, properties and characteristics. First of all: 1) There must be clear goals to be achieved. Members are committed to the team's goals and know what is expected of them. 2) Team members must be competent individuals who have the necessary professional and interpersonal skills. 3) Mutual trust among team members. They trust each other's ability, character and integrity. 4) A shared commitment to team goals and a willingness to do whatever it takes to help their team succeed. 5) Good communication enables the transmission of messages in an understandable and clear way, as well as the quick and efficient exchange of ideas and emotions. 6) It is necessary for team members to have negotiation skills, since it is common for problems and relationships to change in the team, or for corrections to be necessary in terms of work, and members must be flexible and able to face it and reconcile differences. 7) Appropriate leadership that will motivate the team to overcome difficult situations, increase the confidence of team members and become aware of their potential. It teaches, helps, guides and supports the team. 8) Internal and external support is necessary for a team to be effective. Internal support means that the team has a solid infrastructure, which includes adequate training, an appropriate measurement system by which members will evaluate their performance, an incentive program that recognizes and rewards the team's activities, and a human resource system that provides support. External support refers to managers who need to provide the team with the resources needed

to get the job done (Robbins & Coutler, 2005: 385-386).

In order for team policing to be effective and efficient, a clear purpose and direction of its action with goals that are concrete, achievable, realistic and measurable are necessary. Police teams should be allowed to change their organizational structure, policy and practice, which will enable them to adapt to the security specifics of each community, down to the level of the neighborhood, street, building, and even the family. At the same time, they should be freed from the bureaucratic procedure of submitting reports and obtaining approval (consent) for undertaking specific tasks, measures and activities. This will allow them to act proactively and preventively according to the security situation on the ground that they know best:

We cannot escape the impression that, despite all the reform processes in the police, crime prevention is still considered a 'passive police activity', which is thus regulated in positive legislation, and only occasionally receives political and professional impulses which, for the most part, are more declarative than legal in nature, and do not oblige the competent police authorities to act more consistently on them. (Braković, 2019: 180)

Team policing, especially in the so-called multisectoral approach, includes members of the police, citizens and other state and non-state subjects of different knowledge, skills, abilities, expertise and experience. A team composed in this way can look at the problem from several different perspectives and define several alternative solutions. A team can define problems, analyze them and find alternative solutions much better than an individual. Cohesion is important for the success of team policing, which refers to how committed the team members are to the team, i.e. to each others, how much they want to stay in the team, how much they accept the established goals and how much they will work to achieve them.

Whether there will be cohesion in the team depends on the goals of the team and its size. Team members must accept the team's goals as something worth striving for. What keeps team members together is belief in the group's goals. The size of the team and the degree of their cohesion are inversely related. The larger the group, the less cohesion, and vice versa (Wren & Voich, 2001: 357-358).

The existence of cohesion in the team is important, because such teams have a greater chance to retain their members and use their intellectual, professional and other capacities. In addition, cohesion fosters cooperation between team members and their greater motivation to contribute to the team.

In non-cohesive teams, members may work against each other or against the interests of the team, which often leads to conflict. Cognitive conflict in a team occurs due to differences in opinion about specific jobs and tasks, while af-

fective conflict refers to emotional reactions that can occur when disagreements are of a personal, rather than professional nature (Williams, 2010: 182-183).

The advantages of team policing are, first of all, obtaining different and more complete information from multiple sources, creating more diverse alternative security solutions, greater legitimacy and easier implementation of solutions in which all team members participated (other lines of police work, state and non-state entities or citizens themselves), because decisions in the making of which one participated are rarely rejected. In addition, through team work, police officers expand their skills and increase their abilities, whereby their work becomes more diverse and interesting, they have greater reputation and respect from citizens, etc.

TEAM POLICING AND COMMUNITY POLICING

In the traditional work model, the police was centralized, and neither employees nor citizens were encouraged to actively participate in determining the content and manner of performing police work. It was considered the responsibility of police leaders. In contrast, team policing is based on two important principles: decentralization and increased participation of citizens (and other subjects) in police activities.

Team policing appeared in the 60s of the last century as a response to the inefficiency of the traditional way of police work, while the lack of connection with the community was recognized as the cause. During 1967, certain programs of team policing were introduced in the USA, which aimed to establish strong ties between the police and citizens as primary sources of information about crime and other forms of security threats. This, then new way of policing, introduced decentralization and personalization of the police organization, foot patrols that had the obligation to walk and talk with citizens, as well as certain forms of teamwork with citizens in terms of analyzing crime problems, planning, information exchange and joint meetings (Nikač, 2019: 78).

One of the forms of team policing was the establishment of police officers in a certain territory for a long period of time, so that they could establish relations of trust and respect with citizens. They were responsible for matters of public order and crime in the territory of their jurisdiction:

The assumption of the police teamwork model is that it will increase the closeness of the police and the neighborhood and that it will instill in the police officers a sense of personal responsibility, while trust and cooperation will increase as the community's sense of responsibility for crime and social problems will be improved. (Simonović, 2006: 37)

Team policing programs have attempted to implement three basic operational elements that differ from conventional patrols:

1. Geographic stability of patrols is the most basic element and implied the permanent distribution of police teams in small settlements (neighborhoods).
2. Maximum interaction between team members, including close internal communication between all officers assigned to an area during a 24-hour period, seven days a week. One of the easiest ways to achieve this exchange is to schedule team conferences at regular intervals.
3. Maximum communication between team members and community members, supported by regular meetings between teams and the community. These meetings were a means of facilitating the information flow and helping to identify community problems, as well as a means of involving the community in policing. Another technique, the participation of community members in police work, was achieved through auxiliary patrols, providing information leading to arrests, and community voice in the creation of police policy. Finally, maximum communication between the teams and the community is also enhanced by an effective referral system for non-police problems (eg, emotional problems, garbage collection, drug addiction) to appropriate agencies (Sherman et al., 1973).

Although the team policing programs were popular with citizens and generally produced positive results, they were not expanded and continued for several reasons, primarily because the reorganization did not include the entire police system; there was resistance from the middle level of police management, which functioned only in terms of control and not in terms of supporting the project; then, due to the lack of financial resources, and especially because it was seen as a short-term program that dealt with a specific crisis, i.e. as a tactic, rather than a broad strategy (Ray, 2014: 17). Team policing failed, among other things, due to inadequate planning and training, due to the short period of time left for the transition from a bureaucratic and authoritarian to a decentralized and democratic police organization; also, due to the unsuccessfully established innovative climate within the police, as well as the increasingly frequent questioning of responsibility due to decentralized decision-making. Police teamwork programs were soon abandoned, primarily because police middle management was not ready to share power with either subordinates or citizens.

"Despite its flaws, team policing became fashionable in the 70s. But it soon became apparent that a "to policing was needed, one that responded to both the needs of the community and the satisfaction of the police." Team policing was replaced in the 1980s by a new model of community policing, which was built on some of the important ideas that underpinned the original approach, ie. team policing (Roberg et al., 2004: 83-84).

What community policing and team policing have in common is a focus on community problems and an effort to adapt their work to its security specifics. Their goal was to improve the relationship between the police and the community, the position of the police in the fight against crime and disorder, as well as the morale of police officers. Decentralized decision-making is a key element of community policing and team policing, and community needs are considered essential to shaping police plans, programs and actions. Both community policing and team policing actively sought community participation in solving security problems and encouraged citizen participation in the development (creation) and implementation of police strategies and programs. Citizens are engaged as partners who play an important role in maintaining public safety in the community.

Although both community policing and team policing represent an attempt to redefine the traditional way of work and the role of the police, there are significant differences between them. Team policing programs had the express goal of reducing crime through enhanced (intensive) relations with community and improved police organization. However, community policing has a much broader mandate than team policing and is often described as a philosophy that promotes police-community partnerships, the transformation of police organization and problem-solving techniques that threaten public safety, disrupt order and affect the reduction of fear of crime. In addition, community policing involves changes at the level of the entire organization and service delivery. In contrast, team policing is represented by small groups of police officers who acted in a radically different way from the traditional work of their (larger) police organization (Roberg et al., 2004: 402-403).

As a special form of team policing in the time of socialism, the sectoral method of work appeared in our country, and it was recognized as a form of decentralization of the police (then militia), as well as the implementation of preventive work. Similar to team policing and community policing, "the task of crime prevention carried out by militiamen in the security sector consisted in a general overview of problems and the study of phenomena, as well as in the methodological elimination of causes as criminogenic factors" (Petrović, 1986: 119). That model of policing definitely introduced team policing and ensured stability of police officers in the sector for a long time as well as connection with the community. The sectoral way of working was regulated by the Instruction on organizing and carrying out work in the sector from May 10, 1984, and then by the Instruction on how to organize and perform internal affairs in the security sector from July 8, 1997. According to this Instruction, the patrol and police areas within the sector are determined by the head of the secretariat depending on: the number and importance of buildings, population density, traffic density, the state of public order

and peace, the structure and number of committed crimes and misdemeanors and other circumstances of importance for security. According to this Instruction, the commander or the management worker was obliged to plan, organize, professionally direct, coordinate and control the policemen in the sector, as well as to organize working meetings with the policemen in the sector, leaders of the sector and corresponding lines of work. His duty was to analyze the state of security in the sector, review the results of work, determine priority tasks, etc. Also, he had the authority to propose the division of the station area into sectors, and within them into police and patrol areas, and the required number of police officers. He was obliged to ensure, for a long time, the stability of the leader of the sector and members of the police in a certain sector. In the sector, cooperation with citizens took place through daily contacts, mutual assistance, building mutual trust, protection of personal and property security, assistance in exercising rights, specific instructions for acting in certain security situations, security education of citizens, provision of professional assistance, adequate information on security problems, proposing solutions, etc. The sectoral way of working as a team, both conceptually and practically, has many points of contact with the community policing model. Above all, because sectoral work proved to be the most suitable form and method of action that provided the greatest opportunities for problem-oriented work and getting closer to citizens (Ristović, 2021: 203-204).

Team policing within community policing generally has a broad public aim - to improve crime control through better community relations and more efficient police organisation. Therefore: 1. Team policing within community policing should deal with specific issues of the local community and adapt to its security specificities. 2. Tasks (authorizations) should be divided and transferred as much as possible to police officers and patrol officers, since they know the security issues of their area best. 3. Membership in teams must be based on the plan and the goal to be achieved, the knowledge, abilities and skills possessed by the police officer, citizen or any other subject of the community participating in team problem solving, and not on the formal authority or position of the individual in organization. 4. Each member of the team should contribute to solving the problem in accordance with their knowledge, experience and competence so that there is no discrepancy between engagement and results. 5. Team policing will function successfully only if the hierarchical structure is broken (removed) in communication and interaction while decentralization, transfer of authority and free flow of information are established. Team members (as well as teams among themselves) must cooperate and foster an atmosphere of respect, trust, openness and commitment.

The "hierarchical breakdown" emphasized here does not by any chance imply the deprivation of responsibility of line and functional managers in the police

for functioning and achievements. Managers in charge of the entire police organization or a specific line of work are responsible for fulfilling their general - guiding role that encourages the operational independence of teams, through which the police organization is strengthened, and by no means decomposed and broken.

CONCLUSION

Team policing represents an important experience and an early attempt to reform police work that would focus more on solving community problems and developing positive police-citizen relations. It can be said that it was the first attempt made in the direction of creating community policing. Team policing forms the backbone of police action and contributes to the development of prevention and better relations with citizens.

Given that teamwork is imperative and one of the most important segments of the success of any modern organization, including the police, it is necessary to continue to develop and apply its good characteristics, either independently or within the community policing. Teamwork in the police implies, in addition to an appropriate organizational structure, a decentralized decision-making process, educated police officers with desirable personality characteristics, among whom there are relationships of mutual respect and trust, while the team is characterized by symbiotic and synergistic action.

To intensify the activities of team policing, a participative style of management and a mentoring approach of managers who will encourage and facilitate its application, as well as encourage and reward individuals who are good at teamwork, are necessary.

REFERENCE LIST

- Adižes I. (2008). *Upravljanje promenama*. Novi Sad. ASEE.
- Batenburg R., Walbeek W. & Maur W. (2013). Belbin role diversity and team performance: is there a relationship?. *Journal of Management Development*, Vol. 32 (8). 901-913.
- Braković Ž. (2019). Značaj legislativnog uređenja oblasti prevencije kriminaliteta. *Diplomatija i bezbednost*, Vol. 2 (2). 173-187.
- Champion, J. D. & Rush E. G. (2003). *Rad policije u zajednici*. Sarajevo: Office of Public Affairs Embassy of the United States of America.

Grinberg Dž., Baron R. (1998). *Ponašanje u organizacijama, Razumevanje i upravljanje ljudskom stranom rada*, Beograd: Želnid.

Nikač, Ž. (2019). *Policija u zajednici*. Beograd: Kriminalističko-policijski univerzitet.

Peak K. (2013). *Encyclopedia of Community Policing and Problem Solving*. SAGE Publications, Inc., Thousand Oaks.

Petrović, R. (1986). Milicija operativna jedinica naoružanog naroda u sistemu društvene samozaštite. *Časopis „13. maj”*. Beograd: MUP RS.

Ray, J. (2014). *Rethinking Community Policing*. El Paso: LFB Scholarly Publishing LLC.

Ristović, S. (2015). *Policijski menadžment, teorijsko-empirijske osnove*. Beograd: Kriminalističko-Policijska akademija.

Ristović, S. (2021). Tradicionalni i savremeni model rada policije na bezbednosnom sektoru. *CIVITAS*, broj 2/2021. Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije. 200-211.

Robbins, S., Coutler, M. (2005). *Menadžment*, Beograd: Data status.

Roberg, R., Crank, J. Kuykendall, J. (2004). *Policija i društvo*. Sarajevo: Office of Public Affairs Embassy of the United States of America.

Sherman, L., Milton, C., Kelly, T. (1973). *Team policing, Seven case studies*. Washington DC: Police foundation. Retrived January 15, 2023, from National Policing Institute: <https://www.policinginstitute.org/wp-content/uploads/2015/08/Sherman-et-al-1973-Team-Policing-Seven-Case-Studie.pdf>.

Simonović, B. (2006). *Rad policije u zajednici*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova

Stoner, Dž.A.F., Friman, E.R., Gilbert, D.R. Jr., (1997). *Menadžment*. Beograd: Želnid.

Uputstvo o načinu organizovanja i vršenja unutrašnjih poslova na bezbednosnom sektoru od 08.07.1997.

Uputstvo o organizovanju i vršenju poslova na sektoru od 10.05.1984.

Williams C. (2010). *Principi menadžmenta*. Beograd: Data status.

Wren D., Voich D. Jr. (2001). *Menadžment, Proces, struktura i ponašanje*. Beograd: PS Grmeč-Privredni pregled.

УДК:
355.02(497.1:100-652)"195/..."(093.2)
327.55:341.214(497.1)(093.2)

Дипломатија и безбедност
Година 6
Број 1/2023.
Стр. 129-144.

Оригинални научни рад

Марко Б. Милетић¹

ВОЈНА САРАДЊА ЈУГОСЛАВИЈЕ И ЗЕМАЉА „ТРЕЋЕГ СВЕТА” ТОКОМ 1950-ИХ КАО ПАРАДИГМА ЗА УСПОСТАВЉАЊЕ ПОЛИТИЧКИХ ОДНОСА И СТВАРАЊЕ ПОКРЕТА НЕСВРСТАНИХ

Сажетак

У раду се на основу архивске грађе похрањене у Архиву Југославије, Војном архиву и Дипломатском архиву Министарства спољних послова Републике Србије, као и досадашње историографске литературе, даје преглед војне сарадње Југославије и земаља „Трећег света” у току 1950-их година. Подробније је анализирана сарадња са Бурмом² и Египтом, а пажњу смо посветили и успостављању војних односа са алжирским Фронтом националног ослобођења, Сиријом и Индонезијом.

Кључне речи: *Југославија, Бурма, Египат, војна сарадња, Покрет несврстаних.*

¹ Институт за савремену историју, Београд, Србија, marko.miletic1990@gmail.com.

² Називи Бурма и Рангун у чланку се користе у стриктно историјском контексту, без икаквих политичких импликација.

УВОД

Југославија се у првим годинама после завршетка Другог светског рата позиционирала као најоданији савезник СССР-а. Међутим, сукоб са Москвом 1948. довео ју је на руб егзистенције и у потпуну међународну изолацију. Једини излаз из те неугодне позиције југословенско руководство је видело у сарадњи са Западом. Иако је искључива сарадња једне државе комунистичког опредељења са државама потпуно супротне („западне”) идеолошко-политичке оријентације могла да се учини као парадоксална или апсурдна, она је у датом тренутку у основи била веома прагматична и рационална за обе стране. Но, после нормализације односа са СССР-ом током 1955. године, та сарадња је полако почела да оптерећује Београд (Bekić, 1988; Bogetić, 2000; Dimić, 2014; Dimitrijević, 2003; Dimitrijević, 2022; Laković, 2006; Lis, 2003; Miletić, 2022).

Страх од Истока, који је упркос почетку процеса нормализације односа још увек био присутан, као и оптерећеност једностраном сарадњом са Западом, натерали су југословенски државни и политички врх да крене у потрагу за алтернативним, „трећим путем”. Југославија је још 1950. године кроз дискусије вођене у Савету безбедности ОУН, у вези са Корејским ратом, упозоравала на блоковску поделу света и на опасност коју она носи. Истовремено, југословенско државно руководство било је сигурно у то да сукоб између два блока опредељује земље, које нису припадале ниједном од њих, за политику неутралности. Захтеви за одбраном мира, критика политике интересних сфера настале на крају Другог светског рата, а која је била извор поделе света на блокове, протести против економске, политичке и војне агресије, али и сваког хегемонизма и мешања у унутрашње ствари независних земаља, као и подршка тежњама азијских и афричких народа да буду слободни и независни, били су само неки од елемената нове југословенске спољнополитичке платформе. У исто време, био је то један од начина одбране сопствене земље (Dimić, 2014: 129-130).

Оно што је било карактеристично јесте да је успостављање политичке сарадње са афро-азијским земљама у највећем броју случајева долазило тек после успостављања војних односа. Најбољи примери тога јесу Бурма и Египат. Помоћ алжирском народу у борби за национално ослобођење, као и почетак војне сарадње са Сиријом и Индонезијом, такође можемо да посматрамо у том светлу.

ВОЈНА САРАДЊА СА БУРМОМ

Прва од земаља „Трећег света” са којом је Југославија успоставила интензивну војну сарадњу била је Бурма (Dimitrijević, 2005: 391). Иако су две земље биле географски веома удаљене и са изразито различитим друштвима, оне су током Хладног рата успоставиле веома блиске односе (Ћавошки, 2018: 144). На њиховом почетку, током 1951. и 1952. године, бурмански званичници су стремили ка томе да се што тешње повежу са Југославијом, и то нарочито на војном плану, с обзиром на чињеницу да је Бурма још од стицања независности била готово у потпуности зависна од британских исправа наоружања и војне опреме (Ћавошки, 2018: 150; Ћавошки, 2008: 539).

Први војни контакти две стране успостављени су у децембру 1951. године. Тада је, прикривена посетом бурманских делегата при Уједињеним нацијама, у Југославији боравила и једна војна делегација у саставу: потпуковник Мјинт (Mint), мајор Тун Шве (Tun Shwe) и мајор Тунг Дан (Tung Dan). Она је боравила у Југославији 15 дана, од 9. до 23. децембра. Званично, циљ посете био је да се бурмански официри што боље упознају са организацијом Југословенске народне армије (ЈНА). Но, ако погледамо извештај о њиховом боравку у Југославији, видећемо да су они највише пажње посветили проучавању југословенског војноиндустријског комплекса, као и да су због тога посетили и неколико фабрика на територији Србије и Босне и Херцеговине (Војни архив, 1951).

Наредни корак направљен је у јануару 1952. године, када су се састали Обрад Цицмил, југословенски амбасадор у Пакистану и Охн Кхин (Ohn Khin), секретар бурманске амбасаде у Карачију (Karachi). Бурманац је тада директно поставио питање, да ли је Југославија била у могућности, и ако јесте, да ли је била вољна да изврши за бурманску војску испоруке извесних количина муниције, које су јој биле хитно потребне. Радило се о минобацачким гранатама, пушчаној и пиштољској муницији, као и о муницији за аутомате. Колико је ствар за Бурманце била хитна, јасно се видело у томе да је за већину наведене муниције тражена свака могућа количина. Као средство плаћања Бурма је понудила фунте стерлинг, али и сребро, волфрам, калај и непрерађену нафту, с обзиром на то да није располагала америчким доларима. Амбасадор Кхин је предочио Образу Цицмилу да су Бурманци планирали да током наредног месеца у Европи покушају да пронађу тржиште за куповину муниције, те да би у случају позитивног одговора на постављено питање, једна делегација „са овлашћењима за директне преговоре” посетила и Југославију (Архив Југославије, 1952а). У изворној грађи нисмо пронашли податке који говоре о југословенском одговору, али с обзиром на то да се у ово време Југославија налазила у веома тешкој ситуацији, суочена са могућим нападом СССР-а и других источноевропских земаља, пре-

тпостављамо да је одговор амбасадора Цицмила био негативан.

О успостављању војне сарадње двеју земаља било је речи и током априла 1952. године, када је Јоже Вилфан, нови југословенски амбасадор у Индији и Бурми, предао акредитиве представницима бурманске владе. Неколико званичника земље домаћина тада је у току разговора са њим говорило о потреби да ојачају своје оружане снаге. Пошто су истакли да је војна мисија која је у Југославији боравила у децембру 1951. године била импресионирана виђеним, они су изразили жељу да у ФНРЈ дође нова војна мисија са првенственим задатком да види шта би Бурма могла да искористи од југословенског искуства у изградњи војне индустрије (Архив Југославије, 1952b). Пошто је са југословенске стране позитивно одговорено на ову жељу, бурманска политичко-војна делегација боравила је у Југославији готово месец дана у периоду од 24. јуна до 22. јула 1952. године. Цивилни део делегације је предводио генерални секретар антифашистичке лиге и члан Политбироа Социјалистичке партије Бурме У Чо Нјен (U Kyaw Nyein), а на челу војног дела налазио се бригадни генерал Чо Зо (Kyaw Zaw) (J.G, 1952; F.V, 1952).

Док је цивилни део делегације испуњавао свој циљ посете – упознавање са искуством послератног развоја Југославије и проучавање различитих форми организације привреде у њој, дотле је војни део обилазио југословенске војне школе, војноиндустријска постројења и друге војне установе. Основни циљ војног дела мисије био је да спозна на који начин је једна мала земља „успевала да одржава тако јаку армију, а да се то није одражавало на њену економску стабилност” (Ћавошки, 2018: 153). Представници бурманске армије обишли су током посете Југославији Београд, Загреб, Љубљану, Камник, Рибницу, Крањ, Блед, Ријеку, Задар, Сплит, Дубровник, Мостар, Сарајево, Јабланицу, Зеницу, Крагујевац и Батајницу, и у њима се упознали са системом обуке, образовања и опремања ЈНА³. Јосип Броз је 18. јула примио целокупну бурманску делегацију, док је дан раније за њен војни део, између осталог био организован пријем и код генерала Пека Дапчевића. Оно што је

³ Војни део бурманске мисије обишао је: Вишу војну академију и Војномедицинску академију у Београду, Пешадијску официрску школу у Сарајеву, Артиљеријску официрску школу у Загребу, ПА официрску школу у Задру, Војнопоморску академију у Дивуљама, Више ваздухопловно техничко училиште у Рајловцу, Аеродром у Батајници, артиљеријски пук у Рибници, војно санитетски батаљон у Мостару, Хидрографски институт у Сплиту, Дом ЈНА у Београду, Загребу, Сплиту, Љубљани и Сарајеву, Бродоградилеж „3. мај” и предузеће „Александар Ранковић” у Ријеци, Бродоградилеж „Вицко Крстуловић” у Сплиту, „Икарус” у Земуну, Фабрику за ремонт авио мотора у Кнежевцу, предузеће „Црвена застава” у Крагујевцу, Барутану у Камнику, фабрике „Литострој” у Љубљани, „Искра” у Крању, „Југовинил” у Сплиту, „Раде Кончар” у Загребу, као и железару у Зеници и Хидроцентралу у Јабланици.

посебно оставило утисак на бурманске официре биле су изјаве Јосипа Броза Тита и Едварда Кардеља „да ће Југославија, иако сама још увек у прилично тешком положају, ипак одвојити нешто муниције и лаког наоружања за бурманску армију” (Arhiv Jugoslavije, 1952c; Čavoški, 2018: 153).

У узвратну посету Бурми југословенска војна делегација на челу са генералом Љубом Вучковићем отпутовала је у децембру 1952. године. Југословенски официри били су веома срдечно примљени од бурманских званичника на свим нивоима, како у престоници Рангуну (Rangoon), тако и у унутрашњости земље у коју су путовали. Они су посетили већи број државних и војних установа у којима су одржали неколицину предавања. С тим у вези, кинески извори су приметили да су поједине војне базе, које је посетила југословенска делегација, раније често биле затворене и за представнике британске војне мисије у Бурми. На крају ове посете, бурманска страна је уручила југословенској делегацији прву листу муниције и наоружања коју је желела да купи у Југославији (Vojni arhiv, 1953).

Непосредно по завршетку посете југословенске војне делегације, званични Рангун је одлучио да раскине одбрамбени уговор са Великом Британијом и ослободи се њене војне мисије у наредних годину дана. Затим је у марту 1953. године уследила и одлука бурманске владе да прекине учешће у свим америчким програмима помоћи, иако су САД свим силама у том тренутку покушавале да одговоре на раније захтеве Бурме за војном помоћи, пошто су безусловно нудиле поједине ставке (Čavoški, 2018: 155–156). На тај начин отворио се простор за улазак Југославије на бурманско тржиште наоружања и војне опреме, што је Добривоје Видић, први југословенски амбасадор у Рангуну, умео да препозна.⁴ Он је у разговорима са бурманским званичницима указивао на могућности југословенске војне индустрије и истицао да је Југославија била спремна да започне са испорукама оружја Бурми (Čavoški, 2018: 156-157).

Коначно, у септембру 1953. године, бурманска влада је званично предала југословенској амбасади у Рангуну захтев за куповину наоружања. На списку је било 20 топова *M48 Б-1* калибра 76 mm са 80.000 одговарајућих граната. Бурманци су тражили да добију већ израђене топове који су били на лагеру, како би они што пре стигли код њих. С обзиром на хроничан недостатак финансијских средстава, Рангун је молио за најповољнију цену (Diplomatski arhiv, 1953a). Југословенска страна је у свом одговору предатом у октобру 1953. године прихватила да одмах прода Бурми пет комплетних артиљеријских батерија (укупно 20 оруђа), које су биле опремљене траженим

⁴ Добривоје Видић је био први југословенски амбасадор акредитован само за Бурму. До тада су југословенски амбасадори из Индије били уједно акредитовани и за Бурму.

брдским топом. Пошто је Живан Симић, саветник југословенске амбасаде у Рангуну, о томе обавестио Маунг Маунга (Maung Maung), сталног секретара бурманског Министарства одбране, Бурманци су одмах тражили да им се што пре доставе показни примерци и другог југословенског наоружања, како би извршили додатне поруџбине (Diplomatski arhiv, 1953b).

У вези с тим, Бурманци су већ наредног месеца Југославији испоставили допунску листу жељеног наоружања на којој су се налазили минобацачи и ракетни бацачи са комплетном опремом и неопходном муницијом, као и мање количине других војних артикала, попут противтенковских мина или ручних бомби (Diplomatski arhiv, 1953c). Да би изашли у сусрет допунским жељама, у децембру 1953. године у Бурму је отпутовао представник југословенског предузећа „Југоимпорт”, како би закључио уговор о продаји нових количина оружја. Југославија се њиме обавезала да Бурми испоручи ракетне бацаче, тешке митраљезе, минобацачке, артиљеријске и тенковске гранате различитих калибра, као и пушчану и пиштољску муницију. Вредност уговорене робе била је 887.000 фунти или око 2.500.000 америчких долара (Čavoški, 2010: 32-33).

У исто време, крајем 1953. и почетком 1954. године, у Југославији је боравило више група бурманских официра са различитим задацима. Прва од њих, на челу са У Ти Хамом (U Hti Han), који је био главни контролор бурманске армије за набавке, посетила је фабрике: „Тито” у Вогошћи, у којој се производила артиљеријска и минобацачка муниција, „Братство” у Травнику, у којој се производио брдски топ *M48 Б-1* и „Крушик” у Ваљеву, где се производила различита стрељачка муниција и ручне бомбе. Осим тога, они су тражили помоћ за отварање фабрике муниције у Бурми. Друга група, коју су чинили официри, подофицири и војници бурманске армије, прошла је у Југославији интензивну обуку у руковању и гађању топовима *Б-1* у Артиљеријској официрској школи у Загребу. И они су посетили неколико фабрика југословенске војне индустрије, пратећи на тај начин започете испоруке војног материјала за бурманску армију (Čavoški, 2018: 160).

Живан Симић је крајем 1953. године, у разговорима са бурманским званичницима У Чо Нјеном (U Kyaw Nyein) и министром одбране У Ба Швеом (U Ba Swe), сазнао да су Бурманци донели одлуку да оружје купују у Југославији из простог разлога јер нису били сигурни у то да САД не би користиле питање испоруке наоружања као неки вид пристиска. Осим тога, они су сумњали да би им водећа сила Запада испоручивала муницију „увек кад им затреба” (Diplomatski arhiv, 1953d). У сличном тону била је и изјава генерала Не Вина (Ne Win) који је посебно нагласио да је Југославија била прва земља од које је Бурма купила оружје „без икаквих погађања и компликација”. Бурмански војни званичници су отворено жалили што нису раније успоста-

вили сарадњу са Југославијом, чиме би избегли сталне британске уцене (Čavoški, 2018: 161–162).

Страни обавештајци у Бурми са нескривеним интересовањем су пратили југословенско-бурманску војну сарадњу, која је стварала „осећај нервозе међу западним силама”. Због тога су САД и Велика Британија покушавале да се поново појаве као главни снабдевачи бурманске армије. Одмах по првим испорукама југословенског наоружања, СР Немачка, Белгија, Холандија, Индија и Израел понудили су Бурманцима своје војне експерте (Čavoški, 2018: 162–164). Било је јасно да Запад неће тако лако одустати од утицаја у Бурми, али позитивна искуства која је бурманска влада стекла у војној сарадњи са Југославијом стајала су на том путу као непремостива препрека.

Пошто се југословенско наоружање показало као изузетно у борбама које је Татмад (Tatmadaw; бурманска армија) водио против снага кинеских националиста (Гуомитанг/Guomindang), Бурманци су одлучили да се у јулу 1954. године поново обрате Југославији, како би набавили нове количине војног материјала. На захтеву бурманске владе налазило се још двадесет брдских топова *Б-1*, који су се у претходним месецима показали као врло ефикасни. Бурманци су тражили да уз њих буде достављена и комплетна опрема и резервни делови, машине за одржавање, производњу резервних делова и производњу граната. Осим тога, они су молили и за 40.000 граната различитих калибра и ракетних пуњења, као и 115 коња. Као и у претходним случајевима, и овде је истакнута потреба да тражена средства буду што пре испоручена. Укупна вредност овог материјала била је нешто преко 1.000.000 америчких долара. Југословенска страна је прихватила овај захтев, а била је спремна и да Бурми испоручи неопходне пумпе за одржавање артиљеријских оруђа у условима џунгле, иако Бурманци нису имали средства којима би одмах извршили плаћање за њих (Čavoški, 2018: 165–169).

Војна сарадња се у наредним годинама додатно повећавала, а Бурма је постала земља у коју је Југославија извозила највише војног материјала. Вредност наоружања и војне опреме коју је Југославија извезла у Бурму 1957. порасла је у односу на 1954. годину четири пута. Наиме, у току 1957. године, у Бурму је извезен различити војни материјал у вредности од 4.176.159 америчких долара, што је представљало 77,5% војног извоза Југославије те године (Vojni arhiv, 1958).

Осим наоружања, Бурманци су од Југославије тражили и војне стручњаке. Још у првим месецима 1954. године они су молили да се формира једна група југословенских војних стручњака која би дошла у Бурму и учествовала у свакодневном раду Татмада (Čavoški, 2018: 161). Ти захтеви понављани су и касније, па је почетком октобра 1954. године донета одлука да се у Бурму по-

шаљу тројица југословенских артиљераца: потпуковник Славко Чолић, капетан I класе Думе Полић и подофицир Милан Филиповић (Vojni arhiv, 1954a). У децембру 1954. године из Београда су јавили у Рангун да су припреме са поменим старешинама ЈНА завршене и да су они спремни за пут у Бурму (Vojni arhiv, 1954b). Истраживања историчара др Јована Чавошког у кинеским архивима показују да је у наредним годинама број југословенских војних стручњака у јединицама Татмада растао, да су „југословенски војни саветници имали огроман утицај на бурманско командовање на свим нивоима”, као и да су они били „најбројнији и најпопуларнији у бурманској армији” (Čavoški, 2018: 170).

ВОЈНА САРАДЊА СА ЕГИПТОМ

Нови револуционарни режим, који је на власт у Египту дошао 1952. године, од самог почетка је тежио јачању својих оружаних снага, а пошто на располагању није имао довољно сопствених војноиндустријских капацитета, наоружање и војну опрему морао је купује у иностранству. Стаљинова (Иосиф Виссарионович Сталин) смрт утицала је на то да нови совјетски лидери буду заокупљени пословима око сређивања прилика унутар своје земље и свог блока у источној Европи, тако да СССР тада није исказивао већу заинтересованост за дешавања на овом простору. С друге стране, сукоб Египта са Великом Британијом онемогућавао је било какву набавку потребног војног материјала на западном тржишту. Била је то шанса за Југославију, која је до тог тренутка изградила добар део свог војноиндустријског комплекса (Miletić, 2022; Životić, 2007: 155-156).

С тим у вези, Марко Никезић, југословенски амбасадор у Египту, успоставио је блиске односе са новим египатским лидером потпуковником Гамалом Абделом Насером (Gamal Abdel Nasser), „који је исказао велико интересовање за југословенску армију”. Разговори вођени између Насера и Никезића уверили су југословенског амбасадора да би војна индустрија ФНРЈ могла да се са својим производима појави на египатском тржишту. Марко Никезић је о томе известио Београд почетком 1953. године. Уследила је брза реакција југословенског дипломатског и војног руководства, па је већ почетком маја те године у Египат кренуо представник предузећа „Југоимпорт”, како би се упознао са египатским потребама, али и успоставио ближе контакте (Životić, 2007: 156).

Конкретни резултати ове акције су изостали, али то није обесхрабрило Југословене, већ их је натерало да своје деловање боље организују. Марко Никезић је развио свестрану делатност у том смеру. Прво је преко ДСИП-а набавио каталог производа југословенске војне индустрије који је уручен еги-

патској страни, а онда је убедио Насера у неопходност размене војних делегација. Већ крајем августа 1953. године египатска војна делегација, на челу са контраадмиралом Солиманом Езатом (Soliman Ezzat), командантом египатске морнарице, стигла је у Југославију. Домаћини су се потрудили да гостима представе што више, па су Египћани обишли фабрике: „Иво Лола Рибар” у Железнику, „Црвену заставу” у Крагујевцу, „Икарус” у Земуну, „Крушик” у Ваљеву, бродоградилишта „3. мај” у Ријечи и „Вицко Крстуловић” у Сплиту, као и фабрику бродских мотора „Александар Ранковић” у Ријечи. Делегација египатске армије посетила је и Вишу војну академију на Бањици, Војно-поморску академију у Сплиту, као и аеродром у Батајници. Осим тога, чланове делегације су примили Јосип Броз Тито, затим генерал Зденко Улепич, командант Југословенског ратног ваздухопловства, адмирал Мате Јерковић, командант Југословенске ратне морнарице, као и старешина Исламске верске заједнице, реис ул улема Ибрахим Фејић. Египатска делегација напустила је Југославију 11. септембра (Dimitrijević, 2005: 393–394).

Посета Југославији оставила је снажан утисак на Египћане, па су њени резултати врло брзо постали видљиви. Већ крајем септембра, представници египатске армије доставили су захтев за пушчаном и артиљеријском муницијом, као и ручним ракетним бацачима. Требовања египатске војске су показивала потребу за око 1.000.000 пушчаних метака калибра 7,7 mm, као и око 1.000 комада артиљеријских граната калибра 37 и 75 mm. У постављеном захтеву Египћани су тражили узорке и мање количине муниције за демонстрацију. Осим тога, они су тражили гаранцију од пет година за испоручену робу, као и могућност да њихов представник прати производњу. У октобру је са египатске стране као „апсолутни приоритет”, постављена испорука ручних ракетних бацача (Dimitrijević, 2005: 394).

Уследила је посета југословенске делегације Египту, приликом које је утврђен обим и карактер могуће југословенске испоруке оружја, што је конкретизовано у јануару 1954. године, када је у Југославију дошла египатска војна комисија на челу са пуковником Шедидом (Shedid). Том приликом две стране су склопиле четири уговора о куповини југословенског оружја, муниције и сировина за војну индустрију. Египћани су купили далеко више материјала него што је то било назначено у поменутом захтеву из септембра 1953. године. Наиме, договорена је испорука 10 хиљада југословенских пушака М-48, 8,5 милиона пушчаних метака, 3 тоне хексогена и 30 милиона каписли за малокалибарску муницију. Укупна вредност материјала била је 1.156.755,40 америчких долара, али је она касније, на молбу египатског амбасадора у Београду, Хусеина Руждија (Hussein Rushdie), била нешто умањена. Пушке, муниција и хексоген испоручени су Египту до краја 1954, док

су каписле коначно отпремљене у марту 1955. године (Životić, 2007: 158–159). У исто време било је договорено да југословенска бродоградилишта израде за потребе египатске морнарице четири тенконосца у току 1954. године, али су Египћани на крају ипак одустали од закључења овог уговора (Arhiv Jugoslavije, 1955a).

Година 1954. била је веома плодносна када је војна сарадња две земље била у питању. Наиме, током ове године у Египту је боравио генерал Пеко Дапчевећ, начелник Генералштаба ЈНА, који је са египатским колегом, генералом Абделом Хакимом Амером (Abdel Hakim Amer) разговарао о модалитетима даље војне сарадње, а како би се она олакшала, двојица генерала постигла су договор о отварању војних изасланстава у Београду и Каиру.⁵ Током разговора, генерал Амер се захвалио југословенској страни „која се сама понудила да прода оружје кад ниједна земља то није хтела да учини” (Životić, 2007: 159–160).

Пошто је започела реализација првог аранжмана договореног у јануару 1954. године, Египћани су понудили Југословенима да изврше конверзију топовских цеви са тенкова „Шерман” (*Sherman*) са 75 на 76 mm, с обзиром на то да се овај други калибар далеко лакше проналазио на тржишту. Реализацију овог посла осујетила је Велика Британија, која је половином јуна 1954. године упутила званичну протесну ноту Југославији због продаје оружја Египту. Ипак, пошто су односи Велике Британије и Египта убрзо били стабилизовани, отворила се могућност за наставак југословенско-египатске војне сарадње (Životić, 2007: 160).

Крајем септембра и почетком октобра 1954. године у Египту је боравила југословенска војна делегација, на чијем челу је био генерал Радован Вујовић. Том приликом Југословени су посетили неколико војних школа, војноиндустријских погона и јединица египатске војске. Осим тога, примили су их председник Републике Мухамед Нагиб (Mohamed Naguib), премијер Абдел Насер и генерал Абдел Амер. Марко Никезић је јављао да су исходом ове посете били задовољни највиши званичници Египта, а њени конкретни резултати постали су видљиви почетком 1955. године, када је дошло до склапања неколико нових уговора о војној сарадњи. Тада је уговорена испорука девет тона црног барута за штапине, затим 12,29 тона тринитротолуола и 123,20 тона бездимног барута, као и 15.000 пушака са резервним деловима (Životić, 2007: 161). Уз то, била је уговорена и

⁵ Коначан договор о успостављању војних изасланстава постигли су југословенски амбасадор у Каиру Марко Никезић и генерал Амер 12. маја 1954. године. Две недеље касније, југословенска страна је затражила агреман за пуковника Асима Хоџића, али је он на дужност ипак ступио неколико месеци касније, 2. септембра. Египатски војни изасланик у Београду је због проблема са смештајем на дужност ступио тек 16. новембра.

испорука шест торпедних чамаца са резервним пропелерима и осовинама, 24 торпеда са резервним деловима и радионицама за њихову поправку, 12 бродских мотора са резервним деловима (Arhiv Jugoslavije, 1955). Укупна вредност ових аранжмана била је 2.854.198,79 америчких долара. До краја 1955. године југословенска страна испоручила је сав наведени материјал (Životić, 2007: 161).

Пошто су били задовољни квалитетом испорученог материјала, Египћани су крајем 1955. године послали понуду за куповину нове количине тринитротолуола, као и минобацача, бродских топова, артиљеријске муниције, морских и више врста противпешадијских и противтенковских мина. Уговор о испоруци овог материјала потписан је врло брзо, већ 14. јануара 1956. године. Осим овог материјала, Египћани су истовремено у Југославији купили око 65.000 италијанских трофејних пушака, 7.000.000 одговарајућих метака, као и 50 немачких противавионских топова са постољем калибра 20 mm. Међутим, Египћани су у току јуна 1956. године потписали уговор о испоруци наоружања са Чехословачком, што је прекинуло узлет започете југословенско-египатске војне сарадње (Arhiv Jugoslavije, 1957).

Почетак Суецке кризе на кратко је отворио могућност наставка обимније војне сарадње Египта и Југославије. Наиме, првих дана августа 1956. године, Египћани су затражили хитну испоруку 140 тона рондела од 20 mm и 100 тона од 30 mm. Иако је због тешке финансијске ситуације египатска страна предложила да плаћање изврши путем клиринга, Југословени су пристали и врло брзо реализовали испоруку траженог материјала. Одмах је уследио нови захтев Египћана. Они су најпре исказали жељу за набавком 30.000 југословенских пушака, као и муниције и аутомата. Југословенска страна је прихватила и овај захтев, с тим да је одбила да прода аутомате сопствене производње, већ је понудила трофејне немачке аутомате „шмајсер” из Другог светског рата, као и чехословачке типа „збројовка”. У наредним данима египатска страна је подизала број тражених пушака и муниције. Прво је очекивала 40.000 пушака и 22 милиона метака, а затим и 70.000 пушака и 40 милиона метака. Пошто су схватили да је овакав захтев нереалан, они су молили за барем 50.000 пушака уз пропорционално смањење броја метака. Југословенска страна је, упркос томе што је испорука ових количина материјала изискивала огромно напрезање њене војне индустрије, пристала и обећала да ће све бити натоварено на брод за мање од две недеље. Ипак, само два дана пошто је о томе известила египатску владу (16. август), дошло је до отказивања ове поруџбине, што је изазвало разочарање на југословенској страни (Životić, 2007: 163–164).

Мада поремећени због овог отказивања поруџбине, војни односи две стране се нису прекидали. Завршетак трипартитног напада на Египат донео је нове захтеве египатске владе за куповину југословенског војног матери-

јала. Овога пута они су тражили 50.000 патрона и 200.000 допунских пуњења за минобацаче калибра 60 mm, што је југословенска страна прихватила и у веома кратком временском периоду извршила је испоруку (Životić, 2007: 165). Међутим, ово није довело до оживљавања војне сарадње и њеном повратку на ниво из 1954. и 1955, о чему најбоље сведочи чињеница да је у току 1957. године Египту продато само 31,5 тона нитроцелулозног барута у вредности од 61.704 долара (Vojni arhiv, 1958).

Осим испоруке наоружања и другог војног материјала Египту, југословенска страна је примила у своје војне школе и одређен број египатских официра и подофицира. Иако је о томе било речи већ током посете египатске војне делегације Југославији августа и септембра 1953, до реализације договора дошло је тек у јесен 1955. године. Наиме, тада је у Југославију на школовање стигла прва група египатских војних лица, коју су чинили 6 поморских официра и исти број подофицира. Курсеви у Војнопоморској академији су трајали 3, а у Подофицирској школи морнарице 2 месеца. После завршетка школовања прве групе, у Југославију је стигла и друга, овога пута троструко бројнија група, сачињена од 19 морнаричких официра. У годинама које излазе из оквира нашег рада, овај вид војне сарадње две земље добијао је све већи обим и био је основа за развој нове етапе која је уследила током 1960-их (Životić, 2007: 166).

Осим директне војне сарадње две државе, посебну епизоду у њиховим војним односима представљало је ангажовање југословенског одреда у склопу мировних снага ОУН у Египту по завршетку Суецке кризе. Наиме, настојећи да дође до прекида ватре између две стране, канадски представници у Генералној скупштини ОУН изашли су почетком новембра 1956. године с предлогом плана о организовању хитних међународних снага, чији би задатак био да обезбеде надгледање и поштовање примирја. После прихватања тог предлога, своје учешће у мировним снагама понудиле су 24 државе, међу којима и Југославија (Životić, 2008: 239–240).

За учешће у мировним снагама Генерална скупштина ОУН прихватила је војне контингенте из Канаде, Индије, Бразила, Данске, Шведске, Финске, Колумбије, Индонезије и Југославије, која је одмах започела активности на формирању свог одреда. Најпре је 14. новембра формирана претходница одреда, сачињена од 44 официра, подофицира и војника. На њеном челу налазио се пуковник Радован Војводић, који је био одређен и за представника Владе ФНРЈ при Команди UNEF-а (*United Nations Emergency Forces*) у Египту. Задатак претходнице, која је у Абу Сувеир (Abu Suweir) стигла 17. новембра, био је да припреми терен за долазак главнине југословенских снага. Одред је формиран веома брзо, за свега неколико дана од 18. до 21. новембра. За команданта је постављен пуковник Никола Радошевић,

а за његовог помоћника пуковник Бранко Боројевић. Одред је био у рангу јединице самосталног батаљона, али су у његов састав, због специфичних задатака које је требало да обавља, била укључена и средства из јединица пуковског, дивизијског и корпусног ранга. Укупна снага одреда била је 75 официра, 110 подофицира и 573 војника, тј. укупно 758 људи.

Југословенске снаге стигле су египатску луку Порт Саид (Port Said) 29. новембра, после чега су у наредним данима смештене у логор Ел Балах (El Balah). Одред је у наступање ка демаркационој линији кренуо 4. децембра 1956, да би је коначно запосео 7. марта наредне године. Југословенски одред имао је задатак да контролише 100 km демаркационе линије од Средоземног мора до линије удаљене 20 km јужно од Ел Кусаима (El Qusaym). Одред је у наредним годинама, све до Арапско-израелског рата 1967. године, контролисао свој део демаркационе линије на Синајском полуострву и обезбеђивао мир на граници између Египта и Израела. Кроз њега је прошло укупно 14.265 људи (Dimitrijević, 2019; Životić 2011).

ПОДРШКА АЛЖИРСКОМ ФРОНТУ НАЦИОНАЛНОГ ОСЛОБОЂЕЊА

Избијање општенародног устанка у Алжиру, тадашњој француској колонији, 1. новембра 1954. године довело је до уједињавања свих националних партија у јединствени покрет „Фронт националног ослобођења” (ФЛН). Пошто је у поменути покрет ушао велики број активних официра и подофицира, он је претворен у једну респектабилну војну снагу, која је могла да обезбеди добро организовано вођење устанка. Француске трупе које су се налазиле у Алжиру нису биле способне да одговоре на борбену готовост јединица ФЛН-а, па је Париз био приморан да у Алжир пошаље велика појачања, која су се састојала од свих видова војске, како би спречио тотални пораз својих трупа. Повећање војних ефектива Француске у Алжиру довело је током 1956. године до прерастања устанка у прави рат (Bogetić, 2013: 13–14).

Југославија је са великом пажњом пратила дешавања у Алжиру. С тим у вези, Тито је током своје посете Паризу маја 1956. године покушао да посредује између две стране, али је француска влада одбила овај предлог, под изговором да није желела да води било какве преговоре са представницима ФЛН-а. Покушај Југославије да заузме средњи став и прихвати улогу посредника између Француске и ФЛН-а брзо је био напуштен. Процене југословенских дипломата које су говориле да ће ФЛН постати „најмоћнији фактор у читавом северноафричком подручју” пошто се ослободи од Француске, утицале су на

одлуку да Југославија почне да исказује нескривене симпатије за борбу алжирског народа за ослобођење. Питање Алжира постаће један од фактора који су имали пресудни значај за реализацију новог спољнополитичког концепта југословенске владе, чији је битан део чинила подршка тежњама азијских и афричких народа да буду слободни и независни (Bogetić, 2013: 18; Tito, 1959: 248).

Иако је Југославија подршку Алжирском покрету за национално ослобођење у највећој мери исказивала кроз деловање у Уједињеним нацијама, она је кампању водила и на друге начине. Мада су у прво време хуманитарни видови помоћи чинили окосницу југословенске акције, временом је све већи значај добијала испорука опреме која је била потребна борцима ФЛН-а, укључујући ту и војни материјал. Југославија је, у прво време, била посредник у испорукама чешког оружја Алжирцима, да би протоком времена и сама преузела улогу испоручиоца ратног материјала. Подаци француске владе говорили су да је Југославија имала улогу посредника за испоруку оружја за алжирске устанике већ у фебруару 1956. године, због чега је упозоравала југословенски државни врх да помаже транзит оружја, које је наводно било упућено Египту, а које је своју употребу налазило у Алжиру (Bogetić, 2013: 24–25).

У наредним годинама, војна подршка Југославије алжирским устаницима била је све отворенија. Тако је почетком 1958. године дошло до великог међународног инцидента. Наиме, 18. јануара 1958. године, југословенски трговачки брод „Словенија”, који је био натоварен великом количином ратног материјала, пресрела су у међународним водама два француска ратна брода, разарач „Касар” (*Cassard*) и фрегата „Кабил” (*Kabyle*) и натерале га да уплови у алжирску луку Оран (Oran), иако је брод био управљен према мароканској луци Казабланка (Casablanca). По пристајању брода „Словенија” у Оран, француски војници су истоварили и запленили читав материјал – око 148 тона оружја и муниције, после чега је југословенском броду било дозвољено да настави свој пут према Мароку (Pešić, 21. јануар 1958).

Уследио је оштар протест југословенске владе, која је тврдила да је ратни материјал који је превозила „Словенија” био намењен једном мароканском трговачком предузећу, као и да се радило о „нормалном пословању између две фирме”. Југославија је сматрала да је оваквим поступком француске морнарице било грубо прекршено међународно право (Arhiv Jugoslavije, 1958a). Младен Ивековић, југословенски државни подсекретар за иностране послове, је 20. јануара у разговору са француским амбасадором у Београду Винсентом Броустром (Vincent Broustre) тражио да француска влада „реституира заплећену робу југословенском предузећу и накнади све трошкове и штете у вези са тиме”. Са друге стране, француска влада је поступак своје морнарице објашњавала као изнуђен чин, који је према њиховом објашњењу

био узрокован „очигледном намером Југославије да испоручи велики контингент војне опреме алжирским устаницима”. У складу са тим, Париз (Paris) је одбио било какву могућност да се заплени материјал врати, или да се надокнади штета југословенској страни (Arhiv Jugoslavije, 1958b). Упркос наведеној ситуацији, Југословени су и у наредним годинама наставили да помажу Алжирски покрет за национално ослобођење, све до његове коначне победе.

ВОЈНА САРАДЊА СА СИРИЈОМ И ИНДОНЕЗИЈОМ

Југославија је, осим са поменутиим државама, у посматраном периоду успоставила сарадњу са још неколицином афро-азијских земаља, али је она била нешто мањег обима него у случају Бурме, Египта и Алжира. Сарадња са Сиријом успостављена је већ 1952. године, пошто су две земље размениле посете војних делегација (Arhiv Jugoslavije, 1955b), али упркос томе, све до друге половине 1950-их ти односи нису давали конкретне резултате. Тек у тренутку када се Сирија суочила са могућим нападом Турске, војна сарадња две земље је појачана. Била је то веома значајна епизода, с обзиром на то да је Југославија продавала наоружање земљи која је била у сукобу са Турском, чиме је директно кршила осми члан Бледског уговора⁶. Међутим, југословенском државном руководству у том тренутку далеко важније је било јачање односа са афро-азијским земљама него испуњавање обавеза према готово непостојећем Балканском пакту. Када је 1957. године сукоб Сирије и Турске достигао врхунац и када је турска армија извршила концентracију својих јединица према Сирији, Коча Поповић, тада државни секретар за иностране послове ФНРЈ, је у дебати вођеној у Генералној скупштини ОУН енергично захтевао да се овај турски притисак уклони, као и да се предузму потребне мере за мирно решавање спора двеју држава (Јовановић, 1990). Истовремено са подршком у ОУН, Југославија је у току те године у Сирију извезла наоружање у вредности од 1.125.306 америчких долара. У питању је било 160 ручних ракетних бацача 60 mm, 167.472 мине 60 mm, 55.000 противпешадијских мина ПМА-1, 200.000 оквира за муницију 7,92 mm и 29,5 тона нитроцелулозног барута (Vojni arhiv, 1958). На тај начин сиријска армија је додатно подигла борбену готовост у време када се суочавала са реалном могућношћу напада на своју територију.

⁶ Бледски уговор потписан је између Југославије, Турске и Грчке 9. августа 1954. године. Његовим осмим чланом три земље су се обавезале да неће учествовати ни у каквој коалицији која би била уперена против једне од страна уговорница и да неће предузимати никакву обавезу у несагласности са овим уговором.

У другој половини 1950-их дошло је до успостављања војне сарадње и са Индонезијом. Наиме, у току 1958. Југославија је започела интензиван извоз војног материјала у ту државу, у коју је већ те године отишло 87,67% укупног извоза југословенске војне привреде.⁷ Тој земљи су 1958. године били продати патролни бродови израђени у југословенским бродоградилиштима, противтенковске мине, као и муниција различитог калибра (Војни архив, 1958). У току наредне 1959. био је закључен већи број уговора за испоруку опреме индонежанским оружаним снагама, укупне вредности 62.682.532 америчка долара, а до краја те године била је испоручена половина предвиђеног материјала (Архив Југославије, 1960).

ЗАКЉУЧАК

Оптерећена једностраном сарадњом са Западом, и још увек уплашена од могућег војног напада са Истока, Југославија је током 1950-их кренула у стварање нове спољнополитичке платформе – политике несврстаности. Увиђајући да у свету постоје државе које нису припадале ниједном од блокова, југословенско руководство је покушало да са њима успостави ближе односе. Оно што је било карактеристично за успостављање сарадње са далеким афро-азијским земљама јесте да су са свима, готово по правилу, најпре остварене војне, а тек затим ближе политичке везе.

За развој каснијих блиских политичких односа и сарадњу у оквиру покрета несврстаних, веома значајан је био начин на који је остваривана војна сарадња Југославије и земаља Трећег света. Наиме, све земље анализиране у овом раду, имале су пре успостављања сарадње са Југославијом негативна искуства у војним односима са великим силама, које су од њих ради испоруке наоружања и друге опреме тражили одређене уступке. С друге стране, Југословени су на све захтеве одговарали без условљавања, што је наилазило на веома позитивне реакције друге стране. Осим тога, изузев Индонезије, све друге земље су наоружање и војну опрему из Југославије куповале у време када су се суочавале са озбиљним спољним претњама или са ратом, што је додатно подигло углед Југославије и њеног руководства у њиховим очима и помогло каснијем успостављању ближих политичких односа.

⁷ Од укупног војног материјала извезеног 1958. године, чија је вредност била 6.917.866 долара, у Индонезију је отишла роба вредна 6.064.983 долара.

UDC:
355.02(497.1:100-652)"195/..."(093.2)
327.55:341.214(497.1)(093.2)

Diplomacy and Security
Volume VI
Number 1/2023.
Page: 145-162.

Original scientific paper

Marko B. Milić¹

**MILITARY COOPERATION BETWEEN YUGOSLAVIA
AND THE "THIRD WORLD" COUNTRIES DURING
THE 1950S AS A PARADIGM FOR ESTABLISHING
POLITICAL RELATIONS AND CREATING
THE NON-ALIGNED MOVEMENT**

Abstract

The paper gives an overview of military cooperation between Yugoslavia and the countries of the "Third World" in the 1950s on the basis of archival material preserved in the Archives of Yugoslavia, the Military Archives and the Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia, as well as previous historiographical literature. Cooperation with Burma² and Egypt was analyzed in more detail, and we paid attention to the establishment of military relations with the Algerian National Liberation Front, Syria and Indonesia.

Key words: *Yugoslavia, Burma, Egypt, military cooperation, Non-Aligned Movement.*

¹ Institute of Contemporary History, Belgrade, Serbia, marko.miletic1990@gmail.com

² The names Burma and Rangoon in the paper are used in a strictly historical context, without any political implications.

INTRODUCTION

In the first years after the end of the Second World War, Yugoslavia positioned itself as the most loyal ally of the USSR. However, the conflict with Moscow in 1948 brought it to the brink of existence and into complete international isolation. The Yugoslav leadership saw the only way out of that unpleasant position in cooperation with the West. Although the exclusive cooperation of a state of communist orientation with states of a completely opposite ("western") ideological-political orientation could be seen as paradoxical or absurd, it was basically very pragmatic and rational for both parties at the given moment. However, after the normalization of relations with the USSR in 1955, that cooperation slowly began to burden Belgrade (Bekić, 1988; Bogetić, 2000; Dimić, 2014; Dimitrijević, 2003; Dimitrijević, 2022; Laković, 2006; Lis, 2003 ; Miletić, 2022).

The fear of the East, which despite the beginning of the process of normalization of relations was still present, as well as the burden of unilateral cooperation with the West, forced the Yugoslav state and political leadership to start searching for an alternative, "third way". Back in 1950, through discussions held in the Security Council of the UN, in connection with the Korean War, Yugoslavia warned about the bloc division of the world and the danger it carried. At the same time, the Yugoslav state leadership was sure that the conflict between the two blocs would make the countries, which did not belong to either of them, opt for a policy of neutrality. Demands for the defense of peace, criticism of the policy of spheres of interest that arose at the end of the Second World War, which was the source of the division of the world into blocs, protests against economic, political and military aggression, as well as any hegemony and interference in the internal affairs of independent countries, as well as support for the aspirations of Asian and African peoples to be free and independent, were only some of the elements of the new Yugoslav foreign policy platform. At the same time, it was one of the ways of defending one's own country (Dimić, 2014: 129-130).

What was characteristic is that the establishment of political cooperation with Afro-Asian countries in most cases came only after the establishment of military relations. The best examples of this are Burma and Egypt. Helping the Algerian people in their struggle for national liberation, as well as the beginning of military cooperation with Syria and Indonesia, can also be viewed in this light.

MILITARY COOPERATION WITH BURMA

The first of the "Third World" countries with which Yugoslavia established intensive military cooperation was Burma (Dimitrijević, 2005: 391). Although the two countries were very distant geographically and with distinctly different societies, they established very close relations during the Cold War (Čavoški, 2018: 144). At their beginning, during 1951 and 1952, Burmese officials strove to connect as closely as possible with Yugoslavia, especially on the military front, given the fact that Burma had been almost entirely dependent on British deliveries of weapons and military equipment since its independence (Čavoški, 2018: 150; Čavoški, 2008: 539).

The first military contacts between the two sides were established in December 1951. At that time, a military delegation consisting of Lieutenant Colonel Mint, Major Tun Shwe and Major Tung Dan stayed in Yugoslavia under the guise of a visit by Burmese delegates to the United Nations. They stayed in Yugoslavia for 15 days, from December 9 to 23. Officially, the aim of the visit was to familiarize the Burmese officers with the organization of the Yugoslav People's Army (JNA). However, if we look at the report on their stay in Yugoslavia, we will see that they paid the most attention to the study of the Yugoslav military-industrial complex, and that they also visited several factories on the territory of Serbia and Bosnia and Herzegovina (Vojni arhiv, 1951).

The next step was taken in January 1952, when Obrad Cicmil, the Yugoslav ambassador to Pakistan, and Ohn Khin, the secretary of the Burmese embassy in Karachi, met. The Burmese then directly asked whether Yugoslavia was able, and if so, whether it was willing to deliver certain quantities of ammunition to the Burmese army, which it urgently needed. It was about mortar shells, rifle and pistol ammunition, as well as ammunition for automatic weapons. How urgent the matter was for the Burmese was clearly seen in the fact that for most of the mentioned ammunition every possible quantity was requested. As a means of payment, Burma offered pounds sterling, but also silver, tungsten, tin and crude oil, given that it did not have US dollars. Ambassador Khin told Obrad Cicmil that the Burmese planned to try to find a market for the purchase of ammunition in Europe during the following month, and that in case of a positive answer to the question, a delegation "with powers for direct negotiations" would also visit Yugoslavia (Arhiv Jugoslavije, 1952a). In the original material, we did not find information about the Yugoslav response, but considering that at that time Yugoslavia was in a very difficult situation, faced with a possible attack by the USSR and other Eastern European countries, we assume that Ambassador Cicmil's response was negative.

The establishment of military cooperation between the two countries was also discussed during April 1952, when Jože Vilfan, the new Yugoslav ambassador to India and Burma, presented his credentials to the representatives of the Burmese government. Several officials of the host country then talked to him about the need to strengthen their armed forces. Having pointed out that the military mission that stayed in Yugoslavia in December 1951 was impressed by what they saw, they expressed their desire for a new military mission to come to Federal People's Republic of Yugoslavia with the primary task of seeing what Burma could use from the Yugoslav experience in building a military industry (Arhiv Jugoslavije, 1952b). Since the Yugoslav side responded positively to this wish, the Burmese political-military delegation stayed in Yugoslavia for almost a month in the period from June 24 to July 22, 1952. The civilian part of the delegation was led by the General Secretary of the Anti-Fascist League and a member of the Politburo of the Burma Socialist Party U Kyaw Nyein, and the military part was headed by Brigadier General Kyaw Zaw (J. G., 1952; F. V, 1952).

While the civilian part of the delegation fulfilled its goal of the visit - getting to know the experience of the post-war development of Yugoslavia and studying various forms of economic organization in it, the military part visited Yugoslav military schools, military industrial plants and other military institutions. The main goal of the military part of the mission was to find out how a small country "managed to maintain such a strong army, without it affecting its economic stability" (Čavoški, 2018: 153). During their visit to Yugoslavia, representatives of the Burmese army visited Belgrade, Zagreb, Ljubljana, Kamnik, Ribnica, Kranj, Bled, Rijeka, Zadar, Split, Dubrovnik, Mostar, Sarajevo, Jablanica, Zenica, Kragujevac and Batajnica, where they got acquainted with the system of training, education and equipping the JNA³. On July 18, Josip Broz received the entire Burmese delegation, while the day before, a reception had been organized for its military part, among other things, with General Peko Dapčević. What particularly left an impression on the Burmese officers were the statements of Josip

³ The military part of the Burmese mission visited: the Higher Military Academy and the Military Medical Academy in Belgrade, the Infantry Officer School in Sarajevo, the Artillery Officer School in Zagreb, the Anti-Aircraft Artillery Officer School in Zadar, the Naval Academy in Divulje, the Higher Aviation Technical School in Rajlovac, the Airport in Batajnica, the artillery regiment in Ribnica, the military medical battalion in Mostar, the Hydrographic Institute in Split, the Home of the JNA in Belgrade, Zagreb, Split, Ljubljana and Sarajevo, Shipyard 3. maj and the company Aleksandar Ranković in Rijeka, the Shipyard Vicko Krstulović in Split, Ikarus in Zemun, the Aircraft Engine Overhaul Factory in Kneževac, the company Crvena Zastava in Kragujevac, Powderworks in Kamnik, the factories Litostroj in Ljubljana, Iskra in Kranj, Jugovinil in Split, Rade Končar in Zagreb, as well as the ironworks in Zenica and the hydroelectric plant in Jablanica.

Broz Tito and Edvard Kardelj "that Yugoslavia, although still in a rather difficult position, will still set aside some ammunition and light weapons for the Burmese army" (Arhiv Jugoslavije, 1952c; Čavoški, 2018: 153).

A Yugoslav military delegation led by General Ljubo Vučković made a return visit to Burma in December 1952. The Yugoslav officers were very warmly received by Burmese officials at all levels, both in the capital Rangoon and in the interior of the country they traveled to. They visited a large number of state and military institutions where they gave several lectures. In this regard, Chinese sources noted that certain military bases visited by the Yugoslav delegation previously had often been closed to representatives of the British military mission in Burma. At the end of this visit, the Burmese side handed the Yugoslav delegation the first list of ammunition and weapons that they wanted to buy in Yugoslavia (Vojni arhiv, 1953).

Immediately after the end of the visit of the Yugoslav military delegation, the official Rangoon decided to terminate the defense contract with Great Britain and get rid of its military mission in the following year. Then, in March 1953, came the decision of the Burmese government to stop participating in all American aid programs, even though the US tried with all its might at that moment to respond to Burma's earlier requests for military aid, since they offered certain items unconditionally (Čavoški, 2018: 155–156). In this way, space was opened up for Yugoslavia to enter the Burmese arms and military equipment market, which Dobrivoje Vidić, the first Yugoslav ambassador in Rangoon, was able to recognize⁴. In talks with Burmese officials, he pointed to the possibilities of the Yugoslav military industry and pointed out that Yugoslavia was ready to start supplying weapons to Burma (Čavoški, 2018: 156–157).

Finally, in September 1953, the Burmese government officially submitted an arms purchase request to the Yugoslav embassy in Rangoon. The list included 20 M48 B-1 76 mm guns with 80,000 matching shells. The Burmese asked to get ready-made cannons that were in stock, so that they could reach them as soon as possible. Given the chronic lack of financial resources, Rangoon begged for the best price (Diplomatski arhiv, 1953a). In its reply submitted in October 1953, the Yugoslav side agreed to immediately sell to Burma five complete artillery batteries (total of 20 guns), which were equipped with the requested mountain cannon. Since Živan Simić, the advisor of the Yugoslav embassy in Rangoon, informed Maung Maung, the permanent secretary of the Burmese Ministry of Defense about this, the Burmese immediately demanded that demonstration samples of other Yugoslav weapons be delivered to them as soon as possible, in order to carry out additional orders (Diplomatski arhiv, 1953b).

⁴ Dobrivoje Vidić was the first Yugoslav ambassador accredited only to Burma. Until then, Yugoslav ambassadors from India were also accredited to Burma.

In this regard, the Burmese provided Yugoslavia with a supplementary list of desired weapons in the following month, which included mortars and rocket launchers with complete equipment and necessary ammunition, as well as smaller quantities of other military items, such as anti-tank mines or hand grenades (Diplomatski arhiv, 1953c). In order to meet the additional wishes, in December 1953, a representative of the Yugoslav company *Jugoimport* traveled to Burma, in order to conclude a contract on the sale of new quantities of weapons. With it, Yugoslavia undertook to supply Burma with rocket launchers, heavy machine guns, mortars, artillery and tank shells of various calibers, as well as rifle and pistol ammunition. The value of the contracted goods was 887,000 pounds or about 2,500,000 US dollars (Čavoški, 2010: 32–33).

At the same time, in late 1953 and early 1954, there were several groups of Burmese officers with different tasks in Yugoslavia. The first of them, led by U Hti Han, who was the Burmese army's chief procurement controller, visited the factories: *Tito* in Vogošća, where artillery and mortar ammunition were produced, *Bratstvo* in Travnik, where the M48 B-1 mountain gun was produced and *Krušik* in Valjevo, where various shooting ammunition and hand grenades were produced. In addition, they asked for help to open a munitions factory in Burma. The second group, which consisted of officers, non-commissioned officers and soldiers of the Burmese army, underwent intensive training in handling and shooting B-1 guns in Yugoslavia at the Artillery Officer School in Zagreb. They also visited several factories of the Yugoslav military industry, thus monitoring the started deliveries of military material for the Burmese army (Čavoški, 2018: 160).

At the end of 1953, Živan Simić, in talks with Burmese officials U Kyaw Nyein and Defense Minister U Ba Swe, learned that the Burmese made a decision to buy weapons in Yugoslavia for the simple reason that they were not sure that the US would not use the issue of delivery weapons as a form of pressure. Besides, they doubted that the leading power of the West would supply them with ammunition "whenever they need it" (Diplomatski arhiv, 1953d). In a similar tone was the statement of General Ne Win, who especially emphasized that Yugoslavia was the first country from which Burma bought weapons "without any negotiation or complications". Burmese military officials openly regretted that they had not established cooperation with Yugoslavia earlier, thereby avoiding constant British blackmail (Čavoški, 2018: 161–162).

Foreign intelligence in Burma followed the Yugoslav-Burmese military cooperation with undisguised interest, which created "a feeling of nervousness among the Western powers." Because of this, the US and Great Britain were trying to reemerge as the main suppliers of the Burmese army. Immediately after the first deliveries of Yugoslav weapons, FR Germany, Belgium, the Netherlands,

India and Israel offered their military experts to the Burmese (Čavoški, 2018: 162–164). It was clear that the West would not give up its influence in Burma so easily, but the positive experiences that the Burmese government gained in military cooperation with Yugoslavia stood in the way as an insurmountable obstacle.

Since the Yugoslav weapons proved to be exceptional in the battles that the Tatmadaw (Burmese army) led against the forces of the Chinese nationalists (Guomindang), the Burmese decided to turn to Yugoslavia again in July 1954, in order to acquire new quantities of military material. At the request of the Burmese government, there were twenty more B-1 mountain guns, which had proven to be very effective in the previous months. The Burmese demanded that complete equipment and spare parts, machines for maintenance, production of spare parts and production of grenades be delivered with them. In addition, they asked for 40,000 shells of various calibers and rocket charges, as well as 115 horses. As in the previous cases, the need for the requested funds to be delivered as soon as possible was highlighted here. The total value of this material was just over 1,000,000 US dollars. The Yugoslav side accepted this request, and was ready to deliver to Burma the necessary pumps for the maintenance of artillery tools in jungle conditions, although the Burmese did not have the means to immediately pay for them (Čavoški, 2018: 165–169).

Military cooperation increased further in the following years, and Burma became the country to which Yugoslavia exported the most military material. The value of weapons and military equipment that Yugoslavia exported to Burma in 1957 increased four times compared to 1954. Namely, in the course of 1957, various military materials worth 4,176,159 US dollars were exported to Burma, which represented 77.5% of Yugoslavia's military exports that year (Vojni arhiv, 1958).

In addition to weapons, the Burmese also asked Yugoslavia for military experts. Already in the first months of 1954, they begged for the formation of a group of Yugoslav military experts who would come to Burma and participate in the daily work of the Tatmadaw (Čavoški, 2018: 161). These requests were repeated later, so at the beginning of October 1954, a decision was made to send three Yugoslav artillerymen to Burma: lieutenant colonel Slavko Čolić, captain 1st class Dume Polić and non-commissioned officer Milan Filipović (Vojni arhiv, 1954a). In December 1954, they reported to Rangoon from Belgrade that the preparations with the aforementioned JNA officers were completed and that they were ready for the trip to Burma (Vojni arhiv, 1954b). Historian Dr. Jovan Čavoški's research in Chinese archives shows that in the following years the number of Yugoslav military experts in the Tatmadaw units grew, that "Yugoslavian military advisers had a huge influence on the Burmese command at all levels", and that they were "the most numerous and popular in the Burmese army" (Čavoški, 2018: 170).

MILITARY COOPERATION WITH EGYPT

The new revolutionary regime, which came to power in Egypt in 1952, from the very beginning strove to strengthen its armed forces, and since it did not have enough of its own military-industrial capacities at its disposal, it had to buy weapons and military equipment abroad. Stalin's death affected the fact that the new Soviet leaders were preoccupied with matters related to arranging the situation within their country and their bloc in Eastern Europe, so that the USSR did not show much interest in the events in this area at that time. On the other hand, Egypt's conflict with Great Britain prevented any procurement of the necessary military material on the Western market. It was a chance for Yugoslavia, which by that time had built a good part of its military-industrial complex (Miletić, 2022; Životić, 2007: 155–156).

In this regard, Marko Nikezić, the Yugoslav ambassador to Egypt, established close relations with the new Egyptian leader, Lt. Col. Gamal Abdel Nasser, "who expressed great interest in the Yugoslav army." The talks held between Nasser and Nikezić convinced the Yugoslav ambassador that the Yugoslav military industry could appear with its products on the Egyptian market. Marko Nikezić reported this to Belgrade at the beginning of 1953. This was followed by a quick reaction of the Yugoslav diplomatic and military leadership, so already at the beginning of May of that year, a representative of the company *Jugoimport* went to Egypt, in order to get acquainted with Egyptian needs, but also to establish closer contacts (Životić, 2007: 156).

There were no concrete results of this action; however, that did not discourage the Yugoslavs, but forced them to better organize their actions. Marko Nikezić developed a versatile activity in that direction. First, through State Secretariat for Foreign Affairs, he obtained a catalog of products of the Yugoslav military industry, which was handed over to the Egyptian side, and then he convinced Nasser of the necessity of exchanging military delegations. Already at the end of August 1953, an Egyptian military delegation, led by Rear Admiral Soliman Ezzat, commander of the Egyptian Navy, arrived in Yugoslavia. The hosts made an effort to present as much as possible to the guests, so the Egyptians visited the factories: *Ivo Lola Ribar* in Železnik, *Crvena Zastava* in Kragujevac, *Ikarus* in Zemun, *Krušik* in Valjevo, 3. *Maj* shipyards in Rijeka and *Vicko Krstulović* in Split, as well as the factory of marine engines *Aleksandar Ranković* in Rijeka. The delegation of the Egyptian army also visited the Higher Military Academy in Banjica, the Military and Naval Academy in Split, as well as the airport in Batajnica. In addition, members of the delegation were received by Josip Broz Tito, then General Zdenko Ulepić, Commander of the Yugoslav Air Force, Admiral Mate Jerković, Commander of the Yugoslav Navy, as well as the head of the Islamic

Religious Community, Reis-ul-Ulema Ibrahim Fejić. The Egyptian delegation left Yugoslavia on September 11 (Dimitrijević, 2005: 393–394).

The visit to Yugoslavia left a strong impression on the Egyptians, so its results became visible very quickly. Already at the end of September, representatives of the Egyptian army submitted a request for rifle and artillery ammunition, as well as manual rocket launchers. The needs of the Egyptian army showed the need for about 1,000,000 rifle bullets of caliber 7.7 mm, as well as about 1,000 pieces of artillery shells of caliber 37 and 75 mm. In the request, the Egyptians asked for samples and smaller quantities of ammunition for demonstration. In addition, they asked for a five-year warranty for the delivered goods, as well as the possibility for their representative to monitor the production. In October, the delivery of manual rocket launchers was set as an "absolute priority" on the Egyptian side (Dimitrijević, 2005: 394).

This was followed by the visit of the Yugoslav delegation to Egypt, during which the scope and character of the possible Yugoslav arms delivery were determined, which was made concrete in January 1954, when the Egyptian military commission headed by Colonel Shedid came to Yugoslavia. On that occasion, the two parties concluded four contracts on the purchase of Yugoslav weapons, ammunition and raw materials for the military industry. The Egyptians purchased far more material than had been indicated in the aforementioned September 1953 request. Namely, the delivery of 10,000 Yugoslav M-48 rifles, 8.5 million rifle bullets, 3 tons of hexogen and 30 million small-caliber ammunition capsules was agreed upon. The total value of the materials was 1,156,755.40 US dollars, but later, at the request of the Egyptian ambassador in Belgrade, Hussein Rushdi, it was somewhat reduced. Rifles, ammunition and hexogen were delivered to Egypt by the end of 1954, while the capsules were finally shipped in March 1955 (Životić, 2007: 158–159). At the same time, it was agreed that the Yugoslav shipyards would build four tank ships for the needs of the Egyptian navy during 1954, but the Egyptians ultimately gave up on concluding this contract (Arhiv Jugoslavije, 1955a).

The year 1954 was very fruitful when it came to military cooperation between the two countries. Namely, during this year, General Peko Dapčević, Chief of the General Staff of the JNA, was in Egypt, where he discussed with his Egyptian colleague, General Abdel Hakim Amer, the modalities of further military cooperation, and in order to facilitate it, the two generals reached an agreement on the opening of military delegations in Belgrade and Cairo.⁵ During the conver-

⁵ The final agreement on the establishment of military delegations was reached by the Yugoslav ambassador in Cairo Marko Nikezić and General Amer on May 12, 1954. Two weeks later, the Yugoslav side requested an agreement for Colonel Asim Hodžić, but he still took office a few months later, on September 2. The Egyptian military envoy in Belgrade took up his duties only on November 16 due to problems with accommodation.

sation, General Amer thanked the Yugoslav side "which itself offered to sell weapons when no other country wanted to do so" (Životić, 2007: 159-160).

Since the implementation of the first arrangement agreed in January 1954 began, the Egyptians offered the Yugoslavs to convert the gun barrels of the *Sherman* tanks from 75 to 76 mm, considering that the latter caliber was much easier to find on the market. The implementation of this work was thwarted by Great Britain, which in mid-June 1954 sent an official note of protest to Yugoslavia due to the sale of arms to Egypt. However, since the relations between Great Britain and Egypt were soon stabilized, the possibility for the continuation of Yugoslav-Egyptian military cooperation opened up (Životić, 2007: 160).

In late September and early October 1954, a Yugoslav military delegation headed by General Radovan Vujović stayed in Egypt. On that occasion, the Yugoslavs visited several military schools, military industrial facilities and units of the Egyptian army. In addition, they were received by the President of the Republic Mohamed Naguib, Prime Minister Abdel Nasser and General Abdel Amer. Marko Nikezić reported that the highest officials of Egypt were satisfied with the outcome of this visit, and its concrete results became visible at the beginning of 1955, when several new agreements on military cooperation were concluded. Then the delivery of nine tons of black powder for sticks, followed by 12.29 tons of trinitrotoluene and 123.20 tons of smokeless powder, as well as 15,000 rifles with spare parts was contracted (Životić, 2007: 161). In addition, the delivery of six torpedo boats with spare propellers and shafts, 24 torpedoes with spare parts and workshops for their repair, and 12 marine engines with spare parts was contracted (Arhiv Jugoslavije, 1955). The total value of these arrangements was US\$ 2,854,198.79. By the end of 1955, the Yugoslav side delivered all the mentioned material (Životić, 2007: 161).

Since they were satisfied with the quality of the delivered material, the Egyptians sent an offer at the end of 1955 for the purchase of a new quantity of trinitrotoluene, as well as mortars, mountain guns, artillery ammunition, sea mines and several types of anti-personnel and anti-tank mines. The contract for the delivery of this material was signed very quickly, already on January 14, 1956. In addition to this material, the Egyptians simultaneously bought in Yugoslavia about 65,000 Italian trophy rifles, 7,000,000 corresponding bullets, as well as 50 German anti-aircraft guns with a 20 mm base. However, in June 1956, the Egyptians signed an arms supply contract with Czechoslovakia, which ended the rise of previously started Yugoslav-Egyptian military cooperation (Arhiv Jugoslavije, 1957).

The beginning of the Suez crisis briefly opened up the possibility of continuing more extensive military cooperation between Egypt and Yugoslavia. Namely, in the first days of August 1956, the Egyptians requested the immediate

delivery of 140 tons of 20 mm roundel and 100 tons of 30 mm. Although, due to the difficult financial situation, the Egyptian side proposed to make the payment through clearing, the Yugoslavs agreed and very quickly delivered the requested material. A new request from the Egyptians immediately followed. They first expressed their desire to acquire 30,000 Yugoslav rifles, as well as ammunition and automatic weapons. The Yugoslav side also accepted this request, with the fact that it refused to sell automatic weapons of its own production, but instead offered trophy German *Schmeisser* automatic weapons from the Second World War, as well as Czechoslovak *Zbrojovka* type. In the following days, the Egyptian side increased the number of requested rifles and ammunition. First, it expected 40,000 rifles and 22 million bullets, and then 70,000 rifles and 40 million bullets. Realizing that such a demand was unrealistic, they asked for at least 50,000 rifles with a proportional reduction in the number of bullets. The Yugoslav side, despite the fact that the delivery of these quantities of material required a huge strain on its military industry, agreed and promised that everything would be loaded onto the ship in less than two weeks. However, only two days after they reported this to the Egyptian government (August 16), this order was canceled, which caused disappointment on the Yugoslav side (Životić, 2007: 163–164).

Although disrupted by this cancellation of the order, military relations between the two sides did not break. The end of the Tripartite attack on Egypt brought new demands from the Egyptian government for the purchase of Yugoslav military material. This time they asked for 50,000 cartridges and 200,000 refills for 60 mm mortars, which the Yugoslav side accepted and delivered in a very short period of time (Životić, 2007: 165). However, this did not lead to the revival of military cooperation and its return to the level of 1954 and 1955, which is best evidenced by the fact that during 1957 only 31.5 tons of nitrocellulose powder worth \$61,704 were sold to Egypt (Vojni arhiv, 1958).

In addition to the delivery of weapons and other military material to Egypt, the Yugoslav side also received a certain number of Egyptian officers and non-commissioned officers in its military schools. Although it had already been discussed during the visit of the Egyptian military delegation to Yugoslavia in August and September 1953, the agreement was not implemented until the fall of 1955. Namely, at that time, the first group of Egyptian military personnel, consisting of 6 naval officers and the same number of non-commissioned officers, arrived in Yugoslavia for training. Courses at the Naval Academy lasted 3 months, and at the Navy NCO School, 2 months. After the completion of the education of the first group, the second, this time three times larger group, consisting of 19 naval officers, arrived in Yugoslavia. In the years beyond the scope of our paper, this type of military cooperation between the two countries gained an ever-increasing

scope and was the basis for the development of a new stage that followed during the 1960s (Životić, 2007: 166).

Apart from the direct military cooperation between the two countries, a special episode in their military relations was the engagement of the Yugoslav detachment as part of the UN peacekeeping forces in Egypt after the end of the Suez crisis. Namely, in an effort to achieve a ceasefire between the two sides, the Canadian representatives in the General Assembly of the UN came out in early November 1956 with a proposal for a plan to organize an emergency international force, whose task would be to ensure the monitoring and observance of the ceasefire. After accepting that proposal, 24 countries offered their participation in the peacekeeping forces, including Yugoslavia (Životić, 2008: 239–240).

To participate in the peacekeeping forces, the UN General Assembly accepted military contingents from Canada, India, Brazil, Denmark, Sweden, Finland, Colombia, Indonesia, and Yugoslavia, which immediately began activities on the formation of its detachment. First, on November 14, the vanguard of the detachment was formed, consisting of 44 officers, non-commissioned officers and soldiers. It was headed by Colonel Radovan Vojvodić, who was also designated as the representative of the Yugoslav Government at the UNEF (United Nations Emergency Forces) Command in Egypt. The task of the vanguard, which arrived in Abu Suweir on November 17, was to prepare the ground for the arrival of the main Yugoslav forces. The detachment was formed very quickly, in just a few days from November 18 to 21. Colonel Nikola Radošević was appointed as the commander, and Colonel Branko Borojević as his assistant. The detachment was in the rank of an independent battalion unit, but due to the specific tasks it had to perform, its composition included resources from units of regimental, divisional and corps rank. The total strength of the detachment was 75 officers, 110 non-commissioned officers and 573 soldiers, i.e. a total of 758 people.

Yugoslav forces arrived at the Egyptian port of Port Said on November 29, after which they were placed in the El Balah camp in the following days. The detachment started advancing towards the demarcation line on December 4, 1956, and finally occupied it on March 7 of the following year. The Yugoslav detachment was tasked with controlling the 100 km demarcation line from the Mediterranean Sea to a line 20 km south of El Qusaym. In the following years, until the Arab-Israeli War of 1967, the detachment controlled its part of the demarcation line in the Sinai Peninsula and ensured peace on the border between Egypt and Israel. A total of 14,265 people passed through it (Dimitrijević, 2019; Životić 2011).

SUPPORT TO THE ALGERIAN NATIONAL LIBERATION FRONT

The outbreak of a popular uprising in Algeria, then a French colony, on November 1, 1954, led to the unification of all national parties into a single movement, the National Liberation Front (FLN). Since a large number of active officers and non-commissioned officers entered the mentioned movement, it was transformed into a respectable military force, which could ensure well-organized leadership of the uprising. The French troops in Algeria were not able to respond to the combat readiness of the FLN units, so Paris was forced to send large reinforcements to Algeria, consisting of all branches of the army, in order to prevent the total defeat of its troops. The increase in French military forces in Algeria in 1956 led to the development of the uprising into a real war (Bogetić, 2013: 13–14).

Yugoslavia followed the events in Algeria with great attention. In this regard, during his visit to Paris in May 1956, Tito tried to mediate between the two sides, but the French government rejected this proposal, under the pretext that it did not want to conduct any negotiations with representatives of the FLN. Yugoslavia's attempt to take a middle position and accept the role of mediator between France and the FLN was quickly abandoned. Estimates by Yugoslav diplomats who said that the FLN would become "the most powerful factor in the entire North African area" after being freed from France, influenced the decision for Yugoslavia to start showing undisguised sympathy for the Algerian people's struggle for liberation. The issue of Algeria will become one of the factors that had a decisive importance for the implementation of the new foreign policy concept of the Yugoslav government, an essential part of which was support for the aspirations of Asian and African peoples to be free and independent (Bogetić, 2013: 18; Tito, 1959: 248).

Although Yugoslavia expressed its support for the Algerian National Liberation Front to the greatest extent through action in the United Nations, it also led the campaign in other ways. Although at first humanitarian forms of aid formed the backbone of the Yugoslav action, over time the delivery of equipment needed by the FLN fighters, including military material, became more and more important. At first, Yugoslavia was an intermediary in the delivery of Czech weapons to Algeria, but over time it itself assumed the role of supplier of war material. Information from the French government said that Yugoslavia acted as an intermediary for the delivery of weapons to the Algerian insurgents as early as February 1956, which is why it warned the Yugoslav state leadership that it was helping the transit of weapons, which were allegedly destined for Egypt, and which found their use in Algeria (Bogetić, 2013: 24–25).

In the following years, Yugoslavia's military support to the Algerian insurgents was more and more open. Thus, at the beginning of 1958, a major inter-

national incident occurred. Namely, on January 18, 1958, the Yugoslav merchant ship *Slovenia*, which was loaded with a large amount of war material, was intercepted in international waters by two French warships, the destroyer *Cassard* and the frigate *Kabyle*, and forced to sail into the Algerian port of Oran, even though the ship was headed for the Moroccan port of Casablanca. After the *Slovenia* ship docked in Oran, the French soldiers unloaded and confiscated the entire material - about 148 tons of weapons and ammunition, after which the Yugoslav ship was allowed to continue its journey to Morocco (Pešić, January 21, 1958).

This was followed by a sharp protest from the Yugoslav government, which claimed that the war material transported by *Slovenia* was intended for a Moroccan trading company, and that it was "normal business between two companies". Yugoslavia considered that this action of the French navy was a gross violation of international law (Arhiv Jugoslavije, 1958a). On January 20, Mladen Iveković, the Yugoslav State Undersecretary for Foreign Affairs, in a conversation with the French ambassador in Belgrade, Vincent Broustre, demanded that the French government "return the seized goods to the Yugoslav company and compensate all costs and damages related to it." On the other hand, the French government explained the action of its navy as a forced act, which according to their explanation was caused by "the apparent intention of Yugoslavia to deliver a large contingent of military equipment to the Algerian insurgents." Accordingly, Paris rejected any possibility of returning the seized material, or of compensating the Yugoslav side (Arhiv Jugoslavije, 1958b). Despite the above-mentioned situation, the Yugoslavs continued to help the Algerian National Liberation Front in the following years, until its final victory.

MILITARY COOPERATION WITH SYRIA AND INDONESIA

In addition to the aforementioned countries, Yugoslavia established cooperation with several other Afro-Asian countries in the observed period, but it was somewhat smaller in scope than in the case of Burma, Egypt and Algeria. Cooperation with Syria was already established in 1952, when the two countries exchanged visits by military delegations (Arhiv Jugoslavije, 1955b), but despite this, until the second half of the 1950s, those relations did not produce concrete results. Only at the moment when Syria was faced with a possible attack by Turkey, the military cooperation between the two countries was strengthened. It was a very significant episode, considering that Yugoslavia was selling weapons to a country that was in conflict with Turkey, thus directly violating the eighth article of the

Treaty of Bled⁶. However, strengthening relations with Afro-Asian countries was much more important to the Yugoslav state leadership at that time than fulfilling obligations under the almost non-existent Balkan Pact. When the conflict between Syria and Turkey reached its peak in 1957 and when the Turkish army concentrated its units towards Syria, Koča Popović, then State Secretary for Foreign Affairs of Yugoslavia, in a debate held in the General Assembly of the OUN, vigorously demanded that the Turkish pressure be removed, as well as to take the necessary measures for a peaceful settlement of the dispute between the two states (Jovanović, 1990). Simultaneously with support in the UN, Yugoslavia exported weapons worth 1,125,306 US dollars to Syria that year. These included 160 60 mm hand rocket launchers, 167,472 60 mm mines, 55,000 PMA-1 antipersonnel mines, 200,000 7.92 mm ammunition frames, and 29.5 tons of nitrocellulose powder (Vojni arhiv, 1958). In this way, the Syrian army additionally raised its combat readiness at a time when it was facing the real possibility of an attack on its territory.

In the second half of the 1950s, military cooperation was also established with Indonesia. Namely, in the course of 1958, Yugoslavia began an intensive export of military material to that country, to which already that year 87.67% of the total export of the Yugoslav military economy went⁷. In 1958, patrol boats built in Yugoslav shipyards, anti-tank mines, and ammunition of various calibers were sold to that country (Vojni arhiv, 1958). During the following 1959, a large number of contracts were concluded for the delivery of equipment to the Indonesian armed forces, with a total value of 62,682,532 US dollars, and by the end of that year, half of the planned material had been delivered (Arhiv Jugoslavije, 1960).

CONCLUSION

Burdened by one-sided cooperation with the West, and still afraid of a possible military attack from the East, during the 1950s, Yugoslavia started to create a new foreign policy platform - the policy of non-alignment. Realizing that there were countries in the world that did not belong to any of the blocs, the Yugoslav leadership tried to establish closer relations with them. What was characteristic of the establishment of cooperation with distant Afro-Asian countries was that,

⁶ The Treaty of Bled was signed between Yugoslavia, Turkey and Greece on August 9, 1954. By its eighth article, the three countries undertook not to participate in any coalition that would be directed against one of the contracting parties and not to undertake any obligation in disagreement with this Treaty.

⁷ Of the total military material exported in 1958, the value of which was \$6,917,866, goods worth \$6,064,983 went to Indonesia.

almost as a rule, military ties had been established with all of them first, and only then closer political ties.

For the development of later close political relations and cooperation within the Non-Aligned Movement, the manner in which military cooperation between Yugoslavia and the Third World countries was achieved was very significant. Namely, all the countries analyzed in this paper, before the establishment of cooperation with Yugoslavia, had negative experiences in military relations with great powers, which demanded certain concessions from them for the purpose of supplying weapons and other equipment. On the other hand, the Yugoslavs responded to all demands without conditions, which met with very positive reactions from the other side. In addition, with the exception of Indonesia, all other countries bought arms and military equipment from Yugoslavia at a time when they were facing serious external threats or war, which further raised the reputation of Yugoslavia and its leadership in their eyes and helped to later establish closer political relations.

ARCHIVE SOURCES AND REFERENCE LIST

Archive sources

Arhiv Jugoslavije. (1952a, Januar 21). Kancelarija maršala Jugoslavije, 836, I-3-b/157. Šifrovano pismo str. pov. br. 1 Obrada Cicmila upućeno Ministarstvu inostranih poslova FNRJ.

Arhiv Jugoslavije. (1952b, april 30). Kancelarija maršala Jugoslavije, 836, I-3-b/157. Šifrovano pismo br. 244 Jože Vilfana upućeno Ministarstvu inostranih poslova FNRJ.

Arhiv Jugoslavije. (1952c, jul 18). Kancelarija maršala Jugoslavije, 836, I-2-a/19. Prijem članova burmanske delegacije, U Čo Nijena i Čo Zooa kod maršala Tita. Brioni.

Arhiv Jugoslavije. (1955a, oktobar 13). Kabinet Predsednika Republike, 837, III-A-4-a, f. 39. Pregled dosadašnjeg poslovanja brodogradnje na vanjskom tržištu.

Arhiv Jugoslavije. (1955b, mart 30). Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije, Komisija za međunarodne odnose i veze, 507, IX, 117/III-10, Kratke informacije o Siriji i biografski podaci o članovima sirijske parlamentarne delegacije.

Arhiv Jugoslavije. (1957). Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije, Komisija za međunarodne odnose i veze, 507, IX, 25/IV-21. Agresija na Egipat i situacija na srednjem istoku posle agresije.

Arhiv Jugoslavije. (1958a, Januar 20). Kabinet Predsednika Republike, 837, I-5-b/Francuska. Nota vlade FNRJ upućena Francuskoj.

Arhiv Jugoslavije. (1958b, Januar 20). Kabinet Predsednika Republike, 837, I-5-b/Francuska. Zabeleška o razgovoru državnog podsekretara dr Mladena Ivekovića sa francuskim ambasadorom Vensanom Brustrom.

Arhiv Jugoslavije. (1960, Jul 1). Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije, Komisija za međunarodne odnose i veze, 507, IX, 43/V-6, Informacija o Indoneziji.

Diplomatski arhiv. (1953a, Septembar 23). Politička arhiva, f. 15, pov. br. 416496. Zabeleška o razgovoru savetnika ambasade FNRJ u Burmi druga Simića sa Maung Maungom, stalnim sekretarom Ministarstva odbrane.

Diplomatski arhiv. (1953b, Oktobar 26). Politička arhiva, f. 15, pov. br. 416496. Zabeleška o razgovoru savetnika ambasade FNRJ u Burmi druga Simića sa Maung Maungom, stalnim sekretarom Ministarstva odbrane.

Diplomatski arhiv. (1953c, Novembar 6). Politička arhiva, f. 15, pov. br. 416496. Zabeleška o razgovoru savetnika ambasade FNRJ u Burmi druga Simića sa Maung Maungom, stalnim sekretarom Ministarstva odbrane.

Diplomatski arhiv. (1953d, Decembar 4). Politička arhiva, f. 15, pov. br. 416496. Izveštaj savetnika Ž. Simića Državnom sekretarijatu za inostrane poslove FNRJ.

Vojni arhiv. (1951, Decembar 28). Jugoslovenska narodna armija, k. 1. f. 1, dok. 2949. Izveštaj o boravku vojne delegacije Burme koju su sačinjavali potpukovnik Mjint, major Tun Šve i major Tung Dan u našoj zemlji od 9. do 23. decembra 1951.

Vojni arhiv. (1953, Januar 31). Jugoslovenska narodna armija, k. 3, f. 1. dok. 2949. Izveštaj vojne delgacije o svom boravku u Burmi.

Vojni arhiv. (1954a, Oktobar 2). Jugoslovenska narodna armija, k. 375, f. 1. dok. 1. Telegram generala Rukavine jugoslovenskom vojnom izaslaniku u Rangun, br. 1025.

Vojni arhiv. (1954b, Decembar 9). Jugoslovenska narodna armija, k. 375, f. 1. dok. 1. Telegram generala Bulovića jugoslovenskom vojnom izaslaniku u Rangun, br. 1296.

Vojni arhiv. (1958, April 29). Jugoslovenska narodna armija, k. 22, f. 4, dok. 5. Godišnji izveštaj vojne privrede za 1957. godinu.

REFERENCE LIST

Bekić, D. (1988). *Jugoslavija u hladnom ratu: Odnosi sa velikim silama 1949-1955*, Zagreb: Globus.

Bogetić, D. (2000). *Jugoslavija i Zapad 1952-1955: Jugoslovensko približavanje NATO-u*. Beograd: Službeni list SRJ.

Bogetić, D. (2013). Jugoslavija i borba alžirskog naroda za nacionalno oslobođenje 1954–1962. U M. Milošević (ur.), *Jugoslavija – Alžir* (str. 11-47). Beograd: Arhiv Jugoslavije.

Čavoški, J. (2008). Jugoslavija i Azija (1947-1953). U S. Selinić (ur.), *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961* (str. 526-543). Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.

Čavoški, J. (2010). *Arming Nonalignment: Yugoslavia's Relations with Burma and the Cold War in Asia, 1950–1955*. CWIHP Working Paper, 61, 1–59.

Čavoški, J. (2018). Ruka pružena preko sveta: jugoslovenska podrška Burmi u borbi protiv spoljne agresije 1952-1954. *Tokovi istorije*, 26(2), 143-176.

Dimić, Lj. (2014). *Jugoslavija i Hladni rat: Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944–1974)*. Beograd: Arhipelag.

Dimitrijević, B. (2003). *Jugoslavija i NATO (1951-1957)*. Beograd: Tricontinental, Vojska.

Dimitrijević, B. (2005). *Od Staljina do Atlantskog pakta: Armija u spoljnoj politici Titove Jugoslavije 1945-1958*. Beograd: Službeni list SCG.

Dimitrijević, B. (2019). *UNEF: The Yugoslav contingent. Yugoslav army contingent in the Sinai Peninsula 1956-1957*. London: Helion & Company Limited.

Dimitrijević, B. (2022). Američka vojna misija - AMAS u Jugoslaviji 1951-1958. *Diplomatija i bezbednost*, 5(2), 221-242.

G. J. (1952, June 25). Želimo da vidimo kako se u Jugoslaviji izgrađuje socijalizam. *Politika*. 2.

Jovanović, J. (1990). *Jugoslavija i Savet bezbednosti Organizacije ujedinjenih nacija 1945–1985*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.

Laković, I. (2006). *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951-1958*. Podgorica: Istorijski institut Crne Gore.

Lis L. (2003). *Održavanje Tita na površini: Sjedinjene Države, Jugoslavija i Hladni rat*. Beograd: BMG.

Miletić, M. B. (2022). *Politika odbrane Jugoslavije (1945-1959)*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, MC Odbrana.

Pešić, B. (Januar, 1958). Nečuveni postupak francuskih vlasti. *Borba*.

Tito, J. B. (1959). *Govori i članci XI*. Zagreb: Naprijed.

V. F. (1952, Jul 23). Burma treba da uči na iskustvima Jugoslavije. *Borba*.

Životić, A. (2007). Jugoslovensko-egipatski vojni odnosi 1953-1956. *Tokovi istorije*, 15 (1-2), 154-169.

Životić, A. (2008). *Jugoslavija i Suecka kriza 1956-1957*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.

Životić, A. (2011). *Forsiranje peska: Odred JNA na Sinaju (1956-1957)*. Beograd: MC Odbrana.

УДК:
351.86(497.1)
327(497.11)"1948/1955"
341.7/.8(497.1)"1948/1955"
Прегледни рад

Дипломатија и безбедност
Година 6.
Број 1/2023.
Стр. 163-175.

Жељко Мирков¹

УТИЦАЈ ДИПЛОМАТИЈЕ НА БЕЗБЕДНОСТ ЈУГОСЛАВИЈЕ (1948–1955)

Сажетак

У раду се анализирају билатерални и мултилатерални односи Југославије, а нарочито однос са великим силама, пре свега Савезом Совјетских Социјалистичких Република (СССР) и Сједињеним Америчким Државама (САД). Дипломатија Титове Југославије је после Другог светског рата била условљена променом унутрашњег политичког уређења. Револуција, која је паралелно текла са ослободилачким ратом, довела је на власт другачију идеологију и друге личности у дипломатији. Увођење једнопартијског система имало је пуно недостатака, а довело је до једнообразности и ексклузивног права одлучивања једног центра моћи. Свет је био подељен на комунистички и капиталистички блок. Равнотежа снага, која је омогућила слободу деловања Титу, успостављена је прво блискошћу са СССР-ом уговорањем узајамне помоћи, а сукоб Информбироа и Југославије довео је до тога да Стаљин више није рачунао на Тита ни на једном плану. После прекида односа са СССР-ом уследило је приближавање Западу, пре свих САД, Великој Британији и Француској, као и савез са Турском и Грчком 1953-54. године, новим чланицама НАТО-а, да би се убрзо рекло не и војној помоћи Запада која је за циљ имала интеграцију Југославије у НАТО. Није одабрано сврставање у један блок, већ је то искоришћено за промоцију несврстаности у свету. Успостављање односа са новоослобођеним бившим колонијама у Африци и Азији, уз независну спољну политику Југославије, засновану на комунистичким основама, ипак је створило темељ стицања меке моћи Београда, што је водило ка стварању Покрета несврстаних са Индијом, Египтом и Бурмом. Дипломатија је оплеменила појавност Југославије у међународним односима. Она је такође благотворно деловала на безбедност Југославије.

Кључне речи: *Југославија, дипломатија, безбедност, Тито, Хладни рат*

¹ Београд, Србија, posaovss@yahoo.com

УВОД

Међународни односи су пуни напетости и често нагињу сукобима, али дипломатија је ту да премости проблеме и пронађе одговарајуће решење. То је у времену пре и после ратова нарочито приметно као успешно, или неуспешно. Монопол управе и силе коју држава има долази до изражаја када је она слободна да спроводи своју политику. Државу чини, осим територије и народа, и њена сопствена власт утврђена на њеном простору од њеног становништва. Оружане снаге пружају безбедност која је уставом прописана на тлу једне државе, а да би се очувао мир користи се спољнополитички апарат и цео политички систем.

Према неким ауторима, дипломатија је вођење спољне политике државе и у ужем смислу се може сматрати спољном политиком (Janković, 1988: 9). Национална безбедност је раније означавана као спољна безбедност државе, као установе у ужем смислу, одбраном територије од напада и штетних утицаја на грађане и нацију који долазе споља (Simić, 2002: 29). Национална безбедност је делатност националних држава којом оне, у складу са својим друштвеним могућностима у садашњости и будућности, узимајући глобалне промене и развој, штите властити идентитет, опстанак и интересе (Simić, 2002: 30). Национално самоочување се наводи као прва међу вредностима. За оптималну међународну позицију државе неопходно је разборито тумачење реалног геополитичког положаја, умешна спољна политика и јачање безбедносних потенцијала у регионалним оквирима, а политичку праксу је неопходно ускладити са дефинисаним стратешким циљевима суверенизма (Knežević 2020, 39-40).

Када се говори о стратегији спољне политике неке земље, имамо у виду опредељивање за основне циљеве, изградњу њиховог хијерархијског система, праћену одговарајућим средствима за њихово остваривање (Visković, 2008: 17). Савез је један од начина остварења циља спољне политике. Под савезом се подразумева појава створена уговором између две или више држава о узajамној обавези пружања политичке и војне помоћи и предузимања заједничке акције у циљу остварења постављених циљева од заједничког интереса, а при томе се не ствара надређен орган за доношење одлука (Vučinić, 1996). Југославија се послужила тим начином, једним од најстаријих уснова међународног права, ради остваривања свога циља. Историја Балкана као простора сукобљавања империја за ширење утицаја и доминацију, богато је обрађена у историографији и прегледима историје дипломатије (Bjelajac, 2020: 10).

У овом раду предмет истраживања је утицај дипломатије на безбедност Југославије у раздобљу од 1948. године до 1955. године. Истраживачко

питање гласи: на који начин је дипломатија утицала на националну безбедност Југославије у датом периоду? Да би се на истраживачко питање одговорило и објаснило каква је по природи и дometу била дипломатија Југославије и како је утицала, користиће се историцистички метод и пре свега политиколошки приступ изучавању друштвених наука.

Историјски контекст Југославије

Југославија је била држава већег дела Јужних Словена која је током постојања мењала облик владавине и друштвено уређење. Југословенство је имало заговараче још крајем прве половине XIX века. Држава Југославија, која је међународно призната, је остварена после Првог светског рата, пре свега стварањем Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године, да би касније била названа Краљевина и 1929. године добија назив Краљевина Југославија. Версајски систем (*Treaty of Versailles*) ју је одржавао као свој саставни део. Други светски рат је отпочео нападом Немачке на Пољску 1939. године. Капитулација Југославије априла 1941. године после напада Немачке, на кратко је окончала постојање Југославије. Повод за напад је било одлучно не Београда пакту са Немачком марта 1941. године исказано демонстрацијама и војни пуч подстакнут из Лондона (London) за смену владе која је прихватала пакт. Дипломатски рад Југославије током рата и даље је обављао Министарски савет Краљевине Југославије који се налазио у избеглиштву, а дипломатска представништва су радила где су могла.

Као одговор на организовано убијање становништва Југославије на основу националне или верске припадности, формирала се Југословенска војска у отаџбини, која је заступала владу у избеглиштву. Истовремено је почела социјалистичка револуција када је Немачка напала Совјетски Савез јуна 1941. године, прекршивши договор о ненападању. Комунистичка партија Југославије, (КПЈ) предвођена Јосипом Брозом Титом, кренула је у оружану борбу за власт. Влада и краљ у избеглиштву сматрани су носиоцем државноправног континуитета до владе Ивана Шубашића (јул 1944 - фебруар 1945), када је дошло до преласка континуитета. Краљ се одрекао четника и позвао их да се прикључе партизанима на основу смерница које су савезници донели у Техерану (Tehran) и на Јалти (Yalta). Јалтски поредак био је спреман да смени порушени Версајски.

Октобра 1944. године у Москви совјетски вођа Стаљин (Иосиф Виссарионович Сталин) и британски премијер Черчил (Winston Spencer-Churchill), на једном од својих састанака, споразумели су се о подели сфера интереса на Балкану после рата. Румунија је подељена 90:10 за Москву,

Грчка 90:10 за Лондон, Бугарска 75:25 за Москву, а Мађарска и Југославија подељене су по 50:50 (Simić, 2008). После великих жртава, у Европи се рат завршио капитулацијом Немачке маја 1945. године.

Прелазни период владе Тито - Шубашић довео је до тога да се споје предности Краљевине Југославије и нове федеративне државе. После заокруживања процеса признавања континуитета државности, Југославија се као балканска, медитеранска и подунавска држава суочила са неопходношћу одређивања сопственог положаја у односу према региону, континенту и свету.

Титова спољнополитичка оријентација

Положај Југославије према СССР-у и Информбироу (*Информационное бюро коммунистических и рабочих партий*), као и према САД и НАТО-у (*North Atlantic Treaty Organization*), и учешће у раду универзалне међународне организације Уједињених нација (*Organisation of United Nations*) обележиле су прве послератне године. Дуализам спољнополитичке стратегије у Југославији постојао је од 1943. године и Другог заседања АВНОЈ-а (Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије) и завршен је јединством владе у избеглиштву и АВНОЈ-а. Иван Шубашић је континуитет Краљевине Југославије пренео на АВНОЈ после упутстава Черчила, која је краљ Петар II у избеглиштву одобрио. Тито је са Москвом, Лондоном и Вашингтоном (Washington) одржавао контакте путем војних мисија. После споразума са Титом новембра 1944. године, први министар спољних послова заједничке владе постао је Шубашић. Краљеви намесници именовали су нову владу на чијем челу је био Тито, који је стекао легалитет и учврстио легитимитет. Демократска федеративна Југославија било је ново име државе.

Југославија је са СССР-ом склопила Уговор о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи у Москви 11. априла 1945. године, по узору на раније совјетске билатералне уговоре и то је био пример за будуће уговоре које је Југославија склопила са Албанијом, Бугарском, Румунијом, Мађарском, Чехословачком и Пољском. Тај уговор одредио је основе Титове спољне политике следеће три године. Назив државе промењен је у Федеративна Народна Република Југославија.

Једнопартијски систем са својим посебностима водио је у једнообразност и беспоговорно одлучивање центра моћи. Раздобље од 1944. до 1946. године представља творачко доба новије историје Југославије, у коме је уобличен нови поредак као покушај остварења комунистичке идеје у њеној бољшевичкој варијанти - повремене заокрети су понешто изменили, али нису захватили у

корену (Koštunica, Čavoški, 2011: 16). Чврстурукашка владавина мање је била критикована у спољној политици, али изразито у унутрашњој. Послератно сиромаштво је нагнало становништво на послушност ка центру моћи, чиме је оно сведено на гомилу којом се влада. Тако је Шубашић дао оставку, па је од октобра 1945. до фебруара 1946. године заступник министра спољних послова био Тито, који је спољну политику ускладио са Москвом. Стаљин се држао политике интересних сфера по договору са Черчилом у Москви октобра 1944. године због тога што је сматрао да би и у будућности нека војна претња СССР-у могла доћи са Запада и да је интересна сфера у источној Европи и на Балкану Москви потребна као врста заштитног појаса (Tošić Malešević, 2016: 304).

Нови министар спољних послова фебруара 1946. године постао је Станоје Симић, изабран због искуства које је стекао службом у Москви и Вашингтону током рата. Познавање политике Америке и Совјетског Савеза било је важно, јер је Хладни рат као сукоб две суперсиле почињао. Заступао је Југославију на оснивачкој скупштини Уједињених нација јуна 1945. године и на Мировној конференцији у Паризу (Paris) од јула до октобра 1946. године (Petković, 1996: 26-27).

Инциденти на западним границама Југославије у Јулијској крајини, око којих је избила и криза, обарање америчких авиона, суђење Драгољубу Дражи Михајловићу који је стрељан, и кућни притвор Алојзија Степинца, оптерећивали су односе са Америком. Обрнуто је било са Стаљином. Подржавао је стварање Балканске федерације у којој би се Албанија, Југославија и Бугарска сјединиле и решиле међусобне границе и мањине, са жељом да се припоје бар делови Грчке.

Информбиро и Југославија

Информбиро је створен 1947. године као међупартијско тело за саветовање комунистичких партија, али га је Стаљин почео да користи као инструмент утицаја у Европи. Титу се у Југославији, по утицају који је имао на комунисте, могао супротставити само Стаљин. Резолуција Информбироа, којом је осуђена посебност политике Југославије јуна 1948. године, била је врхунац супротности Стаљина и Тита. Осуда КПЈ је значила крај сарадње са Москвом, што су искористили суседи, почевши оружане провокације на границама и са смртним последицама. Југословенске националне мањине - Албанци, Бугари, Мађари и други су били солидарни са матичним земљама и рачунали су на ширење на рачун дела територије ФНРЈ која се нашла у, најблаже речено, неугодној позицији.

У супротстављању Москви, Београд није имао савезнике, јер су односи са Западом били лоши. Идеологија комунизма донела је одбијање Маршаловог плана (George C. Marshall) који је Америка направила за обнову Европе. Америку је даље држало и југословенско пружање помоћи партизанима у грађанском рату у Грчкој, као и Тршћанско питање које је одложено стварањем Зоне А на северу, где је град Трст (Trieste) са управом Англоамериканаца, и Зоне Б јужно са управом ФНРЈ. САД су од 1945. године имале доктрину онемогућавања или обуздавања СССР-а и било које јаке копнене силе на простору Евроазије, и тако неопходности америчке контроле целог приобалног појаса евроазијског континента у који је улазила и југоисточна Европа (Perišić, 2020: 184).

Августа 1948. године на место министра иностраних послова Југославије долази Едвард Кардељ (Petković 1996: 30). Земље комунизма су по налогу Стаљина раскинуле уговоре о пријатељству и сарадњи са ФНРЈ, која је постала изолована, а пропаганда се придружила економским притисцима. Партизани Грчке су остали без помоћи и изгубили рат. Берлинска криза због блокаде три окупационе зоне које су држале силе Запада, док им СССР није допуштао приступ, омела је активније нападање граница ФНРЈ. Убрзо је створен НАТО 1949. године, а 1950. почиње рат у Кореји, па се пажња померила од Југославије на другу страну.

Против комуниста верних Информбироу КПЈ није имала милости и била је по природи стаљинистичка. Ибеовци, чак и само оптужени да су стаљинисти, затварани су без суђења и одвођени на Голи оток. Злочини режима не заостају за онима које историја политичких злодела подводи под појмове Гулага и Стаљинових масовних чистки (Mihailović, 2015, Jovanović 2009). Довођење у питање Тита сматрано је издајом државе. Репресија је учинила да се систем учврсти, али на основу страха и послушности Титу. То није омело сарадњу Запада са Београдом, и поред Титове идеологије. Америчка антикомунистичка пропаганда спроводила се на свим странама путем радио станице "Глас Америке" (*Voice of America*) и "Радио Слободна Европа" (*Radio Free Europe*) на двадесетак језика, наглашавајући богатства и слободе које је доносило сврставање уз капиталистички блок (Jovićević, 2021: 91), што би се могло временом доказати и у Југославији, као отргнутом делу комунистичког блока.

Стратејски интерес био је Америци од веће важности и занемарио је разлике сваке врсте, јер ту важи парафраза Каутиље - непријатељ мога непријатеља је мој пријатељ (Kautilya, 2011). Југославија и Америка склапале су уговоре о сарадњи у војним и привредним питањима. Реткост је у историји да једна држава у тако кратком року, тако рећи преко ноћи, радикално измени своју стратешку, спољнополитичку оријентацију (Vjelajac, 2020: 20). Излаз се нашао и помоћ је пристизала. Сукоб Москве и Београда међуна-

родно је примећен на Шестом заседању Генералне скупштине УН, где је ФНРЈ оптужила СССР и сателите да спроводе непријатељске мере (Petković 1996: 32). УН су постале арена у којој је Југославија побеђивала агресивност Стаљина као Давид Голијата, тако што је постала и нестални члан Савета безбедности баш у том тренутку.

Споразум између Владе ФНРЈ и Владе САД у вези са давањем помоћи по Закону о хитној помоћи Југославији 1950. године потписан је у Београду 6. јануара 1951. године (Petranović, Zečević, 1988: 1000-1002). Посете западних парламентарних делегација Југославији постале су редовне. Први су дошли лабуристи Велике Британије, а уследиле су и посете из Грчке и Турске, које су се показале плодотворне, јер су продубљене сарадњом војних изасланика и генералштабова. То је било на темељу Споразума Владе ФНРЈ и Владе САД о војној помоћи, којим је Југославија прикључена програму помоћи за заједничку одбрану (*Mutual Defence Aid Programme*) свим оружјима (Stojković, 1998: 225-8). Тиме је отпочето стратешко одвраћање, које се може схватити као спречавање остваривања непријатељских намера потенцијалног противника (Milenković & Subotić, 2022: 53), односно одустајање Москве од одређених планова. Америка за своју превласт сматра потребним обезбедити стабилну друштвену производњу, што подразумева потребу за слободном и отвореном трговином, затим безбедну пловидбу трговачких, али и ратних бродова и савезништва и колоније у смислу база широм света из којих се може пројектовати моћ (Purić, 2020: 65).

Приближавање Југославије Западу и развијање односа са овим земљама се охрабривало на Западу. Директор „Њујорк Тајмса” (*New York Times*) за Европу Лео Сулцбергер (Cyrus Leo Sulzberger II) априла 1951. предлагао је Миловану Ђиласу да Југославија, Турска и Грчка створе заједнички план одбране од Совјета, а он му је пренео поруку Тита за шефа грчког генералштаба о спремности за разговор о стварању војног савеза и заједничке одбране (Dimitrijević, 2003: 225). Убрзо су размењени војни аташеи. Отворена је могућност војног повезивања Југославије са Западом, што је Тито искористио и изразио интерес за предлог Грчке на британску иницијативу о тројном савезу Југославије, Турске и Грчке (Simić, 2010: 77). Турска је предлагала војни савез, јер ове државе имају истог непријатеља (Bogetić, 2000: 37).

Амерички државни секретар Дин Ачесон (Dean Acheson) амбасадору САД у Паризу поручује да југословенско – грчко – турску сарадњу подржавају потпуно, а да мора бити у складу са обавезама Турске и Грчке у НАТО-у (FRUS, 1952-4). Преломни је био Шести конгрес Централног Комитета КПЈ, који одобрава предузимање заједничких мера са Грчком и Турском и најављује пут Тита у Лондон (Bogetić, 2000: 42).

После Едварда Кардеља, на место министра иностраних послова 1953. године дошао је још један Титов саборац из рата, генерал Константин Коча Поповић, који је до тада био на челу генералштаба. Учесник Шпанског грађанског рата и командант Прве пролетерске, образован у Француској, прихватио је то место због преговора са Западом на којима је радио до 1966. године, а Тито је задржао односе са Москвом као свој домен (Petković, 1995: 39).

Балкански пакт

Балкански савез или пакт, као збирни назив више уговора које је ФНРЈ склопила са Турском и Грчком од 1953. године, био је наставак Труманове (Harry Truman) доктрине и НАТО-а, чије су чланице те две земље постале 1952. године (Terzić 2005). Најзначајнији у низу су Анкарски уговор и Бледски пакт. Тито је тада изабран за председника Југославије, чиме је учврстио политички статус, а решио се Милована Ђиласа, дисидента плуралисте који му је био саборац из рата. Колико је било битно да има моћ у унутрашњој политици говори податак да је храбро склопио пакт са две идеолошки сасвим супротне државе, које су једна другој биле супротстављене. Ту су биле ФНРЈ, као федерална једнопартијска комунистичка држава са изразито етнички и религијски разноврсним становништвом, Грчка, тада монархија, после грађанског рата где су капиталисти победили са већином православаца и утицајном црквом, и Турска, са муслиманском доминацијом, али секуларна, унитарна парламентарна република. Грчка и Турска помогле су Америци у Кореји учествовањем у ОУН снагама против комуниста.

Уговор о пријатељству и сарадњи између Федеративне Народне Републике Југославије, Краљевине Грчке и Републике Турске потписан је 28. фебруара 1953. године у Анкари (Ankara). Овај уговор имао је примарно политички карактер. Њиме уговорнице потврђују своју веру у начела Повеље УН, да доприносе одржавању међународног мира, одлучне да бране слободу и независност, као и свој територијални интегритет од било каквог спољног насиља, решене да удруже напоре да би организација њихове одбране од било какве спољне агресије била ефикаснија; деловаће усклађено у заједничком интересу, а нарочито у одбрани, у складу са чланом 51 Повеље УН, као регионални пакт (*Ugovor 1953*). Уговор предвиђа да ће министри иностраних послова једном годишње разматрати међународну ситуацију и сарадњу генералштабова, уз обавезу да неће преузимати међународну обавезу супротну уговору (Lopandić & Kronja, 2010: 49).

Прву посету некој земљи Запада Тито је учинио Лондону 1953. године. Пре поласка у Лондон, Тито на питање да ли ће бити разговора о повезивању Југославије са одбраном Запада каже: „Мислим да ће о томе бити разговора, али не у том смислу да ми намјеравамо приступити Атлантском пакту” (Broz, 1959: 32). Стаљин је после вести о повезивању Југославије са чланицама НАТО и путу Тита за Лондон убрзо умро. Тито је покушао да склопи у Лондону политички савез или уговор о пријатељству, што није остварио (Petrović 2010: 31).

На преговорима у Анкари су представници Турске инсистирали на обавези Југославије према НАТО-у и заговарали учлањење Италије у Балкански пакт, што није подржао ни Рим (Roma) ни Атина (Athena), а посебно Београд, премда је Вашингтон то подржавао. Америка, Велика Британија и Француска су помагале финансијски владу Југославије и са њеним представницима планирале могућу одбрану на војној конференцији крајем августа 1953. године у Вашингтону (Terzić, 2008: 354).

На збору у Београду Тито је појаснио како би у случају прерастања Европске одбрамбене заједнице са широм основом од војне, посвећене очувању мира и решавању тешкоћа, ФНРЈ била спремна да учествује у политичкој димензији, а чланство у НАТО-у није долазило у обзир, јер се са западним војним структурама повезала посредно - склапањем војног дела Балканског пакта (Jakovina, 2002: 41). Тито наводи да се може наћи: „*modus vivendi* између Атлантског пакта и Балканског... не бежимо од обавеза које би проистицале из сарадње и повезаности са НАТО” (Bogetić, 2000: 142).

Допунски споразум о оснивању Сталног секретаријата пакта као техничког тела у Београду потписан је 7. новембра 1953, са циљем да он према конференције министара иностраних послова и проучава питања сарадње (Stojković, 1995: 560). Стални секретаријат је као политичко тело имао статус међународне организације (Lopandić & Kronja, 2010: 49).

Тајна конвенција између Југославије, Грчке и Турске о статусу њихових војних снага сматра да војне снаге могу бити послате ради заједничких операција у службу на територију друге земље и да ће се код емисионе банке државе домаћина отворити рачун на име држава гошћи у америчким доларима подржан од банке у САД као кредит (Stojković, 1995: 257).

Уговор о савезу, политичкој сарадњи и узајамној помоћи између Федеративне Народне Републике Југославије, Краљевине Грчке и Републике Турске потписан 9. августа 1954. године на Бледу био је војног карактера. Обавеза одбране савезника у случају напада на Југославију се нашла на страни Турске и Грчке. Циљ да се ФНРЈ на било који начин веже са НАТО-ом био је проблем Београду, који је дипломатија успешно решила, па су Тур-

ска и Грчка прихватиле уговор, јер је Савет НАТО-а утврдио да нема препрека да те чланице приступе новом пакту са ФНРЈ (Mates, 1976: 257). Скуп министара иностраних послова Југославије, Турске и Грчке на Бледу од 6. до 9. августа 1954. године и преговори војних стручњака утаничили су уговор (Terzić, 2008: 726). Као след дипломатских преговора и Титових посета од 12. до 18. априла Турској, и од 2. до 6. јуна Грчкој, потписан је 9. августа 1954. Уговор о савезу, политичкој сарадњи и узајамној помоћи Југославије, Грчке и Турске, као војнополитички савез (Stojković, 1995: 258-262).

Непосредно пре разговора, Титу је дато писмо Хрушчова (Никита Хрущёв), у којем каже да у извесном смислу признају грешку и да је КПЈ 1948. године била у праву (Petković, 1998: 309-337). Тиме су отворена дипломатска врата Истока. Накнадни Уговор о Балканској саветодавној скупштини 1955. године једини спомиње реч Балкански у званичним документима, али ће савез ипак остати упамћен као Балкански пакт. Касније је савез одумирао у односу Турске и Грчке због Кипра, али односи Југославије са обе државе остали су добри. Са Турском је сарадња одумирала због непостојања заједничке границе и интереса, а после са Грчком по доласку на власт војне хунте.

У међународном окружењу биполарности, Балкански пакт је конкретно остварење трилатералне сарадње Југославије, Турске и Грчке којом је, у сложеним условима Хладног рата, Југославија индиректно била повезана са НАТО-ом (Lopandić & Kronja, 2010: 48). Изненађујући сукоб Москве и Београда, настао Резолуцијом Информбироа, дао је Западу повод за политичку и војну помоћ ФНРЈ као стратешки битној земљи. У страху од агресије, Београд је склопио политички, а после и војни уговор са чланицама НАТО-а.

Опредељење за несврстаност

Тито се у Тршћанској кризи сукобљавао са Италијом, која је члан НАТО-а. Трст је био адут Запада како би привукли Југославију у чланство НАТО и одвојили је савим од Совјета. Питање Трста решено је поделом зона тако да град буде предат Италији. Меморандум о разумевању 5. октобра 1954. у Лондону, после вишемесечног преговарања, практично је решио питање, а Југославија је у оквиру западне финансијске помоћи добила накнаду за изградњу луке Копар у Словенији. Шеф делегације Владимир Велебит се са италијанским колегама сусрео тек на потписивању, јер су преговоре водили британске и америчке дипломате у које се Тито био разочарао.

Помоћ САД, Велике Британије и Француске долазила је Југославији на више начина, све до помирења Београда са Москвом, које је почело разме-

ном писама којима се осуђују Берија (Лаврентий Берия) са стране Совјета и Ђилас са југословенске стране. Двадесети конгрес Комунистичке партије Совјетског Савеза упамћен је по критикама Стаљина, и почело је помирење са Титом. Никита Хрушчов на челу делегације СССР се по доласку у Београд на аеродрому извињава Титу 1955. године, а после се усваја Београдска декларација, чиме је окончан сукоб који је створио спољнополитичку оријентацију Југославије тог доба. Голи оток је још радио, али је распуштен убрзо. Совјетски пандан НАТО-у је 1955. године био Варшавски уговор (*Варшавский пакт - Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи*). Мађарска је желела из њега да иступи 1956. године, па је Москва војно интервенисала уз наклоност Тита. Југославија се налазила између два војна блока, повезана војно-привредном сарадњом са Западом, а идеолошко-политичком блискошћу са Истоком, што ју је чинило јединственом у свету.

Међународне односе, у којима су се појавиле ванблоковске тежње у земљама ослобођеним колонијалне управе, Београд је видео као шансу за вођство на глобалном нивоу. Коча Поповић се бавио спољном политиком наредних десет година и даље, током којих је Тито могао мирно да путује у земље Африке и Азије. Он посећује Индију, Бурму и Египат. Тито, са вођством Египта и Индије, Гамалом Абделом Насером (Gamal Abdel Nasser) и Џавахарлалом Нехруом (Jawaharlal Nehru), саставља 1956. године Брионску декларацију током њихове узвратне посете Југославији, чиме почиње доба несврставања Југославије и уравнотежавања односа са Западом и Истоком. Југославија је постала и извозник безбедности мисијом њене армије у снагама УН на Синају (Sinai) после Суецке кризе (Suez Crisis) те године, што је показатељ да њена безбедност више није била проблематична. Тито се захваљује и окончава западњачку војну помоћ Југославији 1957. године, јер је она за циљ имала интеграцију у НАТО. Размиоилажење са Москвом се такође одиграло убрзо.

Биполарна подела света и деколонизација утицале су на нове начине у спољнополитичким оријентацијама нација, које нису желеле да буду део блокова. Југославија се нашла једнако удаљена од оба блока, иако не и неутрална, што је у биполарном добу донело како апсолутну, тако и релативну добит. Положај Југославије у међународним односима, њен изузетан значај за геополитику Хладног рата стоји у свести као одређујућа тачка и много тога је и данас актуелно на основу аналогије, која није потпуна, са тим временом (Visković, 2008: 18). Вредно је извући што више користи из оријентације Титове спољне политике.

ЗАКЉУЧАК

Одмах после Другог светског рата, Југославија је била савезник Москви и сматрана је верном доминацији Стаљина од 1945. до 1948. године. Тај положај Титу није годио. Сукоб Информбироа са Београдом обележио је 1948. и следећих неколико година. Ово време тражења одвело је Југославију ка утицају сила Запада, јер за равнотежу неутралност не би била довољна. На Истоку, Југославија је гледана као отпадник који би требало да трпи, јер су комунисти послушни Москви интернирани (на мучилиште Голи оток). Југославија добија већу подршку Запада од 1950. године. Анкарски и Бледски уговор Југославије са Турском и Грчком представља регионални савез познат под називом Балкански пакт, који је осигурао Југославију од напада Москве.

Преговарање о пакту је потрајало зато што је било потребно наћи узајамно прихватљиво решење, којим ће се раздвојити обавезе Југославије према Турској и Грчкој, и обавезе њих према Југославији у смислу њихових НАТО обавеза по члану 5. Усамљена Југославија није могла да се ослони на исте такве савезнике, па је њихово чланство у НАТО-у било карика која недостаје. Циљ Америке био је укључивање Југославије у западни блок из геостратешких разлога, што није остварено сасвим, већ у регионалном пакту. Својом посебном политиком Тито је постигао највише могуће, без рата, већ дипломатијом.

Смрт Стаљина и Хрушчовљеве промене поправиле су односе Москве и Београда. Тито је тада могао да оријентацију спољне политике прилагоди неутралности, коју није сматрао корисном, па је инсистирао на несврстаности са другим државама сличних ставова. Спољнополитичка стратегија Београда на темељу социјализма није могла, уз помоћ са Запада, да постане потпуно другачија, али је помогла Титу који је балансирао између блокова, и у биполарном поретку најавио несврставање, што говори о његовој способности да се прилагоди ситуацији и очува своје место.

Спољнополитичка стратегија Југославије је држала равнотежу између блокова, али то није могла бесконачно, као што ни Тито није бесмртан, а ни поредак Јалте. Када се по завршетку Хладног рата биполарни поредак окончао, Југославија није више имала геополитички значај, па се спољнополитичка стратегија морала прилагодити, што се није догодило, па је одумрла, као и њена савезништва.

Прилагодљивост и правовременост реаговања је темељ остварења циљева нације, пре свих опстанка и напретка. Бруто домаћи производ по глави становника Југославије је 1948. године био 1426 долара, а 1956. године 1606 долара (Maddison 1990). Поредећи са 1920. годином, после Првог светског рата, када је био 949 долара и 1939. годином, пред почетак Другог свет-

ског рата, када је био 1300 долара, он је био већи, али и стабилно низак, да би после овог периода почео знатно да расте - 1959. 2225 долара, 1964. 3100 долара, 1971. 4222 долара, 1975. 5004 долара, 1979. 6194 долара и 1986. 6461 долара, као највиши ниво.

Дипломатија се показала као ефикасна у остваривању циљева националне безбедности Титове Југославије. Моћ уравнотеживача, коју је Тито стварао дипломатијом, умео је и да користи. Дипломатија је очувала Југославију док је била у проблемима, а после је карактерисала њен наступ у међународној арени, па је постала корисник и заступник мира, док је унутрашњи немир није угасио. Дипломатија је била благотворна за безбедност Југославије.

Željko Mirkov¹

THE INFLUENCE OF DIPLOMACY ON THE SECURITY OF YUGOSLAVIA (1948–1955)

Abstract

The paper examines the bilateral and multilateral relations of Yugoslavia, especially the relations with the great powers, primarily the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) and the United States of America (USA). The diplomacy of Tito's Yugoslavia after the Second World War was conditioned by a change in the internal political system. The revolution, which ran parallel to the liberation war, brought to power a different ideology and different figures in diplomacy. The introduction of the one-party system had many drawbacks, and it led to uniformity and the exclusive decision-making right of one center of power. The world was divided into communist and capitalist blocks. The balance of power, which allowed Tito freedom of action, was established first by closeness with the USSR by contracting mutual aid, while the conflict between the Cominform and Yugoslavia led to the fact that Stalin no longer counted on Tito on any plan. After the break in relations with the USSR, there was a rapprochement with the West, first of all the USA, Great Britain and France, as well as the alliance with Turkey and Greece in 1953-54, new members of NATO, to soon say no to the military aid of the West, which had as its goal the integration of Yugoslavia into NATO. Alignment in one block was not chosen, but it was used to promote non-alignment in the world. The establishment of relations with the newly liberated former colonies in Africa and Asia, along with the independent foreign policy of Yugoslavia, based on communist principles, nevertheless created the basis for the acquisition of soft power by Belgrade, which led to the creation of the Non-Aligned Movement with India, Egypt and Burma. Diplomacy improved Yugoslavia's appearance in international relations. It also had a beneficial effect on the security of Yugoslavia.

Keywords: *Yugoslavia, diplomacy, security, Tito, Cold war.*

¹ Belgrade, Serbia, posavss@yahoo.com

INTRODUCTION

International relations are full of tension and often tend towards conflict, but diplomacy is there to bridge the issues and find an appropriate solution. In the time before and after the wars, it is particularly noticeable as successful or unsuccessful. The monopoly of administration and power that the state has comes to the fore when it is free to implement its policy. Apart from the territory and the people, the state consists of its own government established on its territory by its population. The armed forces provide the security prescribed by the constitution on the territory of a country, and in order to preserve peace, the foreign policy apparatus and the entire political system are used.

According to some authors, diplomacy is the conduct of the state's foreign policy and in a narrower sense it can be considered foreign policy (Janković, 1988: 9). National security was earlier designated as the external security of the state, as an institution in the narrower sense, the defense of the territory against attacks and harmful influences on citizens and the nation that come from outside (Simić, 2002: 29). National security is the activity of national states by which they, in accordance with their social possibilities in the present and future, taking into account global changes and development, protect their own identity, survival and interests (Simić, 2002: 30). National self-preservation is listed as the first value. For the optimal international position of the state, a judicious interpretation of the real geopolitical position, skillful foreign policy and strengthening of security potentials in regional frameworks are necessary, and political practice must be harmonized with the defined strategic goals of sovereignism (Knežević 2020, 39-40).

When we talk about the foreign policy strategy of a country, we mean deciding on basic goals, building their hierarchical system, followed by appropriate means for their implementation (Visković, 2008: 17). The alliance is one of the ways to achieve the goal of foreign policy. An alliance is understood as a phenomenon created by an agreement between two or more states on the mutual obligation to provide political and military assistance and to undertake joint actions in order to achieve set goals of common interest, without creating a superior authority for decision-making (Vučinić, 1996). Yugoslavia used this method, one of the oldest institutions of international law, in order to achieve its goal. The history of the Balkans as an area of clashing empires for the spread of influence and dominance has been richly covered in historiography and overviews of the history of diplomacy (Bjelajac, 2020: 10).

In this paper, the subject of research is the influence of diplomacy on the security of Yugoslavia in the period from 1948 to 1955. The research question is: in what way did diplomacy affect the national security of Yugoslavia in the given

period? In order to answer the research question and explain what the nature and scope of Yugoslavia's diplomacy were and how it influenced, the historicist method and above all the political science approach to the study of social sciences is used.

The historical context of Yugoslavia

Yugoslavia was the state of the majority of the South Slavs, which during its existence changed the form of government and social order. Yugoslavism had advocates as early as the end of the first half of the 19th century. The state of Yugoslavia, which was internationally recognized, was created after the First World War, primarily by the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes on December 1, 1918. The Versailles system maintained it as its integral part. The Second World War began with Germany's attack on Poland in 1939. The capitulation of Yugoslavia in April 1941, after the German attack, briefly ended the existence of Yugoslavia. The reason for the attack was Belgrade's resolute rejection of the pact with Germany in March 1941, expressed by demonstrations and a military coup instigated from London to replace the government that accepted the pact. The diplomatic activities of Yugoslavia during the war were still carried out by the Ministerial Council of the Kingdom of Yugoslavia, which was in exile, and the diplomatic missions worked where they could.

In response to the organized killing of the population of Yugoslavia on the basis of national or religious affiliation, the Yugoslav Army in the Fatherland was formed, which represented the government in exile. At the same time, the socialist revolution began when Germany attacked the Soviet Union in June 1941, violating the non-aggression pact. The Communist Party of Yugoslavia (KPJ) led by Josip Broz Tito, started an armed struggle for power. The government and the king in exile were considered the bearer of state legal continuity until the government of Ivan Šubašić (July 1944 - February 1945), when the transition of continuity occurred. The king renounced the Chetniks and invited them to join the partisans based on the guidelines that the allies made in Tehran and Yalta. The Yalta order was ready to replace the broken Versailles order.

In October 1944 in Moscow, Soviet leader Stalin (Joseph Vissarionovich Stalin) and British Prime Minister Churchill (Winston Spencer-Churchill), at one of their meetings, agreed on the division of spheres of interest in the Balkans after the war. Romania was divided 90:10 for Moscow, Greece 90:10 for London, Bulgaria 75:25 for Moscow, and Hungary and Yugoslavia were divided 50:50 each (Simić, 2008). After great sacrifices, the war in Europe ended with the capitulation of Germany in May 1945.

The transitional period of the Tito - Šubašić government brought together the advantages of the Kingdom of Yugoslavia and the new federal state. After completing the process of recognizing the continuity of statehood, Yugoslavia, as a Balkan, Mediterranean and Danube country, faced the necessity of determining its own position in relation to the region, the continent and the world.

Tito's foreign policy orientation

The position of Yugoslavia towards the USSR and the Cominform (*The Information Bureau of the Communist and Workers' Parties*), as well as towards the USA and NATO (*North Atlantic Treaty Organization*), and participation in the work of the universal international Organization of the United Nations marked the first post-war years. The dualism of the foreign policy strategy in Yugoslavia existed from 1943 and the Second Session of AVNOJ (*Anti-Fascist Council of People's Liberation of Yugoslavia*) and ended with the unity of the government in exile and AVNOJ. Ivan Šubašić transferred the continuity of the Kingdom of Yugoslavia to AVNOJ following Churchill's instructions, which were approved by King Peter II in exile. Tito maintained contacts with Moscow, London and Washington through military missions. After the agreement with Tito in November 1944, Šubašić became the first minister of foreign affairs of the joint government. The king's deputies appointed a new government headed by Tito, who gained legality and consolidated legitimacy. Democratic Federal Yugoslavia was the new name of the country.

Yugoslavia signed a Treaty of Friendship, Mutual Assistance and Post-War Cooperation with the USSR in Moscow on April 11, 1945, modeled on earlier Soviet bilateral treaties; it was an example for future treaties that Yugoslavia concluded with Albania, Bulgaria, Romania, Hungary, Czechoslovakia and Poland. The Treaty determined the basis of Tito's foreign policy for the next three years. The name of the country was changed to the Federal People's Republic of Yugoslavia (FNRJ).

The one-party system with its peculiarities led to uniformity and undisputed decision-making by the center of power. The period from 1944 to 1946 represents the creative period of the recent history of Yugoslavia, in which a new order was shaped as an attempt to implement the communist idea in its Bolshevik variant - occasional twists and turns changed things, but did not take root (Koštunica, Čavoški, 2011: 16). The strong-arm rule was criticized less in foreign policy, but more so in domestic policy. Post-war poverty drove the population into obedience to the center of power, reducing it to a crowd to be ruled. Thus, Šubašić resigned, and from October 1945 to February 1946, the representative of the Minister of Foreign Affairs was Tito, who harmonized foreign policy with Moscow.

Stalin adhered to the policy of spheres of interest according to the agreement with Churchill in Moscow in October 1944 because he believed that in the future some military threat to the USSR could come from the West and that Moscow needed a sphere of interest in Eastern Europe and the Balkans as a type of protective belt (Tošić Malešević, 2016: 304).

Stanoje Simić became the new Minister of Foreign Affairs in February 1946, chosen because of the experience he gained by serving in Moscow and Washington during the war. Knowing the politics of America and the Soviet Union was important, because the Cold War as a conflict between two superpowers was beginning. He represented Yugoslavia at the founding assembly of the United Nations in June 1945 and at the Peace Conference in Paris from July to October 1946 (Petković, 1996: 26-27).

Incidents on the western borders of Yugoslavia in Julian Krajina (Friuli-Venezia Giulia), around which a crisis broke out, the downing of American planes, the trial of Dragoljub Draža Mihajlović, who was shot, and the house arrest of Alojzije Stepinac, strained relations with America. The opposite was the case with Stalin. He supported the creation of a Balkan federation in which Albania, Yugoslavia and Bulgaria would unite and settle their mutual borders and minorities, with the desire to annex at least parts of Greece.

Cominform and Yugoslavia

The Cominform was created in 1947 as an inter-party advisory body for communist parties, but Stalin began to use it as an instrument of influence in Europe. Due to the influence he had on the communists, only Stalin could oppose Tito in Yugoslavia. The resolution of the Cominform, which condemned the peculiarity of Yugoslavia's politics in June 1948, was the peak of the contrast between Stalin and Tito. The condemnation of the KPJ meant the end of cooperation with Moscow, which the neighbors took advantage of, starting armed provocations at the borders with deadly consequences. Yugoslav national minorities - Albanians, Bulgarians, Hungarians and others - were in solidarity with their mother countries and counted on expansion at the expense of part of the territory of the FNRJ, which found itself in, to put it mildly, an unpleasant position.

In opposing Moscow, Belgrade had no allies, because relations with the West were bad. The ideology of communism brought about the rejection of the Marshall Plan that America made for the reconstruction of Europe. America was also kept away by the Yugoslav aid to the partisans in the civil war in Greece, as well as the Trieste issue, which was postponed by the creation of Zone A in the

north, where the city of Trieste was governed by the Anglo-Americans, and Zone B in the south, governed by the FNRJ. Since 1945, the USA had a doctrine of disabling or restraining the USSR and any strong land power in Eurasia, and thus the necessity of American control of the entire coastal zone of the Eurasian continent, which also included Southeastern Europe (Perišić, 2020: 184).

In August 1948, Edvard Kardelj became the Minister of Foreign Affairs of Yugoslavia (Petković 1996: 30). By order of Stalin, the communist countries terminated the agreements on friendship and cooperation with the FNRJ, which became isolated, and propaganda joined economic pressures. The Greek partisans were left without help and lost the war. The Berlin crisis due to the blockade of the three occupation zones held by the Western powers, while the USSR did not allow them access, hindered a more active attack on the borders of the FNRJ. Soon, NATO was created in 1949, and in 1950, the war in Korea began, so attention shifted from Yugoslavia to the other side.

The KPJ had no mercy against communists loyal to the Cominform and was Stalinist in nature. People close to Cominform, even just accused of being Stalinists, were imprisoned without trial and taken to Goli otok. The crimes of the regime do not lag behind those that the history of political crimes subsumes under the terms Gulag and Stalin's mass purges (Mihailović, 2015, Jovanović 2009). Questioning Tito was considered treason of the state. Repression made the system solidify, but on the basis of fear and obedience to Tito. This did not hinder the West's cooperation with Belgrade, despite Tito's ideology. American anti-communist propaganda was carried out on all sides through the *Voice of America* radio station and *Radio Free Europe* in about twenty languages, emphasizing the riches and freedoms that came with aligning with the capitalist bloc (Jovićević, 2021: 91), which could be proven in time in Yugoslavia as a detached part of the communist bloc.

America's strategic interest was of greater importance and it ignored differences of all kinds, because Kautilya's paraphrase applies there - the enemy of my enemy is my friend (Kautilya, 2011). Yugoslavia and America concluded agreements on cooperation in military and economic matters. It is rare in history for a country to radically change its strategic and foreign policy orientation in such a short period of time, so to speak overnight (Bjelajac, 2020: 20). A way out was found and help was coming. The conflict between Moscow and Belgrade was noticed internationally at the Sixth Session of the UN General Assembly, where the FNRJ accused the USSR and its satellites of carrying out hostile measures (Petković 1996: 32). The UN became the arena in which Yugoslavia defeated Stalin's aggressiveness like David defeated Goliath, by becoming a non-permanent member of the Security Council at that very moment.

The agreement between the Government of the FNRJ and the Government of the USA regarding the provision of aid under the Law on Emergency Aid to Yugoslavia in 1950 was signed in Belgrade on January 6, 1951 (Petranović, Zečević, 1988: 1000-1002). Visits of Western parliamentary delegations to Yugoslavia became regular. The Labor Party of Great Britain came first, followed by visits from Greece and Turkey, which proved to be fruitful, as they were deepened by the cooperation of military envoys and general staffs. This was based on the Agreement between the Government of the FNRJ and the Government of the USA on military aid, by which Yugoslavia joined the Mutual Defense Aid Program, with all weapons (Stojković, 1998: 225-8). This marked the beginning of strategic deterrence, which can be understood as preventing the realization of the hostile intentions of a potential opponent (Milenković & Subotić, 2022: 53), that is, Moscow giving up certain plans. For its supremacy, America considers it necessary to ensure stable social production, which implies the need for free and open trade, then the safe navigation of merchant and warships and alliances and colonies in terms of bases around the world from which power can be projected (Purić, 2020: 65).

Bringing Yugoslavia closer to the West and developing relations with these countries was encouraged in the West. In April 1951, the *New York Times* director for Europe Leo Sulzberger (Cyrus Leo Sulzberger II) proposed to Milovan Djilas that Yugoslavia, Turkey and Greece create a joint defense plan against the Soviets, and he conveyed to him a message from Tito for the Greek Chief of General Staff about the readiness to discuss the creation of military alliance and common defense (Dimitrijević, 2003: 225). Military attachés were soon exchanged. The possibility of a military connection of Yugoslavia with the West was open, which Tito took advantage of and expressed interest in Greece's proposal at the British initiative on the tripartite alliance of Yugoslavia, Turkey and Greece (Simić, 2010: 77). Turkey proposed a military alliance, because these countries had the same enemy (Bogetić, 2000: 37).

American Secretary of State Dean Acheson told the US ambassador in Paris that the Yugoslav-Greek-Turkish cooperation was fully supported, and that it had to be in accordance with the obligations of Turkey and Greece in NATO (FRUS, 1952-4). The turning point was the Sixth Congress of the Central Committee of the KPJ, which approved the undertaking of joint measures with Greece and Turkey and announced Tito's trip to London (Bogetić, 2000: 42).

After Edvard Kardelj, in 1953, another comrade of Tito's from the war, General Konstantin Koča Popović, who had been the head of the General Staff, came to the position of Minister of Foreign Affairs. Participant of the Spanish Civil War and commander of the First Proletarian Brigade, educated in France, he accepted the position because of negotiations with the West, on which he worked until 1966, while Tito kept relations with Moscow as his domain (Petković, 1995: 39).

The Balkan Pact

The Balkan alliance or pact, as the collective name of several agreements that the FNRJ concluded with Turkey and Greece since 1953, was a continuation of the Truman Doctrine and NATO, of which those two countries became members in 1952 (Terzić 2005). The most significant in the series are the Ankara Treaty and the Bled Pact. Tito was then elected president of Yugoslavia, which strengthened his political status, and got rid of Milovan Đilas, a dissident pluralist who was his comrade from the war. How important it was for him to have power in internal politics is shown by the fact that he bravely concluded a pact with two ideologically completely opposite states, which were opposed to each other. There were the FNRJ, as a federal one-party communist state with an extremely ethnically and religiously diverse population, Greece, then a monarchy, after a civil war where the capitalists won with an Orthodox majority and an influential church, and Turkey, a Muslim-dominated but secular, unitary parliamentary republic. Greece and Turkey helped America in Korea by participating in UN forces against the communists.

The Treaty of Friendship and Cooperation between the FNRJ, the Kingdom of Greece and the Republic of Turkey was signed on February 28, 1953 in Ankara. This Treaty had a primarily political character. With it, the contracting parties confirm their faith in the principles of the UN Charter, that they contribute to the maintenance of international peace, determined to defend freedom and independence, as well as their territorial integrity from any external violence, resolved to join efforts to make the organization of their defense against any external aggression more effective; will act in concert in the common interest, especially in defense, in accordance with Article 51 of the UN Charter, as a regional pact (*Treaty 1953*). The Treaty stipulates that the ministers of foreign affairs will review the international situation and the cooperation of the general staff once a year, with the obligation not to assume international obligations contrary to the Treaty (Lopandić & Kronja, 2010: 49).

Tito made his first visit to a Western country to London in 1953. Before leaving for London, when Tito was asked if there would be a discussion about connecting Yugoslavia with the defense of the West, he said: "I think there will be a discussion about it, but not in the sense that we intend to join the Atlantic Pact" (Broz, 1959: 32). Stalin died soon after the news about Yugoslavia's association with NATO members and Tito's trip to London. Tito tried to conclude a political alliance or friendship agreement in London, which he did not achieve (Petrović 2010: 31).

At the negotiations in Ankara, Turkish representatives insisted on Yugoslavia's commitment to NATO and advocated Italy's accession to the Balkan Pact,

which was not supported by Rome, Athens, or Belgrade, although Washington supported it. America, Great Britain and France helped the government of Yugoslavia financially and planned a possible defense with its representatives at the military conference at the end of August 1953 in Washington (Terzić, 2008: 354).

At the gathering in Belgrade, Tito explained that in the event of the European Defense Community growing with a basis broader than the military, dedicated to preserving peace and resolving difficulties, the FNRJ would be ready to participate in the political dimension, while membership in NATO was out of the question, because it connected with Western military structures indirectly - by concluding the military part of the Balkan Pact (Jakovina, 2002: 41). Tito stated that it was possible to find: "*a modus vivendi* between the Atlantic Pact and the Balkan Pact... we do not run away from the obligations that would result from cooperation and association with NATO" (Bogetić, 2000: 142).

The supplementary agreement on the establishment of the Permanent Secretariat of the Pact as a technical body in Belgrade was signed on November 7, 1953, with the aim of preparing conferences of foreign ministers and studying cooperation issues (Stojković, 1995: 560). As a political body, the Permanent Secretariat had the status of an international organization (Lopandić & Kronja, 2010: 49).

The secret convention between Yugoslavia, Greece and Turkey on the status of their military forces considers that military forces may be sent for joint operations to serve on the territory of another country and that an account will be opened with the issuing bank of the host country in the name of the guest countries in US dollars supported by the bank in the USA as a loan (Stojković, 1995: 257).

The Treaty on Alliance, Political Cooperation and Mutual Assistance between the Federal People's Republic of Yugoslavia, the Kingdom of Greece and the Republic of Turkey signed on August 9, 1954 in Bled was of a military nature. The obligation to defend the allies in the event of an attack on Yugoslavia fell on the side of Turkey and Greece. The goal of FNRJ joining NATO in any way was a problem for Belgrade, which diplomacy successfully solved, so Turkey and Greece accepted the Treaty, because the NATO Council determined that there were no obstacles for those members to join the new pact with FNRJ (Mathes, 1976: 257). The meeting of the ministers of foreign affairs of Yugoslavia, Turkey and Greece in Bled from August 6 to 9, 1954 and the negotiations of military experts refined the Treaty (Terzić, 2008: 726). As a result of diplomatic negotiations and Tito's visits to Turkey from April 12 to 18, and to Greece from June 2 to 6, the Treaty on Alliance, Political Cooperation and Mutual Assistance of Yugoslavia, Greece and Turkey was signed on August 9, 1954, as a military-political alliance (Stojković, 1995: 258-262).

Immediately before the conversation, Tito was given a letter from Khrushchev, in which he said that in a certain sense they admitted their mistake and

that the KPJ was right in 1948 (Petković, 1998: 309-337). This opened the diplomatic doors of the East. The subsequent Treaty on the Balkan Consultative Assembly in 1955 was the only one to mention the word Balkan in official documents, but the alliance will still be remembered as the Balkan Pact. Later, the alliance died in the relationship between Turkey and Greece because of Cyprus, but Yugoslavia's relations with both countries remained good. Cooperation with Turkey died due to the lack of a common border and interests, and then with Greece after the military junta came to power.

In the international environment of bipolarity, the Balkan Pact was a concrete realization of the trilateral cooperation of Yugoslavia, Turkey and Greece, by which, in the complex conditions of the Cold War, Yugoslavia was indirectly connected to NATO (Lopandić & Kronja, 2010: 48). The surprising conflict between Moscow and Belgrade, created by the Cominform Resolution, gave the West a reason for political and military aid to the FNRJ as a strategically important country. Fearing aggression, Belgrade concluded a political and later a military agreement with NATO members.

Commitment to non-alignment

In the Trieste crisis, Tito clashed with Italy, which was a member of NATO. Trieste was the West's trump card in order to attract Yugoslavia to NATO membership and separate it completely from the Soviet Union. The issue of Trieste was resolved by the division of zones so that the city would be handed over to Italy. A Memorandum of understanding on October 5, 1954 in London, after several months of negotiations, practically resolved the issue, and Yugoslavia received compensation for the construction of the port of Kopar in Slovenia as part of Western financial aid. The head of the delegation, Vladimir Velebit, met with his Italian colleagues only at the signing, because the negotiations were led by British and American diplomats, with whom Tito was disappointed.

Aid from the USA, Great Britain and France came to Yugoslavia in several ways, until Belgrade's reconciliation with Moscow, which began with the exchange of letters condemning Beria from the Soviet side and Djilas from the Yugoslav side. The 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union was remembered for its criticism of Stalin, and reconciliation with Tito began. Nikita Khrushchev at the head of the USSR delegation apologized to Tito at the airport upon arrival in Belgrade in 1955, and then the Belgrade Declaration was adopted, which ended the conflict that created the foreign policy orientation of Yugoslavia at that time. Goli otok was still working, but was dissolved soon after. The Soviet coun-

terpart to NATO in 1955 was the Warsaw Pact (Treaty of Friendship, Cooperation and Mutual Assistance). Hungary wanted to withdraw from it in 1956, so Moscow intervened militarily with the favor of Tito. Yugoslavia was located between two military blocs, connected by military-economic cooperation with the West, and ideological-political closeness with the East, which made it unique in the world.

Belgrade saw international relations, in which non-bloc aspirations appeared in countries freed from colonial rule, as a chance for leadership on a global level. Koča Popović dealt with foreign policy for the next ten years and beyond, during which Tito could travel peacefully to countries in Africa and Asia. He visits India, Burma and Egypt. Tito, with the leadership of Egypt and India, Gamal Abdel Nasser and Jawaharlal Nehru, drew up the Brion Declaration in 1956 during their return visit to Yugoslavia, thus beginning the era of non-alignment of Yugoslavia and balancing relations with the West and the East. Yugoslavia also became a security exporter with the mission of its army in the UN forces in Sinai after the Suez crisis of that year, which is an indication that its security was no longer problematic. Tito expresses his thanks and ends the Western military aid to Yugoslavia in 1957, because it was aimed at integration into NATO. A falling out with Moscow also took place soon after.

The bipolar division of the world and decolonization influenced in new ways the foreign policy orientations of nations that did not want to be part of blocs. Yugoslavia found itself equally distant from both blocs, although not neutral, which in the bipolar era brought both absolute and relative gains. The position of Yugoslavia in international relations, its exceptional importance for the geopolitics of the Cold War stands as a defining point, and many things are still relevant today based on the analogy, which is not complete, with that time (Visković, 2008: 18). It is worth extracting as much benefit as possible from the orientation of Tito's foreign policy.

CONCLUSION

Right after World War II, Yugoslavia was an ally of Moscow and was considered loyal to Stalin's rule from 1945 to 1948. That position did not suit Tito. The Cominform conflict with Belgrade marked 1948 and the following few years. This time of searching led Yugoslavia to the influence of the Western powers, because neutrality would not be enough for balance. In the East, Yugoslavia was seen as an apostate that should suffer, because communists obedient to Moscow were interned (in the Goli Otok torture camp). Yugoslavia was receiving greater support from the West since 1950. The Ankara and Bled Treaty of Yugoslavia with Turkey and Greece represented a regional alliance known as the Balkan Pact,

which secured Yugoslavia from attacks by Moscow.

The negotiation of the pact took time because it was necessary to find a mutually acceptable solution, which would separate Yugoslavia's obligations towards Turkey and Greece, and their obligations towards Yugoslavia in terms of their NATO obligations under Article 5. A lonely Yugoslavia could not rely on the same allies, so their NATO membership was the missing link. America's goal was to include Yugoslavia in the Western bloc for geostrategic reasons, which was not achieved completely, but in the regional pact. With his particular policy, Tito achieved the most possible, without war, but through diplomacy.

Stalin's death and Khrushchev's changes improved relations between Moscow and Belgrade. Tito was then able to adjust the orientation of foreign policy to neutrality, which he did not consider useful, so he insisted on non-alignment with other countries with similar attitudes. Belgrade's foreign policy strategy based on socialism could not, with help from the West, become completely different, but it helped Tito, who balanced between blocs, and announced non-alignment in the bipolar order, which speaks of his ability to adapt to the situation and preserve his place.

Yugoslavia's foreign policy strategy maintained a balance between the blocs, but it could not do so indefinitely, just as Tito was not immortal, and neither was the Yalta order. When the bipolar order came to an end at the end of the Cold War, Yugoslavia no longer had geopolitical importance, so the foreign policy strategy had to be adapted, which did not happen, so it died, as did its alliances.

Adaptability and timeliness of response is the foundation of achieving the nation's goals, above all survival and progress. The gross domestic product per capita of Yugoslavia was 1426 dollars in 1948, and 1606 dollars in 1956 (Maddison 1990). Comparing with the year 1920, after the First World War, when it was 949 dollars, and the year 1939, before the beginning of the Second World War, when it was 1300 dollars, it was higher, but also stably low, and after this period it started to rise significantly – in 1959 2225 dollars, 1964 3100 dollars, 1971 4222 dollars, 1975 5004 dollars, 1979 6194 dollars and 1986 6461 dollars, as the highest level.

Diplomacy proved to be effective in achieving the national security goals of Tito's Yugoslavia. Tito knew how to use the power of the balancer, which he created through diplomacy. Diplomacy preserved Yugoslavia while it was in trouble, and later it characterized its performance in the international arena, so it became the beneficiary and representative of peace, until the internal turmoil finished it off. Diplomacy was beneficial for the security of Yugoslavia.

REFERENCE LIST

Bjelajac M. (2020). Balkan balkanskim narodima ili Balkan imperijama: kako do mira i prosperiteta? *Politika nacionalne bezbednosti*, Godina XI, vol. 19 broj 2/2020, 9-38. <https://doi.org/10.22182/pnb.1922020.1>

Broz J. Tito (1959). *Govori i članci: 1941-1957*. Knj. 8. Zagreb: Naprijed

Visković I. (2008). Determinante spoljne politike Srbije. U E. Stojić, Karanović i S. Janković (pr.) *Elementi strategije spoljne politike Srbije*. (str. 17-20). Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu

Janković B. (1988). *Diplomatija – savremeni sistem*. Beograd: Naučna knjiga

Ugovor o prijateljstvu i saradnji između Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Kraljevine Grčke i Republike Turske. (1953). Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije. Retrieved April 14, 2022, from <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dipl-tradicija/istorijski-diplomatski-dokumenti/39-ugovor-prijateljstvo-1953?lang=lat>

Bogetić D. (2000). *Jugoslavija i zapad*. Beograd: Službeni list SRJ

Dimitrijević B. (2003) *Jugoslavija i NATO*. Beograd: Tricontinental *Foreign Relations of United States* (FRUS 1952-54), Volume 8. Telegram No. 313, Office of the Historian. Retrieved April 12, 2023, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d313#fn:1.3.2.2.8.4.16.5.4>

Jakovina T. (2002). *Socijalizam na američkoj pšenici (1948-1963)*. Zagreb: Matica hrvatska

Jovanović M. (2009). *Goli otok Miljuše Jovanović*. Audio i foto arhiv Simić. Retrieved 2023, April 29. From <http://www.audioifotoarhiv.com/knjige%20koje%20govore/knjige/miljusa.html>

Jovičević L. (2021). „Zaboravljeni rat” kroz prizmu Holivuda: Korejski rat u američkim filmovima tokom Hladnog rata. *Diplomatija i bezbednost*, Vol. 4 (1), 87-107.

Shamasastri, R. (translator). (1915). *Kautilya's Arthashastra*. Internet Archive. Retrieved April 23, 2023, from <https://archive.org/details/kautilyasarthash00sham>

Knežević M. (2020). Velike i male nacije i države u međunarodnim odnosima: osvrt na odnose i svojstva veličine u geopolitici. *Politika nacionalne bezbednosti* Godina XI, vol. 19 broj 2/2020. 39-61. DOI: <https://doi.org/10.22182/pnb.1922020.2>

Košunica V. i Čavoški K. (2011). *Stranački pluralizam ili monizam: obnova i zatiranje posleratne opozicije*. Beograd: Službeni glasnik, Dosije

- Lopandić D. i Kronja J. (2010). *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*. Beograd: Evropski pokret u Srbiji, Friedrich-Ebert-Stiftung
- Maddison A. (1990). *The Maddison-Project measuring economic performance, Yugoslavia*. Groningen Growth and Development Centre. Retrieved April 20, 2022, from <http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/data.htm>
- Mates L. (1976). *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*. Beograd: Nolit
- Milenković M. i Subotić M. (2022). Nevojni aspekti strateškog odvrćanja. *Vojno delo*, vol. 74 (4), 52-63. DOI broj: 10.5937/vojdelo2204052M
- Mihailović D. (2015). *Kratka istorija satiranja*. Beograd: Službeni glasnik
- Perišić S. (2020). Geopolitika novog hladnog rata u Evropi – od novog ideološkog sučeljavanja do kraha razoružanja. *Politika nacionalne bezbednosti* Godina XI, vol. 18 broj 1/2020, 179-199. DOI: <https://doi.org/10.22182/pnb.1812020.8>
- Purić T. (2020). Ideološki i geopolitički aspekti rađanja američke imperije krajem 19. i početkom 20. veka. *Diplomatija i bezbednost*, vol. 3 (2), 55-76.
- Petković R. (1995). *Subjektivna istorija Jugoslovenske diplomatije 1943-1991*. Beograd: Službeni list SRJ
- Petković R. (et al.), (1998). *1948 - Jugoslavija i Kominform: pedeset godina kasnije*, Beograd: Međunarodna politika, Službeni list SRJ, Arhiv Jugoslavije, FPN
- Petranović B. i Zečević M. (1988). *Jugoslavija 1918-1988*. Tematska zbirka dokumenata. Beograd: Rad
- Petrović V. (2010). *Titova lična diplomatija: studije i dokumentarni prilozi*. Beograd: Institut za savremenu istoriju
- Simić D. (2002). *Nauka o bezbednosti - savremeni pristupi bezbednosti*. Beograd: Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka
- Simić D. (2009). *Svetska politika*. Beograd: Fakultet političkih nauka, Čigoja
- Simić P. (2010). *Tito i NATO: uspon i pad druge Jugoslavije*. Beograd: Novosti
- Stojković M. (pr.) (1998). *Balkanski ugovorni odnosi*. Tom 3. Beograd: Službeni list SRJ
- Terzić M. (pr.) (2005). *Balkanski pakt 1953-1954*, Zbornik dokumenata iz Arhiva Vojnoistorijskog instituta, Arhiva Ministarstva spoljnih poslova i Arhiva Josipa Broza Tita (1952-1960). Beograd: Vojnoistorijski institut
- Tošić Malešević N. (2016). Jugoslavija i Informburo – uzroci i početak sukoba. *Vojno delo* 3/2016, april-maj, 302-321. DOI: 10.5937/vojdelo1603302T
- Vučinić Z. (1996). *Vojni savezi – od Svete alijanse do NATO*. Beograd: Vojnska

УДК:
305-055.2:329.15(497.11)"18/19"
316.66-055.2(497.11)"18/19"

Дипломатија и безбедност
Година 5.
Број 1/2023.
Стр. 191-205.

Прегледни рад

Андрија Б. К. Стојковић¹
Бранко Надовеза²

СРПСКИ СОЦИЈАЛИСТИ И СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИ О ЕМАНЦИПАЦИЈИ И ПРАВИМА ЖЕНА У СРБИЈИ

Сажетак

У раду су изнете идеје и залагања социјалиста и социјалдемократа о еманципацији жена у Србији у тренуцима када је постојао велики друштвени отпор према жени као политичком бићу, односно када она није имала ни право гласа. Идеје о равноправности жена дошле су у Србију у другој половини 19. и почетком 20. века из Европе, поготово преко марксистичке идеологије, али и других покрета за еманципацију жена у Европи. Однос српских социјалиста и социјалдемократа (Васе Пелагића, Светозара Марковића, Димитрија Туцовића, Душана Поповића, Драгише Лапчевића) према „женском питању” подразумева укупну социјализацију жене у друштво. Они су сматрали да еманципација жена мора превазићи однос који има традиционално српско друштво према женама – жена има значајно место у породици, али не и у политичком и јавном животу. Према њима, жена прво треба да стекне сва социјална и економска права, а затим и политичка. Она не може бити само део породице (мајка, домаћица), већ мора бити и део друштва. Сходно томе, социјалисти и социјалдемократе су афирмисали женска права, заговарали опште право гласа, као политичко право, где би биле обухваћене и жене. У традиционалној Србији то право је тешко остваривано, поготову што су водеће политичке, црквене и културне снаге Србије биле против жене као политичког субјекта.

Кључне речи: еманципација жена, равноправност, женска права, српски социјалисти, српски социјалдемократе.

¹ Проф. др Андрија Стојковић (1924 - 2007) је био редовни професор Природно-математичког факултета у Београду. Предавао је Основе филозофије и Филозофију природних наука. Један је од оснивача и члан: Филозофског друштва Србије, Друштва за филозофију и историју наука и Хегеловог друштва, и члан Међународног Хегеловог друштва (Internationale Hegel-Gesellschaft, Salzburg-Berlin).

² Институт за савремену историју, Београд, Србија, nadoveza.branko@gmail.com.

УВОД

Проблем неравноправности жена у односу на мушкарце није новијег датума, али нажалост и данас постоје поједностављења и типизације на основу пола и рода, а у томе предњаче медији (један од најзначајнијих сегмената савременог друштва), који стварају колективну слику о женама и повратно утичу на њихов положај и (не)равноправност (Jevtović-Čanović & Đurić-Atanasievski, 2020). Неједнакост полова, родна дискриминација и стереотипи чине жену рањивом, али и „лаком метом” за многе нелегалне и насилне радње (Janković, 2022). Јачање друштвене позиције, права и улога жена друштво треба прихватити у целини, а разлике између стања *de iure* и *de facto*, односно декларисаних женских људских права и њихове стварне примене, морају нестати (Spasić & Đurić, 2011). Поред тога, мора се узети у обзир и економска безбедност жена. „Начела о економској безбедности не треба да буду постављена апстрактно, изван датог друштвеног, економског, политичког, безбедносног, правног и социјалног амбијента” (Milošević & Stajić, 2021). Неједнака расподела економских добара и зарада између мушкараца и жена мора бити остављена у прошлости.

Вековне тежње далековидих хуманиста да се женама призна равноправност са мушкарцима остваривале су се веома споро и тешко, а за значајније помаке морале су сачекати буржоаско-демократске револуције. Социјалистички пројекти ослобођења жене, међутим, иако су теоријски знатно надмашивали грађанске својом коренитошћу и конкретношћу, у пракси их нису могли надмашити, јер су социјалистичке револуције започете у најнеразвијенијим земљама које нису имале неопходне ни економске ни културне предуслове за еманципацију жена. Ако је идеал еманциповане жене по садржају био и остао у потпуно и складно развијеној жени као људској личности која делује на свим пољима цивилизације и културе равноправно с мушкарцем, онда се морамо сетити хеленских хетера³. Оне су биле манифестације тадашњег степена еманципације жена од ропских стања „законитих супруга” – а с друге стране изражавале су чежњу „слободних” жена да узму учешће у муш-

³ У античкој Грчкој хетере (на грчком *ἑταῖραι*, *hetairai*) су биле куртизане, односно пратиље богатим мушкарцима или елитне проститутке. Осим физичке лепоте, красили су их и неки други таленти - обично плес, певање, али и домишљатост, захваљујући којима су понекад суделовале на мушким окупљањима (симпозијумима - *symposia*) и учествовале у интелектуалним расправама. Хетере су биле углавном робинје и међу ретким женама античке Грчке које су биле образоване. Најпознатија хетера је била Аспазија (*Aspasia*), Периклеова љубавница. [Pomeroy B. S. (2007). *Goddesses, Whores, Wives and Slaves - Women in Classical Antiquity*. London: PIMLICO.]

ким пословима, да стекну њихову културу и самосталност у мишљењу, понашању и деловању. То су, међутим, били само изузеци (Velov & Dević, 2018), као што су били и покушаји хуманиста и ренесансних трубадура (чија је поезија имала одјека и у Дубровнику од краја XV века) у вези са култом жене као извором врлине и настојањем да признају њену равноправност и чак супремацију над мушкарцем. Да се ослобођење жене почне манифестније остваривати, морала је доћи капиталистичка привреда у којој је жена масовно учествовала, а то је морало довести и до њеног укључивања у систем школовања и до допуштања да узима учешће у неким облицима друштвеног живота да би могла квалификовано производити и уопште друштвено деловати. Вековне предрасуде, међутим, спутавале су тај неминован процес. Слободоумни претходник европске просвећености, Франсоа Фенелон (François Fénelon), иако архиепископ, својом *Расправом о васпитању девојака* (*Traité de l'éducation des filles*) задужио је човечанство одлучујућим аргументом за тезу о неопходности васпитања и женске омладине (Fénelon, 1687), коју је од њега преузео већи број мислилаца, педагога, књижевника Европе и света, међу њима и српски филозоф-просветитељ Доситеј Обрадовић.

Захтев за васпитањем и женске деце и равноправнијем положају жене у кући и друштву Доситеј је могао истаћи под утицајем Фенелона, колико и реформи Франца II (Franz II) у Монархији (Аустроугарска), у којој су живели и добегли Срби – браниоци Европе од турских завојевача. Тај је захтев у вековима поробљеној матици Србији и после ослобођења у српској револуцији 1804-1830. теже продирао. Жена је држана у строгим патријархалним односима, спутана толико да је тек од 1830. године добила право да уђе у цркву. Романтичарски песници величали су касније жену као пол, да активисти Уједињене омладине српске (УОС), као наши ђаци школовани по европским универзитетима, почну гледати у жени не само васпитача новог поколења (границе еманципације жене до које су дошли просветитељи и наш Доситеј), већ и друштвеног радника равноправног с мушкарцем; те жене од 1867. године доспевају и на скупштине УОС. Међутим, још деценијама су конзервативне снаге ометале више средњошколско образовање девојака, а коедукација је и до Првог светског рата ометана (Stojković & Kovačević, 1987).

Није онда тешко разумети отпор на који је наилазила борба српских социјалиста за ослобођење жене: оптужбе за наводну проповед „комунизма жена”, уништење морала и породице, верских светиња и свих до тада створених вредности, поготову за укидање приватне својине, спутавале су дубље продоре социјалистичких идеја о еманципацији жене у Србији XIX века, јер је грађанска антипропаганда деловала на већину неписмених и непросвећених људи. Временом је ипак друштвени развитак све више укључивао жену

у привреду и друштвене делатности Србије, па се и заостала свест о женској неравноправности у односу на мушкарце морала мењати.

У раду су изнета залагања социјалиста и социјалдемократа (Васе Пелагиха, Светозара Марковића, Димитрија Туцовића, Душана Поповића, Драгише Лапчевића) за еманципацију жена у Србији у тренуцима када је постојао велики друштвени отпор према жени као политичком бићу, односно када она није имала ни право гласа.

СОЦИЈАЛИСТИ СРБИЈЕ И „ЖЕНСКО ПИТАЊЕ”

Иако је осам година провео на студијама у Русији и у Европи и упознао и буржоаске и социјалистичке идеологије и покрете, међу њима и феминастичке, Живојин Жујовић се није бавио „женским питањем”, нити о њему писао: сматрао је да се прво морају створити услови за то развојем економије и привреде, реформом школства од основног до вишег и општим цивилизацијским и културним успоном друштва (Žujović, 1974).

Светозар Марковић је изградио аутентично марксистичко схватање „женског питања”, спецификовано и конкретизовано на услове и потребе Србије његовога доба и будућности. Његови су узорци, међутим, шири: хумане односе уз пуно поштовање личности жене у пријатељству и љубави, са или без сексуалних односа, проповедао је по моделу Чернишевског (Николај Гаврилович Чернышевский), Писарева (Дмитрий Иванович Писарев) и Доброљубова (Николај Александрович Добролюбов) „новим, бољим људима”. Када је Циришки универзитет 1867. године допустио упис и женама, Марковић их је и тамо (као и на руским „беседана” и у другим приликама) често сретао, друговао са њима – нарочито с Русињама, тим „весницама новог века” и мученицима руске револуције које је упознао у Петрограду (Санкт-Петербург). Марковићево друговање и деловање са сестрама Милицом и Анком Нинковић, најпресудније је деловало на формирање његових уверења о равноправности жене са мушкарцем. Своје схватање о еманципацији жене Марковић је опширније изложио у два своја чланка (Marković, 1987; Mil, 1871) али и у многим другим списима, нарочито у преписци (Stojković, 1969; Savićević, 1977; Slović, 1977).

Попут Маркса (Karl Marx) и Енгелса (Friedrich Engels), Марковић је оштро, али објективно критиковао буржоаску и патријархалну установу брака и породице због ропског положаја жене у њима. Ослобођење жене схватао је као пролетерско класно питање, а жене убрајао у значајне револуционарне снаге савременог пролетерског покрета. Он, међутим, као марксист обухвата

целину женског питања као преображај целог друштва, који мора почети од економске и друштвене, да би дошао до моралне, општекултурне и емоционалне стране преображаја положаја жене и њене улоге у породици и друштву. Он је знао да се не смеју изгубити из вида ни педагошке стране тога процеса, па је постао код нас школски пример борца за коедукацију и за „колективно гајење и васпитање деце”, јер се деца тиме од малена навикавају на каснији заједнички рад, а с друге стране тиме се жена-мајка ослобађа за друштвени рад и утире пут потпуној еманципацији жене. Правно изједначење жене с мушкарцем, које је донело грађанско друштво, оцењује као значајно, али недовољно.

По Марковићу, као и по Марксу и Енгелсу, „жена мора задобити сва грађанска и политичка права као и човек” и „питање о женском ослобођењу нераздвајно је свезано са целим друштвеним преображајем, са ослобођењем човечанства од свију зала, порока, тиранија и робовања”. Марковић безрезервно исказује опште и своје социјалистичко уверење да је жена итекако способна да буде равноправна с мушкарцем, уверење које је оживотворио увођењем у покрет сестара Нинковић и других жена. Он је добро знао да „ако се призна да је жена таква иста привредна снага у друштву као и човек, онда логично следује да се њој пре свега морају дати средства да ту снагу развије и усаврши и да је слободно примењује, тј. мора јој се дати право на једнако образовање и право да сме слободно располагати својом снагом и производом свога рада – потпуно грађанска равноправност. А кад жена буде образована, независна личност као и човек, онда логично следује да она има пуно право – и то захтева истински интерес друштва – да учествује при уређивању свију одношаја у друштву”, тј. да има све политичка права „јер се сви одношаји тичу и ње као и човека”. Укратко, „чим женскиња буде економски независна личност, она мора бити и правно независна, јер је једно без другог бесмислица”.

У томе је, дакле, основа преображаја положаја жене у социјалистичком друштву, њеног преображаја као равноправног произвођача и ствараоца, као друштвене, моралне, уметничке, хумане личности. Тако ће и емотивни и сваки други однос између жене и мушкарца бити преображен и постаће равноправан: „Човек који заиста љуби женску као личност, која осећа и мисли, тај ће својом љубављу тежити само да достави њој срећу и већ та њена срећа за њега је највећа наслада, а неће никада тежити да је употреби за предмет или ствар уживања” – као што се дешава при сексуалном отуђењу и остварењу жене у класном друштву. „Такав човек, ако не нађе одговоре у љубави, неће никада сматрати себе као повређена ако „не присвоји” љубљену личност. Као праве љубави између мушкиња и женскиња не може бити ревновања. Ревновање је осећање неразвијених људи, оно понижава човеково достојанство”. Са своје стране, „само је слободна жена кадра да љуби

правом љубављу. Само је слободна жена – права љубав”. Уместо да чека да је друштво којим владају мушкарци ослободи, жена је, по Марковићу, субјект сопственог ослобођења – „женско питање тиче се непосредно жена, јер њих тишти непосредно њихово потчињено ропско стање и не може се решити дотле док само жене не схвате свој положај и док својски не нестану да задобију своја човечанска права”.

Усвајајући основне Маркове тезе о сексуалном отуђењу и разотуђењу (Stojković, 1973), уз неопходне ноте Енгелсових секвенци о слободној љубави, а делујући у условима кризе буржоаске породице и масовне проституције у капитализму, а уз то и као убеђени поштовалац жене и борац за њено потпуно ослобођење, инспирисан не само схватањима Интернационале, већ и идеолога грађанског либерализма Џ.С. Мила (John Stuart Mill) и других, као и социјалиста разних школа (сенсимониста, фуријеиста, руских револуционарних демократа) и других својих узора, Марковић је посебну пажњу посвећивао сексуалном отуђењу као појави класног друштва коју социјализам мора превазићи.

Попут Енгелса (али и Маркса), Марковић прати историјски развитак породице од групног до моногамног брака и његове кризе у капитализму. Он то чини на основама начела наследства и породичне својине, с једне, и развитка примарно сексуалног у човеку у породични инстинкт (у морално осећање које чини личност жене), а са друге стране, и тумачи тај развитак као све веће еманциповане жене (у правцу њене економске независности и укидања њене социјалне потчињености мушкарцу) и деце (у правцу њиховог осамостаљивања у односу на родитеље) (Marković, 1965(I): 320-335; Marković, 1965(II): 272-273). Он закључује да се не може остварити срећа свих људи ако се не спроведе потпуна једнакост жене с мушкарцем у свим областима где је то социјални и хумани императив: (Marković, 1965(I): 212-224; Marković, 1965(II): 157-272); економска независност жене води ка њеној правној независности, а „тако исто је важно ослобођење жене и за моралне одношаје у друштву” (Marković, 1965(I): 221). Тиме „супружанство постаје сасвим приватан одношај две личности у друштву”, тако да „слободна љубав не значи никако уништење супружанства и комунизам жена” (Marković, 1965(I): 331-332; Marković, 1965(IV): 348). У духу Марксовог и Енгелсовог „персоналног хуманизма” (*Манифест*, 1848), Марковић је уверен да „чим жена постане правна личност, јединица друштвена мора бити личност, а не породица, и друштво мора бити скуп личности, а не скуп породице, као што је данас” (Марковић ово пише 1871) (Marković, 1965(I): 334).

Као критички научни дух и реалистични политичар, Марковић не тврди да ће се у свету икад достићи „потпуно једноженство, са идеалном су-

пружанском верношћу”, као ни да је такво стање „најузвишеније и најморалније за човека”, али с разлогом тврди да ће у условима економске и правне једнакости, и тиме равноправности и слободе између мушкарца и жене, „слобода личног избора између мужа и жене учинити да супружански одношаји постану чвршћи но што могу учинити ма какве црквене и грађанске установе” (Marković, 1965(I): 332).

У процесу остваривања тога стања, Марковић истиче начела сексуалне етике Маркса и Чернишевског. „Заиста, социјалисти нису калуђери”, али „за остварење новог друштва неопходан је морални преображај, а поглавито потребна је невиност и чистота у полним односима”. Та чистота и невиност нису у апстиненцији, већ у „оснивању” секса „на љубави” (по принципу Чернишевског: „не дајте ни један пољубац без љубави”), на пуном поштовању људског достојанства, на неговању и „чисто пријатељских одношаја између мушкиња и женскиња”, „чистих, нежних, братинских и сестринских одношаја, па били они у полним односима или не били”. Он је уверен да „код свих људи, код којих је у овом прљавом животу остала бар клица чистог осећања, дружба са женским чистим и невиним дејствује као наравствени лек” и да му то „даје вере, да је наравствени преображај људства заиста могућан, да оно светло и чисто друштво, коме ми социјалисте тежимо, није сан, није утопија. То показује у исто време, какву велику улогу у великом наравственом преображају човечанства имају женскиње” – оно што је „чисто и светло” и „није упрљано блатом овога (буржоаског и уопште класнога) друштва” (Marković, 1996).

У тешком времену у којем су радикалски дисиденти Марковићевог социјалистичког покрета изграђивали српску грађанску државу и прогонили заједно са либералима Јована Ристића преостале социјалисте, Мита Ценић остаје доследан борац за социјализам, и то „мирним путем”. Недоучен марксист и слаб стилист, Ценић је са својим малобројним сарадницима сву пажњу посветио борби за социјалистичка начела против буржоазије на власти, тако да није стигао – уз то дуго тамнујући – ни у свом нацрту програма социјалистичке партије, коју није успео да оснује, да посебну пажњу посвети еманципацији жена (Cenić, 1881; Plić, 1960).

Али се зато Ценић у своме животу према женама понашао следећи ово хуманистичко начело Светозара Марковића.

Васа Пелагић, свештено лице а затим распоп, нежења без породице, који је цео свој живот посветио борби за социјализам, оставио је фрагменте концепцијски блиске утопијском социјализму, али уз проблемску марксистичку доктрину коју је последњих година живота усвојио и јавно манифестовао, и у тим фрагментима изложио је и своје погледе о „женском питању”.

У својој критици буржоаског друштва, Пелагић се жестоко окупио на један од његових споредних производа, а то су ленштине, „каһиперке”, „помодарске”, раскалашне жене лаког морала, које су прихватале наличје цивилизације и културе буржоаског друштва, а не и њихове врлине, као што су рад и радно васпитање омладине и друге вредности које је човечанству донело грађанско друштво (Pelagić, 1971; Grujić, 1971).

У књизи о социјализму у којој се декларише као „научни социјалист” и „социјалдемократ”, Пелагић, истиче и следеће захтеве: „Ми хоћемо да се укину сви закони који жену у јавним и приватноправним одношајима потчињавају мужу”, али при том и по њему „брак је обавезан према одређеним друштвеним правилима”. Он је и просветитељ и реформатор, који у списку од 295 „Наставних и научних социјалистичких питања и разјашњавања” на која мора дати одговоре наша основна, средња и виша школа, под бројевима 220-237 обухвата и сексуалну етику и хигијену, социјалну политику, али и еугенику. Он, на пример, пише: „Шта треба радити па да се не даје пољубац без љубави: да се не склапа „брачна веза” из рачуна новчаног, него да се спари ко за кога мари” итд. Дакле, „како треба уредити друштво, па да нестане у њему проституције и курвалука, а тако исто и курви и курвара”. Као еугеничар, Пелагић се пита: „Да ли имају права и дужности рађати и гајити децу болешљиве и нездраве жене?” „Да ли има општина право и дужност да децу таквих жена са капљицом цијанкалија опреми матери земљи чим се она роде, и да упутити неким начином како зна такве нездраве женске да не рађају децу, догод се не докаже да су родитељи потпуно здрави телом, и да им крв никаквом заразом није покварена”, „зашто је нужно тако чинити, и колика је и каква корист од тога садашњем и будућем друштву”. Даље, „како да се удеси да женске рађају само онда кад су потпуно здраве и онолико колико је нужно за народ да роди једна жена (ово није малузијанство, већ мера социјалне политике која се данас назива „планирање породице”); најзад, „колико губи женска од свога здравља, кад узме штогод да отрује у себи зачетак детета”, итд. Далеко од лажног стида, Пелагић сматра неопходним да се деца очигледно упознају са процесом којим домаће животиње доносе потомство на свет, јер је то пут ка њиховом „разумном владању и моралу” (Pelagić, 1971(I): 216, 219, 329, 345).

Одговоре на питања о друштвеном преображају тј. револуцији која доноси социјализам и реалну могућност за спровођење у живот изложених и многих других реформских захтева, Пелагић је давао у многим својим списима (Stojković, 1969). „Женско питање” и по њему представља интегрални део општечовечанске еманципације – од економске, преко друштвено-политичке до културне и моралне.

СОЦИЈАЛДЕМОКРАТЕ СРБИЈЕ И РЕШАВАЊЕ „ЖЕНСКОГ ПИТАЊА”

Пелагићев присни пријатељ Драгиша Лапчевић, прошао је пут сличан њему у нечему – од предмарковских облика социјализма, преко социјалдемократије, до „центрумаштва” и радикалства, али је све време остао нека врста народњака. Попут Светозара Марковића, Лапчевић је много полагао на морални преображај социјалиста и људску личност стављао је изнад колектива. У продужетку трајних елемената наше народне моралке градио је фрагменте свога виђења социјалистичког решења „женског питања”. С Полом Лефаргом (Paul Lafargue), Аугустом Бебелом (August Bebel), Карлом Кауцким (Karl Kautsky), Душаном Поповићем и другим идеолозима социјалдемократије, Лапчевић је прилично објективно разумевао проституцију као „социјалну појаву” коју рађа класни експлоататорски систем и која ће нестати у комунизму. Схватао је и разлике у сексуалном моралу које постоје код разних народа и које се морају толерисати. Он је притом био поносан на морал српске жене уопште, а нарочито на морал испољен током окупације Србије у Првом светском рату и непосредно после њега. „За време окупације је српска жена показала више него ли врлине своје: обуздавајући полни нагон неколико година и у најлепшим и најкритичнијим годинама својим, она није попузнула ни једнога тренутка, нити се парила са шкартовима који су остали код куће, ни завојевачима. Полној чистоти српске жене су се чудили, сасвим с разлогом, аустро-угарски војници, који су навикли на вуцарање својих жена и с поповима и с другом свакојаком силом; али су јој се озбиљније дивили немачки војници, који су правили сравњења између белгијских и српских жена, у корист ових последњих. Било је чак случајева да жена убије војника који налеће на њу”. Лапчевић с разлогом пише да „ту велику част ваља не само признати, већ и истаћи као сјајан пример честитости и чистоте и као херојско презирање завојевача”.

А чим су наше жене (нарочито сељанке) током окупације сазнале за формирање Солунског фронта, одмах су духом живнуле и показивале снажну веру у скори долазак нове слободе. Иако је скоро свака српска кућа изгубила по више људи у рату, занимљиво је „да су жене, тако страшно погођене и тако очајно усамљене, не само као курјачице радиле и подносиле сав терет с ратом скопчан, већ још без роптања подносиле своју до страховитости тешку судбину”. Оне су „још корак даље отишле: по паду окупације кад је настала слобода, да своме срцу пруже одушке, оне су, око куће и по имањима, подигле мраморне споменике својим милим и драгим, који су ко зна где оставили своје кости!” (Lapčević, 1961: 64-65, 71-73; Stojković, 1983).

Као трећи челник Српске социјалдемократске партије (ССДП), неговање опште теорије еманципације жене Лапчевић је препустио Туцовићу и Душану Поповићу, који су и у решавању „женског питања” деловали комплементарно.

ССДП је, као што је познато, свој програм готово у целости преузела од II интернационале, уз извесне спецификације (Kauski, 1923; Dimitrijević, 1982)⁴. Интензивнију активност на еманципацији жена-социјалдемократа ССДП је започела тек после међународног социјалистичког конгреса жена одржаног 13. и 14. августа 1910. године у Копенхагену (Copenhagen), са кога је Димитрије Туцовић *Радничким новинама* послао допис (Tisović, 1975(III): 480-487). То је био други такав конгрес (први је одржан 1907. у Штутгарту (Stuttgart), такође уз конгрес II интернационале). Овај, копенхагеншки, конгрес жена-социјалдемократа отворила је Клара Цеткин (Clara Zetkin), и том приликом истакла битне концепцијске тезе II интернационале о женском питању. Рекла је, да „правна једнакост између човека и жене није довољна”, већ да „тек социјалистичко друштво пружа материјалне и моралне услове да свака жена може бити потпуно човек не престајући бити жена”. Са гледишта социјалдемократије, дакле, мора се изградити „не само слободна жена већ још више, слободно цело човечанство!” Најважније питање решавано на овој конференцији било је остварење општег, тајног и непосредног права гласа и за жене и за мушкарце, а одмах за њим – остварење социјалних мера за заштиту и помагање мајке и детета.

Убрзо после овог конгреса, ССДП је посветила више пажње раду жена-социјалдемократа, чија је прва конференција одржана 28. маја (10. јуна) 1911. у Београду. Претходио јој је Збор жена-социјалдемократа одржан у Београду 12. (25) септембра 1910, чије је одржавање Туцовић најавио чланком у *Радничким новинама* („Ослобођење жене”) (Tisović, 1975(III): 560-564). У њему излаже основе социјалдемократског схватања еманципације жене. Указује да је жена у класном друштву вековима потлачена колико и радник, тако да Туцовић жене назива „женским пролетерима”. Социјалдемократија помаже грађански феминистички покрет: иако је његов домет ограничен, он представља припрему радикалног заокрета који социјалдемократија има да оствари у ослобођењу целог човечанства. Феминисткиње се боре за право жена на школовање и обављање професионалне делатности, право које већ

⁴ Апсолутно и релативно бројно стање жена-радница износило је 1900. године у Србији: у вароши – 4.430 (% у односу на мушкарце: 10,9%), на селу – 2.881 (11,9%), свега 7. 311 (11,3%). Удео жена у укупном броју синдикално ораганизованих радника веома је варирао: 1904 – 1,88%, 1906 – 10,28%, 1909 – 3,32%, 1910 – 2,99% (Dimitrijević, 1982: 42-44, 122-123).

има мушкарац. Тиме је, међутим, еманципација жене само начета. Социјал-демократије тај процес настављају захтевом „да се жене и у приватноправном и у политичком погледу изједначе са људима” тј. са мушкарцима, што буржоазија не допушта, јер би тиме ослободила жене експлоатације и у друштву и у породици; у целини борбе за довршење ослобођења жене, њено правно и политичко ослобођење је „једина полуга за њене интелектуално, морално, свестрано уздизање из мрака и беде у коме се налази”. Значи, ослобођење жене за социјалдемократију је „само један саставни, интегрални део грандиозне еманципационе борбе пролетаријата, а ослобођење радника значи у исти мах и ослобођење жене”. ССДП је тај задатак обухватила 5. тачком свога Програма, у којем следи II интернационалу, али ће, напомиње Туцовић, тек сада спроводити интензивни практичну акцију ради њеног остваривања.

Уследио је Збор жена-социјалдемократа одржан 12. (25) септембра 1910. у Београду, који је донео Резолуцију у чијем је састављању узео учешће и Туцовић. Резолуција је јасно прокламовала да се ослобођење жене „може постићи једино уништењем капитализма и завођењем социјалистичкога друштвеног уређења” (Тусовић, 1975(III): 565-567). Донесена је и одлука да се оснује Централни секретаријат жена-социјалдемократа са седиштем у Београду и са огранцима у унутрашњости. Прва земаљска конференција жена-социјалдемократа одржана је у Београду 28. маја (10. јуна) 1911. године, а у Београду је 1. (14) октобра покренут лист *Једнакост* – орган српског женског социјалдемократског покрета. Програм његовог рада обухватио је „све захтеве жене на културном, политичком, привредном и социјалном пољу као што је води у целом свету социјална демократија и жене-социјалдемократи у њеним редовима”.

Својим ауторитетом челника ССДП, Туцовић је помагао рад Секретаријата Социјалистичког женског покрета одржаног у Београду 14. (27) септембра 1910. (Тусовић, 1975(III): 568), а узео је реч и у начелној дискусији на Првој конференцији повереника тога Секретаријата одржаној 19. септембра (2. октобра) 1910. у Београду (Тусовић, 1975(IV): 7), затим 5. (18) маја 1914. опет у Београду (Тусовић, 1975(V): 7).

После тога, у Туцовићевим списима не налазимо важније записе о еманципацији жене: дошли су важнији задаци ССДП, балкански ратови, па светски рат – и женско питање у нашем социјалдемократском покрету остало је прилично по страни, па је бригу о њему донекле преузео Душан Поповић.

Душан Поповић је са Туцовићем превео књигу Аугуста Бебела *Жена и социјализам*. Уз књигу је 1909. објављен њихов заједнички предговор (Тусовић, 1950(II): 431-432), у којем је указано да је критика ово Бебелово дело „једнодушно уврстила у класична дела модерног социјализма; дела мо-

дерног социјализма; она јој је доделила место поред Марксових и Енгелсових списа”, а читалачка публика је „сјајно потврдила овај суд критике” – до српског превода књига је доживела око 50 издања широм света.

Као идеолог ССДП, Поповић је доста пажње посветио актуализацији марксистичких схватања еманципације жене у целини борбе српске социјалдемократије. Он одбацује упрошћено и погрешно буржоаско схватање проституције као моралне девијације и проститутки као „изрода женских”, „палих жена” које ће лепо да живе без реда, па их називају најпогрднијим именима. Насупрот томе, Поповић трага за социјалним коренима те социопатолошке појаве. Позивањем на Аугуста Бебела, Поповић указује на то да има знатан проценат младих радница које се одају проституцији као споредном занимању, јер им је најамнина недовољна за живот, и да се та појава испољава нарочито у временима индустријско-економских криза. Значи, закључује он, да „главни извор проституције није у индивидуалним диспозицијама и жељама, но у социјалним односима, економским условима егзистенције”, те „проститутке нису узрок друштвених зала, већ су жртве данашњих друштвених зала”. Комплементарно томе, и мушку проституцију (коју буржоаски морал и не осуђује), Поповић не тумачи наopakим васпитањем, рђавим друштвом („улицом”) и злоупотребом алкохола, већ такође друштвеним системом. На основу свега тога, Поповић узроке проституције налази у буржоаском систему који мора бити радикално измењен да би нестало социјалних узрока проституције и других социопатолошких појава, уместо нехуманих и погрешних препорука да се сиромашни слојеви уздржавају од полног живота, од брака и рађања деце. Карактеристичан је и наслов Поповићевог чланка: *Проституција као социјална појава* (Роровић, 1951).

Поповићева публицистика бавила се и другим питањима. У више махова писао је о А. Бебелу (Роровић, 1975: 472-481), указујући да овај марксист у књизи о жени у социјализму „осветљава целокупан комплекс социјалнога питања”, од економске до етичко-естетичке сфере. Поводом удаје Јелене Карађорђевић, Поповић исказује револт социјалдемократије што наша буржоаска штампа разумљиву, али приватну родитељску срећу краља Петра I представља и као народну радост (Роровић, 1975(II): 65-68). Поповић је говорио на збору жена (1913), од којих су се нарочито оне чији су сродници војни обвезници обратиле социјалдемократији ради помоћи у борби против ратова и буржоаског система који их води, а за извојевање социјализма „у коме, по речима нашег неумрлог Аугуста Бебела прво место припада раднику и жени!” (Роровић, 1975(II): 261-264).

Када је од 1. априла 1914. преузео уређивање *Радничких новина*, Поповић је увео сталну рубрику „Жена”, којом је настојао да направи јасну раз-

лику између буржоаског и социјалдемократског схватања еманципације жене. У чланку „Жена и социјална демократија” (Роровић, 1973), Поповић пише о социјалдемократској „узвишеној просветилачкој и ослободилачкој акцији” која „све више обухвата и жену”, јер „борба за уздизање и ослобођење жене јесте нераздвајни саставни део, интегрални део оне велике борбе за ослобођење и преображај човечанства коју води социјалдемократија”, уз борбу за ослобођење радничке класе и поробљених нација. Поповић показује површност писања наше буржоаске штампе о жени, која главни проблем жена види у томе како је „укротити” и подвргнути мушкој власти – а с друге стране исувише пажње посвећује моди, екстраваганцији, разним настранистима жена широм света (Роровић, 1975(II): 375-376). Поводом предавања енглеске феминисткиње Силвије Панкхурст (Sylvia Pankhurst) одржаног у Бечу (Vienna) о женском покрету, Поповић указује на ограниченост домета феминизма: тај покрет тежи правном изједначавању жене с мушкарцем, али „нема за циљ коренит економски, друштвени преображај”, што значи да феминизам „није социјалистички” (Роровић, 1975(II): 380-384). Али Поповић феминистички покрет, и као такав какав је, сматра озбиљним утирањем путева социјалдемократском програму еманципације жене: „ово што феминисткиње раде не може се обележити као пуст спорт или као последња мода доконих госпођа; има у свему томе и нечега револуционарног”. Ако феминизам почива на изливу гнева због патњи потчињених жена током хиљада година, тај покрет „не може одвести циљу: равноправности и ослобођењу жене”; „он није у стању да извојује ни потпуну политичку равноправност жене с човеком”; правно и политичко ослобођење, тј. равноправност жене с мушкарцем не значи и њено друштвено ослобођење за које „треба да се препороди цело друштво”, а томе тежи само социјалдемократија.

ЗАКЉУЧАК

Однос српских социјалиста и социјалдемократа према женском питању односи се на укупну социјализацију жене у друштву. Жена, по њима, пре свега треба да стекне сва социјална, економска права, а затим и политичка права. Жена не може бити само део породице, већ мора бити и део друштва. Идеје о равноправности жена дошле су у Србију другом половином 19. века и почетком 20. века из Европе, поготово преко марксистичке идеологије, али и других покрета за еманципацију жена у Европи. Организована социјалдемократија је афирмисала женско право, пре свега кроз социјална права, да би временом заговарала и опште право гласа, где би биле обухва-

ћене и жене, као политичко право. По њима, жена није само мајка, домаћица, социјални сегмент друштва. У традиционалној Србији то право је тешко остваривано, поготову што су водеће политичке, црквене и културне снаге Србије биле против жене као политичког субјекта.

Светозар Марковић је полазио од својих основних извора – Марксове Интернационале, руских револуционарних демократа, социјалиста-утописта, идеолога либералног грађанства, а нарочито од стварности српског друштва свога доба, па је прихватио основно решење Интернационале, по којем правну једнакост између мушкарца и жене извојевану у либералном капитализму, социјализам мора довести до краја економским, друштвеним (грађанско-правним и политичким) и моралним ослобођењем жене; тек у преображају целог друштва који изводе „нови, бољи људи”, може доћи до целовитог, општекултурног, моралног и емоционалног преображаја жене и признавања њене пуне равноправности с мушкарцем као личности и ствараоца заједничког живота. Попут Маркса и Енгелса, Марковић еманципацију жене сагледава и са гледишта отуђење и разотуђења, у чему је његова посебна оригиналност.

Васа Пелагић је спојио своје примарне утопијско-социјалистичке изворе са неким гледиштима Прве и Друге интернационале, и пре Туцовића и Душана Поповића истакао захтев за „јавним и приватно-правним” ослобођењем жене; у свој програм социјалистичког преображаја увео је и неке мере социјалне хигијене, сексуалне етике, социјалне политике и еугенике, попут Светозара Марковића, преузимајући од Чернишевског захтев – „не дајте ни један пољубац без љубави” и ступајте у брак само из љубави, а не због користи. Крајем живота дошао је и до сазнања на трагу идеологије Друге интернационале, да је грађанско-правна једнакост жене с мушкарцем недовољна, те да социјализам мора револуционарно преобразити цело друштво да би не само нестало проституције и других облика тлачења и понижавања жене у класном друштву, већ да би се целовито решило „женско питање”.

Међу тројицом водећих социјалдемократа ССДП, Лапчевић је веома ценио сексуални и општечовечански морал српске жене, доказан у најтежим искушењима, и проституцију је схватао као производ класног друштва који ће с њим и нестати. Туцовић и Д. Поповић су, делујући комплементарно, у схватању еманципације жене остали претежно у оквирима програма Друге интернационале (посебно схватања А. Бебела и Кларе Цеткин, као и Карла Кауцког); они су тај програм донекле спецификовали на услове српског друштва и томе питању посветили нешто већу пажњу тек од Копенхашког конгреса Друге интернационале, на којем је Туцовић узео учешћа (1910). Туцовић и Поповић су, као и њихови узорци, ценили феминистички покрет Запада који доноси правну једнакост жене с мушкарцем, јер су у том покрету

с разлогом видели припрему за потпуно – економско, политичко-правно, друштвено, морално ослобођење жене, које собом доноси социјализам. Девијације социјалдемократског покрета, које су се јавиле после Другог светског рата, претходно су већ уочили Лапчевић, Живко Топаловић и неки други српски социјалдемократи који су официјелно проглашени дисидентима, али им се мора признати да су рано запазили занемаривање антропохуманистичке суштине марксизма и социјализма, што ће у стаљинизму доживети врхунац са гулазима, а у Југославији са Голим отоком нанети пораз кредитету социјализма уопште у свету.

Узета у целини, изложена схватања српских социјалиста и социјалдемократа била су на нивоу сазнања и праксе тога доба у Европи, пре свега на нивоу програма Друге интернационале, али су се напајала и са других извора, не губећи из вида услове и могућности српског народа XIX и XX века (до 1919. године). Од већег су значаја погледи (нарочито о сексуалном отуђењу и путевима разотуђења) које је развио Светозар Марковић, јер имају највише самосталности у теорији и резултата у пракси.

Andrija B. K. Stojković¹
Branko Nadoveza²

SERBIAN SOCIALISTS AND SOCIAL DEMOCRATS ON EMANCIPATION AND WOMEN'S RIGHTS IN SERBIA

Abstract

The paper presents the ideas and efforts of socialists and social democrats on the emancipation of women in Serbia at times when there was great social resistance to women as political beings, that is, when women did not even have the right to vote. Ideas about women's equality came to Serbia in the second half of the 19th and the beginning of the 20th century from Europe, especially through Marxist ideology, but also through other movements for the emancipation of women in Europe. The attitude of Serbian socialists and social democrats (Vasa Pelagić, Svetozar Marković, Dimitrije Tucović, Dušan Popović, Dragiša Lapčević) towards the "woman question" implies the overall socialization of women into society. They believed that the emancipation of women must overcome the attitude that traditional Serbian society has towards women - women have an important place in the family, but not in political and public life. According to them, a woman should first acquire all social and economic rights, and then political rights. She cannot only be part of the family (mother, housewife), but must also be part of society. Accordingly, socialists and social democrats affirmed women's rights, advocated universal suffrage, as a political right, which would include women as well. In traditional Serbia, this right was difficult to exercise, especially since the leading political, church and cultural forces of Serbia were against woman as a political subject.

Keywords: *emancipation of women, equality, women's rights, Serbian socialists, Serbian social democrats.*

¹ Prof. Dr. Andrija Stojković (1924 - 2007) was a full professor at the Faculty of Science and Mathematics in Belgrade. He taught Foundation of Philosophy and Philosophy of Natural Sciences. He is one of the founders and a member of: the Philosophical Society of Serbia, the Society for Philosophy and History of Science and the Hegel Society, as well as a member of the International Hegel Society (Internationale Hegel-Gesellschaft, Salzburg-Berlin).

² The Institute for Recent History of Serbia, Belgrade, Serbia, nadoveza.branko@gmail.com.

INTRODUCTION

The problem of women's inequality in relation to men is not a recent one, but unfortunately even today there are simplifications and typifications based on sex and gender, and the media (one of the most important segments of modern society) is leading in this, creating a collective image of women and influencing their position and (in)equality (Jevtović-Čanović & Đurić-Atanasievski, 2020). Gender inequality, gender discrimination and stereotypes make women vulnerable, but also an "easy target" for many illegal and violent actions (Janković, 2022). The strengthening of the social position, rights and role of women should be accepted by society as a whole, and the differences between *de iure* and *de facto* conditions, that is, declared women's human rights and their actual application, must disappear (Spasić & Đurić, 2011). In addition, the economic security of women must be considered. "The principles of economic security should not be set abstractly, outside of the given social, economic, political, security, legal and social environment" (Milošević & Stajić, 2021). The unequal distribution of economic goods and earnings between men and women must be left in the past.

Centuries-old aspirations of far-sighted humanists to grant women equality with men were achieved very slowly and with difficulty, and they had to wait for the bourgeois-democratic revolutions for more significant developments. Socialist women's liberation projects, however, although in theory significantly surpassed civil ones in their roots and concreteness, in practice could not surpass them, because socialist revolutions were started in the most underdeveloped countries that did not have the necessary economic or cultural prerequisites for the emancipation of women. If the ideal of an emancipated woman in terms of content has been and remains a fully and harmoniously developed woman as a human person who acts in all fields of civilization and culture on an equal footing with men, then we must remember the Hellenic *hetaerae*³. They were manifestations of the then degree of emancipation of women from the servile conditions of "legal wives" - and on the other hand, they expressed the longing of "free" women to take part in men's work, to acquire their culture and independence in thinking, behavior and action. However, these were only exceptions (Velov & Dević, 2018), as were the attempts of

³ In ancient Greece, *hetaerae* (in Greek *ἑταῖραι*, *hetairai*) were courtesans, i.e. companions of rich men or elite prostitutes. Apart from physical beauty, they were also adorned with some other talents - usually dancing, singing, but also ingenuity, thanks to which they sometimes participated in men's gatherings (*symposia*) and participated in intellectual discussions. *Hetaerae* were mostly slaves and among the few women of ancient Greece who were educated. The most famous *hetaera* was Aspasia, Pericles' lover. [Pomeroy BS (2007). *Goddesses, Whores, Wives and Slaves - Women in Classical Antiquity*. London: PIMLICO.]

humanists and Renaissance troubadours (whose poetry resonated in Dubrovnik from the end of the 15th century) in connection with the cult of women as a source of virtue and striving to recognize her equality and even supremacy over men. In order for women's liberation to begin to manifest more obviously, a capitalist economy in which women participated massively had to come, and this had to lead to her inclusion in the schooling system and to allowing her to take part in some forms of social life in order to be able to produce in a qualified manner and act socially in general. Centuries-old prejudices, however, hindered that inevitable process. The free-thinking predecessor of the European Enlightenment, François Fénelon, although an archbishop, with his *Treatise on the Education of Girls (Traité de l'éducation des filles)* provided humanity with a decisive argument for the thesis on the necessity of educating female youth (Fénelon, 1687), which was taken over by a large number of thinkers, pedagogues, writers from Europe and the world, among them the Serbian philosopher-educator Dositej Obradović.

The request for the education of female children and a more equal position of women in the home and society could have been expressed by Dositej under the influence of Fénelon, as well as the reforms of Franc II in the Monarchy (Austro-Hungary), where the Serbs - the defenders of Europe against the Turkish invaders - lived and escaped. This was the demand in Serbia, which was enslaved for centuries, and after its liberation in the Serbian revolution of 1804-1830 it was more difficult to penetrate. The woman was kept in strict patriarchal relations, restrained so much that she only got the right to enter the church in 1830. Romantic poets later glorified women as a gender, so that the activists of the United Serbian Youth (UOS), as our students educated at European universities, began to see women not only as educators of the new generation (the limits of the emancipation of women reached by educators and our Dositej), but also social workers equal to a man; since 1867, those women have also attended UOS assemblies. However, for decades, conservative forces hindered the upper secondary education of girls, and co-education was hindered until the First World War (Stojković & Kovačević, 1987).

It is not difficult to understand the resistance encountered by the struggle of Serbian socialists for the liberation of women: accusations of the alleged preaching of "women's communism", the destruction of morals and the family, religious sanctities and all the values created up to that time, especially for the abolition of private property, hindered the deeper penetration of the socialist the idea of the emancipation of women in 19th century Serbia, because civil anti-propaganda affected the majority of illiterate and unenlightened people. Over time, however, social development increasingly included women in the economy and social activities of Serbia, so the backward awareness of women's inequality in relation to men had to change.

The paper presents the efforts of socialists and social democrats (Vasa Pelagić, Svetozar Marković, Dimitrije Tucović, Dušan Popović, Dragiša Lapčević) for the emancipation of women in Serbia at times when there was great social resistance to women as political beings, i.e. when they did not even have the right to vote.

SOCIALISTS OF SERBIA AND THE "WOMAN QUESTION"

Although he spent eight years studying in Russia and Europe and got to know bourgeois and socialist ideologies and movements, including feminist ones, Živojin Žujović did not deal with the "woman question" nor did he write about it: he believed that the conditions for this must first be created through the development of the economy, the reform of education from primary to higher education and the general civilizational and cultural rise of society (Žujović, 1974).

Svetozar Marković built an authentic Marxist understanding of the "woman question", specified and concretized to the conditions and needs of Serbia of his time and future. His models, however, were broader: humane relationships with full respect for the woman's personality in friendship and love, with or without sexual relations, he preached according to the model of N. G. Chernyshevsky, D. I. Pisarev and N. A. Dobrolyubov about "new, better people". When the University of Zurich allowed women to enroll in 1867, Marković often met them there (as well as at the Russian "gatherings" and on other occasions), befriended them - especially with Russian women, those "heralds of the new century" and martyrs of the Russian revolution that he met in Petrograd. Marković's companionship and activities with sisters Milica and Anka Ninković had the most decisive effect on the formation of his beliefs about the equality of women and men. Marković presented his understanding of the emancipation of women in more detail in two of his articles (Marković, 1987; Mil, 1871), but also in many other writings, especially in correspondence (Stojković, 1969; Savićević, 1977; Slović, 1977).

Like Marx and Engels, Marković harshly but objectively criticized the bourgeois and patriarchal institution of marriage and family because of the servile position of women in them. He understood women's emancipation as a proletarian class issue, and considered women to be important revolutionary forces of the modern proletarian movement. However, he, as a Marxist, includes the whole of the woman question as a transformation of the entire society, which must start from the economic and social, in order to reach the moral, general cultural and emotional side of the transformation of the position of women and their role in the family and society. He knew that the pedagogic side of the process should not be lost sight of, so he became a school example of a fighter for co-education and

for the "collective upbringing and education of children", because this way children get used to working together later from a young age, and on the other hand, this frees the woman-mother for social work and paves the way for the complete emancipation of women. He considers the legal equality of women and men, brought about by civil society, to be significant, but insufficient.

According to Marković, as well as according to Marx and Engels, "a woman must obtain all civil and political rights like a man" and "the issue of women's liberation is inseparably connected with the entire social transformation, with the liberation of humanity from all evils, vices, tyranny and slavery". Marković unreservedly expresses his general and socialist belief that a woman is very capable of being equal to a man, a belief that he brought to life by introducing the Ninković sisters and other women into the movement. He knew very well that "if it is recognized that a woman is the same economic force in society as a man, then it logically follows that she must first of all be given the means to develop and perfect that force and to apply it freely, i.e. she must be given the right to equal education and the right to freely dispose of her strength and the product of her work - complete civil equality. And when a woman is educated, an independent person like a man, then it logically follows that she has every right - and this requires the true interest of society - to participate in the regulation of all relations in society", i.e. that she has all political rights "because all relations concern her as well as man". In short, "as soon as a woman is an economically independent person, she must also be legally independent, because one without the other is nonsense."

This, therefore, is the basis of the transformation of the position of women in the socialist society, of her transformation as an equal producer and creator, as a social, moral, artistic, humane person. In this way, the emotional and every other relationship between a woman and a man will be transformed and will become equal: "A man who truly loves a woman as a person, who feels and thinks, with his love will strive only to bring her happiness, and her happiness for him is the greatest pleasure, and he will never strive to use her for an object or a thing of enjoyment" - as happens in the sexual alienation and realization of women in class society. "Such a man, if he doesn't find answers in love, will never consider himself hurt if he doesn't "appropriate" the loved one's personality. In true love between a man and a woman, there can be no jealousy. Jealousy is the feeling of undeveloped people, it humiliates human dignity". For her part, "only a free woman is capable of loving with true love. Only a free woman is - true love." Instead of waiting for a society ruled by men to liberate her, a woman is, according to Marković, the subject of her own liberation - "the women's issue directly concerns women, because they are directly oppressed by their subjugated slavery and cannot be resolved until only women understand their position and until they dedicate themselves to obtain their human rights".

Adopting the basic theses of Marx on sexual alienation and disalienation (Stojković, 1973), with the necessary notes of Engels' statements on free love, and acting in the conditions of the crisis of the bourgeois family and of mass prostitution in capitalism, as well as being a convinced admirer of women and a fighter for their complete liberation, inspired not only by the understandings of the International, but also by the ideologue of civil liberalism, John Stuart Mill and others, as well as socialists of various schools (Sensimonists, Fourierists, Russian revolutionary democrats) and other models of his, Marković paid special attention to sexual alienation as a phenomenon of class society that socialism must overcome.

Like Engels (but also Marx), Marković follows the historical development of the family from group to monogamous marriage and its crisis in capitalism. He does so on the basis of the principles of inheritance and family property, on the one hand, and the development of the primarily sexual in man into a family instinct (into the moral feeling that constitutes the personality of a woman), and on the other hand, he interprets this development as the increasing emancipation of woman (in the direction of her economic independence and the abolition of her social subordination to a man) and children (in the direction of their independence in relation to their parents) (Marković, 1965(I): 320-335; Marković, 1965(II): 272-273). He concludes that the happiness of all people cannot be achieved if the complete equality of women and men is not implemented in all areas where it is a social and human imperative: (Marković, 1965(I): 212-224; Marković, 1965(II): 157 -272); the economic independence of a woman leads to her legal independence, and "women's liberation is equally important for moral relations in society" (Marković, 1965(I): 221).

Thus, "marriage becomes a completely private relationship between two persons in society", so that "free love does not at all mean the destruction of marriage and the communism of women" (Marković, 1965(I): 331-332; Marković, 1965(IV): 348). In the spirit of Marx's and Engels' "personal humanism" (*Manifesto*, 1848), Marković is convinced that "as soon as a woman becomes a legal person, the social unit must be a person, not a family, and society must be a set of individuals, not a set of families, as it is today" (Marković wrote this in 1871) (Marković, 1965(I): 334).

As a critical scientific spirit and a realistic politician, Marković does not claim that the world will ever achieve "complete monogamy, with ideal spousal fidelity", nor that such a state is "the most sublime and moral for man", but he claims with reason that in the conditions of economic and legal equality, and thus egalitarianism and freedom between men and women, "freedom of personal choice between husband and wife will make spousal relations stronger than any church and civil institutions can do" (Marković, 1965(I): 332) .

In the process of achieving that state, Marković emphasizes the principles of sexual ethics of Marx and Chernyshevsky. "Indeed, socialists are not monks",

but "for the creation of a new society, a moral transformation is necessary, and especially innocence and purity in sexual relations are needed". The purity and innocence are not in abstinence, but in "founding" sex "on love" (according to Chernyshevsky's principle: "don't give a single kiss without love"), on full respect for human dignity, on nurturing "purely friendly relations between men and women", "pure, tender, brotherly and sisterly relations, whether they were in sexual relations or not". He is convinced that "for all people, who have at least a grain of pure feeling left in this dirty life, company with pure and innocent women acts as a moral medicine" and that it "gives faith that the moral transformation of humanity is really possible, that the bright and clean society that we socialists aspire to is not a dream, not a utopia. At the same time, it shows what a great role women have in the great moral transformation of humanity" - what is "pure and bright" and "is not soiled by the mud of this (bourgeois and generally class) society" (Marković, 1996).

In a difficult time in which the radical dissidents of Marković's socialist movement were creating the Serbian civil state and together with the liberals of Jovan Ristić persecuted the remaining socialists, Mita Cenić remains a consistent fighter for socialism, and that "peacefully". An uneducated Marxist and a weak stylist, Cenić and his few collaborators devoted all their attention to the struggle for socialist principles against the bourgeoisie in power, so that - in addition to being in prison for a long time - he did not reach even in his draft program of the socialist party, which he failed to found, to pay special attention to the emancipation of women (Cenić, 1881; Ilić, 1960).

But that's why Cenić behaved towards women in his life following the humanist principle of Svetozar Marković.

Vasa Pelagić, a priest and then a non-ordained, a bachelor without a family, who devoted his whole life to the fight for socialism, left fragments conceptually close to utopian socialism, but with the problem Marxist doctrine that he adopted and publicly manifested in the last years of his life, and in those fragments he also presented his views on the "woman question".

In his criticism of bourgeois society, Pelagić fiercely focused on one of its by-products, namely lazy people, "shallow", "trendoid", promiscuous women with easy morals, who accepted the reverse side of the civilization and culture of bourgeois society, rather than their virtues, such as work and youth work education and other values brought to humanity by civil society (Pelagić, 1971; Grujić, 1971).

In the book on socialism, in which he declares himself a "scientific socialist" and a "social democrat", Pelagić also points out the following demands: "We want to abolish all laws that subordinate a woman to her husband in public and private legal relations", but at the same time "marriage is obligatory according to certain social rules". He is both an educator and a reformer, who in the list of 295 "Educational and

Scientific Socialist Questions and Clarifications" to which our primary, secondary and higher schools must provide answers, under numbers 220-237, includes sexual ethics and hygiene, social policy, but also eugenics. He, for example, writes: "What should be done so that a kiss is not given without love: not to make a "marriage" based on money, but to match who cares for whom," etc. Therefore, "how should society be arranged, so that prostitution and prostitutes disappear in it?". As a eugenicist, Pelagić wonders: "Do sickly and unhealthy women have the right and duty to give birth to and raise the children?" "Does the municipality have the right and duty to provide the children of such women with a drop of cyanide and send them to Mother Earth as soon as they are born, and to instruct such unhealthy women in some way not to give birth to children, until it is proven that the parents are completely healthy in body, and that their blood is not corrupted by any infection", "why it is necessary to do so, and how much and what kind of benefit it is to the present and future society". Furthermore, "how can it happen that women give birth only when they are completely healthy and as much as it is necessary for the nation for one woman to give birth (this is not Malthusianism, but a measure of social policy which today is called "family planning")"; finally, "how much does a woman lose from her health, when she takes anything to poison the beginning of a child in her", etc. Far from false shame, Pelagić considers it necessary for children to clearly become familiar with the process by which domestic animals bring offspring into the world, because this is the way to their "reasonable conduct and morality" (Pelagić, 1971(I): 216, 219, 329, 345).

Answers to questions about social transformation, ie. to the revolution that brings socialism and a real possibility for the implementation of the presented and many other reform demands, Pelagić gave in many of his writings (Stojković, 1969). According to him, the "woman question" is an integral part of universal human emancipation - from the economic, to the socio-political and to the cultural and moral.

SOCIAL DEMOCRATS OF SERBIA AND RESOLVING THE "WOMAN QUESTION"

Pelagić's close friend, Dragiša Lapčević, went through a path similar to him in some ways - from pre-Marxist forms of socialism, through social democracy, to "centrism" and radicalism, but all the time he remained a kind of people's man. Like Svetozar Marković, Lapčević placed great importance on the moral transformation of socialists and placed the human personality above the collective. As an extension of the permanent elements of our national morality, he built fragments of his vision of a socialist solution to the "woman question". Along with Paul Lafargue, August Bebel, Karl Kautsky, Dušan Popović and other ideologists

of social democracy, Lapčević quite objectively understood prostitution as a "social phenomenon" born of the class exploitative system and which will disappear in communism. He also understood the differences in sexual morality that exist among various peoples and that must be tolerated. At the same time, he was proud of the morality of Serbian women in general, and especially of the morality displayed during the occupation of Serbia in the First World War and immediately after it. "During the occupation, the Serbian woman showed more than her virtues: restraining her sexual drive for several years and in her most beautiful and most critical years, she did not crawl for a single moment, nor did she mate with the scum who stayed at home, nor the conquerors. Austro-Hungarian soldiers, who were used to dragging their wives with priests and other all kinds of force, were surprised at the sexual purity of Serbian women, quite rightly so; but she was admired more seriously by the German soldiers, who made comparisons between Belgian and Serbian women, in favor of the latter. There were even cases where a woman killed a soldier who attacked her." Lapčević writes with reason that "this great honor should not only be recognized, but also highlighted as a great example of honesty and purity and as a heroic contempt for the conquerors".

As soon as our women (especially peasant women) learned about the formation of the Thessaloniki Front during the occupation, they immediately revived and showed a strong faith in the imminent arrival of new freedom. Although almost every Serbian house lost more than one person in the war, it is interesting that "the women, so terribly affected and so desperately lonely, not only worked like female wolves and bore all the burden of the war, but also they were enduring their terribly difficult fate without grumbling." They "went one step further: after the fall of the occupation, when freedom arose, to give vent to their hearts, they erected marble monuments around the house and on the property to their loved ones, who left their bones in who knows where!" (Lapčević, 1961: 64-65, 71-73; Stojković, 1983).

As the third leader of the Serbian Social Democratic Party (SSDP), Lapčević entrusted the developing of the general theory of women's emancipation to Tucović and Dušan Popović, who also acted complementary in solving the "woman question".

SSDP, as is known, took its program almost entirely from the Second International, with certain specifications (Kaucki, 1923; Dimitrijević, 1982)⁴. The SSDP started more intensive activities for the emancipation of women-social democrats only after the international socialist women's congress held on August 13

⁴ The absolute and relative number of female workers in Serbia in 1900 was: in the town - 4,430 (% compared to men: 10.9%), in the countryside - 2,881 (11.9%), a total of 7,311 (11.3%). The share of women in the total number of unionized workers varied greatly: 1904 – 1.88%, 1906 – 10.28%, 1909 – 3.32%, 1910 – 2.99% (Dimitrijević, 1982: 42-44, 122-123).

and 14, 1910 in Copenhagen, from which Dimitrije Tucović sent a letter to *Workers' Newspaper* (Tucović, 1975(III): 480- 487). It was the second such congress (the first was held in 1907 in Stuttgart, also with the congress of the Second International). This Copenhagen congress of women-social democrats was opened by Klara Zetkin, and on that occasion she emphasized the important conceptual theses of the Second International on the woman question. She said that "legal equality between men and women is not enough", but that "only a socialist society provides the material and moral conditions for every woman to be fully human without ceasing to be a woman". From the point of view of social democracy, therefore, it is necessary to create "not only a free woman, but even more, a free entire humanity!" The most important issue resolved at this conference was the realization of the general, secret and immediate right to vote for both women and men, and immediately after it - the implementation of social measures for the protection and assistance of mothers and children.

Shortly after this congress, SSDP paid more attention to the work of women social democrats, whose first conference was held on May 28 (June 10) 1911 in Belgrade. It was preceded by the Assembly of Women Social Democrats held in Belgrade on September 12 (25), 1910, which Tucović announced in an article in *Workers' Newspaper* ("Women's Liberation") (Tucović, 1975(III): 560-564). In it, he presents the basics of the social democratic understanding of women's emancipation. He points out that women in class society have been oppressed as much as workers for centuries, so Tucović calls women "female proletarians". Social democracy helps the civil feminist movement: although its reach is limited, it represents the preparation of the radical turn that social democracy has to achieve in the liberation of all humanity. Feminists fight for women's right to education and professional activity, a right that men already have. With that, however, the emancipation of women has only begun. The social democracies continue that process with the request "that women be equal to men both in terms of private law and in political terms", which the bourgeoisie does not allow, because it would free women from exploitation both in society and in the family; in the whole struggle to complete the liberation of women, their legal and political liberation is "the only lever for her intellectual, moral, all-round rise from the darkness and misery in which woman finds herself". So, the liberation of women for social democracy is "only one integral part of the grandiose emancipation struggle of the proletariat, and the liberation of workers means the liberation of women at the same time." SSDP included this task in the 5th point of its Program, in which it follows the Second International, but, notes Tucović, it will only now carry out intensive practical action in order to achieve it.

This was followed by the Assembly of Women-Social Democrats held on September 12 (25), 1910 in Belgrade, which adopted a Resolution in the drafting of which Tucović also took part. The Resolution clearly proclaimed that the liberation of women "can only be achieved by destroying capitalism and introducing a socialist social order" (Tucović, 1975(III): 565-567). A decision was also made to establish the Central Secretariat of Women Social Democrats with headquarters in Belgrade and branches in the interior of the country. The first national conference of social democrat women was held in Belgrade on May 28 (June 10) 1911, and the newspaper Equality - the organ of the Serbian women's social democratic movement - was launched in Belgrade on October 1 (14). The program of its work included "all the demands of women in the cultural, political, economic and social fields as led throughout the world by social democracy and women-social democrats in its ranks".

With his authority as the leader of the SSDP, Tucović helped the work of the Secretariat of the Socialist Women's Movement held in Belgrade on September 14 (27), 1910 (Tucović, 1975(III): 568), and he also spoke in the principle discussion at the First Conference of Trustees of that Secretariat held on September 19 (October 2) 1910 in Belgrade (Tucović, 1975(IV): 7), then on May 5 (18) 1914 again in Belgrade (Tucović, 1975(V): 7).

After that, in Tucović's writings, we do not find any more important records about the emancipation of women: more important tasks of the SSDP appeared, the Balkan wars, and then the world war - while the women's issue in our social democratic movement was left rather aside, so Dušan Popović took care of it to some extent.

Dušan Popović and Tucović translated August Bebel's book Woman and Socialism. Together with the book, their joint preface was published in 1909 (Tucović, 1950(II): 431-432), in which it was pointed out that critics "unanimously included this Bebel's work among the classic works of modern socialism; works of modern socialism; they assigned it a place next to Marx's and Engels' writings", and the readership "greatly confirmed this judgment of criticism" - until the Serbian translation, the book saw around 50 editions around the world.

As an ideologue of the SSDP, Popović devoted a lot of attention to the actualization of Marxist understandings of women's emancipation in the entire struggle of Serbian social democracy. He rejects the simplistic and wrong bourgeois understanding of prostitution as a moral deviation and of prostitutes as "degenerate women", "fallen women" who will live a nice life without order, so they are called the most derogatory names. On the contrary, Popović is looking for the social roots of this sociopathological phenomenon. Referring to August Bebel, Popović indicates that there is a significant percentage of young female workers who engage in prostitution as a secondary occupation, because their wages are insufficient

to live on, and that this phenomenon manifests itself especially in times of industrial-economic crises. So, he concludes, that "the main source of prostitution is not in individual dispositions and desires, but in social relations, economic conditions of existence", and "prostitutes are not the cause of social evils, but are victims of today's social evils". Complementary to that, male prostitution (which bourgeois morality does not condemn) is not caused, according to Popović, by a wrong upbringing, bad society ("the street") and alcohol abuse, but also by a social system. Based on all this, Popović finds the causes of prostitution in the bourgeois system, which must be radically changed in order to eliminate the social causes of prostitution and other sociopathological phenomena, instead of inhumane and wrong recommendations that the poor classes abstain from sex life, from marriage and having children. The title of Popović's article is also characteristic: Prostitution as a social phenomenon (Popović, 1951).

Popović's printed papers also dealt with other issues. He wrote about A. Bebel in many ways, (Popović, 1975: 472-481), indicating that this Marxist in his book about women in socialism "illuminates the entire complex of social issues", from the economic to the ethical-aesthetic sphere. On the occasion of Jelena Karađorđević's marriage, Popović expresses the revolt of social democracy that our bourgeois press presents the understandable but private parental happiness of King Peter I as national joy (Popović, 1975(II): 65-68). Popović spoke at a gathering of women (1913), among whom especially those whose relatives were conscripts turned to social democracy for help in the fight against wars and the bourgeois system that leads them, and for the achievement of socialism "in which, in the words of our immortal August Bebel the first place belongs to the worker and the woman!" (Popović, 1975(II): 261-264).

When he took over the editing of the *Workers' Newspaper* from April 1, 1914, Popović introduced a permanent column, "Women", with which he tried to make a clear distinction between the bourgeois and social democratic understanding of women's emancipation. In the article "Women and Social Democracy" (Popović, 1973), Popović writes about the social democratic "sublime enlightening and liberating action" which "increasingly includes women", because "the struggle for the elevation and liberation of women is an inseparable component, an integral part of that great struggle for the liberation and transformation of humanity led by social democracy", along with the struggle for the liberation of the working class and enslaved nations. Popović shows the superficiality of the writings of our bourgeois press about women, which sees the main problem of women in how to "tame" them and subject them to male authority - and on the other hand, they pay too much attention to fashion, extravagance, various eccentricities of women all over the world (Popović, 1975(II): 375-376). On the occasion of a lec-

ture by the English feminist Sylvia Pankhurst held in Vienna about the women's movement, Popović points out the limitation of the scope of feminism: that movement strives for the legal equality of women and men, but "does not aim at radical economic, social transformation", which means that feminism "is not socialist" (Popović, 1975(II): 380-384). But Popović considers the feminist movement, even as it is, to seriously pave the way for the social democratic program of women's emancipation: "what feminists do cannot be marked as a mere sport or as the latest fashion of idle ladies; there is something revolutionary in all of that." If feminism rests on an outpouring of anger at the suffering of subjugated women for thousands of years, that movement "cannot lead to the goal: equality and liberation of women"; "it is not able to win even the complete political equality of women and men"; legal and political liberation, i.e. the equality of women and men does not mean their social liberation, for which "the whole society needs to be reborn", and only social democracy strives for that.

CONCLUSION

The attitude of Serbian socialists and social democrats towards the woman question refers to the overall socialization of women in society. According to them, a woman should first of all acquire all social and economic rights, and then political rights. A woman cannot only be a part of the family, but must also be a part of the society. Ideas about women's equality came to Serbia in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century from Europe, especially through Marxist ideology, but also through other movements for the emancipation of women in Europe. Organized social democracy affirmed women's rights, primarily through social rights, and eventually advocated general suffrage, which would include women, as a political right. According to them, a woman is not only a mother, a housewife, a social segment of society. In traditional Serbia, this right was difficult to achieve, especially since the leading political, church and cultural forces of Serbia were against women as a political subject.

Svetozar Marković started from his main sources - Marx's International, Russian revolutionary democrats, socialist-utopians, ideologues of liberal citizenship, and especially from the reality of the Serbian society of his time, so he accepted the basic solution of the International, according to which socialism must carry out to the end legal equality between men and women won in liberal capitalism, with the economic, social (civil-legal and political) and moral liberation of women; only in the transformation of the whole society carried out by "new, better people", can there be a complete, general cultural, moral and emotional

transformation of a woman and recognition of her full equality with a man as a person and creator of a common life. Like Marx and Engels, Marković sees the emancipation of women from the point of view of alienation and disalienation, which is his special originality.

Vasa Pelagić combined his primary utopian-socialist sources with some viewpoints of the First and Second Internationals, and before Tucović and Dušan Popović he emphasized the demand for the "public and private-legal" liberation of women; in his program of socialist transformation, he also introduced some measures of social hygiene, sexual ethics, social policy and eugenics, like Svetozar Marković, taking over from Chernyshevsky a request - "don't give a single kiss without love" and get married only for love, not for uses. At the end of his life, following the ideology of the Second International, he came to know that the civil-legal equality of women and men is insufficient, and that socialism must revolutionize the entire society in order not only to eliminate prostitution and other forms of oppression and humiliation of women in class society, but in order to completely solve the "woman question".

Among the three leading SSDP social democrats, Lapčević highly valued the sexual and general human morality of Serbian women, proven in the most difficult trials, and understood prostitution as a product of class society that would disappear with it. Tucović and D. Popović, acting in a complementary way, in understanding the emancipation of women remained predominantly within the framework of the program of the Second International (especially the understandings of A. Bebel and Klara Zetkin, as well as Karl Kautsky); they specified that program somewhat to the conditions of Serbian society and paid more attention to this issue only after the Copenhagen Congress of the Second International, in which Tucović took part (1910). Tucović and Popović, as well as their role models, appreciated the feminist movement of the West that brings about the legal equality of women and men, because they rightly saw in that movement a preparation for the complete - economic, political-legal, social, moral liberation of women, which socialism brings with it. The deviations of the social democratic movement, which appeared after the Second World War, had been previously noticed by Lapčević, Živko Topalović and some other Serbian social democrats who were officially declared dissidents, but it must be acknowledged that they early noticed the neglect of the anthropohumanistic essence of Marxism and socialism, which will in Stalinism experience the climax with the Gulag, and in Yugoslavia with Goli Otok will defeat the credibility of socialism in general in the world.

Taken as a whole, the presented understandings of Serbian socialists and social democrats were at the level of knowledge and practice of that time in Europe, above all at the level of the program of the Second International, but they were

also fed from other sources, without losing sight of the conditions and possibilities of the Serbian people of the 19th and 20th century (until 1919). The views (especially on sexual alienation and ways of disalienation) developed by Svetozar Marković are of greater importance, because they have the most independence in theory and results in practice.

REFERENCE LIST

- Cenić M. (1881). *Ispod zemlje ili moja tamnovanja*. Beograd: Zadruga štamparskih radnika.
- Dimitrijević, S. (1982). *Socijalistički radnički pokret u Srbiji 1780-1918*. Beograd: Nolit.
- Fenelon, F. (1687). *Traité de l'éducation des filles*. Paris.
- Grujić, V. (1971). *Pedagogije i prosvetiteljstvo Vase Pelagića*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SRS.
- Ilić, D. (1960). *Mita Cenić*. Beograd: Rad.
- Janković, B. (2022). Značaj rodno osetljivog pristupa u borbi protiv trgovine ljudima. *Diplomatija i bezbednost*. 5(2). 91-103.
- Jevtović Čanović, S., Đurić-Atanasievski, K. (2020). Medijska slika žena u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije. *Vojno delo* 1/2020. 5-22.
- Kaucki, K. (1923). *Načela socijaldemokratije (Erfurtski program)*. Beograd: Tucović.
- Lapčević, D. (1961). *Okupacija 1867-1939*. Beograd: Tucović.
- Marković, S. (1965). *Sabrani spisi I-IV*. Beograd: Kultura.
- Marković, S. (1987). Je li žena sposobna da bude ravnopravna sa čovekom?. u: *Celokupna dela*, Knjiga 2, Beograd: SANU.
- Marković, S. (1996). *Celokupna dela I-XVII*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Mil, Dž. S. (1871). *Potčinjenost ženskinja*. Beograd: Državna štamparija.
- Milošević, G., Stajić, L. (2021). Načela ekonomske bezbednosti. *Politika nacionalne bezbednosti* 1/2021. Beograd: Institut za političke studije. 111-125.
- Pelagić, V. (1971). *Izabrana djela I-III*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Pomeroy B. S. (2007). *Goddesses, Whores, Wives and Slaves - Women in Classical Antiquity*. London: PIMLICO.
- Popović, D. (1951). *Izabrani spisi*. Beograd: Prosveta.
- Popović, D. (1973-1985). *Sabrana dela I-IV*. Beograd: Rad.
- Savićević, D. (1977). Svetozar Marković o korenitom oslobođenju žene kao bitnom činiocu socijalističke revolucije. Naučni skup: *Svetozar Marković*,

Život i delo, 24-27. novembar 1975. Beograd: SANU.

Slović, T. Lj. (1977). *Sociološka misao Svetozara Markovića*, Beograd: Savremena administracija.

Spasić, D., Đurić, S. (2011). Novi institucionalni mehanizam Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena – osnivanje, značaj i istorijska misija. *Vojno Delo*, proleće/2011.

Stojković, A. (1964). Pogled na svet Svetozara Markovića. *Savremene filozofske teme*, br. 2. Beograd: Srpsko filozofsko društvo.

Stojković, A. (1969). Pogled na razvoj filosofije marksizma u jugoslovenskim zemljama. *Zbornik za društvene nauke*. Broj 53. Novi Sad: Matica srpska. 13-17.

Stojković, A. (1973). *Markovićevo shvatanje otuđenja i razotuđenja*. Glas CCLXXXV. Odeljenje društvenih nauka, Knjiga 17. Beograd: SANU.

Stojković, A. (1983). Dragiša Lapčević o moralu, umetnosti, religiji i crkvi. *Užički zbornik* 12. 339-352.

Stojković, A., Kovačević B. (1987). *Čačanska gimnazija 1837-1987*. Čačak: Čačanski glas.

Tucović, D. (1950). *Izabrani spisi*, knjiga II. Beograd: Prosveta.

Tucović, D. (1975-1981). *Sabrana dela I-X*. Beograd: Rad.

Velov, B. & Dević, LJ. (2018). Koreni rodne neravnopravnosti: društveni položaj i predstavljanje žena u mitovima Antičke Grčke. *Diplomatija i bezbednost*, 1(2), 263-276.

Žujović, Ž. (1974). *Sabrani spisi*, I-II, Predgovor Mladena Vukomanovića, Rad, Beograd, 1974.

*Ивана Велов*¹

КЊИЖЕВНА И ИСТОРИЈСКА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ОСВАЈАЧКОГ ПОХОДА ФРИДРИХА БАРБАРОСЕ НА ИТАЛИЈАНСКЕ КОМУНЕ: АНАЛИЗА ДОГАЂАЈА И ЛИЧНОСТИ ОПИСАНИХ У РОМАНУ „БАУДОЛИНО” УМБЕРТА ЕКА

Сажетак

У раду се анализирају историјски догађаји описани у књизи „Баудолино”, са посебним освртом на однос који је Фридрих Барбароса имао према комунама у Италији. Компаративном анализом испитује се веродостојност описаних догађаја и личности, односно анализирају се догађаји и ликови описани у роману и упоређују са истим или сличним наведеним у релевантним историјским изворима. Умберто Еко, као врстан познавалац италијанске историје, користи историјске чињенице и окружење средњег века да би написао епску причу у којој је тешко препознати границу између историје и мита, истине и фикције. Резултати показују да се роман углавном заснива на личностима и догађајима који се појављују у историјским читанкама и литератури, али су вешито прилагођени захваљујући ауторовој имагинацији, што књигу чини занимљивом и пријемчивом за читаоце. Иако аутор све време гради позитиван (пријатељски) однос између главног јунака (Баудолина), комуна и Фридриха Барбаросе, ипак, историјски извори указују на то да се однос који је Барбароса имао према италијанским комунама ни по чему не разликује од било ког односа владара (освајача) према подређенима (освојенима) и да он умногоме зависи од тренутних околности и историјског контекста у коме се развија и ствара.

Кључне речи: *Баудолино, Фридрих Барбароса, италијанске комуне, компаративна анализа, Умберто Еко.*

¹ Филолошки факултет, Универзитет у Београду, Србија, ivana.velov@gmail.com

УВОД

Предмет рада су историјска дешавања и личности везане за освајачки поход Фридриха Барбаросе на Италију, односно књижевна и историјска интерпретација догађаја повезаних са Барбаросиним освајањем италијанских комуна, описаних у роману Баудолино Умберта Ека. Рад не само што омогућава увид у средњовековна дешавања на тлу Италије, већ указује и на значај комплементарног односа историје и књижевности у тумачењу историјских догађаја. Како каже Киш, „Књижевност исправља равнодушност историјских чињеница... Књижевност је конкретизација апстрактног Историје. Историја је без страсти, без злочина ... шта значи шест милиона мртвих (!) ако не видимо једног јединог човека и његово лице, његово тело, године и његову личну повест” (Kiš, 1990: 145). Мотивациона снага књижевних дела је велика, много је људи развило интересовање за прошлост - и слику прошлости - читајући историјске романе или гледајући историјске драме (Ćelstali, 2004).

Однос књижевности и историје је комплексно питање које одавно интригира теоретичаре књижевности, историчаре, естетичаре и филозофе подједнако - од античке Грчке до данас. Књижевни текстови подражавају стварне догађаје из историје, интегришу фикцију у стварни свет, синтетишу историју и приче или су чиста фикција (Veljković Mekić, 2017). Књижевна (и уметничка) дела треба посматрати димензионално, она могу бити заснована на стварним догађајима из историје, или су то пак обликоване представе о историјским збивањима, које доприносе да се истина приближи, или замагли, искриви, односно промени свест читаоцу, пласира „права” истина (Jovićević, 2021; Martinović, 2022). Док Вајт мисли да свака репрезентација прошлости има специфичне идеолошке импликације (Vajt, 2011), Еко на посебан начин тумачи књижевне истине: „Књижевна дела нас позивају да их слободно интерпретирамо, зато што нам нуде дискурс који се може читати на више нивоа, и суочавају нас са двосмисленостима, и у језику и у животу” (Еко, 2015: 11). Књижевност је „примарно повезана са светом, она га открива у свим његовим слојевима и стога истина коју нам књижевна дела нуде увек превазилази научну истину која је увек ограничена на појединачне моменте и ставове” (Gordić Petković, Prnjat & Vidmar, 2014). Књижевна дела са историјском тематиком треба третирати искључиво као уметничку интерпретацију прошлости (Blagdanić i Mičić, 2011).

Док историја проучава догађаје на основу чињеница, доказа и валидних извора, књижевни приступ омогућава да им се да другачија боја и тон, чинећи их пријемчивијим и занимљивијим за читалачку публику. Умберто Еко је можда најбољи пример за то; као врстан познавалац историје средњег века,

својом креативношћу и имагинацијом успева да читаоца пренесе у време када се догађаји одвијају, укључи га у проблеме са којима се актери суочавају и на-тера да осети динамику живљења карактеристичну за тај историјски период. Иако је рад фокусиран на анализу догађаја повезаних са Барбаросиним освајањем италијанских комуна, треба имати на уму да је роман Баудолино садржајнији, те поред историјских догађаја и личности, обилује комичним ситуацијама и авантурама, обрађује средњовековну митологију, веровања...

Поред остваривања увида у догађаје који се односе на Барбаросино освајање италијанских комуна, рад има за циљ да укаже и на значај који они имају за италијанску културу, односно на то како се догађаји и подухвати историјских личности рефлектују на архитектуру, уметност, књижевност... Полазећи од претпоставке да књижевност на свој начин може допринети разумевању историјских збивања, у овом раду методолошки приступ у основи је компаративна анализа: смернице рада су историјски догађаји и ликови описани у књизи Баудолино, а историјски извори и литература се користе за доказивање њихове веродостојности. Иако се историјске чињенице из књижевног текста враћају у историјски контекст, књижевно дело и историјске чињенице не треба посматрати као супротстављене. Они представљају комплементаран начин размишљања о прошлости, иако се користе у различите сврхе.

Умберто Еко: Баудолино (Baudolino)

Умберто Еко (Umberto Eco, 1932-2016), један од најзначајнијих мислилаца савременог доба, писац, филозоф, есејиста, лингвиста и историчар средњег века. Рођен је у Алесандрији (Alessandria), италијанској регији Пијемонт (Piemonte). Роман Баудолино је објавио 2002. године, а назван је према главном јунаку и наратору, који својим приповедањем упознаје читаоца са веровањима и историјским догађајима који су се одиграли у периоду између 1155. и 1204. године. Аутор вешто уводи историјске личности и догађаје у причу Баудолина, наводећи читаоце да се уживе у авантуре и доживљаје главног јунака, који у јеку четвртог похода крсташа на Цариград², „спасава” Никиту Хонијата (Νικήτας ὁ Χωνιάτης)³, познатог византијског историчара, и приповеда му о свом животу. Баудолинова прича започиње од његове тринаесте године. Током опсаде Тердоне (Tortona)⁴ наилази на Фридриха Барбаросу (Friedrich I, Barbarossa)⁵,

² Четврти крсташки рат трајао је од 1202. до 1204.

³ Енг: Niketas Choniates, око 1155-1217, један од најбољих византијских историчара. Крсташко освајање престонице затекло га је у граду. Успео је да избегне најгоре захваљујући својим старим везама са млетачким трговцима у Цариграду (Choniates, 1984).

који га усваја и води са собом на двор. Са њим Баудолино проводи велики део живота, доживљава га као другог оца. Рођен је као прости сељак у северној Италији, а за његово описмењавање побринули су се Ото Фрајзиншки (Otto von Freising)⁶ и каноник Рахевин (Rahewin), Отов нотар. Школовање наставља у Паризу, где упознаје пријатеље са којима путује, размењује теорије о свету и машта о легендарним местима. Догађаји у роману описани су из нараторове перспективе, па је тешко разликовати фикцију од истине. Кроз Баудолинове приче, Еко је, користећи своје познавање средњовековне историје, успео да повеже истину и легенду и укаже на важна питања и догађаје из тог времена.

Баудолино – главни лик и светац

Баудолино је главни лик, сведок историјских збивања описаних у роману Умберта Ека, приповедач легендарних историјских догађаја. Потиче из Фраскете, малог места код Маренга, у чијој је близини касније изграђен град Алесандрија (1168), у Пијемонту (Еко, 2008: 5, 130). Баудолино поседује велики таленат за језике, приповедање, а нарочито лагање, али на неки начин се све што измисли, на крају и обистини. Кроз његову причу Умберто Еко у суштини описује историјске догађаје који су се одиграли у средњовековној Европи.

Баудолино као историјска личност није постојао, али је постојао истомени светац по коме је главни лик добио име и који се главном лику наводно указује неколико пута. На примедбу Никите да никада није чуо за тог свеца, Баудолино му објашњава: „То је светац из мог краја, био је бискуп Виле дел Форо. А да ли ми се заиста указивао, то је друга прича.” (Еко, 2008: 28). Историјска литература ипак сведочи о постојању овог свеца, а први пут га спомиње Павле Ђакон (Paulus Diaconus), бенедиктански монах и лангобардски историчар, у спису *Historia Langobardorum*. Свети Баудолино је живео у време лонгобардског краља Лијутпранда (Liutprando, 712-744), у малом месту Форо (Villa del Foro) близу реке Танаро (Tanaro). Био је син богате племићке породице, али је напустио такав начин живота и поделио своје богатство сиротињи

⁴ Лат: Dhertona. Године 1155. Фридрих Барбароса је опсео, заузео и савинио Тортону са земљом, не остављајући ни камен на камену (Norwich, J.J. (1996: 108).

⁵ Енг: Frederick I, Barbarossa; ит: Federico I, Barbarossa.

⁶ Ото Фрајзиншки (лат. Otto Frisingensis, нем. Otto von Freising; око 1112-1158) је био немачки бискуп и историчар, рођак немачког цара Фридриха I Барбаросе и његов дворски хроничар (Britanica, 2022). Студирао је теологију у Паризу. Године 1132. ступио је у цистерцитски монашки ред и ускоро је постао опат манастира Моримунда, да би 1138. године постао фрајзиншки бискуп. Учествовао је у Другом крсташком рату. Умро је 1158. године.

(Borrelli, 2002). Ђакон Павле пише да је овај светац био видовит и лечио људе. Наводи анегдоту када је краљ Лијутпранд отишао у лов и грешком погодио свог сестрића стрелом. Тада је краљ, који је јако волео сестрића, послао по свеца (Баудолина). Када су стигли до њега, Свети Баудолино је рекао да је ишчекивао њихов долазак и знао је зашто долазе, али није се могло ништа учинити, јер је дечак већ умро (Deacon, 1907). Данас се сматра да је Свети Баудолино заштитник града Алесандрије. Ова анегдота је уткана у догађаје које описује Еко на крају романа, с тиме што главни лик представља свеца:

„Дужност је стопалника да издалека сагледа своје мисли. Знао сам да ћеш доћи, али изгубио си сувише времена, а изгубићеш исто толико и у повратку. На овом свету је све онако како мора да буде. Знај да дечак умире у овом часу. Ево, већ је умро. Нека му се Бог смиљује.” Племић се вратио кући, а дечак је био мртав, многи у Селимбрији су казали да је Баудолино обдарен видовитошћу и види и оно што се догађа миљама далеко. (Еко, 2008: 430)

Баудолино потиче из породице Аулари, отац му је Гаљаудо Аулари, обичан сељак који чува стоку (Еко, 2008: 5,130). Према историјским изворима, Гаљаудо Аулари (Gagliaudo Aulari) је лик из легенде, познат као спаситељ Алесандрије током Фридрихове опсаде града. Према легенди, осмислио је стратегију којом би преварио цара и прекинуо предугу опсаду града, пошто су већ остали без намирница. Нахранио је своју омиљену и једину краву Розину последњим зрном жита које се могло наћи у граду и извео ју је на испашу. Када су га видели гладни непријатељи, ухватили су га, а његову краву заклали, и из њеног стомака је изашло силно жито. Потом су га одвели код Барбаросе да покажу цару то чудо. Сви су били изненађени, а Гаљаудо је тврдио да имају толико хране да и животиње хране житом, па ће моћи дуго да издрже опсаду. Барбароса је одлучио да се повуче, будући да му је војска била изгладнела и уморна. Тако је Гаљаудо спасао град (Dacquino, Minetti, & Torta, 2019: 29; Vocchio, 2018). Ова прича се појављује у 14. поглављу романа, када Гаљаудо предлаже своју идеју са кравом Розином:

„Узми”, рече тада Гаљаудо, с оном оштроумношћу коју наш Господ - као што свако зна - дарује само обичном пуку, „узми да, на пример, царева војска ухвати једну од наших крава и да утврди да јој је трбух толико пун жита да само што није пукла. Онда би Барбароса и његови помислили да ми имамо још увек толико хране да можемо одолевати до вечности. Видећеш да ће и заповедници и војска рећи да је боље отићи одмах, иначе ће ту дочекати и следећи Ускрс... ”. (Еко, 2008: 159)

Данас се на фасади катедрале у Алесандрији налази једна средњевековна статуа која изгледа као мали погрбљени старац са нечим изнад главе, за шта се верује да је сир као симбол сточарства. Не зна се да ли је то заиста Гаљаудо, будући да постоје аргументи да је то ипак била каријатида са виле у Маренгу (Marengo) (Valle, 1855: 28). У Ековом роману, Емануеле Боиди говори Баудолину да је пронашао неку скулптуру, након обећања да ће подићи Гаљауду споменик као спаситељу града:

„Међутим, док сам продавао жито, ја сам обилазећи наш крај, у једној рушевној црквици близу Виле дел Форо пронашао један предиван кип, који је ту доспео ко зна одакле. Представља згрбљеног старчића, који у рукама подигнутим изнад главе држи нешто као воденични камен, камен за градњу, можда огроман комад сира, шта ја знам, и као да се пресамитио јер не може да издржи толики терет. Рекао сам сам себи да тај кип сигурно нешто значи, мада не знам баш тачно шта, али знаш и сам како то иде, ти извајаш кип, а други после измишљају шта он значи, ионако је свако објашњење добро. Пази, молим те, каква случајност, помислио сам тада, ово би могао да буде Гаљаудов кип, уградиш га изнад двери или бочно на катедралу, као стуб, а онај камен који држи изнад главе му дође као капител, и ето ти га, плунути Гаљаудо, како сам носи терет читаве опсаде.” (Еко, 2008: 418)

Фридрих Барбароса (Friedrich I Barbarossa, 1122-1190)

Да би се стекао увид у историјске догађаје описане у роману, неопходно је осврнути се на личност и историјску улогу Фридриха Барбаросе, нарочито ако се узме у обзир да је најзаступљенији лик у причама које приповеда Баудолино. Фридрих Барбароса је био краљ Немачке, цар Светог римског царства (1152-1190) и краљ Италије (1154-1186). Током Другог крсташког рата прати свога стрица, немачког краља Конрада III (Conrad III)⁷ кога је касније наследио. Конрад III је умро у фебруару 1152, а Краљевски електори (кнезови) су изабрали Фридриха I Барбаросу за немачког (романског) краља у марту исте године. Барбароса је сматрао да је најпре нужно успоставити мир у Немачкој, а касније се окренути Италији. Предузео је шест похода у Италију (Freed, 2016; Patze, 2020). Баудолино га описује на следећи начин:

⁷ Нем: Konrad III, ит: Corrado III.

„Фридрих је био стасит човек, белог лица и румених образа, не онако спеченог као у мојих земљака, пламене косе и браде, дугих руку, танких прстију, негованих ноктију, био је сигуран у себе и уливао је сигурност, био је весео и одлучан и уливао је веселост и одлучност, био је храбар и уливао је храброст... Ја лавић а он лав. Знао је да буде и суров, али је према особама које воли био веома нежан. Волео сам га. Он је био прва особа која је помно слушала оно што говорим.” (Еко, 2008: 29)

Овај опис се може упоредити са сличним описом Фридриховог физичког изгледа из Фрајзингове *Gesta Frederici imperatoris*,⁸ где Рахевин пише да је Фридрих имао златну локнасту косу, црвенкасту браду, оштре очи и нежне усне, лице му је изгледало весело, а имао је праве и беле зубе, кожа бела попут млека, често румен из скромности, а јаке и широке грађе... Међутим Рахевин је узео опис Теодориха II (Teodorico II)⁹, који је писао Сидонијус Аполинарије (Sidonius Apollinaris) и нешто из Ајнхардове (Eginhardus) биографије о Карлу Великом (Caroli Magni/Carolus Magnus)¹⁰. Бирао је оне делове који су се највише поклапали са Фридриховим изгледом и изменио је детаље о боји браде и косе (Freed, 2016: 23). У роману Баудолино говори да га зову риђобради: „То си ти, оче мој, тако те зову доле, а искрено речено, не видим ништа лоше у томе, јер ти је брада заиста риђа и баш ти лепо пристаје” (Еко, 2008: 42). Занимљиво је да је епитет Барбароса први пут употребљен 1298. у Фиренци, како би разликовали Фридриха I од његовог унука Фридриха II Хоенштауфена (Friedrich II Hohenstaufen) (Freed, 2016: XVIII).

Фридрихова смрт у роману постаје права мистерија, све док се на самом крају не открије истина коју Баудолино није могао да прихвати. Са француским и енглеским краљевима 1189. године Барбароса је пошао да ослободи Јерусалим од Саладина. Прошао је кроз Мађарску, Србију, Византију и Босфор. Предводио је Трећи крсташки рат и победио у две битке. Кроз историју су забележене разне верзије приче о његовој смрти, али остаје запамћена она према којој се удавио у реци Салеф (Saleph) 1190. године (Hickman, 2020; Loud, 2010).

⁸ Дела цара Фредерика Ота Фрајзинга је нека врста званичне дворске хронике. Он је за рад на том делу добијао сређен изворни материјал из царске канцеларије и имао увид у најважније државне послове и архиве.

⁹ Енг: Theodoric II (426-466). Био је визиготски краљ од 453. до 466.

¹⁰ Einhard, *Vita Caroli Magni (Život Karla Velikog)*. Нем: Karl der Große; фпа/енг: Charlemagne, био је цар Франака и Свети римски цар.

ФРИДРИХ БАРБАРОСА И ИТАЛИЈАНСКЕ КОМУНЕ

Историјски извори показују да је Фридрих Барбароса сматрао да цар треба да буде универзални и апсолутни господар коме је римски народ дао право да управља. Дакле, да наметне своју врховну власт и поставља све остале владаре (Salvatoreli, 2006: 106). Први пут је отишао у Италију 1154. године, кренуо према Риму да би добио царску круну. Фридрих се са папом Хадријаном IV (Adrianus IV) срео у Витербу (Viterbo) и тада су се договорили о борби против Арналда да Бреше (Arnaldo da Brescia), и римске комуне (Salvatoreli, 2006: 107). По доласку у Рим исте године убија Брешу, који је предводио римску комуно још од 1147. године (Ђурић, Јанјић, & Роровић, 2016: 51). Римска комуна му нуди царску круну, али он је презриво одбија, грубим речима осудивши покушај њених челника да му се обрате као представници античког Рима (Salvatoreli, 2006: 107). Крунише га папа Хадријан IV, 1155. у цркви Светог Петра (Salvatoreli, 2006: 107-108). Пре крунисања, Фридрих је заузео Леонов град (Civitas Leonina) и забарикадирао мост преко Тибра (Tiber), а онда отишао да се крунише у цркви, али је тада избила побуна Римљана који су прешли мост и кренули у напад на Немце, који су ипак успели да их одбију (Bryce, 1901: 306). На почетку романа Баудолино објашњава тај догађај Никити:

„Цар Латина, који није Латин, још од времена Карла Великог, наследник је римских царева, хоћу да кажем, оних из Рима а не оних из Цариграда. Али само ако га крунише папа може да буде сигуран да је легитимни наследник, пошто је Христов закон уклонио законе лажних и лажљивих богова. Али да би га папа крунисао, морају да га признају и италијански градови, од којих сваки води своју политику, те стога мора да буде крунисан као краљ Италије - наравно само под условом да су га изабрали тевтонски владари. Је л' јасно?" (Еко, 2008: 30)

Баудолино описује како је папа тада био у замку недалеко од цркве Светог Петра, док су се Римљани бунили са друге стране Тибра. Крунисање није било велика свечаност, пуно симбола током крунисања је промењено, мада то није сметало Фридриху; једино му је било потребно да га обави папа, јер би то значило да га признаје Христов намесник. Римски сенат је нудио да га крунише, што је он одбио, јер би иначе царство још увек остало у Риму. Затим је избила побуна у Риму коју је Фридрих обуздао: „Фридрих се толико разбеснео да је прекинуо гозбу како би их побио све до једнога, после чега је у Тибру било више лешева него риба, па су увече Римљани схватили ко је газда, али ипак су успели да покваре славље.” (Еко, 2008: 32).

У други италијански поход Фридрих креће јуна 1158. године. Успоставља царску власт и царске службенике по градовима северне Италије. Његов циљ је био да Италију сведе на систем добро контролираних двораца, палата и градова, уз самоуправу градова под контролом царских званичника. Међутим, у Италији су се ствари другачије одвијале. Оно што је цар сматрао обнављањем царских права, градови су сматрали умањивањем своје слободе (Patze, 2020). У роману је Фридрихов однос са комунама такође компликован, а Баудолино га описује овако:

(...) иако велики, снажан и моћан, није успевао да прихвати начин размишљања својих поданика. Довољно је само рећи да је проводио више времена на италијанском полуострву него у својој земљи. Он, говорио би сам себи Баудолино, заиста воли наше људе и не разуме због чега га издају. Можда их баш због тога убија попут љубоморног мужа. (Еко, 2008: 42-43)

Ото Фрајзиншки у разговору са Фридрихом објашњава да су ти градови „настали када су германски владари били заузети неким другим пословима, и нарасли су користећи се њиховим одсуством” (Еко, 2008: 40). То се може потврдити као историјска чињеница: пре него што је Фридрих дошао на власт, његови претходници цар Лотар II (Lothair II)¹¹ и Конрад III нису остварили власт у Италији, што је отворило простор за самосталан развој и богаћење градова на северу – комуна, док на југу настаје краљевство Нормана (Normans)¹². Такво стање у Италији му је представљало велики проблем (Salvatorelli, 2006: 106).

У разговору о комунама, Фридрих се буни због права која су му одузета:

„*Regalia, regalia, iura regalia*, Баудолино, празноглавче!”, викао је Фридрих. „То су права која припадају мени, на пример да именујем достојанственике, да убирем дажбине од путева, трговине и пловних река, да одобрим да се кује новац, па онда, па онда... шта оно још беше Рајналде?” (...) „А ови градови су присвојили себи сва моја права. Па зар немају осећај шта је праведно и ваљано, какав ли им је то нечастиви толико помрачио ум?” (Еко, 2008: 39).

Комуна северне Италије су већ тада заиста спроводиле права која су припадала краљу, а називали су их „повластице” (наметање дажбина, про-

¹¹ Ит: Lotario II di Lotaringia.

¹² Руђер II (Ruggero II di Sicilia) је био први краљ Сицилије (1130-1154), основао је Краљевство Сицилија након освајања јужне Италије од Сарацена и Византијаца.

глашавање рата и мира, избор магистрата...); стога је Фридрих морао да их сузбије (Salvatoreli, 2006: 106). У роману, Ото објашњава Фридриху како су уређене комуне:

„Они не признају вазалима право на поља и шуме, јер и поља и шуме припадају градовима - осим можда имања маркиза од Монферата и још неколицине племића. Мораш да знаш да, у градовима, младићи који се баве најобичним занатима и који не би могли ни да привире на твој двор, управљају, командују а понекад чак добијају и титулу витеза...” (Еко, 2008: 40)

У неким областима, као што је Ломбардија, комуне су имале превласт, припадала им је и околина и неки мањи градови. Такве комуне су приморавале феудалце да се потчине њиховој власти, али је зато у Пијемонту још увек владао феудалац маркиз од Монферата (Monferrato), иако су постојале развијене комуне (Salvatoreli, 2006: 106). Власт комуна се мењала, али су основу управе и организације ипак чинила занатска удружења – *arti* (Ђурић, Јанјић, Роровић, 2016: 47).

О настанку комуна Ото говори: „ови градови, са својим начином владавине, постали су места где се слежу свакојака богатства, са свих страна у њих се сливају трговци, а њихове зидине су лепше и чвршће од многих замкова.” (Еко, 2008: 40). У историји је познато да су комуне најпре настале развојем трговине, занатства и приливом нових становника. Нови слој богаташа се борио против феудалне власти и тежио да слободно управља својим добрима (Ђурић, Јанјић, Роровић, 2016: 46). Оно што брине Фридриха, у роману, јесу немири међу комунама и жеља за проширивањем територија: „Али ако су већ тиме што су постали градови достигли идеално стање, зашто сваки од њих покушава да угњетава суседни град, као да му је жеља да прошири територију и да постане краљевство?” (Еко, 2008: 41). Неке комуне су биле јаче и развијеније, те су тежиле да прошире своје територије на рачун других комуна, највише из потребе за поседима и великим трговачким путевима. Још један фактор је изазивао међукомуналне ратове, а то је била нетрпељивост према суседима. Комуне би често налазиле савезнике у суседима својих непријатеља и организовале се у сукобљене блокове (Salvatoreli, 2006: 106). „У комунама је владао дух привржености своме граду” (Ђурић, Јанјић, Роровић, 2016: 47). Тај локални патриотизам се назива *campanilismo*, од речи *campanile* (кула-звоник) (Encyclopædia Britannica, 2020). Баудолино овако објашњава Фридриху:

„Оче мој, чињеница да не само градови, већ и градићи с оне стране Алпа највише уживају да натакну комшију на... јао!...” (Ото је понекад васпитавао и штипањем) „...хоћу да кажем да понизе суседа. Такви смо ти ми. Могуће је мрзети туђина, али је најжешћа мржња према комшији. А ако нам туђин помаже да нашкодимо суседу, онда је добродошао.” (Еко, 2008:42)

Комуне никада нису желеле потпуну независност, прво због међусобне неслоге, а друго што их је цар штитио. Са царем су се измирили, а добили су и потврду својих слобода (Salvatoreli, 2006: 112-113). Исти проблем прожима целу књигу. У роману, на Фридрихово питање, Ото даје одговор:

„А зар им не прија да их владар заштити и да учествују у слави и достојанству свог царства?” „Итекако им прија и низашта на свету не би се одрекли те привилегије, иначе би врло брзо били плен неког другог монарха, византијског цара или можда египатског султана...” (Еко, 2008: 40)

Опсада Тортона (Tortona / Derthona)

Роман почиње управо опсадом Тортона, када Баудолино упознаје Барбаросу (Еко, 2008: 6-7); 1155. године он пише о Дертони.

(...) али Дертонa није пала јер су узели само град, не и Тврђаву и наставише и даље, па ту дође и крај мог љетописанија кад осташе без воде, па уместо да пију пишаћку своју заклеше се Фридрикусу на верност, те им он допусти да изађу, али је град прво запалијо а затим га сравнијо са земљом оћерећи да све то урадише Павијци који су са Дертонанима на крв и нож, нисмо ми као аламани који се сви међусобом изљубе па су као прст и нокат овде када неко из Гамондија сретне неког из Берголија одмах би га уштројио. (Еко, 2008:7)

Ова опсада се може наћи у историјским изворима – Фридрих први пут долази у Италију 1154. године и сазива сабор у Ронкаљи (Roncaglia), а ту су се окупили феудалци и мање комуне, који су се бунили против већих комуна, тражећи њихову осуду. Велики проблем је представљао Милано (Milano) који је покорио Лоди (Lodi) и Комо (Como) и раширио своју моћ. Фридрих је тада поништио одлуке о преносу феуда и опозвао „привилегије” комуна. Пошто није имао довољно снаге да уништи Милано, прво је кренуо у пустошење околине и уништио је Тортону (Salvatoreli, 2006: 107). Тортонa је у периоду

комуна нашла савезника у Милану, док им је непријатељ била Павија (Pavia) (Salvatoreli, 2006: 106). Фридрих је 1155. године два месеца опседао Тортоњу, након чега је била приморана да се преда, јер су изнемогли од жеђи, пошто им је наводно Фридрих загадио извор воде (Cardini, 2019; Comune di Tortona).

Прва опсада Милана (Milano)

Када је Фридрих дошао у Италију, Милано је морао да се одрекне „повластица”. Цар га је искључио из царства, што је за Милано значило да се град лишава сваког правног положаја и да је другима забрањено да имају било какве везе са Миланом. Али је све то важило само на папиру, пошто је Милано ипак био веома моћан (Salvatoreli, 2006: 108). Фридрих се враћа по други пут у Италију да казни Милано, који је кршио законе и опет поразио Лоди и Комо (Freed, 2016: 217). Враћа се у јуну 1158. али сада са већом војском састављеном од италијанских феудалаца и комуна које су биле у непријатељству са Миланом – Павија, Комо, Лоди, Кремона. Са овом војском је покорио Брешу, обновио Лоди и победио Милано (Salvatoreli, 2006: 108). Ови историјски догађаји су описани у роману на следећи начин: након другог доласка Фридриха у Италију, Милано по други пут осваја Лоди, али након Фридрихове победе, град је обновљен. У бици против Милана на царевој страни су учествовале комуне Павија (Pavia), Кремона (Cremona), Лука (Lucca), Пиза (Pisa), Фиренца (Firenze), Сијена (Siena), Ферара (Ferrara), Падова (Padova)... само да би понизили Милано.

Град се предао крајем лета, а да би га спасли, Миланези су пристали на чин, који је понизио чак и самог Баудолина, иако није имао никакве везе са њима. Поражени, укључујући и самога бискупа, морали су да у једној туробној поворци покајнички прођу испред свога господара, босоноги и обучени у цак, а ратници су носили мачеве обешене око врата. Фридрих је тада поново постао великодушан и дао пољубац опроста пониженима. (Еко, 2008: 50)

Тај догађај је забележен у историјским изворима, када су дванаесторица миланских конзула, босоноги и обучени у крпе, са мачевима обешеним око врата, дошли до цара да му се покоре (Freed, 2016: 230). Милано се такође одрекао власти над Лодијем и Комом и обећао да ће тражити одобрење цара приликом именовања конзула (Salvatoreli, 2006: 108).

Опсада Креме (Crema)

Фридрих је одлучио да сазове нови сабор у Ронкаљи новембра 1158. Тада је позвао учитеље римског права, четири доктора Болоње (Bologna) - Булгара (Bulgarus), Мартина Госија (Martinus Gosia), Јакопа (Jacobus de Boragine) и Хуга (Hugo de Porta Ravennate), да тачно одреде царска права. Презет је основни принцип из римског права - царска права не застаревају. Поред тога је забранио приватне ратове, савезе градова и удружења сродника. На то су сви пристали, па чак и надбискуп Милана (Salvatoreli, 2006: 109; Bryce, 1901: 173). У петом поглављу, Баудолино помиње тај свечани обред који су смислили да би потврдили Фридрихову моћ давањем независности универзитету:

(...) цар је позвао четири најславнија доктора из Болоње, ученика великог Ирнеријуса, да искажу неприкосновено научно мишљење о његовим правима, а тројица од њих Булгарус, Јакопус и Хуго из Порта Равењане, изrekli су оно што је Фридрих хтео а то је да се царско право заснива на римском закону. (Еко, 2008: 53)

Након сабора, Фридрих је послао своје магистрате да управљају ломбардијским градовима. Милано је ипак отерао царске изасланике и прекршио договор, а остали градови су му се придружили. Да би казнио Милано, Барбароса је кренуо у опсаду Креме, блиског савезника Милана, јула 1159 – јануара 1160. Крема је изгубила и савијена је са земљом, по Фридриховом обичају (Salvatoreli, 2006: 109). И у роману, Фридрих наилази на исти проблем: градови се нису придржавали договора из Ронкаље:

Онда је Фридрих послао у Милано самог Рајналда и једног царског велможу да именују градске заповеднике, јер су Миланези тобоже признавали царску власт, а овамо сами бирали градске већнике. И ту је мало недостајало па да оба изасланика изгубе главу, а нису то били обични гласници, већ царски канцелар и велможа са Фридриховог двора! (...) Тако је, за пример осталима, почео да опседа Крему. (Еко, 2008: 75)

Баудолино сазнаје од Песника за страшан Фридрихов чин приликом опсаде:

Али, кад су кренули у напад највећом дрвеном опсадном кулом, оном коју су изградили Кремоњани, бранитељи су одговорили таквом кишом камења из својих катапулта да је претила опасност да ће је оборити. Цар је просто изгубио главу од силног беса. Наредио је да

доведу ратне заробљенике из Креме и Милана и да их спреда и са стране привежу за опсадну кулу. Мислио је да се бранитељи када буду угледали своју браћу, рођаке, синове и очеве тако истурене, неће усудити да гађају (...) Свезани су стали да довикују својој браћи да не брину за њих, а они на зидинама су стегли зубе, и мада су им сузе текле низ образе што су крвници властитим рођацима, наставили су да нишане кулу и убили су деветоро својих људи. (Еко, 2008: 75-76)

Након тога, ствар се само искомпликовала, што нико није очекивао; међусобно су изводили заробљенике и убијали их из ината, а Фридрих је наредио да се направи право губилиште и да се обесе многи, али је ипак одустао због молби бискупа и обесио је само деветорицу (Еко, 2008: 76). Према историјским изворима, када су се приближиле опсадне справе зидовима, бранитељи су их гађали камењем, а да би избегао оштећење справа, Фридрих је наредио да вежу заробљенике на горње делове справа и дао им је свеће да држе у рукама, како би их бранитељи приметили чак и ноћу и тако престали напад. Очајни становници Кремоне су ипак наставили напад и неке своје су убили. Згрожени Фридрих је повукао справе, а као одговор на тај чин, Крема је убила неколико његових заробљеника. Да би заштитио справе, Барбароса је наредио да ставе вуну, крзно и разне друге материјале како би наставили опсаду (Freed, 2016: 247). За разлику од описа у роману, овде стаје убијање заробљеника, али Крема заиста губи и Фридрих наређује да се уништи град након што становници изађу и понесу своје ствари. Уништавање града је трајало пет дана (Freed, 2016: 249).

Рушење Милана

Баудолино приповеда Никити како се Фридрих понео овај пут према Милану, након страшног чина у Креми:

„Наредио је да се ископају очи шесторици заробљеника из Мелца и из Ронкатеа, а неком Миланезу је ископао само једно око, да би могао да врати остале у Милано, али му је зато одсекао нос. А ако би ухватио кога у покушају да унесе неку робу у Милано, дао би да му одсеку руке.” (Еко, 2008: 88)

Забележено је да је избила побуна у Милану приликом доласка Фридрихових изасланика који је требало да преузму контролу над комуном, те су изасланици морали да побегну, а бесни Фридрих је припремао нову опсаду

Милана (Ђурић, Јанјић, Поповић, 2016: 48). Цар је сакупио војску, добио појачање из Немачке и успео да победи миланску војску и опседне град (Salvatoreli, 2006: 110). Фридрих је заиста наредио да исеку десну руку ономе ко би изашао из Милана, или било коме другом из околних градова ко би доносио робу у Милано. Петорицу затвореника и два капетана је ослепео, а шести је изгубио нос и једно око да би могао остале да одведе кући. Цар је схватио да мора потпуно да прекине снабдевање града, па је затворио све путеве до Милана у зиму 1161-1162. Свакоме кога би ухватили Лодижани или Немци, који су чували путеве, одсекли би десну руку. Милано је изгладнео и морао је да се преда, јер је у самом граду настала свађа око предаје, а неки угледни грађани су планирали да побегну (Freed, 2016: 284). Милано се предао 1162. године, а Фридрих је наредио да се град разруши; то су учинили становници Кома, Павије, Новаре и Кремоне. Закони из Ронкаље су се сада примењивали, цар је поставио своје намеснике, али се то није односило на послушне и одане градове који су могли да имају своје конзуле, као Кремона (Salvatoreli, 2006: 110). У књизи је исход био исти:

Напоследку су послали изасланике да се договоре о предаји, а услови су били исти они утврђени на сабору у Ронкаљи, односно, после четири године, после толко мртвих и после таквих разарања, све је остало исто. Или је можда боље да кажемо да су услови ове предаје били још срамнији од пређашњих. Фридрих би им можда поново дао свој опроштај, али је Рајналд немилосрдно доливао уље на ватру. Треба им прочитати буквицу коју ће сви запамтити, а треба дати и неку задовољштину градовима који су стали уз цара, не зато што воле њега, него зато што мрзе Милано. (Еко, 2008: 93)

У наставку је Фридрих истерао све становнике ван града и пробао да спали Милано, али је ипак препустио Италијанима да га сравне са лица земље. Дао је Лодијцима, Кремоњанима, Павијцима... да свако сруши посебну капију. У том тренутку Баудолино је сведок рушења Милана:

Дан после почетка рушења Баудолино се одважио да уђе унутар градских зидина. На појединим местима није се видело ништа сем великог облака прашине. Кад је ушао у такав облак, опазио је како је неколицина људи причврстила неку фасаду дебелим конопима и сложено вукла све док се фасада није срушила, на другом месту су искусни зидари будаџима разваљивали кров неке цркве, а онда су великим маљевима рушили зидове, или разбијали стубове, ударајући у клинове у њиховом подножју.

Баудолино је провео неколико дана у лутању по разрованим улицама и видео како се руши звоник велике цркве, којем по лепоти и величанствености не беше равна у целој Италији. (Еко, 2008: 94)

Оно што се највероватније десило у историји јесте да су уништили само *campanile* (кула-звоник) и капије које су биле од великог значаја. Зидине су остале углавном нетакнуте, а највећу штету су нанели пожари од пре, који су били честа појава у средњевековним градовима. Они су јако лако поново изграђивани, јер је већина каменог материјала могла поново да се употреби. Тако се и Милано брзо обновио, 1167. године (Freed, 2016: 289).

Оснивање Ломбардијске лиге (*Lega Lombarda*)

У роману Фридрих се поверава Баудолину:

„У реду”, признавао је, „и то ћу рећи само теби, моји намесници, изасланици, порезници и заступници нису тражили само оно што ми припада, него седмоструко више, за свако огњиште су наплаћивали три паре старог новца годишње и двадесет четири стара динара за сваки млин који плута на пловној води, рибарима су одузимали трећину улова, а ко умре без деце, отимали су његово наследство. Знам, требало је да саслушам жалбе које су допирале до мене, али имао сам других брига...” (Еко, 2008: 125).

Забележено је да су царски намесници наметнули неприхватљиве захтеве комунама, због чега су се ломбардијски градови жалили на скупштини у Лодију 1166, када је Фридрих четврти пут дошао у Италију. Међутим, те притужбе нису биле уважене (Salvatoreli, 2006: 110). Због тога је првих месеци 1167. избила побуна ломбардијских градова, а виновник је била Кремона, која је иначе била увек на страни цара. Склопили су савез са Брешом, Бергамом, Мантовом, а потом се придружио Милано. Прво језгро лиге формирано је у манастиру Понтиди (Pontida), а то језгро ће се после дорађивати и нови градови ће приступити (Salvatoreli, 2006: 110). Прво су изградили Милано, затим су се удружили са Веронским савезом, који је настао још 1164. између Вероне (Verona), Виченце (Vicenza), Падове (Padova) и Тревиза (Treviso). Тиме је званично настала Ломбардијска лига, 1. децембра 1167. На крају су се у лиги налазили: Милано, Лоди, Кремона, Бреша, Бергамо, Пјаченца, Парма, Болоња, Модена, Верона, Венеција, Падова, Тревизо, Виченца, Мантова и Ферара (Milano, Lodi, Cremona, Brescia, Bergamo, Piacenza, Parma,

Bologna, Modena, Verona, Venezia, Padova, Treviso, Vicenza, Mantova, Ferrara). Договор међу овим градовима је био да помажу једни другима против освајача, а нарочито оних који су имали више захтева него што је иначе важило, од Хајнриха V (Heinrich V)¹³, па до почетка владавине Фридриха (Salvatoreli, 2006: 111). У роману Фридрих се жали Баудолину и говори о лиги:

„А сад, изгледа да су се ломбардијске комуне пре неколико месеци ујединиле у некакву лигу, лигу против цара, схваташ? И шта су прво одлучили? Да поново изграде милански бедем!” (...) Ко је ступио у лигу? Проносиле су се гласине да су се у једној опатији недалеко од Милана састали представници Кремоне, Мантове, Бергама, затим можда и Пјаченце и Парме, али то није било сигурно. Али, гласине се ту нису заустављале, причало се и о Млецима, Верони, Падови, Виченци, Тревизу, Ферари и Болоњи. „Болоња, је л’ ти то јасно?”, грмео је Фридрих док је немирно корачао тамо-овамо испред Баудолина. „Сећаш се, зар не? Захваљујући мени њихови проклети учитељи могу да наплаћују колико хоће од оних својих злосрећних дијака, не морају да одговарају ни мени ни папи, а сад су се спетљали с том лигом? Може ли се замислити већа дрскост? Недостаје још само Павија!”

„Или Лоди”, дометнуо је Баудолино, тек да каже нешто упечатљиво. „Лоди?! Лоди!?” раздрао се Барбароса, сав црвен у лицу, као да ће га ударити кап. „Ако је веровати вестима које добијам, из Лоди већ учествује на њиховим састанцима!” (Еко, 2008: 125).

У периоду када је Фридрих био у Немачкој (од 1168. године), где је морао да проведе више од шест година, Ломбардијска лига се све више развијала. Добила је подршку папе, краља Сицилије и византијског цара Манојла I (Μανουὴλ Κομνηνός)¹⁴ (Salvatoreli, 2006: 111). Никита Хонијат Баудолину открива Манојлове планове: „Већ десет година Манојло се залагао за уједињење две цркве: он би признао папи примат када је реч о вери, а папа би признао византијског василевса као правог и јединог римског цара како на Истоку тако и на Западу.” (Еко, 2008: 176). У историји су се Ломбардијској лиги касније придружили и царски градови и феудалци који су били против њих, Новара (Novara), Комо (Como), маркиз Маласпина (Malaspina), гроф Бијандратеа (Biandrate). А преостали противници лиге, маркиз од Мон-

¹³ Хајнрих V (1081- 1125) је био краљ Немачке (1099-1125) и цар Светог римског царства (1111-1125).

¹⁴ Византијски цар (1143-1180) из династије Комнин. Грч: Μανουὴλ Α΄ Κομνηνός; лат: Comnenus. Покушавао је да уједини две цркве и два царства.

ферата (Monferrato) и Павија (Pavia) су такође морали да се придруже (Salvatoreli, 2006: 111; Cardini, 2019: 90).

Оснивање и опсада Алесандрије (Alessandria)

Централни део романа заузима оснивање и опсада Алесандрије, што претходи бици код Лењана. Баудолино се враћа у свој родни крај око Божића и сазнаје од свог пријатеља, трговца Гинија, како су започели изградњу града:

„Колико ја знам, становници Гамондија, Бергоља и Маренга су увек били на царевој страни. Како то да сте пре били уз њега, а сад њему у инат градите град?”

(...) да су житељи оближњих села, односно управо из Гамондија, Бергоља и Маренга, подигли град око старог замка и цркве у Роборету, тако да су се из свих крајева ту доселиле читаве породице, из Ривалте Боромиде, Басињане или Пјовере, да би сазидале град у којем ће живети. Потом су, у месецу мају три њихова представника, Родолфо Небија, Алерамо из Маренга и Оберто дел Форо, у Лодију заједници комуна прикључили и нови град, премда је он у том тренутку пре био њихова лепа намера, него град на обали Танара. Зато су сви запели из петних жила и радили током лета и јесени као црви, те је град био скоро готов и спреман да препречи цару пут оног дана кад се буде вратио у Италију, како се већ навадио. (Еко, 2008: 133)

Трговац Гини објашњава Баудолину да је Ђенови (Genova) одговарало да та област око реке Танаре (Tanara) нема господара, јер ако држе мост на реци, имају отворен пут за трговину. Али када је цар дошао, Павија и Монферато су стали на његову страну, што је препречило пут Ђенови за трговину са Миланом. Након уништења Тердоне, Павија је завладала долином, а варошице су се приклониле цару. Ђенова је била принуђена да им нешто да да изграде град:

„А овај град одговара и нама и лиги, а исто тако одговара и Ђенови, као што сам ти рекао, јер, ма како да је слаб, већ само његово постојање свима осталима мрси рачуне и јамчи да овим крајем неће загосподарити ни Павија, ни цар, ни маркиз од Монферата” (Еко, 2008: 136).

Ова прича се може потврдити историјским чињеницама, пошто је забележено да су се у мају 1168. године, на састанку у Лодију, који је организовала

Ломбардијска лига, појавили Оберто ди Форо (Oberto di Foro), Родолфо Небија (Rodolfo Nebbia) и Алерамо из Маренга (Aleramo di Marengo), као конзули новог града по имену Алесандрија, који је настао заједницом становништва из Гамондија (Gamondio), Маренга (Marengo) и Бергоља (Bergoglio), а потом им се придружују Роверето (Rovereto), Солеро (Solero), Вила дел Форо (Villa del Foro) и Овиљо (Oviglio) (Dacquino, Minetti, & Torta, 2019: 16; Cardini, 2019). Ђенова се већ 1146. године договорила са Гамондијем око трговине, а осам година касније ово насеље је добило феудалне поседе од маркиза дел Боска (del Bosco). Међу онима који су добили поседе нашао се и Роверето, насеље на утоку Танара (Tanaro) и Бормиде (Bormida). Бергољо и Роверето су већ били уједињени дрвеним мостом који је направио Карло Велики, а замак Роворета се налазио поред цркве *Santa Maria di Castello*. Ђеновљани су у Роверету остављали робу која се после продавала другима. Трговачки савез између Ђеновљана и Гамондија је донео много богатства, због чега су се многи из околних села населили у Роверето, чиме се насеље ширило и све више изграђивало. Када је Фридрих дошао у Италију, заузео је Вила дел Форо и Бергољо и вратио их маркизу од Монферата, који је био његов ујак. Због тога је Емануеле Боиди (Emanuele Boidi), један од предводника ових насеља, позвао народ на уједињење, како би се одбранили од цара. Становници Роверета почели су да дижу зидове и копају јарке, а насеља су се ујединила. Када је настала лига, одлучили су да јој се придруже и да назову град по папи Александру III, јер је подржавао лигу и екскомуницирао цара (Dacquino, Minetti, & Torta, 2019: 20-21). У роману, Баудолино препознаје Оберта и Емануела Тротија као припаднике милеса, племиће и ниже вазале (Еко, 2008: 138). Тада је у Алесандрији заиста постојао друштвени слој – *milites*, феудалци другог степена (Cognasso, 1969/70: 30).

Еко обрађује проблем са којим су се сусрели становници града, како да стекну законито право на постојање, будући да је град настао ван закона. Решење налазе у *Константиновој даровници (Donatio Constantini)*¹⁵:

„Па у *Constitutum Constantini*, у Миланском едикту, који је цар Константин даровао цркви и дао јој право да влада на сопственим територијама. Ми ћемо папи да дарујемо наш град, а пошто тренутно постоје двојица, дароваћемо га папи који је на страни лиге, а то значи Александру III. Као што смо већ рекли у Лодију, пре много месеци, град ће се звати Алесандрија и биће у папском поседу.” (Еко, 2008: 139).

¹⁵ Фалсификована исправа Римокатоличке цркве у којој стоји да је римски император Константин Велики (307-337) даровао папи Силвестеру I (314-315) право на световну и духовну власт над Италијом и свим другим западноевропским земљама. Овим документом служиле су се римске папе у средњем веку да докажу своје право да владају.

Баудолино им даје идеју да сачине документ у којем пише да оснивају град у папину част и да изграде цркву Светог Петра, коју ће подарити папи, што тако и чине (Еко, 2008: 140). Потврђено је да су становници Алесандрије искористили *Константинову даровницу* како би се извукли из те ситуације, а 1170. године два алесандријска конзула су отишла у Беневенто (Benevento), где се налазио папа Александар III. Град су посветили њему и Светом Петру, а за цркву су купили земљу ослобођену феудалних намета, као што Баудолино у књизи предлаже. Папин одговор није сачуван, али је сигурно да је прихватио, те је Алесандрија постала феудални посед папе (Cognasso, 1969/70: 45).

До опсаде Алесандрије дошло је након шест година, јер је Фридрих био заокупљен другим стварима. После четвртог или петог повратка у Италију, како каже Баудолино, јер ни сам није био сигуран, Фридрих је више времена проводио у Италији него у Немачкој, те започиње опсаду Алесандрије. „Било како било, приликом тог похода био је веома гневан и спреман на тешки рат. С њим су били маркиз од Монферата, Алба, Акви, Павија и Комо...” (Еко, 2008: 146). Фридрих је сишао кроз Монченизио до Сузе, Асти се предао и отворио му пут, па је тако дошао већ у Фраскету (Еко, 2008: 147). Алесандрија је дуго одолевала Фридриховом нападу, „док су се зидине показале прилично чврстим тако да су се царски 'овнови' и 'корњаче' иступили на шиљатим бедемима”, али је дошао фебруар и завладала сурова зима: „фебруар је те године био изузетно суров, војска је била обесхрабрена, а цар понајвише. Онај Фридрих, који је покорио Тердону, Крему па чак и Милано, старе и боју вичне градове, није могао да се избори са гомилом страћара.” (Еко, 2008: 148).

Из историјских извора се сазнаје да се 1174. Фридрих враћа пети пут у Италију; запалио је Сузу (Susa), освојио Асти (Asti) и стигао до Алесандрије, када је започео опсаду. На Фридриховој страни су учествовали Комо, Павија, Монферато (Salvatoreli, 2006: 111). Забележено је да су се становници Алесандрије затворили у зидине и припремили за опсаду. Фридрих је користио своје справе за опсаду, али то му није помогло, јер се одужила до зиме, а нико није превладао. Зима је дошла и била је јака, те су многи војници умрли од глади и хладноће (Dacquino, Minetti, Torta, 2019: 27).

Баудолино говори о две анегдоте које су се десиле током опсаде: лажна појава Светог Петра, кога је глумио Роберто Небија и Гаљаудо, који са својом кравом спасава град (описана раније). Што се тиче првог догађаја, Баудолино је покушавао да нађе начин да што пре заврши опсаду, јер је већ стигла вест да се лига приближава: „Добили смо поруку”, рече Троти, „да су се трупе лиге покренуле и да хоће да нападну Фридриха с леђа. Да ли знаш нешто о томе?” „Причало се о томе и у нашим редовима, те управо због тога Фридрих жели да вас сломи пре тога“ (Еко, 2008: 156). Зато је, ко-

ристећи Тротијев тунел, направио план да се из тунела види Свети Петар који држи крст, и да се прочује како он штити град, али није успео да превари војнике. Алесандринци су били инспирисани појавом Светог Петра, јер нису сви знали за план, због чега су добили неку мистичну снагу и кренули у напад, па се зато повукла царева војска (Еко, 2008: 153-157). За ову причу Еко користи легенду из свог родног града, повезује је са историјским чињеницама и обликује, како би се уклопила у причу. По легенди, цар је покушао да изврши напад 6. априла 1175. користећи подземни тунел како би ушао у град, али се пред војницима појавио Свети Петар, који је у једној руци држао небеске кључеве (док је у роману то био крст), а у другој мач. Немци су се уплашили свеца и побегли из града; тако се Алесандрија одбранила од тог напада (Dacquino, Minetti, Torta, 2019: 27). Истина је да су браниоци ипак кренули у изненадни напад 1175. године током Велике недеље и да се Барбароса повукао, јер су Лигине снаге стигле у Тортону (Salvatoreli, 2006: 111).

Након опсаде из 1183. године, у наставку књиге Фридрих тражи од Баудолина да обави церемонију којом би се град покорио цару, јер је он познавао људе из Алесандрије и знао да се не би бунили. Људи су изашли из града да би цареви људи обавили шта је потребно и сачекали су бискупа, који је прогласио да се град зове Цезареја (Еко, 2008: 196-200). Заиста је забележено да је Алесандрија 1183. године ипак постала царски град, а име јој је промењено у Цезареја (Cesarea). Становници су били приморани да изађу на један дан из града и враћени су у пратњи царског делегата, што је био симболичан чин потчињавања царској власти (Dacquino, Minetti, Torta, 2019: 27).

Битка код Лењана (Legnano)

У роману нема много детаља о бици код Лењана, пошто је Баудолино дошао тек након сукоба, односно када је Фридрих био рањен и нестао. Почетак се овако описује:

Лета Господњег 1176, Баудолино је сазнао да је Фридрих у Кому и пожелио да му се придружи у том граду. Док је путовао, стигла му је вест да се царска војска креће ка Павији, те је он скренуо на југ, у покушају да их пресретне на пола пута. Пресрео га је крајем маја код реке Олоне, недалеко од тврђаве Лењано, где су се неколико сати раније грешком сукобиле Фридрихове и лигине трупе, при чему нико није био оран за битку, али су обе стране биле присиљене на дуел само ради одбране части. (Еко, 2008: 166-167)

Позната историјска битка између Фридриха Барбаросе и Ломбардијске лиге се одиграла 1176. године, код места Лењано (Ђурић, Јанјић, & Роровић, 2016: 48). Историјски је потврђено да је Фридрих добио појачање из Немачке код језера Комо и одатле је са војском кренуо ка Тичину (Ticino), где би се спојио са Павијом и Монфератом. Међутим, Милано му је са малобројним трупама препречио пут између Тичина и Олоне (Olona), па је у Лењану избила битка 1176. године (Salvatoreli, 2006: 112; Cardini, 2019: 95). У једном тренутку Баудолино среће *carroccio*:

(...) велику запрегу обојену у црвено и бело, на чијој се средини налазио јарбол окићен заставицама, а око некаквог олтара ратнике са фанфарама које су највероватније служиле да ободре њихову војску на мегдан (...) ову су запрегу вукли волови, иако су сви ратници били у господској опреми, а око волова није било никога ко се борио. Они са трубама су повремено дували у њих, али би потом престајали не знајући шта да раде. Неки од њих су упирали прстом ка шачици људи на обали реке, који су и даље насртали једни на друге, испуштајући такве крике који би пробудили и мртве, док су други покушавали да натерају волове да крену, али они, иначе јогунасти, нису ни помишљали да крену ка тој граји. (Еко, 2008: 168)

То што је видео јесу борна кола, која су у ери комуна имала функцију у рату као референтна тачка где би се окупљала војска. Та кола су била прекривана платном ишараним бојама града, а вукли су их волови који су такође били покривени платном тих боја. У средини је стајао крст, барјак са грбом града и звоно којим се давао знак за битку, као и позив онима који су се раштркали далеко. На колима се налазио одређени број трубача који су давали знак за марш или да војска стане. Око кола се налазила група од неколико одабраних војника (Трессани, 2020). Након тога, Баудолино сазнаје да је Фридрих нестао, неко га је видео да се борио са пешадијом, а онда описује даље:

У почетку се Фридрих, са својим коњаницама бацио на непријатеља, за кога се чинило да нема коње и који је био ушанчен крај оног њиховог постоља. Али пешадија је добро одолевала а онда ти изненада однекуд излете коњица Ломбарђана, тако да су се наши нашли између две ватре. (Еко, 2008: 168-169)

Затим се прочуо глас да је краљ већ мртав и војска је почела да бежи ка Павији. Међутим, Баудолино је успео да нађе цара, рањеног испод неких лешева и спасао га је. „Уствари, Баудолино је само тешио рањеног и пони-

женог старца. Тог дана је доведен у питање престиж царства, а смешно би било и помислити да је Фридрих *rex et sacerdos*.” (Еко, 2008: 170). Из историјских извора се сазнаје да се војска Ломбардијске лиге повукла до борних кола под ударом Немачке коњице. Онда је одред „Дружина смрти”, који је био изабран да чува *carroccio* кренуо у противнапад. Тада је стигла војска и осталих чланова лиге, па је царска војска потпуно била поражена (Salvatoreli, 2006: 112). Победа је представљала снажан импулс за развој Милана и других комуна у Северној Италији (Ђурић, Јанјић, Поповић, 2016: 48).

Крај борбе и помирење

Прво примирје са комунама Фридрих потписује у тренутку када прихвата папу Александра III:

У недељу, 24. јула на тргу Светог Марка, бацио се пред Александрове ноге. Он га подиже и загрли с претераним заносом, а сви око њих запеваше *Te Deum*. Био је то прави правцати тријумф, иако није било јасно чији. У сваком случају завршио се рат који је трајао осамнаест година, а тих дана цар је потписао и шестогодишње примирје са комунама ломбардијске лиге. (Еко, 2008: 184)

Следеће и последње примирје у роману, које ће бити трајно, потписује у Констанцу 1183: „У априлу, у Констанцу, цар и лига ломбардијских комуна су најзад потписали трајно примирје. У јуну су стигле прилично збуњујуће вести из Византије” (Еко, 2008: 202).

На конгресу у Венецији (Venezia) 1177. Фридрих I је признао папу Александра III и склопио с ломбардијским градовима шестогодишње примирје (Cardini, 2019: 96). Изабрали су Венецију, јер је у то време била независна, ни на страни цара, ни на страни папе. На тргу Светог Марка су се срели Фридрих и Александар III. Фридрих је клекнуо пред папом, а папа га је са сузама радосницама дигао и пољубио (Брусе, 1901: 171). Најзад, мир између цара и ломбардијских градова бива склопљен у Констанцу (Costanza) 1183. године (Cardini, 2019: 97). Удружени градови су се предали цару, он је признао лигу и дао им *регалије* које су важиле унутар градова и у околини. Сада су могли да бирају своје магистрате, али их је цар постављао. Цар је задржао нека права, као што је *fodro* – порез на пут и храну. Компромисно решење је одговарало свима, будући да комуне никада нису заиста желеле да постигну потпуну независност (Salvatoreli, 2006: 113).

ЗАКЉУЧАК

Умберто Еко у књизи Баудолино на свој начин приказује Барбаросино освајање и опхођење према италијанским комунама. Уноси емоције и промишљања тегоба ликова у објективне историјске чињенице, и на тај начин их приближава читаоцу. Стиче се осећај да Фридрих Барбароса заиста воли Италију, али не може да схвати размишљање својих поданика. Временом губи стрпљење и постаје све суровији, због чега га Баудолино неколико пута кори. Понос му не дозвољава да се преда, као и тежња ка остварењу идеалног царства. Иако аутор све време гради позитиван (пријатељски) однос између Фридриха и Баудолина (упоредо и са комунама), ипак историјски извори указују на то да се однос који је Барбароса имао према италијанским комунама ни по чему не разликује од било ког односа владара (освајача) према подређенима (освојенима) и да умногоме зависи од тренутних околности и историјског контекста у коме се развија и ствара.

Компаративном анализом испитивана је веродостојност догађаја и личности описаних у роману - анализирани су историјски догађаји и личности и упоређивани са истим или сличним наведеним у научној литератури из области историје или других релевантних извора. Намеће се закључак да, иако постоји одређена сличност са стварним догађајима и личностима, кроз Баудолинове приче они добијају сасвим друго значење и карактер, својим новим тоновима и бојама, постају другачији, занимљивији, узбудљивији. Иако се Еко у великој мери ослања на веродостојне историјске догађаје, не може и не жели да избегне преплитање са легендом. Оно је неизоставан елемент његовог приповедања. На овом примеру се може видети комплементарна улога књижевности и историје (историографије) у објашњавању и приближавању историјских збивања и личности читалачкој публици. Како је речено, књижевна дела са историјском тематиком треба третирати искључиво као уметничку интерпретацију прошлости, али треба узети у обзир и чињеницу да је историја много занимљивија ако се пренесе у књижевни дискурс.

Рад треба посматрати вишедимензионално: он омогућава увид у освајачки поход Фридриха Барбаросе на италијанске комуне и упознаје читаоца са кључним актерима збивања; представља својеврсно документовање односа грађа – фикција, испитује верности и/или одступања збивања описаних у књижевном тексту од историјских извора; указује на комплементарну улогу књижевности и историје (историографије) у расветљавању догађаја; даје темељан преглед историјских извора којима се Еко служио приликом писања овог романа, односно указује на значај припремног истраживања (исцрпан и документован увид у историјска збивања) за књижевну интер-

претацију (текст). Поред тога, мултидисциплинарног је карактера и може бити од користи истраживачима који се баве књижевношћу, историјом, културологијом, политикологијом итд.

*Ivana Velov*¹

**LITERARY AND HISTORICAL INTERPRETATION
OF FREDERICK BARBAROSSA'S CONQUEST
OF THE ITALIAN COMMUNES: ANALYSIS
OF THE EVENTS AND PERSONALITIES DESCRIBED
IN THE NOVEL "BAUDOLINO" BY UMBERTO ECO**

Abstract

The paper analyzes the historical events described in the book "Baudolino", with special reference to the relationship that Frederick Barbarossa had towards the communes in Italy. Comparative analysis examines the credibility of the described events and personalities, that is, the events and characters described in the novel are analyzed and compared with the same or similar ones mentioned in the relevant historical sources. Umberto Eco, as a connoisseur of Italian history, uses historical facts and the environment of the Middle Ages to write an epic story in which it is difficult to recognize the line between history and myth, truth and fiction. The results show that the novel is mainly based on personalities and events that appear in historical books and literature, but they are skillfully adapted thanks to the author's imagination, which makes the book interesting and receptive for readers. Although the author all the time builds a positive (friendly) relationship between the main character (Baudolino), the communes and Frederick Barbarossa, nevertheless, historical sources indicate that the relationship that Barbarossa had with the Italian communes does not differ in any way from any relationship of the ruler (conqueror) towards subordinates (conquered) and that it depends a lot on the current circumstances and the historical context in which it develops and is created.

Key words: *Baudolino, Frederick Barbarossa, Italian communes, comparative analysis, Umberto Eco.*

¹ Faculty of Philology, University of Belgrade, Serbia. ivana.velov@gmail.com

INTRODUCTION

The subject of the paper is the historical events and personalities related to Frederick Barbarossa's conquest of Italy, that is, the literary and historical interpretation of the events related to Barbarossa's conquest of the Italian communes, described in Umberto Eco's novel *Baudolino*. The paper not only provides an insight into medieval events on the territory of Italy, but also indicates the importance of the complementary relationship between history and literature in the interpretation of historical events. As Kiš says, "Literature corrects the indifference of historical facts... Literature is the concretization of abstract History. History is without passion, without crime ... what does six million dead (!) mean if we do not see a single man and his face, his body, his years and his personal history" (Kiš, 1990: 145). The motivational power of literary works is great, many people developed an interest in the past - and the image of the past - by reading historical novels or watching historical dramas (Ćelstali, 2004).

The relationship between literature and history is a complex question that has long intrigued literary theorists, historians, aestheticians and philosophers alike - from ancient Greece to the present day. Literary texts imitate real events from history, integrate fiction into the real world, synthesize history and stories, or are pure fiction (Veljković Mekić, 2017). Literary (and artistic) works should be viewed dimensionally, they can be based on real events from history, or they can be shaped representations of historical events, which contribute to bringing the truth closer, or blurring, distorting, or changing the reader's consciousness, placing the "real" truth (Jovićević, 2021; Martinović, 2022). While White thinks that every representation of the past has specific ideological implications (Vajt, 2011), Eco interprets literary truths in a special way: "Literary works invite us to freely interpret them, because they offer us a discourse that can be read on multiple levels, and confront us with ambiguities, both in language and in life" (Eco, 2015: 11). Literature is "primarily connected with the world, it reveals it in all its layers and therefore the truth that literary works offer us greatly exceeds the scientific truth that is always limited to individual moments and attitudes" (Gordić Petković, Prnjat & Vidmar, 2014). Literary works with a historical theme should be treated exclusively as an artistic interpretation of the past (Blagdanić and Mičić, 2011).

While history studies events based on facts, evidence and valid sources, the literary approach allows them to be given a different color and tone, making them more receptive and interesting to the readership. Umberto Eco is perhaps the best example of this; as an excellent connoisseur of the history of the Middle Ages, with his creativity and imagination he manages to transport the reader to the time when the events took place, to involve him in the problems faced by the actors and

make him feel the dynamics of life characteristic of that historical period. Although the paper is focused on the analysis of events related to Barbarossa's conquest of the Italian communes, it should be remembered that novel *Baudolino* is more substantial, and in addition to historical events and personalities, it is full of comic situations and adventures, deals with medieval mythology, beliefs...

In addition to gaining insight into the events related to Barbarossa's conquest of the Italian communes, the paper also aims to point out the importance they have for Italian culture, that is, how the events and endeavors of historical figures reflect on architecture, art, literature... Starting from the assumption that literature can in its own way contribute to the understanding of historical events, in this paper the methodological approach is basically a comparative analysis: the guidelines of the work are the historical events and characters described in the book *Baudolino*, and historical sources and literature are used to prove their credibility. Although the historical facts from the literary text are returned to the historical context, the literary work and the historical facts should not be seen as opposed. They represent complementary ways of thinking about the past, although they are used for different purposes.

Umberto Eco: *Baudolino*

Umberto Eco (1932-2016), one of the most significant thinkers of the modern age, writer, philosopher, essayist, linguist and historian of the Middle Ages. He was born in Alessandria, the Italian region of Piedmont. He published the novel *Baudolino* in 2002, and it is named after the main character and the narrator, who through his narration introduces the reader to the beliefs and historical events that took place in the period between 1155 and 1204. The author skillfully introduces historical figures and events into the story of *Baudolino*, leading the readers to immerse themselves in the adventures and experiences of the main character, who, in the midst of the Fourth Crusade against Constantinople², "rescues" Niketas Choniates (Νικήτας ὁ Χωνιάτης)³, a famous Byzantine historian, and tells him about his life. *Baudolino's* story begins at the age of thirteen. During the siege of Tortona⁴, he encounters Frederick Barbarossa (Friedrich I, Barbarossa)⁵, who

² The Fourth Crusade lasted from 1202 to 1204.

³ Niketas Choniates, ca. 1155-1217, one of the best Byzantine historians. The Crusader conquest of the capital found him in the city. He managed to avoid the worst thanks to his old connections with Venetian merchants in Constantinople (Choniates, 1984).

⁴ Lat: Dhertona. In 1155 Frederick Barbarossa besieged, captured and razed Tortona to the ground, leaving no stone unturned (Norwich, J.J. (1996: 108).

adopts him and takes him to the court. Baudolino spends a large part of his life with him, seeing him as a second father. He was born as a simple peasant in northern Italy, and Otto of Freising⁶ and Canon Rahewin, Otto's notary, took care of his literacy. He continues his education in Paris, where he meets friends with whom he travels, exchanges theories about the world and imagines legendary places. The events in the novel are described from the narrator's perspective, so it is difficult to distinguish fiction from truth. Through Baudolino's stories, Eco, using his knowledge of medieval history, managed to connect truth and legend and point out important issues and events of the time.

Baudolino – the main character and saint

Baudolino is the main character, a witness to the historical events described in Umberto Eco's novel, a narrator of legendary historical events. He comes from Frasceta, a small town near Marengo, near which the city of Alessandria was later built (1168), in Piedmont (Eco, 2008: 5, 130). Baudolino has a great talent for languages, storytelling, and especially lying, but somehow everything he makes up eventually comes true. Through his story, Umberto Eco basically describes the historical events that took place in medieval Europe.

Baudolino did not exist as a historical figure, but there was a saint of the same name after whom the main character was named and who allegedly appears to the main character several times. When Niketas remarked that he had never heard of that saint, Baudolino explained to him: "That is a saint from my area, he was the bishop of Villa del Foro. And whether he really appeared to me is another story." (Eco, 2008: 28). However, historical literature testifies to the existence of this saint, and he was first mentioned by Paulus Diaconus, a Benedictine monk and Lombard historian, in his script *Historia Langobardorum*. Saint Baudolino lived during the time of the Lombard king Liutprand (Liutprando, 712-744), in the small town of Foro (Villa del Foro) near the river Tanaro. He was the son of a rich noble family, but he abandoned such a lifestyle and distributed his wealth to the poor (Borrelli, 2002). Paulus Diaconus writes that this saint was clairvoyant and healed people. He tells an anecdote when King Liutprand went hunting and

⁵ Frederick I, Barbarossa; It: Federico I, Barbarossa.

⁶ Otto of Freising (Lat. Otto Frisingensis, Ger: Otto von Freising; ca. 1112-1158) was a German bishop and historian, a relative of the German Emperor Frederick I Barbarossa and his court chronicler (Britanica, 2022). He studied theology in Paris. In 1132, he entered the Cistercian monastic order and soon became the abbot of the Morimunda monastery, and in 1138 he became the bishop of Freising. He participated in the Second Crusade and died in 1158.

mistakenly shot his cousin with an arrow. Then the king, who loved his cousin very much, sent for the saint (Baudolino). When they reached him, Saint Baudolino said that he had been expecting their arrival and knew why they were coming, but nothing could be done because the boy had already died (Deacon, 1907). Today, Saint Baudolino is considered to be the patron saint of the city of Alessandria. This anecdote is woven into the events described by Eco at the end of the novel, with the main character representing the saint:

"The task of the stylite is to see his thoughts arrive from the distance. I knew you would come, but you have taken too much time, and you will take just as long to go back. Things in this world go as they must go. I must tell you that the boy is dying at this moment, or rather, he is already dead. May God have mercy on him." The noble returned home, and the boy was dead, many in Selymbria said that Baudolino was gifted with clairvoyance and could see what was happening miles away. (Eco, 2008: 430)

Baudolino comes from the Aulari family, his father is Gagliaudo Aulari, an ordinary peasant who keeps cattle (Eco, 2008: 5,130). According to historical sources, Gagliaudo Aulari is a legendary figure, known as the savior of Alessandria during Frederick's siege of the city. According to legend, he devised a strategy to deceive the emperor and end the too long siege of the city, since they had already run out of provisions. He fed his favorite and only cow Rosina with the last grain that could be found in the city and took her out to pasture. When the hungry enemies saw him, they caught him, and his cow was slaughtered, and from its belly came much grain. Then they took him to Barbarossa to show the emperor that miracle. Everyone was surprised, and Gagliaudo claimed that they had enough food to feed the animals with grain, so they would be able to withstand the siege for a long time. Barbarossa decided to retreat, since his army was starving and tired. Thus, Gagliaudo saved the city (Dacquino, Minetti, & Torta, 2019: 29; Bocchio, 2018). This story appears in chapter 14 of the novel, when Gagliaudo proposes his idea with Rosina the cow:

"Let's suppose..." Gagliaudo said then, with the wisdom that God – as all know – gives only to poor folk, "let's suppose that the imperials capture one of our cows, and they find her so stuffed with wheat that her belly's about to explode. Then Barbarossa and his men will think that we still have so much food that we can hold out in sculasculorum, and so it'll be those very same lords and soldiers who'll say let's clear out, otherwise we'll still be here for next Easter....". (Eco, 2008: 159)

Today, on the facade of the cathedral in Alessandria, there is a medieval statue that looks like a small stooped old man with something above his head, which is believed to be a cheese as a symbol of animal husbandry. It is not known whether it is really Gagliaudo, since there are arguments that it was a caryatid from the villa in Marengo (Valle, 1855: 28). In Eco's novel, Emanuele Boidi tells Baudolino that he has found some sculpture, after promising to erect a monument to Gagliaudo as the savior of the city:

"But, going around selling grain, I found in a little crumbling church near Villa del Foro, a beautiful statue from God knows where. It's of a bent old man, holding his hands over his head with a kind of millstone resting on them, a construction stone, maybe, a great cheese wheel – who knows what? – and he seems to be bent double because he can hardly hold it up. I said to myself an image like that meant something, even if I didn't rightly know what it meant, but you know how it is: you make a statue and then others figure out what it means, whatever seems to work. Well, look at this: I said to myself then, this could be the statue of Gagliaudo, you stick it over the door or on the side of the cathedral, like a little column with that stone on his head like a capital, and it's the spitting image of him bearing the weight of the whole siege." (Eco, 2008: 418)

Frederick Barbarossa (Friedrich I Barbarossa, 1122-1190)

In order to gain an insight into the historical events described in the novel, it is necessary to refer to the personality and historical role of Frederick Barbarossa, especially considering that he is the most represented character in the stories narrated by Baudolino. Frederick Barbarossa was King of Germany, Holy Roman Emperor (1152-1190) and King of Italy (1154-1186). During the Second Crusade, he accompanied his uncle, the German king Conrad III⁷, whom he later succeeded. Conrad III died in February 1152, and the Royal Electors (princes) elected Frederick I Barbarossa as German (Roman) king in March of the same year. Barbarossa believed that it was first necessary to establish peace in Germany, and later turn to Italy. He undertook six expeditions to Italy (Freed, 2016; Patze, 2020). Baudolino describes him as follows:

"Frederick was an impressive figure of a man, with a red-and-white face, not leathery like the faces of my neighbors, with flaming beard and hair,

⁷ Ger: Konrad III, It: Corrado III.

and long hands, slender fingers, neatly tended nails. He was confident and he inspired confidence, he was good-humored and decisive and he inspired good-humor and decision, he was courageous and he inspired courage – I was the cub, he the lion. He could be cruel, but with those he loved he was very gentle. I loved him. He was the first person who listened to what I said." (Eko, 2008: 29)

This description can be compared to a similar description of Frederick's physical appearance from Freising's *Gesta Frederici imperatoris*⁸, where Rahewin writes that Frederick had golden curly hair, a reddish beard, sharp eyes and soft lips, his face looked cheerful, and he had straight and white teeth, skin as white as milk, often ruddy from modesty, and strong and broad built... However, Rahewin took the description of Theodoric II (Teodorico II)⁹, which was written by Sidonius Apollinaris and something from Einhard (Eginhardus) biography of Charlemagne (Caroli Magni/Carolus Magnus)¹⁰. He chose those parts that most closely matched Frederick's appearance and changed the details of the beard and hair color (Freed, 2016: 23). In the novel, Baudolino says that they call him red-bearded: "That's you, my father, that's what they call you down there, and to be honest, I don't see anything wrong with that, because your beard is really red and suits you very well" (Eko, 2008: 42). Interestingly, the epithet Barbarossa was first used in 1298 in Florence, to distinguish Frederick I from his grandson Frederick II Hohenstaufen (Friedrich II Hohenstaufen) (Freed, 2016: XVIII).

Frederic's death in the novel becomes a real mystery, until at the very end the truth is revealed that Baudolino could not accept. With the French and English kings in 1189, Barbarossa went to free Jerusalem from Saladin. He passed through Hungary, Serbia, Byzantium and the Bosphorus. He led the Third Crusade and won two battles. Throughout history, various versions of the story of his death have been recorded, but the most memorable one is that he drowned in the Saleph River in 1190 (Hickman, 2020; Loud, 2010).

⁸ *The Works of Emperor Frederick* by Otto of Freising is a kind of official court chronicle. For the work on that part, he received arranged original material from the imperial office and had insight into the most important state affairs and archives.

⁹ Theodoric II (426-466). He was the Visigothic king from 453 to 466.

¹⁰ Einhard, *Vita Caroli Magni (Life of Charlemagne)*. Ger: Karl der Große; Fr/Eng: Charlemagne, was the emperor of the Franks and the Holy Roman Emperor.

FREDERICK BARBAROSSA AND THE ITALIAN COMMUNES

Historical sources show that Frederick Barbarossa believed that the emperor should be the universal and absolute master to whom the Roman people gave the right to rule; therefore, to impose his supreme power and appoint all other rulers (Salvatorelli, 2006: 106). He went to Italy for the first time in 1154, headed for Rome to receive the imperial crown. Frederick met Pope Adrian IV (Adrianus IV) in Viterbo and then they agreed on the fight against Arnaldo da Brescia and the Roman Commune (Salvatorelli, 2006: 107). After arriving in Rome in the same year, he killed Arnaldo, who had led the Roman commune since 1147 (Đurić, Janjić, & Popović, 2016: 51). The Roman Commune offers him the imperial crown, but he contemptuously rejects it, harshly condemning the attempt of its leaders to address him as representatives of ancient Rome (Salvatorelli, 2006: 107). He was crowned by Pope Adrian IV in 1155 in the church of Saint Peter (Salvatorelli, 2006: 107-108). Before the coronation, Frederick captured the city of Leon (Civitas Leonina) and barricaded the bridge over the Tiber, and went to be crowned in the church, but then a revolt broke out by the Romans who crossed the bridge and attacked the Germans, who nevertheless managed to repel them (Bryce, 1901: 306). At the beginning of the novel, Baudolino explains that event to Niketas:

"The emperor of the Latins – who hasn't been a Latin himself since the days of Charlemagne – is the successor of the Roman emperors – the ones of Rome, I mean, not those of Constantinople. But to make sure he's emperor, he has to be crowned by the pope, because the law of Christ has swept away the false law, the law of liars. To be crowned by the pope, the emperor also has to be recognized by the cities of Italy, and each of them kind of goes its own way, so he has to be crowned king of Italy – provided, naturally, that the Teutonic princes have elected him. Is that clear?" (Eko, 2008: 30)

Baudolino describes how the pope was then in a castle not far from St. Peter's Church, while the Romans rebelled on the other side of the Tiber. The coronation was not a big ceremony, many symbols during the coronation were changed, although this did not bother Frederick; he only needed to be crowned by the pope, because that would mean that he was recognized by Christ's vicar. The Roman Senate offered to crown him, which he refused, because otherwise the empire would have still remained in Rome. Then a rebellion broke out in Rome, which Frederick suppressed: "Frederick was so enraged that he stopped the feast in order to kill them down to one, after which there were more corpses

in the Tiber than fish, so in the evening the Romans realized who was the boss, but still managed to spoil the celebration." (Eko, 2008: 32).

Frederick embarked on his second Italian campaign in June 1158. He establishes imperial authority and imperial officials in the cities of northern Italy. His aim was to reduce Italy to a system of well-controlled castles, palaces and cities, with self-governing cities under the control of imperial officials. However, things were different in Italy. What the emperor considered the restoration of imperial rights, the cities considered a reduction of their freedom (Patze, 2020). In the novel, Frederick's relationship with the communes is also complicated, and Baudolino describes it as follows:

(...) so big and grand and powerful, who couldn't accept the reasoning of his subjects. And to think that he spent more time on the Italian peninsula than in his own lands. He, Baudolino said to himself, loves our people and doesn't understand why they betray him. Maybe that's why he kills them like a jealous husband. (Eko, 2008: 42-43)

In a conversation with Frederick, Otto of Freising explains that these cities "came into existence when the Germanic rulers were busy with other affairs, and they grew by taking advantage of their absence" (Eko, 2008: 40). This can be confirmed as a historical fact: before Frederick came to power, his predecessors, Emperor Lothair II¹¹ and Conrad III, did not exercise power in Italy, which opened up space for the independent development and enrichment of cities in the north - communes, while in the south, the kingdom of the Normans (Normans)¹² arose. Such a situation in Italy was a big problem for him (Salvatorelli, 2006: 106).

In the conversation about the communes, Frederick complains about the rights that have been taken away from him:

"*Regalia, regalia, iura regalia*, Baudolino, you blockhead!" Frederick cried. "They are the rights due to me, such as appointing magistrates, collecting levies on the public roads, on the markets, and on the navigable rivers, the right to mint money, and... and... and what else, Rainald?" (...) "And these cities have appropriated all of my rights. But they lack any sense of what is just and good! What demon so clouded their minds?" (Eko, 2008: 39).

Even then, the communes of northern Italy really exercised the rights that belonged to the king, and they called them "privileges" (imposition of duties, dec-

¹¹ It: Lotario II di Lotaringia

¹² Ruggero II (Ruggero II di Sicilia) was the first king of Sicily (1130-1154), he founded the Kingdom of Sicily after conquering southern Italy from the Saracens and Byzantines.

laration of war and peace, election of magistrates...); therefore, Frederick had to suppress them (Salvatorelli, 2006: 106). In the novel, Otto explains to Frederick how the communes are arranged:

"They do not recognize the great vassals, lords of field and forest, because fields and forests belong to the cities – except perhaps for the lands of the marquess of Monferrato and a few others. Mind you, in the cities young men who practice the mechanical arts – who could never set foot in your court – administer, command, and are sometimes raised to the dignity of knight." (Eko, 2008: 40)

In some areas, such as Lombardy, the communes had supremacy, and the surrounding areas and some smaller towns belonged to them. Such communes forced the feudal lords to submit to their authority, but in Piedmont the feudal lord Marquis of Monferrato still ruled, although there were developed communes (Salvatorelli, 2006: 106). The power of the communes changed, but the basis of administration and organization was still made by craft associations - *arti* (Đurić, Janjić, Popović, 2016: 47).

Otto says about the emergence of communes: "these cities, with their way of governing, became places where all kinds of wealth accumulate, merchants pour into them from all sides, and their walls are more beautiful and stronger than many castles." (Eko, 2008: 40). It is known in history that communes were first created by the development of trade, crafts and the influx of new residents. The new layer of the rich fought against the feudal government and aspired to freely manage their assets (Đurić, Janjić, Popović, 2016: 46). What worries Frederick, in the novel, are the unrest among the communes and the desire to expand the territory: "But if by becoming cities they have already reached the ideal state, why does each of them try to oppress the neighboring city, as if their desire is to expand the territory and become a kingdom?" (Eko, 2008: 41). Some communes were stronger and more developed, and they tended to expand their territories at the expense of other communes, mostly due to the need for possessions and large trade routes. Another factor causing inter-communal wars was intolerance towards neighbours. Communes would often find allies in the neighbors of their enemies and organize themselves into conflicting blocs (Salvatorelli, 2006: 106). "The spirit of attachment to one's city reigned in the communes" (Đurić, Janjić, Popović, 2016: 47). This local patriotism is called *campanilismo*, from the word *campanile* (bell tower) (Encyclopædia Britannica, 2020). Baudolino explains this to Frederick:

"My dear father, the question is why not only the cities but also the hamlets beyond the Alps feel the greatest pleasure in screw – ouch!" (Otto also

used pinching as an educational tool.) "... I mean to say, one likes to humiliate the other. That's how it is in our parts. You may hate the foreigner, but most of all you hate your neighbor. And if the foreigner helps us harm our neighbor, then he's welcome." (Eko, 2008:42)

The communes never wanted complete independence, firstly because of mutual discord, and secondly because the emperor protected them. They reconciled with the emperor, and they received confirmation of their freedoms (Salvatorelli, 2006: 112-113). The same problem is shown throughout the book. In the novel, to Frederick's question, Otto answers:

"But don't they like to have the protection of princes and share in the dignity and glory of an empire?" "They like that very much, and for nothing in the world would they deprive themselves of this advantage. Otherwise they would fall prey to some other monarch, perhaps the emperor of Byzantium or perhaps the sultan of Egypt..." (Eko, 2008: 40)

Siege of Tortona (Derthona)

The novel begins precisely with the siege of Tortona, when he meets Barbarossa (Eko, 2008: 6-7); in 1155, he writes about Tortona.

(...) Terdona didn't fall because they never got the fort. And it went on right up to the end of my story when the Allamanns cut off the water and so instead of drinking their own piss they told Frederick they were his men, he let them come out but first he burned the city and then chopped it to pieces like what the men of Pavia did because they're dead set against the Derthonesi here non est like the Alamans who all love one another and are as close as my crossed fingers but here at Gamondio if we see someone from Bergolio it makes our balls spin. (Eko, 2008:7)

This siege can be found in historical sources - Frederick came to Italy for the first time in 1154 and convened a council in Roncaglia, where the feudal lords and smaller communes gathered, who rebelled against the larger communes, demanding their condemnation. A big problem was Milan, which conquered Lodi and Como and expanded its power. Frederick then annulled the decisions on the transfer of fiefs and revoked the "privileges" of the communes. Since he did not have enough power to destroy Milan, he first set out to devastate the surroundings and destroyed Tortona (Salvatorelli, 2006: 107). During the period of the Commune, Tortona found an ally in Milan, while their enemy was Pavia (Salvatorelli,

2006: 106). In 1155, Frederick besieged Tortona for two months, after which it was forced to surrender, because they were exhausted from thirst, as Frederick allegedly polluted their water source (Cardini, 2019; Comune di Tortona).

The first Siege of Milan (Milano)

When Frederick came to Italy, Milan had to give up its "privileges". The emperor excluded it from the empire, which for Milan meant that the city was stripped of all legal status and that others were forbidden to have anything to do with Milan. But all that was valid only on paper, since Milan was still very powerful (Salvatorelli, 2006: 108). Frederick returns to Italy for the second time to punish Milan that broke the laws and again defeated Lodi and Como (Freed, 2016: 217). He returns in June 1158, but now with a larger army composed of Italian feudal lords and communes that were at enmity with Milan - Pavia, Como, Lodi, Cremona. With this army he conquered Brescia, rebuilt Lodi and defeated Milan (Salvatorelli, 2006: 108). These historical events are described in the novel as follows: after Frederick's second arrival in Italy, Milan conquers Lodi for the second time, but after Frederick's victory, the city is rebuilt. The communes of Pavia, Cremona, Lucca, Pisa, Florence (Firenze), Siena, Ferrara, Padua participated in the battle against Milan on the emperor's side... just to humiliate Milan.

By the end of the summer the city had capitulated and, in an effort to save it, the Milanese subjected themselves to a ritual that humiliated Baudolino himself, though he had no feelings for Milan. The defeated passed in a sad procession, all barefoot and in sackcloth, including the bishop, with the men-at-arms wearing their swords hung around their neck. Frederick, at this point his magnanimity returning, gave the humiliated the kiss of peace. (Eko, 2008: 50)

That event was recorded in historical sources, when twelve Milanese consuls, barefoot and dressed in rags, with swords hanging around their necks, came to the emperor to submit to him (Freed, 2016: 230). Milan also renounced its authority over Lodi and Como and promised to seek the emperor's approval when appointing consuls (Salvatorelli, 2006: 108).

The Siege of Crema

Frederick decided to convene a new council in Roncaglia in November 1158. Then he invited the teachers of Roman law, four doctors of Bologna - Bulgarus, Martinus Gosia, Jacobus de Boragine and Hugo de Porta Ravennate, to determine exactly the imperial rights. The basic principle from Roman law was adopted - imperial rights do not expire. In addition, he forbade private wars, alliances of cities and associations of relatives. Everyone agreed to that, even the Archbishop of Milan (Salvatorelli, 2006: 109; Bryce, 1901: 173). In chapter five, Baudolino mentions that solemn rite they came up with to confirm Frederick's power by granting independence to the university:

(...) four doctors of Bologna, the most famous, pupils of the great Irnerius, were invited by the emperor to express an unchallengeable doctrinal opinion on his powers. And three of them, Bulgarus, Jacopus, and Hugo of Porta Ravegnana, expressed themselves as Frederick wished: namely, that the right of the emperor was based on Roman law. (Eko, 2008: 53)

After the council, Frederick sent his magistrates to govern the Lombard cities. However, Milan chased away the imperial envoys and broke the agreement, and the other cities joined it. To punish Milan, Barbarossa besieged Crema, a close ally of Milan, from July 1159 to January 1160. Crema lost and was razed to the ground, according to Frederick's custom (Salvatorelli, 2006: 109). In the novel, Frederick encounters the same problem: the cities did not adhere to the agreement from Roncaglia:

Then to Milan they actually sent Rainald and a Palatine count, to name the podestà, because the Milanese could not claim to acknowledge the imperial rights and then elect their consuls on their own. And there, too, both envoys nearly lost their skins, and they were no ordinary messengers, but the chancellor of the empire and one of the counts of the Palace! (...) And so, to set an example, he lay siege to Crema. (Eko, 2008: 75)

Baudolino learns from the Poet about Frederick's terrible act during the siege:

But when they attacked with the greatest of the wooden towers, one built by the Cremonesi, and the besieged began catapulting so many stones that the tower risked collapse, the emperor lost his head in his great fury. He ordered some Crema and Milanese prisoners brought, and had them bound to the front and sides of the tower. He thought that the besieged, seeing before them their brothers, cousins, sons, and fathers, would not dare

shoot. He failed to calculate the great fury of the Cremasques—both those on the walls and those bound outside them. It was the latter who shouted to their brothers not to give in, and those on the walls, clenching their teeth, tears in their eyes, executioners of their own kin, continued assailing the tower, killing nine of their people. (Eko, 2008: 75-76)

After that, the matter only got more complicated, which no one expected; they took out the prisoners and killed them out of spite, and Frederick ordered that a real killing ground be made and that many be hanged, but he still gave up because of the bishop's pleas and hanged only nine (Eko, 2008: 76). According to historical sources, when the siege devices approached the walls, the defenders threw stones at them, and in order to avoid damaging the devices, Frederick ordered the prisoners to be tied to the upper parts of the devices and gave them candles to hold in their hands, so that the defenders would notice them even at night and thus stopped the attack. Desperate residents of Cremona continued their attack and killed some of their own people. Disgusted, Frederick withdrew the devices, and in response to this act, Crema killed several of his captives. To protect the devices, Barbarossa ordered wool, furs, and various other materials to be placed on them to continue the siege (Freed, 2016: 247). Unlike the description in the novel, the killing of the captives stops here, but Crema does lose and Frederick orders the destruction of the city after the inhabitants leave and take their belongings. The destruction of the city lasted for five days (Freed, 2016: 249).

Destruction of Milan

Baudolino tells Niketas how Frederick behaved this time towards Milan, after the terrible act in Crema:

"He had had the eyes gouged out of six prisoners from Melzo and Roncate, whereas with one Milanese he had torn out a single eye, so that the man could lead the others back to Milan, but in compensation he had cut off that prisoner's nose. And when he captured men trying to deliver provisions to Milan, he had their hands cut off." (Eko, 2008: 88)

It is recorded that a rebellion broke out in Milan during the arrival of Frederick's emissaries who were supposed to take control of the commune, so the emissaries had to flee, and an enraged Frederick was preparing a new siege of Milan (Đurić, Janjić, Popović, 2016: 48). The emperor gathered an army, received reinforcements from Germany and managed to defeat the Milanese army and besiege

the city (Salvatorelli, 2006: 110). Indeed, Frederick ordered to cut off the right hand of anyone who came out of Milan, or anyone else from the surrounding towns who brought goods to Milan. He blinded five prisoners and two captains, and the sixth lost his nose and one eye so that he could take the others home. The emperor realized that he had to completely cut off the supply of the city, so he closed all roads to Milan in the winter of 1161-1162. Anyone who was caught by the Lodi people or the Germans, who were guarding the roads, would have their right hand cut off. Milan starved and had to surrender, because there was an argument in the city itself about the surrender, and some prominent citizens planned to escape (Freed, 2016: 284). Milan surrendered in 1162, and Frederick ordered the city to be destroyed; this was done by the inhabitants of Como, Pavia, Novara and Cremona. The laws of Roncaglia were now applied, the emperor appointed his viceroys, but this did not apply to obedient and loyal cities that could have their own consuls, such as Cremona (Salvatorelli, 2006: 110). In the book, the outcome was the same:

In the end, they sent delegations to agree on the surrender, and the conditions were still those established by the Diet of Roncaglia, which meant that after four years, and with so many dead and such devastation, they were right where they had been four years earlier. But it was a surrender more shameful than the preceding one. Frederick would have liked again to grant his pardon, but Rainald, implacable, fanned the flames. A lesson had to be taught, which no one would ever forget, and the other cities had to be satisfied, those that had fought alongside the emperor, not out of love for him but out of hatred for Milan. (Eko, 2008: 93)

In the sequel, Frederick drove all the inhabitants out of the city and tried to burn Milan, but still left it to the Italians to raze it to the ground. He gave the inhabitants of Lodi, Cremona, Padua... to each tear down a separate gate. At that moment, Baudolino witnesses the destruction of Milan:

The day after the beginning of the demolition, Baudolino ventured inside the girdle of the walls. In certain places nothing could be seen, except a great dust cloud. Entering the cloud, he could discern here a group of men, who had tied heavy ropes to a facade, pulling in unison until it collapsed; there, expert masons on the roof of a church swinging their picks until the roof was gone, and then with great mallets breaking the walls, or uprooting the columns by inserting wedges at their base.

Baudolino spent a few days wandering through the convulsed streets; he saw the spire of the main church crumble, the most beautiful and mighty of all Italy. (Eko, 2008: 94)

What most likely happened in history is that they destroyed only the *campanile* (bell tower) and gates that were of great importance. The walls remained largely intact, and the greatest damage was caused by fires from before, which were a frequent occurrence in medieval cities. They were very easily rebuilt, as most of the stone material could be reused. That's how Milan was quickly rebuilt, in 1167 (Freed, 2016: 289).

Founding of the Lombard League (Lega Lombarda)

In the novel, Frederick tells Baudolino:

"Agreed," he admitted, "and I say this only to you: my governors and my viceroys and my tax collectors were not only demanding what was my due, but seven times that; for every hearth they exacted every year three solidi of old coinage, and twenty-four old dinaria for every mill that operated on navigable waters; from the fishermen they took away a third of the catch; and if someone died without children the inheritance was confiscated. I should have paid attention to the complaints that reached me, I know, but I had other things on my mind..." (Eko, 2008: 125).

It is recorded that the imperial viceroys imposed unacceptable demands on the communes, which is why the Lombard cities complained at the assembly of Lodi in 1166, when Frederick came to Italy for the fourth time. However, those complaints were not accepted (Salvatorelli, 2006: 110). Because of this, in the first months of 1167, a rebellion broke out in Lombard cities, and the culprit was Cremona, which was always on the side of the emperor. They made an alliance with Brescia, Bergamo, Mantova, and then Milan joined. The first nucleus of the league was formed in the monastery of Pontida, and that nucleus will later be refined and new cities will join (Salvatorelli, 2006: 110). First they built Milan, then they joined the Veronese League, which was formed in 1164 between Verona, Vicenza, Padua and Treviso. This officially created the Lombard League, on December 1, 1167. In the end, the league included: Milan, Lodi, Cremona, Brescia, Bergamo, Piacenza, Parma, Bologna, Modena, Verona, Venezia, Padua, Treviso, Vicenza, Mantua, Ferrara. The agreement between these cities was to help each other against invaders, especially those who had more demands than was normally valid, from Henry V (Heinrich V)¹³ until the beginning of Frederick's reign (Sal-

¹³ Heinrich V (1081-1125) was King of Germany (1099-1125) and Holy Roman Emperor (1111-1125).

vatorelli, 2006: 111). In the novel, Frederick complains to Baudolino and talks about the league:

"And now it seems that some months ago the Lombard communes formed a League, an anti-imperial League, you understand. And what was their first decision? To rebuild the walls of Milan!" (...) Who was joining the League? According to rumor, in an abbey not far from Milan there had been a gathering of delegates from Cremona, Mantua, Bergamo, and perhaps also Piacenza and Parma, but that was unsure. The rumors did not stop there, however; they spoke of Venice, Verona, Padua, Vicenza, Treviso, Ferrara, and Bologna. "Bologna! Can you believe that?" Frederick cried, pacing up and down in front of Baudolino. "You remember, don't you? Thanks to me, their damned professors could make all the money they wanted with those double-damned students of theirs, without accounting to me or to the pope, and now they're joining up with that league? Could anything be more shameless? And Pavia! That's all we need!" "And Lodi," Baudolino interjected, to say something outrageous. "Lodi? Lodi!" Barbarossa yelled, his face red as his beard, as if he were about to have a stroke. "But according to the news I'm receiving, Lodi has already taken part in the meetings!" (Eko, 2008: 125).

During the period when Frederick was in Germany (from 1168), where he had to spend more than six years, the Lombard League was developing more and more. It received the support of the Pope, the King of Sicily and the Byzantine Emperor Manuel I (Manouíl Komnenos)¹⁴ (Salvatorelli, 2006: 111). Niketas Choniates reveals Manuel's plans to Baudolino: "For ten years, Manuel had been advocating for the unification of the two churches: he would recognize the primacy of the Pope when it comes to religion, and the Pope would recognize Basileus of Byzantium as the true and only Roman emperor both in the East and in the West." (Eko, 2008: 176). In history, the Lombard League was later joined by imperial cities and feudal lords who were against them, Novara, Como, the Marquis of Malaspina, the Count of Biandrate. The remaining opponents of the league, the Marquis of Monferrato and Pavia also had to join (Salvatorelli, 2006: 111; Cardini, 2019: 90).

¹⁴ Byzantine emperor (1143-1180) from the Comnenus dynasty. Greek: Μανουήλ Α΄ Κομνηνός; Lat: Comnenus. He was trying to unite two churches and two empires.

The founding and siege of Alessandria

The central part of the novel is occupied by the founding and siege of Alessandria, which precedes the Battle of Legnano. Baudolino returns to his hometown around Christmas and learns from his friend, the merchant Ghini, how they started building the city:

"As far as I know, the people of Gamondio, Bergoglio, and Marengo have always been for the emperor. So how is it you used to be for him and now you're building a city against him?" (...) made up of people from the neighboring settlements, places like Gamondio, Bergoglio, and Marengo, but with whole families who had come from everywhere, from Rivalta Bormida, from Bassignana or Piovera, to build the houses they would then live in. So that since May three of them, Rodolfo Nebia, Aleramo of Marengo, and Oberto del Foro had brought to Lodi, to the communes assembled there, the support of the new city, even if it existed, at that moment, more in their intentions than on the banks of the Tanaro. But they had all worked like animals, all summer and autumn, and the city was nearly ready, ready to block the emperor's path, the day he came down again into Italy, as was his bad habit. (Eko, 2008: 133)

The merchant Ghini explains to Baudolino that it suited Genoa (Genova) that the area around the Tanara river had no masters, because if they held the bridge over the river, they would have an open way for trade. But when the emperor came, Pavia and Monferrato sided with him, which blocked the way for Genoa to trade with Milan. After the destruction of Terdona, Pavia ruled the valley, and the towns sided with the emperor. Genoa was forced to give them something to build a city:

"And this city, which is good for us, is good also for the League, and good for Genoa, as I was telling you, because, weak as it might be, by the mere fact of being there, it disrupts the schemes of all the others and guarantees that in this area neither Pavia nor the emperor can be master, nor can the marquess of Monferrato." (Eko, 2008: 136).

This story can be confirmed by historical facts, since it is recorded that in May 1168, at a meeting in Lodi organized by the Lombard League, Oberto di Foro, Rodolfo Nebia and Alleramo of Marengo appeared, as consuls of a new city named Alessandria, which was created by the union of the population from Gamondio, Marengo and Bergoglio; then they were joined by Rovereto, Solero, Villa del Foro and Oviglio (Dacquino, Minetti, & Torta, 2019: 16; Cardini, 2019). Al-

ready in 1146, Genoa agreed with Gamondi about trade, and eight years later this settlement received feudal estates from the Marquis del Bosco. Rovereto, a settlement at the confluence of the Tanaro and Bormida rivers, was among those that received estates. Bergoglio and Rovereto were already united by a wooden bridge built by Charlemagne, and Rovereto Castle was located next to the church of Santa Maria di Castello. The inhabitants of Genoa left goods in Rovereto, which were later sold to others. The trade alliance between Genoa and Gamondi brought a lot of wealth, because of which many people from the surrounding villages settled in Rovereto, which made the settlement expand and build more and more. When Frederick came to Italy, he took Villa del Foro and Bergoglio and returned them to the Marquis of Monferrato, who was his uncle. That is why Emanuele Boidi, one of the leaders of these settlements, called the people to unite in order to defend themselves against the emperor. The inhabitants of Rovereto began to build walls and dig ditches, and the settlements united. When the league was formed, they decided to join it and name the city after Pope Alexander III, because he supported the league and excommunicated the emperor (Dacquino, Minetti, & Torta, 2019: 20-21). In the novel, Baudolino recognizes Oberto and Emanuele Trotti as members of the miles, nobles and lower vassals (Eko, 2008: 138). At that time, there really was a social class in Alessandria - *milites*, feudal lords of the second degree (Cognasso, 1969/70: 30).

Eco deals with the problem faced by the inhabitants of the city, how to acquire a legal right to exist, since the city was created outside the law. The solution is found in *The Donation of Constantine* (*Donatio Constantini*)¹⁵:

"Why, in the *Constitutum Constantini*, in the donation that the emperor Constantine made to the church, giving it the right to govern territories. We donate the city to the pope and, seeing that at this moment there are two popes around, we donate it to the one who is siding with the League, that is to say, Alexander III. As we said before at Lodi, months ago, the city will be called Alessandria, and it will be a papal fief." (Eko, 2008: 139).

Baudolino gives them the idea to draw up a document in which it is written that they are founding a city in the Pope's honor and to build the Church of Saint Peter, which they will present to the Pope, which they do (Eko, 2008: 140). It is confirmed that the inhabitants of Alessandria used *The Donation of Constantine* to get

¹⁵ A forged document of the Roman Catholic Church stating that the Roman Emperor Constantine the Great (307-337) granted Pope Sylvester I (314-315) the right to secular and spiritual authority over Italy and all other Western European countries. This document was used by Roman popes in the Middle Ages to prove their right to rule.

out of that situation, and in 1170 two Alessandrian consuls went to Benevento, where Pope Alexander III was. They dedicated the city to him and Saint Peter, and for the church they bought land free from feudal taxes, as Baudolino suggests in the book. The Pope's answer has not been preserved, but it is certain that he accepted it, and Alessandria became a feudal possession of the Pope (Cognasso, 1969/70: 45).

The siege of Alessandria came after six years, because Frederick was pre-occupied with other matters. After the fourth or fifth return to Italy, as Baudolino says, because he himself was not sure, Frederick spent more time in Italy than in Germany, and began the siege of Alessandria. "In any case, the time I'm now talking about, he went down very angry, ready for a hard war. With him was the Marquess of Monferrato, as well as the cities of Alba, Acqui, Pavia, and Como..." (Eko, 2008: 146). Frederick went down through Mont Cenis to Susa, Asti surrendered and opened the way for him, so he already came to Frasceta (Eko, 2008: 147). Alessandria resisted Frederick's attack for a long time, "the walls turned out to be so solid that the cats, the imperial rams, broke their horns against them.", but February came and a harsh winter reigned: "February was very severe, the army was disheartened, and the emperor even more so. Frederick, who had subjugated Terdonia, Crema, and even Milan, ancient cities well-trained in the arts of war, was helpless against a mass of hovels that was a city only by miracle." (Eko, 2008: 148).

It is known from historical sources that in 1174 Frederick returned to Italy for the fifth time; he burned Susa, conquered Asti and reached Alessandria, when he began the siege. On Frederick's side, Como, Pavia, and Monferrato participated (Salvatorelli, 2006: 111). It is recorded that the inhabitants of Alessandria closed themselves in the walls and prepared for a siege. Frederick used his devices for the siege, but it did not help him, because it lasted until winter, and no one prevailed. Winter came and was strong, and many soldiers died of hunger and cold (Dacquino, Minetti, Torta, 2019: 27).

Baudolino tells of two anecdotes that happened during the siege: the false appearance of Saint Peter, played by Roberto Nebia, and Gagliaudo, who saves the city with his cow (described earlier). As to the first event, Baudolino was trying to find a way to end the siege as quickly as possible, for word had already arrived that the league was approaching: "We have received word," said Trotti, "that the troops of the league have moved and are about to attack Frederick from behind. Do you know anything about it?" "It was also talked about in our ranks, and that is exactly why Friedrich wants to crush you before that" (Eko, 2008: 156). That's why, using Trotti's tunnel, he made a plan to see Saint Peter holding the cross from the tunnel, and to spread the word about how he protects the city, but he failed to deceive the soldiers. The inhabitants of Alessandria were inspired by the appearance of St. Peter, because not everyone knew about the plan, which is why they got some mystical

strength and went on the attack, which is why the emperor's army retreated (Eko, 2008: 153-157). For this story, Eco uses a legend from his hometown, connects it with historical facts and shapes it to fit into the story. According to legend, the emperor tried to attack on April 6, 1175, using an underground tunnel to enter the city, but Saint Peter appeared before the soldiers, holding the keys of heaven in one hand (whereas in the novel it was a cross), and in the other a sword. The Germans were afraid of the saint and fled the city; that's how Alessandria defended itself from that attack (Dacquino, Minetti, Torta, 2019: 27). It is true that the defenders launched a surprise attack in 1175 during Holy Week and that Barbarossa retreated, as the League's forces arrived at Tortona (Salvatorelli, 2006: 111).

After the siege in 1183, in the rest of the book, Frederick asks Baudolino to perform a ceremony by which the city would submit to the emperor, because he knew the people of Alessandria and knew that they would not rebel. People left the city so that the emperor's men could do what was necessary and waited for the bishop, who announced that the city was called Cesarea (Eko, 2008: 196-200). It is indeed recorded that in 1183 Alessandria became an imperial city, and its name was changed to Cesarea. The inhabitants were forced to leave the city for a day and were returned accompanied by an imperial delegate, which was a symbolic act of submission to the imperial authority (Dacquino, Minetti, Torta, 2019: 27).

Battle of Legnano

In the novel, there are not many details about the Battle of Legnano, since Baudolino only came after the conflict, that is, when Frederick was wounded and disappeared. The beginning is described as follows:

At the end of May of the year of Our Lord 1176 Baudolino learned that Frederick was installed in Como, and he decided to join him in that city. In the course of his journey he was told that the imperial army was now moving towards Pavia, so then he turned southwards, hoping to meet it halfway. He met it along the Olona, not far from the fortress of Legnano, where a few hours earlier the imperial army and the army of the League had met, without any desire on either side to join battle, though both were forced into a conflict to save their honor. (Eko, 2008: 166-167)

The famous historical battle between Frederick Barbarossa and the Lombard League took place in 1176, near Legnano (Đurić, Janjić, & Popović, 2016: 48). Historically, it is confirmed that Frederick received reinforcements from Ger-

many at Lake Como and from there he marched with the army towards Ticino, where he would join Pavia and Monferrato. However, Milan blocked his way between Ticino and Olona with a small number of troops, so a battle broke out in Legnano in 1176 (Salvatorelli, 2006: 112; Cardini, 2019: 95). At one point Baudolino meets *carroccio*:

(...) a great open wagon, painted red and white, with a long pennon and banners at its center, and an altar surrounded by some soldiers with long trumpets like the ones angels hold, which perhaps served to urge the men into battle (...) but the wagon he now saw was drawn by oxen, even if all decked out like gentlemen, and around the wagon there was no fighting. The men with trumpets let out a blast every so often, then stopped, unsure what to do next. Some of them pointed to a tangle of people on the shore of the river, who were still flinging themselves on one another, letting out cries to wake the dead; others were trying to make the oxen move, but restive as they generally are, they now seemed even more reluctant to get mixed up in the brawling. (Eko, 2008: 168)

What he saw were chariots, which in the era of the communes had a function in war as a reference point where the army would assemble. Those carts were covered with cloth in the colors of the city, and were pulled by oxen that were also covered with cloth in those colors. In the middle there was a cross, a flag with the coat of arms of the city and a bell that gave the signal for battle, as well as a call to those who were scattered far away. There was a certain number of trumpeters on the carts who signaled for the march or for the army to stop. Around the cart was a group of several selected soldiers (Treccani, 2020). After that, Baudolino learns that Frederick is missing, someone saw him fighting with the infantry, and then he describes further:

In the beginning Frederick and his horsemen hurled themselves on the enemy, who seemed all on foot, all gathered around that catafalque. But those foot soldiers fought back, and suddenly the Lombard cavalry turned up, so our men were attacked on two sides. (Eko, 2008: 168-169)

Then word spread that the king was already dead and the army began to flee towards Pavia. However, Baudolino managed to find the emperor, wounded under some corpses, and saved him. "Actually, Baudolino was only consoling the wounded and humiliated old man. On that day, the prestige of the empire was called into question, and it would be ridiculous to think that Frederick was *rex et sacerdos*." (Eko, 2008: 170). It is known from historical sources that the army of

the Lombard League retreated to the chariots under the attack of the German cavalry. Then the "Death Company" squad, which had been chosen to guard the *carroccio*, launched a counterattack. The army of the other members of the league arrived, so the imperial army was completely defeated (Salvatorelli, 2006: 112). The victory represented a strong impulse for the development of Milan and other communes in Northern Italy (Đurić, Janjić, Popović, 2016: 48).

The end of the fight and reconciliation

Frederick signs the first truce with the communes at the moment he accepts Pope Alexander III:

On Sunday the 24th, in Saint Mark's Square, prostrated himself at the feet of Alexander. The pope raised him and embraced him with a show of affection, and all the witnesses sang the *Te Deum*. It was truly a triumph, even if it was not clear for which of the two. In any case it ended a war that had lasted eighteen years, and in those same days the emperor signed a six-year truce with the communes of the Lombard League. (Eko, 2008: 184)

The next and last truce in the novel, which will be permanent, is signed in Constance in 1183: "In April, in Constance, the emperor and the League of Lombard communes finally signed a permanent truce. In June, rather confusing news arrived from Byzantium" (Eko, 2008: 202).

At the congress in Venice (Venezia) in 1177, Frederick I recognized Pope Alexander III and concluded a six-year truce with the Lombard cities (Cardini, 2019: 96). They chose Venice, because at that time it was independent, neither on the side of the emperor nor on the side of the pope. Frederick and Alexander III met on St. Mark's Square. Frederick knelt before the pope, and the pope lifted him up with tears of joy and kissed him (Bryce, 1901: 171). Finally, peace between the emperor and the Lombard cities was concluded in Constance in 1183 (Cardini, 2019: 97). The united cities surrendered to the emperor, he recognized the league and gave them regalia that were valid within the cities and in the surrounding area. Now they could choose their own magistrates, but the emperor appointed them. The emperor retained some rights, such as the *fodro* – road and food tax. A compromise solution suited everyone, since the communes never really wanted to achieve complete independence (Salvatorelli, 2006: 113).

CONCLUSION

In the book *Baudolino*, Umberto Eco portrays Barbarossa's conquest and treatment of the Italian communes in his own way. He brings the emotions and reflections of the characters' troubles into the objective historical facts, thus bringing them closer to the reader. One gets the feeling that Frederick Barbarossa really loves Italy, but he cannot understand the thinking of his subjects. Over time, he loses patience and becomes more and more cruel, for which Baudolino scolds him several times. Pride does not allow him to surrender, as well as the pursuit of the creation of an ideal empire. Although the author all the time builds a positive (friendly) relationship between Frederick and Baudolino (as well as with the communes), historical sources indicate that the relationship Barbarossa had with the Italian communes is in no way different from any relationship of the ruler (conqueror) towards the subordinates (conquered) and that it depends a lot on the current circumstances and the historical context in which it develops and is created.

The author examines the credibility of the events and personalities described in the novel through a comparative analysis - historical events and personalities are analyzed and compared with the same or similar ones mentioned in the scientific literature from the field of history or other relevant sources. The conclusion is that, although there is a certain similarity with real events and personalities, through Baudolino's stories they acquire a completely different meaning and character, with their new tones and colors, they become different, more interesting, more exciting. Although Eco relies heavily on credible historical events, he cannot and does not want to avoid interweaving with legend. It is an indispensable element of his storytelling. This example shows the complementary role of literature and history (historiography) in explaining and bringing historical events and personalities closer to the readership. As said, literary works with a historical theme should be treated exclusively as an artistic interpretation of the past, but one should also take into account the fact that history is much more interesting if it is transferred into literary discourse.

The paper should be viewed multidimensionally: it provides an insight into Frederick Barbarossa's conquest of the Italian communes and introduces the reader to the key actors of the event; represents a kind of documentation of the relationship between material and fiction, examines the faithfulness and/or deviations of the events described in the literary text from historical sources; indicates the complementary role of literature and history (historiography) in events coverage; provides a thorough overview of the historical sources used by Eco when writing this novel, that is, indicates the importance of preparatory research (exhaustive and documented insight into historical events) for literary interpretation

(text). In addition, it is multidisciplinary in nature and can be useful to researchers dealing with literature, history, cultural studies, political science, etc.

REFERENCE LIST

Bocchio, M. (2018, February 12). *La leggenda dell'astuzia di Gagliaudo*. Medium. Retrieved December 26, 2020, from <https://crpiemonte.medium.com/alessandria-alla-confluenza-del-bormida-e-del-tanaro-%C3%A8-una-sorta-di-porta-dingresso-del-7ce46874c00a>

Borrelli, A. (2002, December 27). *San Baudolino di Alessandria*. Santi beati. Retrieved December 16, 2020, from <http://www.santiebeati.it/dettaglio/91332>

Bryce, J. (1901). *The Holy Roman Empire*. London: Macmilan and Co.

Cardini, F. (2019). *La vera storia della Lega Lombarda*. Milano: Mondadori.

Choniates, N. (1984). *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates* (Translated: Harry J. Magoulas). Detroit: Wayne State University Press.

Cognasso, F. (1970). *Rivista Di Storia, Arte, Archeologia Per Le Province Di Alessandria E Asti*, 23-73. La fondazione di Alessandria.

Comune di Tortona. *Tortona libero comune e il Barbarossa*. Comune di Tortona Provincia di Alessandria. Retrieved December 26, 2020, from <https://www.comune.tortona.al.it/tortona-libero-comune-e-il-barbarossa>

Ćelstali, K. (2004). *Prošlost nije više ono što je nekad bila*. Beograd: Geopoetika.

Dacquino, M., Minetti, N., & Torta, L. (2019). *Alessandria la storia*. Alessandria: ModusOperandi Editore.

Deacon, P. (1907). *History of the Langobards*, Book 6, Chapter LVIII. University of Pennsylvania.

Đurić, Ž., Janjić, D., Popović, A. (2016). *Italija kroz vekove*. Beograd: Miroslav.

Eko, U. (2015). *O književnosti* (Milana Piletić, Prev.). Beograd: Vulkan.

Eko, U. (2008). *Baudolino*. (A. Levi, M. Radosavljević, Prev.). Beograd: Plato.

Encyclopædia Britannica (ed). (2011, Jun 3). *Alessandria*. Encyclopedia Britannica. Retrieved December 26, 2020, from <https://www.britannica.com/place/Alessandria-Italy>

Encyclopædia Britannica (ed). (2020, April 27). *Tortona*. Encyclopedia Britannica. Retrieved December 25, 2020, from: <https://www.britannica.com/place/Tortona>.

Encyclopedia Britannica (ed). (2022, September 18). *Otto Of Freising*. Encyclopedia Britannica. Retrieved December 26, 2020, from <https://www.britannica.com/biography/Otto-of-Freising>

Freed, J. B. (2016). *Frederick Barbarossa: The Prince and the Myth*. New Haven: Yale University Press.

Gagliaudo e l'imperatore Federico I detto il Barbarossa. (2007, April 17). Piemondo. Retrieved December 26, 2020, from <https://web.archive.org/web/20070417045454/http://www.piemondo.it/cultura/leggende/gagliaudo.html>

Gordić Petković, V., Prnjat, A., Vidmar, I. (2014). *Književnost i istina obmana, kognicija i još ponešto*. Kultura - časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku 143.

Henderson, E. F. (Translator and Editor). (1896). *Select Historical Documents of the Middle Ages*. London: George Bell & Sons.

Hickman, K. (2020, August 26). *Biography of Frederick I Barbarossa, Holy Roman Emperor*. Thought Co. Retrieved December 27, 2020, from <https://www.thoughtco.com/crusades-frederick-i-barbarossa-2360678>

Hrvatska enciklopedija (ur). *Fridrik I Barbarossa*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Retrieved December 26, 2020, from <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=20630>

Jovičević, L. (2021). „Zaboravljeni rat” kroz prizmu holivuda: korejski rat u američkim filmovima tokom hladnog rata. *Diplomatija i bezbednost*, Vol. 4 (1), 87-107.

Kiš, D. (1990). *Gorki talog iskustva*. Beograd: BIGZ.

Loud, G. A. (Translator). (2010). *The Crusade of Frederick Barbarossa, The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*. Burlington: Ashgate Publishing Company.

Marković, S. (2020). *Interpretacija narodne književnosti u razrednoj nastavi*. Jagodina: Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu.

Martinović, I. (2022). Knjiga Lazara Rašovića „Crna Gora u evropskom ratu” - propaganda na putu istorijske istine. *Diplomatija i bezbednost*, Vol. 5 (2), 265-280.

Norwich, J. J. (1996). *Byzantium: The Decline and Fall*. New York: Alfred A. Knopf.

Patze, H. (2020, Jun 6). *Frederick I - Holy Roman emperor*. Encyclopedia Britannica. Retrieved December 26, 2020, from <https://www.britannica.com/biography/Frederick-I-Holy-Roman-emperor>

Salvatorelli, L. (2006). *Istorija Italije I*. (preveo: J. Bogdanović) Novi Sad: Platoneum.

Treccani (ed). *Alessandria*. Treccani Enciclopedia on line. Retrieved December 26, 2020, from <https://www.treccani.it/enciclopedia/alessandria/>

Vajt, H. (2011). *Metaistorija - istorijska imaginacija u Evropi devetnaestog vijeka* (preveo: Ratko Radunović) Podgorica: Cid.

Valle, C. A. (1855). *Storia di Alessandria dall'origine ai nostri giorni*. Torino: Tipografia Falletti.

Veljković Mekić, J. (2017). Vreme, istorija i fikcija u noveli „grobница za borisa davidoviča”. U: V. Lopičić i B. Mišić Ilić (ur.), *Jezik, književnost, vreme književna istraživanja* (413-424). Niš: Univerzitet u Nišu Filozofski fakultet.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Часопис *Дипломатија и безбедност* објављује научне радове базиране на теоријским и емпиријским истраживањима из области политикологије и безбедности, као и њима сродних научних дисциплина (право, историја, социологија, социјална психологија, култура, економија итд). Часопис је отворен и за радове засноване на интердисциплинарним и мултидисциплинарним научним истраживањима који дају допринос наведеним и осталим друштвено-хуманистичким научним областима на оригиналан и иновативан начин.

Објављују се искључиво претходно необјављени радови. Могу се прихватити и радови који су претходно делимично изложени на научном/стручном скупу, при чему су аутори то дужни да на одговарајући начин назначе. Сваки покушај плагијаризма или аутоплагијаризма је забрањен и кажњава се (забрана објављивања радова у часопису *Дипломатија и безбедност* у временском периоду зависно од степена плагијаризма, а о томе се обавештава руководство институција у којима аутори раде).

Приспели радови (без имена аутора) упућују се на **рецензију** код најмање два рецензента. Примедбе и сугестије уредника и рецензента (без имена рецензента) достављају се аутору ради коначног обликовања рада. Прихваћен рад, након стручне и редакцијске обраде, упућује се на ауторско читање пре публиковања, кореспондирајућем аутору. Евентуалне исправке требало би извршити у року од три дана. У овој фази није могуће извршити опсежније измене, већ само исправке словних и других ситних грешака. Уколико исправљени текст не буде враћен у наведеном року, сматраће се да аутор нема примедби. Рукописи радова прихваћених за штампу не враћају се аутору. Прихваћени радови објављују се по редоследу који одређује Редакција на предлог главног и одговорног уредника.

Радови се објављују двојезично: на српском (ћириличним писмом) и на енглеском језику. Аутори су обавезни да доставе радове на српском језику, а пожељно је и на енглеском (опционо). Редакција задржава пуно право да сваки рад лекторски и коректорски уреди у складу са важећим стандардима српског, односно енглеског језика.

Инострана имена која се наводе у тексту се транскрибују на **српски** језик, а у загради, након прве њихове употребе у тексту, уноси се изворно име. Нпр. Доналд Трамп (Donald Trump), Ото Фрајзиншки (Otto von Freising), Шарл де Гол (Charles de Gaulle), Борис Јељцин (Борис Ельцин). Уколико

су имена грчка, кинеска, арапска, хебрејска и сл, користи се транскрипција на енглески језик. Нпр. Никита Хонијата (Niketas Choniates), Гамал Абдел Насер (Gamal Abdel Nasser), Си Ђинпинг (Xi Jinping), Бенјамин Нетанјаху (Benjamin Netanyahu) итд. У **енглеској верзији**, уколико постоји разлика између енглеског назива и изворног имена, у загради се уноси изворно име. Нпр. Otto of Freising (Otto von Freising), Victor Emmanuel II (Vittorio Emanuele II). Уколико су имена ћирилична, грчка, кинеска, арапска, хебрејска користи се транскрипција на енглески језик. Нпр. Boris Yeltsin, Niketas Choniates, Xi Jinping, Benjamin Netanyahu, итд.

Топоними (градови, реке, планине итд) који се наводе у тексту се транскрибују на **српски** језик, а у загради поред изворног имена, уколико се разликује, потребна је и транскрипција на енглески језик. Нпр. Версај (Versailles), Тибар (Tevere / Tiber), Харков (Харків / Kharkiv) итд. У **енглеској** верзији користи се транскрипција, а изворно писање, само уколико постоји разлика, уноси се у загради. Нпр. Tiber (Tevere), Mexico City (Ciudad de México) итд. Уколико су топоними на ћирилици, грчком алфabetу, кинеском, арапском, хебрејском и сл, користе се само транскрибована имена. Нпр. Yangtze, Dnieper, Siberia итд.

Страни термини се пишу изворно, *италиком*, а њихов превод и значење могу се, уколико постоји потреба, објаснити у фусноти. Нпр. *status quo*, *Acta est fabula*, итд.

ПРИПРЕМА РАДА

Радови се припремају у складу са АПА (*APA - American Psychological Association*) стандардом. Делови рада су: наслов, апстракт са кључним речима, текст рада, литература, прилози. Странице се нумеришу (у доњем десном углу), почевши од насловне стране.

Сажетак (*Abstract*) и кључне речи (*Keywords*) куцати без прореда (*Line Spacing: Single - 1,0*). Текст писати у *Times New Roman, Font Size 12*, са увученим пасусима (*First line*) 1,27 cm, проредом (*Line spacing*) 1,5 и маргинама *Normal* 2,5 cm. Обим рада 36.300 карактера (око 16 страница). У обим се не урачунавају: име, презиме, афилијација аутора, наслов чланка, сажетак, кључне речи, попис референци, нити напомене у фуснотама. Приликом провере броја карактера користити: *Review/Word Count/Character*.

Фусноте (*Footnote*) у форми напомена се уносе командом *Insert – Reference – Footnote*, и пишу у *Times New Roman, Font Size 10, Line Spacing: Single (1,0)*, поравнате по левој и десној маргини, опција *Justify*.

НАСЛОВНА СТРАНА

У горњем левом углу наводи се предлог категорије рада. (Нпр. Категорија рада: **ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД**).

Име и презиме аутора се пише на средини, малим словима – *Bold, Font Size 12*. Научни радови могу да имају максимално три коаутора, иако Редакција подстиче самостално објављивање радова. После сваког од презимена аутора/коаутора ставља се ознака за фусноту, у коју се уписује сарадничко/наставничко/научно звање аутора/коаутора (нпр. редовни професор), афилијација (нпр. Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Београд, Србија), електронска адреса (e-mail) и за сваког од аутора/коаутора година рођења (нпр. „Рођен 1968. године”). Сматра се да је првопотписани аутор задужен за кореспонденцију са Редакцијом, а ако то није случај, у фусноти која садржи е-адресу аутора задуженог за кореспонденцију, треба навести „за кореспонденцију” и број мобилног телефона.

НАСЛОВ се пише на средини, великим словима – *Bold, Font Size 14*. Наслов рада требало би да буде кратак, јасан и информативан, без скраћеница и да одговара садржају рада. Фуснота поред наслова служи за навођење назива и броја пројекта у оквиру кога је чланак написан (опционо).

Сажетак (до 200 речи), пише се испод наслова на средини малим словима – *Italic, Font Size 12*. Сажетак на српском и енглеском језику, написан кратким и јасним реченицама, обухвата Увод/Циљ, Основну претпоставку истраживања, Методе (истраживачке методе, основни поступци, узорковање), Резултате (најважнији налази) и Закључак. Потребно је да се нагласе нови и значајни аспекти изложеног истраживања. Након Сажетка, у новом реду пишу се

Кључне речи (*Bold/Italic, Font Size 12*), и наводи највише до пет појмова, односно синтагми (*Normal, Font Size 12*). С обзиром да се радови објављују двојезично, они не садрже Резиме (*Summary*).

ТЕКСТ ЧЛАНКА

Текст чланка започиње на новој страници. Пожељно је, али не и обавезно, да научни радови, буду у структурисаној IMRD форми која садржи: Увод/Циљ спроведеног истраживања, Приказ примењене методологије истраживања, Резултате, Дискусију и Закључке. Код научних радова категорисаних као „Кратко саопштење”, односно као „Научна критика, полемика,

осврти”, структурисање није неопходно.

Поднаслове треба избегавати, а по потреби писати их на средини, без нумерације – користити опцију ниво поднасловова (*Heading 1,2,3*).

Табеле, графикони, фотографије се уносе у сам текст. Цртежи, карте, фотографије, графикони и друге илустрације достављају се у JPG или TIFF формату, у резолуцији већој од 300 x 300 тачака по инчу.

Табеле треба да буду једноставне и стандардне (*Word design*). Увлачења и поравнања у табелама морају бити изведена аутоматским форматирањем, а не мануелним додавањем размака. Изнад је број и наслов табеле, а испод извор преузимања. Величина фонта наслова, извора и текста у табелама: *Font Size 11*.

Будући да часопис излази и на енглеском језику, аутори који у свом раду цитирају делове из књига/радова који су изворно написани на енглеском језику, треба да доставе **цитате** на енглеском језику (преузете у оригиналу из цитираног извора) у **Прилогу**.

Пример:

На страни број шест (6) рада је цитат:

Kissinger's view was by no means unique. Virtually everyone professionally engaged in the study of politics and foreign policy believed in the permanence of communism; its worldwide collapse in the late 1980s was therefore almost totally unanticipated. This failure was not simply a matter of ideological dogma interfering with a "dispassionate" view of events. It affected people across the political spectrum, right, left, and center, journalists as well as scholars, and politicians both East and West. 12 The roots of a blindness so pervasive were much more profound than mere partisanship, and lay in the extraordinary historical pessimism engendered by the events of this century. (Fukuyama, 1992: 8)

ЦИТИРАЊЕ И ПОЗИВАЊЕ НА ДРУГЕ РАДОВЕ И ИЗВОРЕ У ТЕКСТУ

У складу са АПА стандардом, цитирање и позивање се врши искључиво у оквиру текста (*APA Citation Style - American Psychological Association*, <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples>). Употреба фуснота је дозвољена у сврху напомена, како би се избегло оптерећивање самог текста.

Цитирани извор у текст се уноси на следећи начин: *Referencies>Style (APA)>Insert citation>Add new source*. Бира се тип извора (књига, чланак итд) и попуњавају приказане рубрике (аутор, наслов, година, град, издавач итд). Након завршетка текста, на основу унетих извора креира се Библиографија: *Referencies>Style (APA)>Bibliography*.

У тексту **све референце**, укључујући и оне на српском језику, **наводе се латиницом**. Презимена српских аутора се пишу уз коришћење наших дијакритичких знакова латиничним писмом: *č, ć, dž, đ, š, ž*. Наводи се презиме аутора, година објављивања рада и, по потреби, страница са које се нешто цитира.

Уколико се транскрибују, у загради се обавезно наводе у оригиналу. Уколико је више од два аутора, наводи се презиме првог аутора и скраћеница „i sar.” или „et al.” (у зависности од језика на ком је рад објављен). Нпр. Скот (Scott, 2004); Мек Кинли и Хајд (McKinley & Hyde, 1996); Томсон и сарадници (Thomson et al., 1999); Савић и сарадници (Savić i sar., 2006). Приликом позивања истовремено на неколико аутора, унутар исте библиографске заграде, њихова дела наводе се азбучним, односно абecedним редом. Пример: (Brzezinski, 2015; Chomsky, 2013; Robertson, 1992).

Цитирање у тексту се врши у склопу реченице (кратки цитати), али уколико цитат садржи 40 и више речи (дуги цитати), тада га је потребно издвојити у нови параграф: без прореда (*Line Spacing 1,0*), величина фонта (*Font Size 12*), увучено са леве стране (*Indentation, left 1,27*). Након цитата наводи се презиме аутора, година и страна.

Пример дугог цитата:

Кисинџеров став ни на који начин није био јединствен. Дословно свако ко се на професионалан начин бави проучавањем политике и спољне политике веровао је у перманентност комунизма; његов слом широм света крајем 1980-их стога је био готово потпуно непредвиђен. Овај пропуст није био само ствар идеолошке догме која се преплиће са „непристраним“ погледом на догађаје. То је утицало на људе широм политичког спектра, десног, левог и центра, новинаре, научнике, као и на политичаре и на Истоку и на Западу. (Фукујата, 1992: 8)

НАВОЂЕЊЕ РЕФЕРЕНЦИ У ЛИТЕРАТУРИ

Литература је јединствена за обе верзије рада. Списак коришћене литературе треба да обухвати искључиво изворе на које се аутор позива у раду. Не треба стављати редне бројеве испред референци. Наслови референци се увек исписују **латиницом**, чак и када је изворник на ћирилици или неком другом писму. Литература се наводи абecedним редом по презимена аутора, први ред је увућен (*First Line*) и проредом (*Line spacing*) 1,5.

Ако се наводи више радова истог аутора, радови се излажу хронолошким редом (од најстаријег ка најновијем раду). Уколико има више аутора, референца се наводи према презимену првог аутора, али садржи презимена и иницијале осталих аутора. Уколико постоји више радова истог аутора са истом годином објављивања, радови треба да буду означени словима а, б, с итд, уз годину издања у загради (нпр: 2012а, 2012б). Српска презимена се наводе латинично и користе српски дијакритички знаци (Č, Ć, Dž, Đ, Š, Ž) - наводе се према њиховом редоследу у српској абeцеди.

ПРИМЕРИ НАВОЂЕЊА ЛИТЕРАТУРЕ

Монографија:

Krga, B. (2017). *Strategija nacionalne bezbednosti u teoriji i praksi*. Beograd: MC Odbрана.

Bartky, S. (1990). *Femininity and domination: Studies in the phenomenology of oppression*. New York: Routledge.

У тексту: (Krga, 2017); (Bartky, 1990: 52).

Чланци у серијским публикацијама:

Tanasković, D. (2018). Turska i prvi svetski rat. *Diplomatija i bezbednost*, 1(2), 35-46.

Edwards, A. A., Steacy, L. M., Siegelman, N., Rigobon, V. M., Kearns, D. M., Rueckl, J. G., & Compton, D. L. (2022). Unpacking the unique relationship between set for variability and word reading development: Examining word- and child-level predictors of performance. *Journal of Educational Psychology*, 114(6), 1242-1256. <https://doi.org/10.1037/edu0000696>

У тексту: (Tanasković, 2018); (Edwards at al., 2022)

Чланци у тематским зборницима, поглавља у научним монографијама, саопштења у зборницима са научних конференција:

Marković, M. (2006). Evolucija Kosovskog problema i mogućnosti njegovog rešenja. U S. Karamata i Č. Očić (ur.), *Srbi na Kosovu i Metohiji* (str. 53-64). Beograd: SANU.

Calogero, R. M., Boroughs, M. & Thompson, J. (2007). The impact of Western beauty ideals on the lives of women and men: A sociocultural perspective. In V. Swami & A. Furnham (Ed.), *Body beautiful: Evolutionary and sociocultural perspectives* (pp. 259-298). NY: Palgrave Macmillan.

Whipple, S. (2018, March 6-9). *Control beliefs as a moderator of stress on anxiety* [Paper presentation]. Southeastern Psychological Association 64th Annual Meeting, Charleston, SC, United States.

У тексту: (Marković, 2006); (Calogero, Boroughs & Thompson, 2007); (Whipple, 2018).

Докторске дисертације и магистарске тезе:

Petrović, P. (2022). *Bezbednosna politika Srbije u XX veku*. Doktorska disertacija, Beograd: Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu.

У тексту: (Petrović, 2022: 22).

Web страница:

Cain, K. (2012, October 23). *The negative effects of Facebook on communication*. Social Media Today. Retrieved May 6, 2020, from <http://socialmediatoday.com>

Center for Systems Science and Engineering. (2020, May 5). *COVID-19 dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU)*. Johns Hopkins University & Medicine, Coronavirus Resource Center. Retrieved October 26, 2020, from <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>

У тексту: (Cain, 2012); (Center for Systems Science and Engineering, 2020)

Новински електронски (online) чланак:

Spalović, D. (2023, May 26). Varhelji na Kosmetu: Što pre sprovesti Ohridski sporazum, uključujući ZSO. *Politika*. <https://www.nytimes.com/2020/04/09/science/neanderthals-fiber-string-math.html>

Russia and Saudi Arabia's Oil Partnership Shows Strain. (2023, Jun 6). *The New York Times*. <http://www.nytimes.com>

У тексту: (Spalović, 2023); ("Russia and Saudi Arabia's Oil", 2001).

Штампани новински чланак:

Petrović, K. (2020, May 27). Savremeni srpsko-mađarski odnosi. *Politika*.1-2.

У тексту: (Petrović, 2020: 1-2).

Прописи/закони:

Zakon o izvršenju i obezbeđenju. *Službeni glasnik RS*, br. 106/2015.

У тексту: (Zakon o izvršenju i obezbeđenju, 2015)

Званична документа:

Pravilnik o programu svih oblika rada stručnih saradnika. (2015). Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 8/2015.

European Commission. (2004). *Meeting document, Permanent Representation Committee, 2075th meeting on 1 and 3 December 2004* (DS/817/1/04 [soc]). Unpublished document.

National Institute of Mental Health. (1990). *Clinical training in serious mental illness* (DHHS Publication No. ADM 90- 1679). US Government.

У тексту: (National Institute of Mental Health, 1990).

Архивска грађа:

Arhiv Srbije. (1888, April 19). MID, K-T, f 2, r93/1894. Izveštaj Ministarstva inostranih dela o postavljenju konzula. Beograd.

Hicks, H. D. (1956, October 24). *Correspondence from Henry Davies Hicks to the Annapolis County electorate*. Henry Davies Hicks fonds (MS-2-511, Box 15, Folder 9). Dalhousie University Archives, Halifax, Nova Scotia, Canada.

У тексту: (Arhiv Jugoslavije, 1888), (Hicks, 1956).

Речник и енциклопедија:

American Psychological Association. (2015). Mood induction. In *APA dictionary of psychology* (2nd ed., p. 667). Washington, DC: American Psychological Association.

Hurthouse, R., & Pettigrove, G. (2016). Virtue ethics. In E. Zalta (Ed.), *Stanford encyclopedia of philosophy*. <https://plato.stanford.edu>

Heuristic. (n.d.). In Merriam-Webster's online dictionary. Retrieved October 21, 2020, from <http://www.m-w.com/dictionary/heuristic>

У тексту: (APA, 2015); (Hurthouse & Pettigrove, 2016); (Merriam-Webster's online dictionary).

Филм, серија, YouTube видео:

Davidson, F. (Producer), & Davidson, J. (Director). (1999). *B. F. Skinner: A fresh appraisal* [Motion picture]. USA: Davidson Films.

Apsolon, M. (2011, September 9). *Real ghost girl caught on Video Tape 14* [Video]. <http://www.youtube.com/watch?v=6nyGCbxD848>

У тексту: (Davidson & Davidson, 1999).

Детаљније упутство АПА стила цитирања/навођења референци/литературе налази се на званичном сајту Америчке психолошке асоцијације: <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples>

НАПОМЕНА

Радови који нису усклађени са датим упутствима неће бити разматрани за објављивање у часопису. Текстове слати у електронском облику на Е - адресу: institut@fdb.edu.rs

Уз рад неопходно је приложити **Изјаву аутора** о оригиналности рада, која се преузима са сајта часописа, <https://fdb.edu.rs/institut/poziv-autorimaza-dostavljanje-radova/>.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

INTRODUCTORY REMARKS

The journal *Diplomacy and Security* publishes scientific papers based on theoretical and empirical research in the field of political science and security, as well as related scientific disciplines (law, history, sociology, social psychology, culture, economics, etc.). The journal is also open to papers based on interdisciplinary and multidisciplinary scientific research that contribute to the aforementioned and other social-humanistic scientific fields in an original and innovative way.

Only previously unpublished papers are published. Papers that have previously been partially exhibited at a scientific/professional meeting can also be accepted, where the authors are obliged to indicate this in an appropriate manner. Any attempt at plagiarism or self-plagiarism is prohibited and punished (ban on publication of papers in the journal *Diplomacy and Security* for a period of time depending on the degree of plagiarism, while the management of the institutions where the authors work will be notified).

Submitted papers (without the author's name) are sent for **review** by at least two reviewers. Remarks and suggestions of editors and reviewers (without names of reviewers) are submitted to the author for the final design of the paper. The accepted paper, after professional and editorial processing, is sent to the author's reading before publication, to the corresponding author. Any corrections should be made within three days. At this stage, it is not possible to make more extensive changes, but only corrections of typographical and other minor errors. If the corrected text is not returned within the specified period, it will be considered that the author has no objections. Manuscripts of papers accepted for publication are not returned to the author. Accepted papers are published in the order determined by the Editorial Board at the proposal of the editor-in-chief.

Papers are published bilingually: in Serbian (Cyrillic script) and in English. Authors are obliged to submit papers in Serbian, and preferably in English (optional). The editors reserve the right to proofread each paper in accordance with the current standards of the Serbian and English languages.

Foreign names mentioned in the text are transcribed into Serbian, and in parentheses, after their first use in the text, the original name is entered. For example, Доналд Трамп (Donald Trump), Ото Фрајзиншки (Otto von Freising), Шарл де Гол (Charles de Gaulle), Борис Јељцин (Борис Ельцин). If the names are Greek, Chinese, Arabic, Hebrew, etc., the English transcription is used. For example, Никита Хонијата (Niketas Choniates), Гамал Абдел Насер (Gamal

Abdel Nasser), Си Ђинпинг (Xi Jinping), Бенјамин Нетанјаху (Benjamin Netanyahu) etc. In the English version, if there is a difference between the English name and the original name, the original name is entered in parentheses. For example, Otto of Freising (Otto von Freising), Victor Emmanuel II (Vittorio Emanuele II). If the names are Cyrillic, Greek, Chinese, Arabic, Hebrew, the English transcription is used. For example, Boris Yeltsin, Niketas Choniates, Xi Jinping, Benjamin Netanyahu, etc.

Toponyms (cities, rivers, mountains, etc.) mentioned in the text are transcribed into Serbian, and in parentheses next to the original name, if it differs, a transcription into English is also required. For example, Версај (Versailles), Тибар (Tevere / Tiber), Харков (Харків / Kharkiv) etc. In the English version, the transcription is used, and the original writing, only if there is a difference, is entered in parentheses. For example, Tiber (Tevere), Mexico City (Ciudad de México), etc. If toponyms are in Cyrillic, Greek alphabet, Chinese, Arabic, Hebrew, etc., only transcribed names are used. For example. Yangtze, Dnieper, Siberia, etc.

Foreign terms are originally written in italics, and their translation and meaning can, if necessary, be explained in a footnote. For example, status quo, Acta est fabula, etc.

PAPER PREPARATION

Papers are prepared in accordance with the APA (*APA - American Psychological Association*) standard. The parts of the paper are: title, abstract with key words, text of the paper, literature (reference list), appendices. Pages are numbered (in the lower right corner), starting with the title page.

Type the abstract (*Abstract*) and keywords (*Keywords*) without spacing (*Line Spacing: Single - 1.0*). The text should be written in *Times New Roman*, *Font Size 12*, with indented paragraphs (*First line*) 1.27 cm, spacing (*Line spacing*) 1.5 and margins Normal 2.5 cm. Volume of work 36,300 characters (about 16 pages). The scope does not include: name, surname, author's affiliation, article title, abstract, keywords, list of references, or notes in footnotes. When checking the number of characters, use: *Review/Word Count/Character*.

Footnotes in the form of notes are entered with the command Insert - Reference - Footnote, and are written in *Times New Roman*, *Font Size 10*, *Line Spacing: Single (1.0)*, aligned on the left and right margins, option *Justify*.

FRONT PAGE

In the upper left corner, the proposal of the category of paper is indicated. (Eg. Category of paper: ORIGINAL SCIENTIFIC WORK).

The author's name and surname are written in the middle, in small letters - **Bold**, *Font Size 12*. Scientific papers can have a maximum of three co-authors, although the Editorial Board encourages independent publication of papers. After each author's/co-author's last name, a footnote mark is placed, in which the associate/teaching/scientific title of the author/co-author (e.g. full professor), affiliation (e.g. Faculty of Security, University of Belgrade, Belgrade, Serbia), electronic address (e-mail) and year of birth for each of the authors/co-authors (eg "Born in 1968"). It is considered that the first signed author is in charge of correspondence with the Editorial Office, and if this is not the case, in the footnote containing the e-mail address of the author in charge of correspondence, "for correspondence" and the mobile phone number should be indicated.

The **TITLE** is written in the middle, in capital letters - **Bold**, *Font Size 14*. The title of the paper should be short, clear and informative, without abbreviations, and correspond to the content of the paper. The footnote next to the title serves to indicate the name and number of the project within which the article was written (optional).

Abstract (up to 200 words), written below the title in the middle in small letters - *Italic*, *Font Size 12*. The Abstract in Serbian and English, written in short and clear sentences, includes Introduction/Aim, Basic assumption of the research, Methods (research methods, basic procedures, sampling), Results (most important findings) and Conclusion. It is necessary to emphasize the new and significant aspects of the presented research. After the Abstract, written in a new line are:

Keywords (**Bold/Italic**, *Font Size 12*), and lists up to five terms, or phrases (*Normal*, *Font Size 12*). Since the papers are published bilingually, they do not contain a *Summary*.

TEXT OF THE PAPER

The text of the paper begins on a new page. It is desirable, but not mandatory, for scientific papers to be in a structured IMRD format that contains: Introduction/Aim of the conducted research, Presentation of the applied research methodology, Results, Discussion and Conclusions. In the case of scientific papers categorized as "Short communication", or as "Scientific criticism, polemics, reviews", structuring is not necessary.

Subheadings should be avoided, and if necessary, write them in the middle, without numbering - use the subtitle level option (*Heading 1,2,3*).

Tables, graphs, photos are inserted into the text itself. Drawings, maps, photographs, graphs and other illustrations are submitted in JPG or TIFF format, with a resolution greater than 300 x 300 dots per inch.

Tables should be simple and standard (*Word design*). Indents and alignments in tables must be done by automatic formatting, not by manually adding spaces. Above is the number and title of the table, and below is the source. Font size of title, source and text in tables: *Font Size 11*.

Original quotations in English (taken in the original from the quoted source) are **attached**.

Example:

On page number six (6) of the paper there is a quote:

Kissinger's view was by no means unique. Virtually everyone professionally engaged in the study of politics and foreign policy believed in the permanence of communism; its worldwide collapse in the late 1980s was therefore almost totally unanticipated. This failure was not simply a matter of ideological dogma interfering with a "dispassionate" view of events. It affected people across the political spectrum, right, left, and center, journalists as well as scholars, and politicians both East and West. (Fukuyama, 1992: 8)

CITATION AND REFERENCE TO OTHER PAPERS AND SOURCES IN THE TEXT

In accordance with the APA standard, citations and references are made exclusively within the text (*APA Citation Style - American Psychological Association*, <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples>). The use of footnotes is allowed for the purpose of notes, in order to avoid burdening the text itself.

The quoted source is entered in the text as follows: *References>Style (APA)>Insert citation>Add new source*. Select the type of source (book, article, etc.) and fill in the fields shown (author, title, year, city, publisher, etc.). After finishing the text, a Bibliography is created based on the entered sources: *References>Style (APA)>Bibliography*.

In the text, **all references**, including those in the Serbian language, **are given in Latin**. Surnames of Serbian authors are written using our diacritical

marks in the Latin alphabet: č, ć, dž, đ, š, ž. The last name of the author, the year of publication of the work and, if necessary, the page from which something is quoted are indicated.

If they are transcribed, they must be mentioned in parentheses in the original. If there are more than two authors, the last name of the first author and the abbreviation "et al." (depending on the language in which the work was published). For example. Scott (Scott, 2004); McKinley and Hyde (McKinley & Hyde, 1996); Thomson and colleagues (Thomson et al., 1999); Savić et al. (Savić et al., 2006). When referring to several authors at the same time, within the same bibliographic bracket, their works are listed alphabetically, i.e. in alphabetical order. Example: (Brzezinski, 2015; Chomsky, 2013; Robertson, 1992).

Quoting in the text is done as part of a sentence (short quotes), but if the quote contains 40 or more words (long quotes), then it needs to be separated into a new paragraph: without spacing (*Line Spacing* 1.0), font size (*Font Size* 12), indented from the left side (*Indentation*, left 1.27). After the citation, the author's last name, year and country are mentioned.

Exampe of a long qoute:

Kissinger's view was by no means unique. Virtually everyone professionally engaged in the study of politics and foreign policy believed in the permanence of communism; its worldwide collapse in the late 1980s was therefore almost totally unanticipated. This failure was not simply a matter of ideological dogma interfering with a "dispassionate" view of events. It affected people across the political spectrum, right, left, and center, journalists as well as scholars, and politicians both East and West. (Fukuyama, 1992: 8)

CITATION OF REFERENCES IN THE REFERENCE LIST

The Reference list is unique for both versions of the work. The list of used works should include only the sources to which the author refers in the paper. Serial numbers should not be placed in front of references. Reference titles are always written in Latin, even when the original is in Cyrillic or another script. The works are listed in alphabetical order by the author's last name, the first line with indentation (*First line*) and with a Line spacing of 1.5.

If several works by the same author are cited, the works are presented in chronological order (from the oldest to the most recent work). If there are several authors, the reference is listed according to the last name of the first author, but con-

tains the last names and initials of the other authors. If there are several works by the same author with the same year of publication, the works should be marked with the letters a, b, c, etc., with the year of publication in parentheses (eg: 2012a, 2012b). Serbian surnames are given in Latin and Serbian diacritical marks are used (Č, Ć, Dž, Đ, Š, Ž) - they are given according to their order in the Serbian alphabet.

EXAMPLES OF REFERENCES:

Monograph:

Krga, B. (2017). *Strategija nacionalne bezbednosti u teoriji i praksi*. Beograd: MC Odbrana.

Bartky, S. (1990). *Femininity and domination: Studies in the phenomenology of oppression*. New York: Routledge.

In text: (Krga, 2017); (Bartky, 1990: 52).

Articles in serial publications:

Tanasković, D. (2018). Turska i prvi svetski rat. *Diplomatija i bezbednost*, 1(2), 35-46.

Edwards, A. A., Steacy, L. M., Siegelman, N., Rigobon, V. M., Kearns, D. M., Rueckl, J. G., & Compton, D. L. (2022). Unpacking the unique relationship between set for variability and word reading development: Examining word- and child-level predictors of performance. *Journal of Educational Psychology*, 114(6), 1242-1256. <https://doi.org/10.1037/edu0000696>

In text: (Tanasković, 2018); (Edwards et al., 2022)

Articles in thematic collections, chapters in scientific monographs, announcements in the collections of scientific conferences:

Marković, M. (2006). Evolucija Kosovskog problema i mogućnosti njegovog rešenja. U S. Karamata i Č. Očić (ur.), *Srbi na Kosovu i Metohiji* (str. 53-64). Beograd: SANU.

Calogero, R. M., Boroughs, M. & Thompson, J. (2007). The impact of Western beauty ideals on the lives of women and men: A sociocultural perspective. In V. Swami & A. Furnham (Ed.), *Body beautiful: Evolutionary and sociocultural perspectives* (pp. 259-298). NY: Palgrave Macmillan.

Whipple, S. (2018, March 6-9). *Control beliefs as a moderator of stress on anxiety* [Paper presentation]. Southeastern Psychological Association 64th Annual Meeting, Charleston, SC, United States.

In text: (Marković, 2006); (Calogero, Boroughs & Thompson, 2007); (Whipple, 2018).

Doctoral dissertations and master's theses:

Petrović, P. (2022). *Bezbednosna politika Srbije u XX veku*. Doktorska disertacija, Beograd: Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu.

In text: (Petrović, 2022: 22).

Web pages:

Cain, K. (2012, October 23). *The negative effects of Facebook on communication*. Social Media Today. Retrieved May 6, 2020, from <http://socialmediatoday.com>

Center for Systems Science and Engineering. (2020, May 5). *COVID-19 dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU)*. Johns Hopkins University & Medicine, Coronavirus Resource Center. Retrieved October 26, 2020, from <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>

In text: (Cain, 2012); (Center for Systems Science and Engineering, 2020)

Newspaper electronic (online) article:

Spalović, D. (2023, May 26). Varhelji na Kosmetu: Što pre sprovesti Ohridski sporazum, uključujući ZSO. *Politika*. <https://www.nytimes.com/2020/04/09/science/neanderthals-fiber-string-math.html>

Russia and Saudi Arabia's Oil Partnership Shows Strain. (2023, Jun 6). *The New York Times*. <http://www.nytimes.com>

In text: (Spalović, 2023); ("Russia and Saudi Arabia's Oil", 2001).

Printed newspaper article:

Petrović, K. (2020, May 27). Savremeni srpsko-mađarski odnosi. *Politika*.1-2.

In text: (Petrović, 2020: 1-2).

Regulations/laws:

Zakon o izvršenju i obezbeđenju. *Službeni glasnik RS*, br. 106/2015.

In text: (Zakon o izvršenju i obezbeđenju, 2015)

Official documents:

Pravilnik o programu svih oblika rada stručnih saradnika. (2015). Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 8/2015.

European Commission. (2004). *Meeting document, Permanent Representation Committee, 2075th meeting on 1 and 3 December 2004* (DS/817/1/04 [soc]). Unpublished document.

National Institute of Mental Health. (1990). *Clinical training in serious mental illness* (DHHS Publication No. ADM 90- 1679). US Government.

In text: (National Institute of Mental Health, 1990).

Archival materials:

Arhiv Srbije. (1888, April 19). MID, K-T, f 2, r93/1894. Izveštaj Ministarstva inostranih dela o postavljenju konzula. Beograd.

Hicks, H. D. (1956, October 24). *Correspondence from Henry Davies Hicks to the Annapolis County electorate*. Henry Davies Hicks fonds (MS-2-511, Box 15, Folder 9). Dalhousie University Archives, Halifax, Nova Scotia, Canada.

In text: (Arhiv Jugoslavije, 1888), (Hicks, 1956).

Dictionary and encyclopedia:

American Psychological Association. (2015). Mood induction. In *APA dictionary of psychology* (2nd ed., p. 667). Washington, DC: American Psychological Association.

Hurthouse, R., & Pettigrove, G. (2016). Virtue ethics. In E. Zalta (Ed.), *Stanford encyclopedia of philosophy*. <https://plato.stanford.edu>

Heuristic. (n.d.). In Merriam-Webster's online dictionary. Retrieved October 21, 2020, from <http://www.m-w.com/dictionary/heuristic>

In text: (APA, 2015); (Hurthouse & Pettigrove, 2016); (Merriam-Webster's online dictionary).

Movie, series, YouTube video:

Davidson, F. (Producer), & Davidson, J. (Director). (1999). *B. F. Skinner:*

A fresh appraisal [Motion picture]. USA: Davidson Films.

Apsolon, M. (2011, September 9). Real ghost girl caught on Video Tape 14 [Video]. <http://www.youtube.com/watch?v=6nyGCbxD848>

In text: (Davidson & Davidson, 1999).

A detailed guide to the APA style of citation/citing references/ can be found on the official website of the American Psychological Association: <https://apa-style.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples>)

NOTE

Papers that do not comply with the given instructions will not be considered for publication in the journal. Papers should be sent in electronic form to the email address: institut@fdb.edu.rs

With the paper, it is necessary to attach the **Author's Statement** about the originality of the paper, which can be downloaded from the journal's website, <https://fdb.edu.rs/institut/poziv-autorima-za-dostavljanje-radova/>.

УПУТСТВО ЗА РЕЦЕНЗЕНТЕ

Редакција часописа *Дипломатија и безбедност* настоји да обезбеди висок квалитет радова које објављује. Учешће рецензената у овом процесу је од велике важности и њихов рад изузетно ценимо.

Рецензије су анонимне у оба смера. Рок за рецензирање је 10 дана од пријема рада. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију.

Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист:

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије):

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Препорука о публиковању рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Од рецензената се не очекује да раде лектуру и коректуру рада, али је препоручљиво да наведу ако је потребно да се рад лекторише. Препоручљиви су и коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада:

Име, презиме и научно
звање рецензента:

GUIDELINES FOR REVIEWERS

The editorial board of the journal *Diplomacy and Security* strives to ensure the high quality of the papers it publishes. The participation of reviewers in this process is of great importance and we highly appreciate their work.

Reviews are anonymous in both directions. The deadline for reviewing is 10 days from the receipt of the paper. The content of the review is confidential, and must not be disclosed to persons who are not in the editorial board of the journal. If the reviewer at any time realizes that there is any kind of conflict of interest regarding the paper he needs to review, he should inform the editorial office as soon as possible.

When reviewing the manuscript, the reviewer should fill in the review sheet:

Name, surname and title of the author of the paper:

Title of the paper:

Actuality, social and scientific significance of the considered topic:

To what extent did the author clearly indicate the theoretical, methodological approach in the paper:

Is the paper based on contemporary and relevant literature, especially to what extent the author used the latest results published in scientific journals and collections (especially journals and collections of political science):

Scientific and social contribution of the paper. General comment on the quality of paper: Suggestion to the author to improve the quality of paper, if necessary:

Recommendation for categorization of paper:

1. Original scientific paper
2. Review paper
3. Scientific critique, polemics and review

Recommendation for publishing the paper:

1. Publish without changes
2. Publish with minor changes
3. After correction, send the paper to a new round of reviews
4. Reject

Reviewers are not expected to proofread the paper, but it is advisable to indicate if it is necessary to proofread it. Comments for the editor concerning ethical (plagiarism, fake, etc.) or some other aspects of the paper are also recommended, which will help the editor in making the final decision on the further status of the paper.

Date of evaluation of the paper:

Name, surname and
scientific title of the reviewer:

Списак рецензената:

Проф. др Терзић Славенко, академик
Проф. др Дашић Давид, емеритус
Проф. др Балта Иван, емеритус
Проф. др Бановић Божидар
Проф. др Бошковић Милица
Проф. др Вучић Михајло
Проф. др Дамњановић Александар
Проф. др Димитријевић Бојан
Проф. др Колев Драган
Проф. др Крга Бранко
Проф. др Лабовић Дејан
Проф. др Лазић Радојица
Проф. др Лопичић Јанчић Јелена
Проф. др Манић Михајло
Проф. др Мрдак Гордана
Проф. др Надовеца Бранко
Проф. др Павловић Момчило
Проф. др Пејчић Христивоје
Проф. др Петровић Лазар
Проф. др Пророковић Душан
Проф. др Радовић Ивица
Проф. др Ранђеловић Драган
Проф. др Савић Андреја
Проф. др Симовић Слободан
Проф. др Скакавац Здравко
Проф. др Стојадинивић Миша
Проф. др Талијан Момчило
Проф. др Танасковић Дарко
Проф. др Толваишис Леонас
Проф. др Трбојевић Милован
Проф. др Форца Божидар
Проф. др Шкулић Милан
Доц. др Бјеља Данијела
Доц. др Браковић Жарко
Доц. др Иветић Стево
Др Јовићевић Татјана, виши науч. сарад.
Др Јерић Кристиан, научни сарадник
Др Милетић Марко, научни сарадник

List of reviewers:

Prof. Dr. Terzić Slavenko, akademik
Prof. Dr. Dašić David, emeritus
Prof. Dr. Balta Ivan, emeritus
Prof. Dr. Banović Božidar
Prof. Dr. Bošković Milica
Prof. Dr. Vučić Mihajlo
Prof. Dr. Damnjanović Aleksandar
Prof. Dr. Dimitrijević Bojan
Prof. Dr. Kolev Dragan
Prof. Dr. Krga Branko
Prof. Dr. Labović Dejan
Prof. Dr. Lazić Radojica
Prof. Dr. Lopičić Jančić Jelena
Prof. Dr. Manić Mihajlo
Prof. Dr. Mrdak Gordana
Prof. Dr. Nadoveza Branko
Prof. Dr. Pavlović Momčilo
Prof. Dr. Pejčić Hristivoje
Prof. Dr. Petrović Lazar
Prof. Dr. Proroković Dušan
Prof. Dr. Radović Ivica
Prof. Dr. Ranđelović Dragan
Prof. Dr. Savić Andreja
Prof. Dr. Simović Slobodan
Prof. Dr. Skakavac Zdravko
Prof. Dr. Stojadinović Miša
Prof. Dr. Talijan Momčilo
Prof. Dr. Tanasković Darko
Prof. Dr. Tolvaišis Leonas
Prof. Dr. Trbojević Milovan
Prof. Dr. Forca Božidar
Prof. Dr. Škulić Milan
Doc. Dr. Bjelja Danijela
Doc. Dr. Braković Žarko
Doc. Dr. Ivetić Stevo
Dr. Jovičević Tatjana, sen. resear. assoc.
Dr. Jerić Kristian, research associate
Dr. Miletić Marko, research associate

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.7/.8

ДИПЛОМАТИЈА и безбедност: часопис за друштвене науке и интердисциплинарна истраживања = Diplomacy and security: journal of Social Sciences and Interdisciplinary Research / главни и одговорни уредник Срђан Милашиновић. - 2018, бр. 1- . - Београд: Факултет за дипломатију и безбедност, Институт за стратешке студије, 2018- (Београд: Интерпринт плус). - 25 cm

Полугодишње. - Текст на срп. и енгл. језику.
ISSN 2620-0333 = Дипломатија и безбедност
COBISS.SR-ID 264203276

**ПОЛИТИКА | БЕЗБЕДНОСТ | ПРАВО | ИСТОРИЈА
КУЛТУРА | ЕКОНОМИЈА | ПСИХОЛОГИЈА
СОЦИОЛОГИЈА | ЕКОЛОГИЈА**

ISSN 2620-0333 • UDK 341.7/.8 • Година 6 • Број 1/2023.

**POLITICS | SECURITY | LAW | HISTORY
CULTURE | ECONOMICS | PSYCHOLOGY
SOCIOLOGY | ECOLOGY**

ISSN 2620-0333 • UDC 341.7/.8 • Volume VI • Number 1/2023.